STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00732

DI NESHOME YESEYRE

Abraham Cahan

Permanent preservation of this book was made possible by
Ruth Grossman
in memory of
Harold Shaz Grossman

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דיא נשמה יתירה

און

פענני'ס חתנים

פון

אב. קאהאן

פאָרוואָרט

די „נשמה יתירה“ האָט זיך געדרוקט אין „פאָרווערטס“, וואו דאָס איז געגאַנגען פון שבת־צו־שבת אין דעם יאָהר 1900. אין אַ בוך ערשיינט דאָס ווערק יעצט צום ערשטען מאָל.

אין דיא דרייצעהן יאָהר זיינען אין דעם לעבען פון דעם אידישען קוואַרטאַל און פון אידען בכלל פאָרגעקומען היבשע ענדערונגען. דיא „נשמה יתירה“ ווערט דאָ אָבער געדרוקט, אין איהר עיקר, אַזוי וויא זיא איז געשריבען געוואָרען.

„פעננים חתנים“ האָב איך צוערשט אָנגעוואָרפען אויף ענגליש; עס איז אָבער ניט בעאַרבייט געוואָרען צום דרוקען. שפּעטער האָב איך פון דעם צוגעגרייט אַ אידישע איבער־זעצונג; אָבער זיא איז נאָך קיין מאָל ניט געדרוקט געוואָרען. דיא ערצעהלונג ווערט דאָ אַלזאָ ארויסגעגעבען צום ערשטען מאָל.

א. ק.

דיא
נשמה יתירה

I.

דיא נשמה יתירה איז א צוגאָב צו דיא געוועהנליכע נשמה, לכבוד שבת. זיא קומט אַרונטער צו ליכט־בענשען צו בעשיינען דיא שטונדען פון רוהע און פריעדען. נאָך הבדלה שוועבט זיא דורך דער פינסטערניש צוריק אין דיא הימלען אריין. א גאנצע וואָך האָט מען נאָר איין נשמה.

שבת טהוט יעדער איד אָן ריינע'ע בגדים; אפילו דער אָרעמסטער. צו קומען אין שוהל אין דיא וואָכעדיגע קליידער איז ערגער וויא א בזיון: עס איז א חלול השם. אַלץ איז הייליג, אַלץ שמעקט מיט ריינקייט, אַלץ איז מיט יום־טוב'דיגע אָרדענטליכקייט דורכגעדרונגען. פסח'דיגע שפייז ווערט חמץ'דיג אין כלים פון א גאַנץ יאָהר; דער שבת־גייסט פאַרטראָגט ניט קיין וואָכעדיגע העמד אָדער ראָק; דיא נשמה יתירה קען ניט ליידען דיא מלבושים, אין וועלכע מען האָט געהאַנדעלט און געדרעהט, געקרומשעט און געריסען זיך. פרייטאָג־צו־נאַכט איז א גן־עדן בילד אויף א גיהנם־וועלט. א גאַנצע וואָך איז מען אין גלות — אין א וועלט פון אַנגסט און חרפה: מען ציטערט, מען האַסט, מען מאַכט א באַרג אַש, פון יענעם און פון זיך. דער שבת קומט אָן, לעבט מען אָפּ; דיא וואָכעדיגע נשמה לעבט ניט; זי איז פערשמייעט אין „מאַכען א לעבען". דיא נשמה יתירה לעבט. זיא קומט פון הימעל אַראָפּ.

ווער עס וויל שילדערען שעהנקייט אין דער אידישער וועלט, יענער מאָלט אונזער פרייטאָג־צו־נאַכט.

דער אונגליקליכער פאָלק, דער פאָלק וואָס צאַפּעלט זיך זעקס טעג אין טויט שרעקעניש, אין האַלב־גראָשענע ביטרעקייט, ווערט א פרינץ, ווען ער געהט בעגעגענען די מלכה שבת. אפילו דיא

הערשער, זיינע שונאים, האבען וועניגער שליטה ווען דיא שוהל אין שטעדטעל הויבט אן צו פינקלען מיט איהרע צעהנדליגע פלא־מען — „א סימפאניע פון שלום און ליעבע", ווי דער צו־פריה גע־שטארבענער נאומאוו דריקט זיך אויס.

איך שרייב דיעזע ווערטער, און אין די אויערן קלינגט מיר מיין פאטערס קול:

„שלום עליכם מלאכי השרת, מלאכי עליון..."

איבער'ן שטוב געהט ער ארום הין און צוריק, הין און צוריק, דיא הענד פערלעגט אויף הינטען, דיא שיין פון דיא געבענשטע ליכט אויף זיין פנים; דיא שטימע קלינגט מיט א בעגייסטערטער הרחבה... דיא קראמען, דיא ווארשטאטען זיינען צוגעמאכט; דיא וואכעדיגע קליידער ארונטערגעווארפען; שטיל איז אויף דיא גאסען. ששש! עס איז שבת! אלץ איז אויפגערוימט, אויסגעצוואגען; א ליעבע ווארעמקייט אין שטוב; ריין און ליכטיג — פאראיבער איז די וואכעדיגקייט, מלאכים זיינען אראפ פון הימעל, דיא נשמה יתירה איז דא! —

שלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון.... שלום עליכם דיר, נשמה יתירה!...

עס טרעפט ניט זעלטען, אז פרייטאג־צו־נאכט ביים טיש איז דא צרות, צאנקעריי, פאלשקייטען. דאן זאגט מען: „א פערשטער־טער שבת". דער אמת'ער שבת, דער ניט־פערשטערטער, איז א טאג פון פריעדען און צופריעדענהייט. קיין פערשטערטער מיט־וואך אדער דאנערשטאג איז ניטא, אזוי וויא עס איז ניטא אין דער שפראך קיין „נאסע וואסער" אדער „שווארצע סאזשע".

פול מיט פאעזיע איז דער אידישער געדאנק וועגען א נשמה יתירה. איך שטעל זיך פאר וויא זיא זיצט אויבען, אין איהר הימעלשען געצעלט. ווייט פון רויבעריי מיט רייסעריי, פרעמד פון ליגענס און פון שווינדלען. וויא קומט זיא צו שמוץ! זיא איז הייליג, די נשמה יתירה. פריעדען, ליעבע און ווארהייט איז זיא. עס איז פרייטאג פאר נאכט? איהר האט פון זיך אראפגעווארפען

דיא אונרייניקייט? איהר זייט פארטיג צו אן ערהאבענעם לעבען?
— קומט זי צו אייך.

איך שטעל זיך פאר, אז זיא געהט אראפ פאמעלעך; זיא שוועבט שטיל; איילעניש, באפעניש, געפילדער קען איהר איידעלע נאטור ניט פערטראגען.

זיא איז אפ דעם שבת מיט אונז — וואס פאר א ליעבער אורח! וויא שווער עס איז דאס מיט איהר זיך צו שיידען! וויא אומעטיג עס ווערט נאהענט צו מעריב...

מען זאגט, אז דיא העכערע געדאנקען, דיא איידעלערע געפיהלען קען מען מיט דער געוועהנליכער שפראך ניט אויסדריקען. דיא מוזיק איז זייער לשון; דיא מוזיק איז דיא שפראך פון דער נשמה יתירה.

א מוזיקאלישעם פאלק? דאס מוז אויך זיין א פאלק וואס קען פיהלען איידעל, דענקען הויך, טרוימען אויפ'ן וואהר, דיא וואכע־דיגע בגדים פון דער נשמה אראפווארפען...

דיא פארצייטיגע אידען האבען דאס דיעזע צוויבער־ליעד פער־פאסט. זיי ריידען אבער בלויז וועגען דער נשמה יתירה, וואס קומט צום גאנצען פאלק איין מאל א וואך. שטעלט אייך פאר, אז עס וואלט קיין שבת ניט געווען אויף דער וועלט. וויא וואלט מען געקענט לעבען? איך האב דיעזע פראגע פון פאלק געהערט. דער שבת, אלזא, איז דער איינציגער טאג, ווען מען ווערט א שטיקעל מענש...

ניט דאס מיין איך...

איך מיין יענע נשמה יתירה, וועלכע מען טראגט מיט זיך ארום יעדען טאג אין וואך. ניט אימער איז זיא וואך און מונטער. א מאל איז זיא פערשלאפען, א מאל פערטומעלט. ביי דעם אבער, וואס זיא איז דא, איז זיא דא.

עס פערשטעהט זיך, אלץ איז פערהעלטניסמעסיג; דער וואכע־דיגסטער כאראקטער האט א מאל שבת'דיגע מאמענטען; דיא גרעבסטע נשמה שיינט צייטענווייז מיט א שטראהל פון פאעזיע.

מעג א מוטער זיין אן אויסוואורף, א טיגער אין א מענשען־מאסקע; ווען זיא זיצט אָבער מיט איהר קינד אויפ'ן האנד, און קושט עס און רעדט צו דעם מיט א קול, וואָס ציהט איהר הארץ ארויס, דאן בלישטשעט דיא נשמה יתירה אין איהרע אויגען. ווען דער ערגסטער מענש שטעלט זיך אָפּ הערען וויא מוזיק שפּיעלט, און ער פערטראכט זיך דערביי, שיינט אויף זיין פּנים דיא נשמה יתירה.

איך האָב א מאָל געזעהן ווי א פּאָליסמאַן האָט אָהן שום אורזאַכע געשלאָגען א טרעמפּ לעבען סויטה פּעררי. דיא הארץ האָט אין מיר געקאָכט; איך בין דעם בויאן נאָכגעגאנגען אום צו פערצייכענען זיין נומער. ער האָט זיך אָפּגעשטעלט ביי דער אייזערנער קייט וואָס צאַמט אָפּ דעם ים, און איז געבליבען שטעהן. עס איז געווען א שטילער זומער־טאָג, און דיא גלאָסענע כוואַליעס זיינען געווען בעשפּריצט מיט גאָלד. פון וויטען האָט דיא זון געהאַלטען אין אונטערגעהן; וויא א בלוט רויטער האלב־קייקעל איז זיא אויפ'ן ים געלעגען; זיא האָט געזונקען און אויבען האָבען א פּאָאר וואָלקענדלעך געגליהט מיט איהר שיין. קיין ליכט האָט מען נאָך אין ערגעץ ניט אָנגעצונדען, אָבער אויף יענעם זייט וואסער, אין ברוקלין, האָבען עטליכע פענסטער־שויבען פון א פאַבריק און א קירכע געפלאַמט מיט אָבגעשפּיגעלטע פייער, מיט א רוהיגען פּראכט. דער פּאָליסמאַן האָט זיך פערקוקט... מיט אזא מילדען פערטראכטען שמייכעל האָט ער געקוקט, אז איך האָב קיין הארץ ניט געהאַט זיין נומער צו נעהמען... דיא נשמה יתירה האָט אויף דעם בויאן גערוהט. עס איז גאָר ניט געווען דער זעלבער, וואָס האָט מיט א פערטעל שטונדע צוריק דעם טרעמפּ געשלאָגען.

דאָ ניט לאַנג איז מיר אויסגעקומען צו זיין אין דעם גרויסען קאַזיאָנעם זאַל פון א געריכט. אַלץ איז דאָרטען הארט און שווער, אַזוי ווי די אומגעלומפּערטע מעבעל, וואָס שטעהט דאָרטען. דיא ריכטער, דיא בעאַמטע און אפילו דיא אדוואָקאטען בעהאנדלען אַלע־מען וויא א קברות־מאַן בעהאנדעלט מתים. עס איז זייער ביזנעס.

דיעזען מאָל אָבער האָט זיך אויף אַ מינוט געמאַכט אַן ענדערונג. מיט אַ וואָך פריהער האָט דער ריכטער אַ געוויסען אַדוואָקאַט איבערגעגעבען דעם פּראָצעס פון אַן אָרעמען 13־יעהריגען אינגעל, וועלכען מען האָט אַרעסטירט פאַר אַ גנבה און וועלכער האָט זיך אַליין ערקלערט שולדיג. דאָס איז געווען איינער פון די אומזיסטע פּראָצעסען; אַדוואָקאַטען מוזען זיי נעהמען אַלס אַ פליכט. געוועהנליך מאַכען זיי זיי אָוועק מיט'ן האַנד. דער אינגעל האָט אָבער געהאַט אַ סימפּאַטהישען פּנים'ל, און דער פערטהיידיגער האָט זיך פעראינטערעסירט. זיין אַנטוואָרט צום ריכטער איז געווען:

„יור האָנאָר, איך האָב דיא זאַך אויסגעפאָרשט, און איך האָב זיך איבערצייגט, אַז ער איז בעגאַנגען פערברעכענס גאַנץ אָפט, אָבער דיעזען מאָל איז ער, דוכט מיר, גראַד אונשולדיג. וואָרום ער האָט געפונען פאַר נויטיג זיך צו ערקלעהרען שולדיג, ווייס איך נאָך ניט. אָבער איך גלויב, אַז דער יושר פאָדערט מען זאָל איהם ניט לאָזען נעהמען אויף זיך דיא שולד; איך וועל דעם פּראָצעס פיהרען אומזיסט. איך האָף צו בעווייזען זיין אונשולד."

דיא ווערטער זיינען געגאַנגען פון האַרצען. דער דזשאַדזש האָט געקוקט מיט דאַנקבאַרקייט. אין דעם געפּאַקטען צימער איז געווען שטיל, ביי אַלעמען זיינען דיא געזיכטער בעלויכטען געוואָרען. דיא קאַלטע, האַרטע מעבעל זעהען גאָר קיין מאָל ניט אַזעלכע פּנים'ער. דיא נשמה יתירה האָט דורכגעשוועבט.

באַלד איז פאָרגעקומען אַן אַנדער פּראָצעס און צלץ איז וויעדער געוואָרען האַרט און קאַלט. דיא נשמה יתירה איז פערשוואונדען...

שרייבער האָבען פאָרגעשטעלט דיא ווילדע חיה, וואָס ליעגט אין דעם בעסטען מענשען; אויך האָט מען געשילדערט דעם מענש וואָס איז פערבאָרגען אין דיא ווילדעסטע צוויי־פיסיגע טהיער. יעדער פון אונז איז אַ צווילינג — אַ מלאך און אַ שד. דיא ביזנעס־וועלט איז אַ שדים־וועלט. ניט אומזיסט געהט פרייטאָג־

צו־נאכט דער טאטע אום א פער'דבק'עטער און זינגט א בעגריסונג צו דיא מלאכים...

ער איז מקבל פנים דיא ענגלען, וואס ער פיהלט ביי זיך אין הארצען. אויפ'ן גאס איז שטיל. אין שטוב איז ליכטיג. דיא שדים שלאפען. דיא נשמה יתירה איז דא!

אזוי ווי פערהארעוועטע מענשען קענען זיך ניט פארשטעלען וויא מען וואלט געלעבט אויף דער וועלט ווען קיין שבת וואלט ניט געוועזן, אזוי קען מען ניט דענקען וועגען אזא מאן, פרוי אדער קינד, אויף וועלכע דיא שכינה גיט קיין מאל ניט קיין שיין. דער ווילד־סטער פון אונז האט ווארעמע מאמענטען אין הארצען.

יא; אלץ איז פערהעלטניסמעסיג... אידען זיינען א פאלק פון געפיהל? בכלל — יא. עס זיינען אבער דא אלערליי אידען.

וועגען זעלטענע מינוטען רעדט מען ניט; מיר מיינען אזעלכע נאטורען, וואס האבען דיא פעהיגקייט אויף לאנג אדער אימער בעגייסטערט צו ווערען פאר א פיינעם געדאנק; צו טרוימען וועגען ליכטיגע צייטען; צו פערגעסען זיך און זייערע גראבע, קאלטע אינטערעסען; מיר מיינען מענשען, ביי וועמען דער מלאך וואכט אפט אויף אין מיטען־וואך.

עס זיינען דא אזעלכע, וואס זיינען דערצו ניט פעהיג.

אט וועגען דיעזען זארט נשמה יתירה וויל איך ריידען. שבת'דיגע נשמות, וואכעדיגע נשמות — דאס איז מיין טהעמא.

דער סאציאליזמוס וויל, אז דער שדים־גייסט זאל אבגעשאפט ווערען; דיא נשמה יתירה זאל זיין אן אייביגער גאסט — אין פאבריק אזוי גוט וויא אין זאאל; אין קראם וויא אין ביבליאטהעק.

אבער ניט וועגען סאציאליזמוס, נור וועגען עטליכע סאציא־ליסטען, מיט וועלכע איך בין געוועזן בעקאנט, וויל איך דערצעהלען.

II.

איינער פון זיי האט געהייסען ריזענבערג. ער איז שוין זעהר לאנג אין אמעריקא, אבער — וויא זאגט דאס ווערטעל? — „ניט רייכער, ניט פרימער". אין דער היים, אין דיא צייטען ווען אידען האט מען נאך אין אוניווערסיטעטען און גימנאזיעס צוגענומען אהן „פראצענטען", האט ער זיך געפערטיגט אנצוקומען ערגעץ־וואו. אין יעדער אידישער שטאדט פלעגט שוין דאן זיין א גרויסע קאמ־פאניע יונגע לייט אזעלכע. מען פלעגט זיי רק זעהן אויפ'ן גאס מיט ביכלעך; צי האבען זיי געלעזען צי ניט, — מיט ביכלעך פלע־גען זיי זיך שטענדיג ארומטראגען. אבער ריזענבערג איז געווען איינער פון דיא וואס לעזען טאקע.

מיט דער צייט האט ער זיך פערפלאנטערט אין א ניהיליסטישע מעשה, אפגעזעסען צוויי יאהר און א האלב און געקומען נאך אמעריקא. דא איז ער פערקאכט געווארען אין סאציאליסטישע מיטינגען און אזוי איז ער פערבליבען.

אנומעלט געהט ער אויף דער 42טער סטריט לעבען דער 6טער עוועניו. פון ווייטען קומט אן א ניעדריגער מאן, א פעטער, מיט אן אויסגעשטעלטער ברוסט, מיט א שפיצין־בעשארענע בלאנדע בערדעל. דאס איז אן אלטער פריינד זיינער, דער צווייטער עמי־גראנט, וועגען וועלכען איך וויל דא דערצעהלען. ער איז א דאק־טאר — דאקטאר בונימאוויץ.

דער קאפעליוש זיינער איז געווען שעהן און ניי, אבער א ביסעל פעררוקט אויף הינטען; דער אונטער־ראק אבגעשפיליעט; און געהענדיג האט ער האסטיג געמאכט מיט די הענד. דאון טאון זעהט מען איהם קיין מאל ניט אזוי. דארטען פאהרט ער אין א קערידזש. אבער די 42טע סטריט איז אזוי וויט פון איסט

בראָדוויי, הענרי, מעדיסאָן... ווי ער האָט נאָר דערקענט ריזענ־בערגען פון ווייטען, איז זיין גאנג פּלוצלונג לאנגזאמער געוואָרען; דיא הענד האָבען אויפגעהערט צו וואָרפען זיך, דיא פּלייצעס האָבען זיך עפּעס אויפגעהויבען — ער איז אויף צעהן מדרגות סטאָלנער געוואָרען.

ריזענבערג האָט דאָך איהם אָבער פּאָרט געזעהן געהענדיג צו־פוס, און עפּעס גאָר ניט מעשה דאָקטאָר... צום גליק זיינען אויף דער 42טער סטריט דאָ געגוג קעבס.

— קעב! — האָט ער גלייך אַ ברום געטהאָן, וואַזשנע אַ קנאַק טהוענדיג מיט צוויי פינגער צו איינעם פון זיי, און אזוי וויא ער וואָלט גאָר ניט בעמערקט, אז עס איז דאָ אַ ריזענבערג אויף דער וועלט.

דער קעב איז צוגעפאָהרען, דער דאָן־טאָונער האָט זיך אריינ־געזעצט מיט אַפּטאָנער ברייטקייט, און וויעדער דאָקטאָר בונימאָ־וויץ, אזוי ווי גאָר קיין מאָל ניט געשליידערט מיט די הענד.

אין דיעזער מינוט איז דער אנדרער שוין געווען אויפ'ן סייד־וואָק דערביי. איצט אָבער האָט זיך שוין געלוינט איהם צו דער־זעהן.

— אָה, האו דו יו דו? אי העוו'ט סין יו פאָר איי לאָנג טיים. *)

ריזענבערג האָט אַ מאָדנע נאַטור: ווען אזעלכע חברה וויא דאָקטאָר בונימאָוויץ רוקען זיך ניט אנדערש וויא צו ריידען ענגליש, ענטפערט ער דוקא אויף רוסיש. לאנג האלט זיך אָבער זיין גיפט ניט; עס ברענט איבער און ער האָט אליין רחמנות. פון דעסט־וועגען ווען דער דאָקטאָר האָט איהם איינגעלאַדען צו זעצען זיך לעבען איהם אין קעב, האָט ער זיך ניט געקענט איינהאלטען אַ לאָז צו טהאָן אַ שפּילקע:

— דו ווייסט דאָך, אז מיר זיינען פּראָסטע מענשען. מיר

*) אָה, וואָס מאַכסט דוא? איך האָב דאָך דיר שוין לאַנג ניט געזעהן.

געהען צו־פוס. איך ווייס גאָר ניט וויא מען זיצט אין אַ קעב.

וויא פעט דער דאָקטאָר איז געוועזן, אַזוי שוואַך איז געוועזן זיין כאַראַקטער.

— אָללרײט, פאַר אַזאַ פריינד וויא דוא וועל איך אויך געהן צו פוס, — האָט ער געשפּאַסט, שוין אויף רוסיש. פון אָנהויב האָט ער גערעדט מיט אַ שמייכעל, און דערנאָך מיט אַ סעריעזען פּנים. ער האָט זיך גענומען פערענטפערען, אַז מען קריכט אַזוי פיעל אויס אַלע הויכע עטאַזשען אַלס דאָקטאָר, אַז אָהן אַ קערידזש קען מען ניט אויסקומען; אַז ער האָט זיך שוין צוגעוואָהנט צו דעם; אַז עס מהוט איהם ווירקליך זעהר הנאה צו זעהן זיך מיט ריזענבערג'ען, א. ז. וו., א. ז. וו.

ער האָט בעצאָהלט דעם קעב־מאַן, און די צוויי זיינען אוועק. מען איז אריין אין אַ בראָדווייער קאַפּע; מען האָט זיך צורעדט און ריזענבערג האָט זיך צוקאָכט וועגען די סאָציאַליסטישע וואַהלען אין דייטשלאַנד. דאָס איז שוין כסדר אַזוי מיט איהם: ער צו־רעדט זיך וועגען וואָס עס אינטערעסירט איהם, גאָר ניט קוקענדיג אויב זיין צוהערער אינטערעסירט זיך מיט דעם אָדער ניט; און דעם דאָקטאָר זיינען דיא סאָציאַליסטישע וואַהלען טאַקע אין דער לינקער פּאה ניט געלעגען. דער רעדט און קאָכט זיך, און יענער קלערט גאָר וועגען דער נייער הייזקע, וועלכע ער האָט אָנגעפאַנגען צו בויען אויף צו פערקויפען. אָבער דיא צוויי גלעזער ביער זיינען שוין געשטאַנען אויפ'ן טיש.

האָט איהר ווען בעמערקט וויא איינער בעצאָהלט פאַר דעם אַנדערען'ס ביער? צוויי בעזונדערע פּנים'ער! לויט דעם געשטאַלט קען מען דערקענען, אַז ד ע ר טראַקטירט עס און אַז י ע נ ע ם איז מען דאָס מכבד. אַלזאָ, דער דאָקטאָר האָט זיך געפיהלט אויפ'ן הארצען וויא דער טראַקטירער, פריינדליך און פרעהליך, ווארים און ברייטליך... און זייענדיג אין דיעזען מוטה, האָט ער זיך אָבגערופען, מעשה וואַהרער גוטער פריינד:

— צו דען ליגען נאָך דיר דיא אַלע נארישקייטען אין זינען?

ריזענבערג האָט ניט אָפּגעענטפערט, ווײַ ער וואָלט אָפּגעענט־פערט אונטער אַנדערע אומשטענדען. ער האָט זיך געפיהלט ווײַ דער, וועמען מען טראַקטירט. ער האָט קיין מוטה ניט געהאַט זיך צו שטעלען געגען דעם דאָקטאָר. עס איז איהם סתם עפּעס מיאוס געוואָרען אויפ'ן הארצען...

יענער האָט זיך דערוויילע אַוועקגעלאָזען:

— שוין צייט כ'לעבען!... וואָס'ם דהי יוז? אַמעריקאַ איז ניט רוסלאַנד... איך האָב אויך אַ מאָל... ווייסט דאָך... אָט קוק אויף מיר...

וואָס אייגענטליך איז אויף איהם אַזוינס געווען צו קוקען?... אַ מערקווירדיגע זאַך: בעשעפטיגט האָט ער זיך מיט זיין ריעל עסטייט אַ סך מעהרער ווײַ מיט זיין מעדיצין: און פּרואווט איהם אַקאָרשט איבערהיפּען זיין טיטול „דאָקטאָר" צו זיין נאָמען — וועט זיך אָפּטהאָן מעשים. ער האָט אַ מאָל אַן אָרימע פרוי גע־לאָזט מופען איינפאַך, ווייל זיא פלעגט איהם נאָר רופען „מיסטער לענלאָר". נאַטירליך איז זיא איהם שולדיג געווען אַ פּאָר מאָנאַט רענט. אָבער קיין שלעכטער אין הארצען איז ער ווירקליך ניט. אין דער זעלבער הויז וואָהנט אַן אַנדער אידענע, אַ כיטרע פוקס, וואָס ווייס אַ ביסעל היינטיגע צערעמאָניעס און איז אַ מבין אויף אַזעלכע קאַסטימער ווײַ איהר לענדלאָרד, רופט זיא איהם ניט אַנדערש ווײַ „דער הערר דאָקטאָר" און רעדט מיט איהם אַריין אין „דייטשמעריש", — האָט זיא ביי איהם אַ בעסערען „טשאַנזש".

פאַר קיין שלעכטען האָלט איהם קיינער פון זיינע טענענטס ניט. אָבער סיי ווײַ סיי בלייבען ביי איהם דיא הייזער ניט לאַנג; ער בויט זיי הויפּטזעכליך אויף ספּעקולאַציע. דאָס איז דער היינ־טיגער קאַפּיטעל פון זיין לעבען. אָנגעפאַנגען האָט ער ווירקליך פון מעדיצין. עפּעס האָבען די לאָדזשען־ברידער צו איהם געקלעפּט. אַלע האָבען געשריען אין איין קול, אַז ער איז אַ גוטער ברודער, אַ דימענטענער מענש. ער האָט געהאַט חן. אָפּט, אַז עס פלעגט איהם אַנדרעהען דער קאַפּריז און זיין נאַרישער שטאָלץ, פלעגט ער

צורייסען רעצעפטען, ווען מען פלעגט אזוי גיך ניט צאהלען; אפט וויעדער, אז דער אנדערער שגעון פלעגט איהם א נעהם טהאן, פלעגט ער זיך גאר ענטזאגען צו נעהמען די געלד אין אן ארימער הויז און פלעגט נאך געבען אויף א רעצעפט, און אראפגעהענדיג פון דיא טרעפ זיך פרעגלען קוועלענדיג פון זיין אייגענע גוטסקייט.

— בשעת איך בין געווען א נאר, א סאציאליסט, פלעג איך א סך ריידען און גאר נישט טהאן, אבער איצט דערצעהל איך קיינעם קיין מעשה ניט, און וויפיעל גוטעס איך טהו, דאס וויים איך אליין — איך און דיא הונדערטע מענשען, וואס איך העלף.

אז ער האט זיך אריינגערוקט א ביסעלע אין דער פאליטיק אריין, האט ער געקראגען עטליכע קאסטימער אויף עללען סטריט. *) ער פלעגט זיך בעריהמען וויפיעל געלד מען שעפט פון אזעלכע. כאטש שטעל אוים דיא הענד און שעפ געלד!... און פונקט וויא אין הייזער פון דיא עהרליכע ארבייטער, אזוי אויך דא, אין דיעזע גילדערנע הייזלעך, האט מען געשריען אין איין קול, אז דאקטאר בונימאוויץ איז א גוד פעלאו, א מענש אהן א גאל.

און אזוי האט ער זיך ארויפגעארבייט אויף דיא ריעל עסטייט, ביז דאס האט איהם אנגעהויבען מעהר זיך צו לוינען וויא דיא דאקטאריי. 40 טויזענד דאלאר האט ער דיעזען יאהר פון דיא ריעל עסטייט געמאכט.

ריזענבערג איז געקומען אהיים א צוטראגענער, א צוקאכטער. זיין הארץ האט איהם געברענט אויף זיך אליין, פאר וואס ער האט ניט אפגעענטפערט דעם פעטען דאקטאר וויא עס האט זיך געפאסט פאר איהם. דיא פראנצויזען רופען דאס „טרעפ־שכל", ד. ה. דער שכל, וועלכער פאלט אריין אין קאפ, וויא אזוי מען האט יענעם בעדארפט ענטפערען, בשעת עס איז שוין צו שפעט — ווען מען געהט שוין ארונטער פון יענעם'ס טרעפ... סטייטש, מיט א יאהר

*) עללען סטריט איז דאן געווען דער מיטעלפונקט פון אונאנשטענדיגע הייזער אין דעם אידישען קווארטאל.

פערצעהן צוריק איז דאָך דער זעלבער בונימאָוויץ, — א דאָרער, אַן אָרימער, — מיט אונז צוזאַמען געגאַנגען אויף די מיטינגען, געווען טהעטיג, גענומען דאָס וואָרט אויף ז׳א געשעפטס־פערזאַמלונגען, אין דיא דעבאַטען, א גאַנצער „יא טעביע דאָס" געווען... און ביי אונז האָט ער געהאַט א שם פאר א גוטען ברודער... קען דאָס זיין, אַז א רייכערער לעבען ענדערט אַזוי דעם מענשען? קען דאָס זיין, אַז ווען אַן אָרימער סאָציאַליסט קריגט געלד, ווערט אויסגע־לאָשען דער פלאַם? וויא לאַנג, דוכט זיך, איז דאָס געווען? גוואַלד! עס איז דאָך פונקט וויא אונזערע שונאים זאָגען — „וואָרט, וואָרט, איהר וועט זיין אוים קבצן, וועט אויך זיין אוים אידעאַל", זאָגען זיי. גוואַלד! גוואַלד!

דאָקטאָר בונימאָוויץ איז אָבער אייגענטליך דער זעלבער וויא פאר פערצעהן יאָהרען. ער האָט גאָר נישט געהאַט און גאָר נישט פערלאָרען; ער איז מיט אונז קוויט און מיר זיינען מיט איהם קוויט.

דאָקטאָר בונימאָוויץ איז ווירקליך ניט קיין שלעכטער אין נאַטור; עס זיינען דאָ טויזענדער ערגערע מענשען פאר איהם. קיין גרויסע נשמה יתירה האָט ער אָבער קיין מאָל ניט געהאַט.

זיינע אַמאָליגע אידעאַלען איז ניטאָ וואָס צו בעוויינען. אַי ער פלעגט זיין טהעטיג אין דער סאָציאַליסטישער בעוועגונג? געשריען און געקאָכט זיך אויף דיא פערזאַמלונגען? קיין אינערליכע קאָכעניש איז דאָס אָבער ניט געווען. דאָס זעלבע איז, ווען ער טהוט אימיצען א טובה; עס איז טאקע אַן אמת׳ע טובה, און ער קוועלט פון זיך דערביי מיט׳ן גאַנצען הארצען. א וואָכעדיגע קווע־לעניש איז עס אָבער, און דיא נשמה יתירה איז דאָך א שבת׳דיגע...

פערטראַכטען זיך וויא שעהן עס וואָלט געווען, ווען דיא וועלט וואָלט איינגעפיהרט געוואָרען אַנדערש; זיך אָפּעסען דאָס הארץ, פאר וואָס עס איז פינסטער, און שוועבען מיט די רעיונות אַהין, וואו עס איז ליכטיג — דאָס ניט. דעם דאָקטאָרס הארץ איז גוט; אָבער זיין גייסט איז קיין אָדלער ניט צו שוועבען צווישען דיא

שטערען און אראפצוקוקען פון אזא הויכע מדרגה, פון וועלכער עס זעהט זיך א גאנצע מענשהייט; ער איז נעבעך ניט מעהר וויא אן איינפאכע הוהן, זיין גייסטעל. ארומלויפען איבער דער ערד, פאר־טשען מיט דיא פליגלען אין שטויב, פיקען שמוציגע קערנער און ניט זעהן ווייטער פאר זיין שנאבעל; קוואקטשען און ניט הערען מעהר וויא דעם קול פון דיא אייגענע היהנדעלעך אדער פון אנדערע וואס זיינען נאהענט דערביי — דאס איז זיין היהנערשע נאטור; און אלס א הוהן איז ער ניט אהן א הארץ... ריזענבערג פאדערט פון איהם אן אדלערשע נאטור, מיט אדלערשע פליגלען, מיט אן אדלערשע פאר אויגען... בעסער אבער א סימפאטישע הוהן וויא אן אנטיפאטישער אדלער...

בשעת ער איז געווען „אונזערער", האבען מיר קיין קשיות ניט געפרעגט. אין אונזער שול איז ער געגאנגען, אויף דיא מיטינגס געווען טהעטיג — איז ער געווען כשר. איצט איז ער טרייף, ווייל ער האט אויפגעהערט צו אונז אין שוהל צו געהן. עס איז אבער דער זעלבער בונימאוויץ. עס זיינען דא ביי אונז חברים, אידישע און קריסטליכע, וועלכע זיינען רייכער פאר דעם פעטען דאקטאר; זיי זיינען ביי אונז געווען, זיי זיינען דא און וועלען אייביג זיין. איינינגע פון זיי האבען א נשמה יתירה. אלע אבער?

קענט איהר דען ניט דעם טיפ רייכען סאציאליסט, וועלכער האלט זיך ביי דער בעוועגונג בלויז פון געוואהנהייט, אויב ניט אפשר נאר ווייל מען קען לייכטער צוקומען צו דער עפענטליכקייט דורך דעם... מאנכע פון דיעזען טיפ זיינען פיעל ערגער וויא דאקטאר בונימאוויץ, ב'לעבען.... זיי זיינען אבער נאך אלץ אונזערע, אלזא זיינען זיי נאך אלץ כשר...

און צו דען מיינט איהר אין אמת'ען אז אונזער סאציאליזמוס האט שוין פערנומען דיא גאנצע נשמה יתירה פון דער וועלט? ווען צווישען דיא „ניט אונזערע" וואלטען קיין מענשען מיט גיל־דערנע הערצער ניט געווען, טא צו וואס לוינט ווייטערע פראָ־פאגאנדא?

III

איינער פון אונזערע חברים האט געהייסען קאַטלער. מיר האָבען איהם אַלע געקענט. ער איז אָבער געוועזן פון יענע גענאָסען, וואָס זעהן זעהט מען זיי אויף אַלע מיטינגען, און אַז זיי פעהלען אַמאָל, כאַפּט מען זיך ניט אַז זיי זיינען ניטאָ. ער האָט געהאַט אַ פּאַכאַדקע אַזוי וויא ער וואָלט אימער געטראָגען אַן עמער וואַסער. דיא העט איז ביי איהם געווען טיעף אַראָפּגערוקט אָן אַ זייט — אַ בלייבער אידעל מיט אַ גראָהליבע בערדעל, וואָס האָט אויסגעזעהן וויא דריי גרויסע הערנער און איינער אַ קליינטשינקער. ער איז געווען אַ פּיינטער. שבת נאָכמיטאָג פלעגט מען איהם בעגעגענען אַ פערשמייעטען איבער נאָרפאָלק סטריט, למשל, — דער גוף אַ ביסעל אויסגעבויגען, דיא הענד פערריסען. זיין מאַזי (ער איז נאָך דאַן געווען אַ אינגעל פון אַ יאָהר 11) שטעהט אויף אַ קאָרנער; ערגעץ־וואו ווייטער שטעהט מאַזי׳ס אַ חבר, און נאָך ווייטער ערגעץ וואו אַ דריטער באַי פון דער זעלבער הויז. דיא קינדער האַלטען פעקלעך הענד־בילס און טהיילען דיא פערבייגעהער, און ער, קאַט־לער, איז דאַס דער פאָרמאַן.

— לעבעדיגער! אַ בראַנד דיר אין דיא ביינער אריין!

ער שרייט מיט כעס, קריצענדיג מיט דיא צייהן; דיא בלוט גיט זיך איהם אַ גאָס אין פּנים. אַזא נאַטור האָט ער שוין געהאַט: פון דער קלענסטער זאַך פלעגט דער אָטהעם איהם פערכאַפּען פון בייז ווערען, דער מוח פלעגט זיך איהם אַזש נעהמען מישען און דערביי פלעגט ער ווערען רויט וויא אַ בוריק.

— אָן איז אוועקגעגאַנגען אַ גאַנצע קאָמפּאַניע יונגע לייט און דו האָסט קיינעם קיין הענדביל ניט דערלאַנגט. מיינסט איך האָב ניט געזעהן, אַ קריינק זאָל אין דיין גוף אריין!

איהר האָט בעדאַרפט הערען מיט וואָס פאַר אַ געשמאַק ער פלעגט דאָס אויסריידען דעם „ר“ אין דעם „בררררראַנד“ אָדער „קרררריינק“... דאָס איז שוין געווען זיין דזשאַב — טהיילען הענדבילס; און אַז ער פלעגט שוין אָננעהמען צו זיין אין אַ קאָמיטע, פלעגען מיר שוין אַלע זיין רוהיג. ווען אַ רעדנער פלעגט ריידען — דער עיקר אַ געוויסער פון זיי, קאַטלער׳ס אַ ליעבלינג — פלעגט ער, צוהערענדיג, ביסלעכווייז צואוואַרימט ווערען, ביז דער אָטהעם פלעגט איהם פערכאַפּען און דער פּנים פלעגט ביי איהם בלאַס ווערען; און אַז דער רעדנער האָט אויסגעשריען עפּעס אַ שלוס־פּונקט, פלעגען ביי דיעזען פיינטער טרעהרען בלישטשען אין דיא אויגען און ער פלעגט אַפּלאָדירען ביז דיא הענד פלעגען איהם וועה טהאָן. אויפ׳ן זיבעטען הימעל איז ער דאַן געווען; מיט דיא אויגען פלעגט ער דעם רעדנער אויפעסען.

זיין מאַזי פלעגט ער מיטנעהמען אויף אַלע מיטינגען און האַל־טען ניט אַנדערש וויא לעבען זיך. מיט פיער יאָהר פריהער פלעגט ער אַזוי איהם האַלטען אויף זיין „שטאָדט“ אין שוהל זאָגען מיט איהם קדושה, אַ פּאַטש טהאָן, שילטען פערקריצענדיג מיט דיא צייהן, ווען משה׳קע פלעגט אַביסעל „צוטאַנדעטעווען“; איצט איז דיא זעלבע מעשה געווען מיט דיא סאָציאַליסטישע קדושות. ווען מאַזי פלעגט זיך פערטראַכטען אַביסעל בשעת דער רעדנער איז געשטאַנען אויפ׳ן פּלאַטפּאָרמע, פלעגט זיך אָפּטהאָן מעשים.

— וואָס האָסטו זיך פערגאַוועדט, אַמעריקאַנער לויפער, אַ כאָלעריע דיר אין דיאביינער אַריין?! — אום ניט צו שטערען דעם מיטינג, פלעגט ער דאָס איהם איינראַמען אַ סוד אין אויער און דערביי איהם אַ זעץ טהאָן אין זייט.

און איהר האָט בעדאַרפט הערען וויא מאַזי פלעגט מוזען איבערזאָגען שטיקלעך רעדעס! ער האָט געהאַט אַ נישקשה׳דיגען קעפּעל, דער אינגעל, ניט קיין שלעכטען זכרון. אַ בלייכינקער מיט שווארצע אויגלעך, מיט אַ כיטרען קוק — אַלע האָבען מיר איהם געקענט אַזוי גוט וויא קאַטלער׳ן אַליין.

— מאזי, וואס ביסטו?

— א סאציאליסט, — פלעגט דער אינגעל ענטפערען, אויס־ריידענדיג דעם ווארט דייטליך וויא א גרויסער; און דער טאטע פלעגט קוועלען.

קיין קאפ צו דענקען, קיין איינבילדונגס־קראפט זיך פארצו־שטעלען האט קאטלער׳ן דיא נאטור ניט געגעבען; דערפאר אבער האבען דיא געפיהלען ביי איהם געארבייט אויף אלע כלים. וואס ווייסט איהר וואס פאר אן אונגליקליכער און וואס פאר א גליקליכער מענש דאס איז געווען! פלעגט ער הערען, אז ערגעץ־וואו איז א סטרייק פערלארען געגאנגען, פלעגט ער זיך קאכען און אפעסען זיך דאס הארץ, אזוי וויא עס וואלט געווען זיינער א פערזענליכער שאדען; פלעגט ער הערען, אז אין דייטשלאנד האבען דיא סאציאל־דעמאקראטען געהאט א זיעג, פלעגט ער זיין אויפ׳ן זיעבעטען הימעל און זיך בעריהמען מיט דעם, אזוי וויא ער אליין וואלט זיך דא אויסגעצייכענט פאר דער גאנצער וועלט. דיא קאפיטאליסטישע סיסטעם האט ער געפיהלט אין אלע זיינע גליעדער, אזוי וויא א שטענדיגען וועהטאג. איין זאך האט ער ניט פערשטאנען קלאהר מיט׳ן מח: „גוואלד, עס איז דאך דעם ארבייטער׳ס בלוט! פאר וואס זאל מען דאס צולאזען? גוואלד, וואס פאר א וועלט מיט נאראנים! מיליאנען, מיליאנען מענשען רייסען קריעה פאר ווילד־פרעמדע; מען בערייסט זיי, מען בעצופט זיי, און זיי שווייגען!... גוואלד, רבונו של עולם!...“ דיא בלוט פלעגט זיך איהם א לאז טהאן אין קאפ, דער אטהעם פלעגט איהם פערכאפען, — וויא געוועהנליך. דיא עולה, דיא גרויסע עולה פון דער וועלט האט ער געפיהלט, — אזוי שארף געפיהלט, אז דער מוח פלעגט איהם אויפ־רייסען, עפעס אזוי וויא אימיצער וואלט אקארשט ביי איהם אין מיטען גאס ארויסגעכאפט עטליכע דאלאר פון האנד און אנטלאפען. עס פלעגט זיך איהם פראסט ווילען לויפען צו אלעמען, טענה׳ן, פאלען צו דיא פיס, בעטען זיך, אז מען זאל אויפעפענען דיא אויגען, פערשטעהן, איינזעהן וואס דא טהוט זיך.

און ווען מען פלעגט פאר איהם ריידען פון יענע צייטען, וואס זיינען געווען דיא גאנצע האפנונג פון זיין פיינטערשען לעבען, יענע צייטען, ווען קיין עולות וועלען מעהר ניט זיין, ווען קיין קריעה וועט מען מעהר ניט רייסען, ווען רויב און עלענד וועט פערגעסען ווערען, ווען אלע וועלען זיין גליקליך, זיך ליעבען, זיין אלע אין איינעם, — אה, וואס פאר א שמייכעל עס פלעגט זיך צוגיסען איבער דיעזען צודארטען, צוצופטען פיינטערשען פנים! און דיא הארץ זיינע, דיא הארץ!... א מחיה'דיגע ווארימקייט פלעגט איהם ארומנעהמען. אומלויפען איבער דיא גאסען און דריקען צו זיך יעדען ארבייטער פלעגט זיך איהם וועלען.

דערנאך פלעגט א שטילער, הילפלאזער פערדרוס איהם אנ־נעהמען, אז עס פלעגט זיך איהם אזש פראסט וועלען וויינען וויא אן עופה'לע. וויא א צוואווילדעטע טיגערין פלעגט זיא זיך צו־בושעווען, זיין הארץ, וויא א פייגעלע זיך צופיעסטשען, וויא א מוטער נאך איהר קינד זיך פערביינקען...

ווען א רעדנער פלעגט זיך ארייגלאזען אין א וויסענשאפטליכען פונקט, פלעגט קאטלער נעהמען קוקען אהין און אהער, פינטלען מיט דיא אויגען וויא א צושראקענער, זיך אנשטריינגען א ביסעל מעה־רער. און פארט זיך פערטראכטען וועגען אן אנדער זאך.

ראטלין, אויך א געגאסע אונזערער, פלעגט זאגען אז קאטלער האט דיא גרעבסטע קאפ פון אלעמען, אז ער האט אזא פויערשען מוח אויף זיין לעבען ניט געזעהען. ער האט געהאט רעכט, ראטלין, און ער אליין האט טאקע געהאט א גוטע קאפ, אבער וואס איז דיא פעולה? דעם סארט פערגניגען וואס קאטלער האט געהאט האט ראטלין מיט זיינע גוטע פעהיגקייטען קיין מאל ניט פערזוכט.

מאזי האט געהאט א בעסערע קאפ וויא זיין פאטער; קאטלער האט נעבעך געהאט אזא שווערע קאפ, אז זיין אינגעל האט זיך איהם אויסגעוויזען פאר א גאון. עס פערשטעהט זיך, יעדער טאטע איז־בערטרייבט; אבער ביי קאטלער'ן פלעגט יעדער, וואס האט נור געקענט פערשטיין א לעקטשור, זיין א זעלטען פעהיגער מענש;

אזעלכע געגאַסען פלעגט ער מקנא זיין אָהן א ברעג. ווען מאַזי פלעגט איבערזאָגען א שטיקעלע פון א רעדע, פלעגען ביי קאַטלער'ן די אויגען שיינען. ער פלעגט דעם אינגעל נעהמען גלעטען איבער די האר און זאָגען: „אָט דאָס איז מיין גאַנצער לעבען!" אזוי אָפט פלעגט מען דאָס פון איהם הערען, אז איינער פון די וויצלינגען צווישען די געגאָסען האט אמאָל אָנגעוויזען מיט'ן פינגער אויף מאַזי'ן און אויסגעשריען: „אָט גייט דער גאַנצער לעבען!"

אָבער רייטשלען, זיין טאָכטער, האט קאַטלער פונקט אזוי ליעב געהאט וויא דעם אינגעל. אגב אורחא, וועגען רייטשלען וויל איך דאָ דערציילען.

דאָס איז געווען אין מיטען ווינטער, ארום די זעלבע צייט וועגען וועלכע מיר ריידען דאָ. רייטשלען האט זיך נאָך קיין זאך אפילו ניט גע'חלום'ט, אָבער קאַטלערן, איהר פאָטער, האט שוין דאָס הארץ געזאָגט, אז פון דעם שידוך וועט זיך אויסלאָזען וויא פון יענע צוויי. ער האט דעריבער שוין בעצייטענס געזוכט צווישען די געגאָסען אַן אַנדער איידים, און מיט הערריי'ן האט ער זיך מתחתן געווען מעהר וויא מיט אַלעמען.

אָבער וואָס פאר אַן אָנשיקעניש! דאכט זיך א בילד־שעהנע: ניט ער אַליין — א טאַטע — זאָגט עס; אַלע זאָגען אזוי. און אָט זעהט איהר דאך!... דער יונגער מאַן האט זיך גענומען טשעפען, זוכען תרוצים, ברוגז צו ווערען; עס האבען זיך אָנגעהויבען די קאָבענישען מיט די טרעהרען, און ווידער אוים כלה! און ווידער האט רייטשעל געשיינט און געדרעהט זיך יעדען יונגען מאַן אין די אויגען. אפשר איז דאָס געווען דער גאַנצער אונגליק מיט איהר — וואָס זיא האט צופיעל געבלישטשעט, צו שטאַרק גע'חן'עוועט זיך. די שעהנסטע איז זיא טאָקע געווען, אָבער ווען מען איז מיט איהר גוט בעקאַנט געוואָרען, פלעגט זיך נעהמען דוכטען, אז זיא איז קיין מאָל ניט געוועזן איינגער און וועט קיינמאָל ניט ווערען עלטער. א פערגליווערטע מין שעהנקייט. די ציינער האבען אויסגעוויעזען צו טרוקען און די באַקען — עפּעס אזוי וויא מען וואָלט זיי א

מאל אפגעפארבט און אימער געהאלטען אונטער א גלאז, עס זאל נים אפגעהן.

אויף דעם ערשטען גרויסען באלל נאך איהר אונגליק איז זיא געשטאנען מיט הערריי'ן, און צוהערענדיג זיינע רייד, יעדע מינוט ברייט געעפענט איהרע ברוינע אויגען און געשמייכעלט מיט א האלבען מויל, מעשה אמעריקאנערין. אלע ווייליע פלעגט זיא, שטיפענדיג, זיך ציהען אויף דיא פיס, אויף די ציפקעס, אזוי וויא א הוהן ווען זיא מאכט מיט דיא פליגלען.

העררי האט געקוואלען פון איהר; זיא האט געקוואלען וואס ער קוועלט, און איהר פאטער פוןביידען.

— אי בעטשע יו דידנט סעל מאר טיקעטס דען אי.

— האו דו יו נאו?

— האו דו יו נאו! — האט ער זיא איבערגעקרימט מיט א ליעבליכער אוואיעלע.

ערנסטערע רייד פלעגען אונזערע גענאסען אפילו מיט דיא מיידלעך אויך פיהרען אויף אידיש. ענגליש איז געווען דיא שפראך פון אונשולדיגע קאקעטסטווע. צוזאמען מיט דיא ענגליש געהט שוין געוועהנליך א שמייכעלע אין דיא אויגען — יענער מין שמייכעלע, וואס מען זעהט בלויז ביי א קאוואליער מיט א דאמע, ווען עס הויבט אן צו טאגען א ליעבעס-געשיכטעלע. מעהר ניט וואס ביי רייטשלען האט דיעזער שמייכעל עטוואס צו שטארק גע- בליסטשעט.

העררי. — ער איז געווען, דאכט זיך, דער איינציגער ביי אונז, וואס מיר האבען גערופען מיט זיין ערשטען נאמען, — העררי איז געווען א יאהר זעקס און צוואנציג, אבער אלע האבען אויף איהם געקוקט וויא אויף א אינגעל, ארויפגעלעגט דיא הענד אויף זיין פלייצע און פריינדליך שפאס געמאכט מיט איהם. אן איינגעפונ- דעוועטער יונג איז דאס געווען, ניט קיין הויכער, מיט א פאאר געזונטע פלייצעס; זיינע האאר זיינען געווען כמעט ווייס און פון איין זייט צו דעם אנדערען זיינען זיי געגאנגען וויא בארג ארויף,

אין מיטען מיט א שרונט. די קאפּ האָט ער געהאַלטען שטענדיג פּאַראוים, אויסגעשטעלט א גאַנץ אנגענעהמען פּנים — א לאַכע־דיגער יונג, א בריה צו פערקויפען טיקעטס און סארווערען אויף דיא מיטינגס; געטריי דער בעוועגונג וויא דעם לעבען; א פראַנטעל און א בעלן אויף א פּייט מיט אן אנארכיסט; דיא הארץ א גיל־דערנע, דיא קאָפּ א גרעבליכע; קלאַר אין דיא „שטימען פון פאָלק" און מכח דיא לייט־אַרטיקלען — ניט פון אָרט, אזוי וויא קאָטלער.

— וואָס׳ס דיא מעטטער וויטה הערריַ?

— הי׳ז אָלל רייט!

— הו׳ז אָלל רייט?

— הערריַ׳ז אָלל רייט! *)

דאָס איז געווען אונזער אָפּטער שפּאס וועגען איהם.

קאָטלער איז געשטאַנען ביין וואַנד און גערעדט צו מאָזי׳ן; איין אויג האָט ער אָבער געוואָרפען אויף זיין טאָכטער און איהר קאַוואַליער און געקליבען נחת. דער רעדנער, וואָס האָט א האַלבע שטונדע פריהער געענדיגט ריידען, איז פערבייגעגאַנגען, — האָט דער פּיינטער איהם געצוואונגען צו „פערהערען" זיין אינגעל. פון דעם און פון רייטשלען מיט הערריַ׳ן איז דיא הארץ ביי איהם אזוי צוגאַסען געוואָרען, אז דער רעדנער האָט מיט איהם ניט אנ־דערש געמוזט געהן צו דיא באר. איהם צו ענטזאַגען, וואָלט געווען אזוי וויא איהם מיט א שפּיז אין הארצען צו דערלאַנגען; אגב איז דאָס געווען זיין בעליעבטער רעדנער. ביי דיא באַר זיינען געשטאַנען עטליכע גענאָסען,—אז אַך־און־וועה וויפיעל מען טרינקט עס ביי אונז! דער רעדנער האָט געהייסען געבען א גלאָז סאָדע, דער פּיינטער האָט גענומען א גלאָז ביער און האָט זיך אזוי פערשעהמט,

*) — וואָס איז דער מעהר מיט הערריַ׳ן?
— ער איז א מאָלאָדיעץ (א וואוילער יונג).
— ווער איז א מאָלאָדיעץ?
— הערריַ איז א מאָלאָדיעץ!

אַז ער האָט אַפילו קיין לחיים ניט געקענט זאָגען. עפּעס האָט זיך איהם געוואָלט אויסדריקען, וויא ער האָט זיך מחיה געווען פון דער רעדע; האָט זיך איהם אָבער בלויז דיא בלוט אַ וואָרף געטהאָן אין קאָפּ און ער איז געבליבען שטעהן מיט אַ שעפּסענעם שמייכעל.

ווען עס איז געקומען צום בעצאָהלען, האָט ער גענומען שלעפּען פּענים פון פּאַקעט, אַז דעם רעדנער איז אין דיא אויגען פינסטער געוואָרען. עפּעס האָט איהם געפעהלט אַ פּאָר סענט. בעצאָהלען פאר איהם, האָט דער רעדנער איהם ניט געוואָלט בעליידיגען. הקיצור, אַ צופלאַקערטער איז ער געלאָפען צו רייטשלען נאָך עט־ליכע פּענים.

IV.

צו דער חתונה האָט קאָטלער געוואָלט בעטען נור סאָציאַ־ליסטען. ער איז אומגעגאַנגען וויא אַ פערפּאַרעטער גאַנצענע טעג. דערלעבט צו פיהרען אַ קינד צו דער האַכציים! — „צו דער חופּה" פּלעגט ער זיך היטען ניט צו זאָגען. ער פּלעגט אויסמיידען אַלע ווערטער אַזעלכע. ביי רייטשלען, נאַטירליך, האָט קיין חופּה ניט געטאָרט זיין — סיידען דיא רויטע פאָהן. זיין הארץ איז איהם געוועזן צוגליהט און זיין קאָפּ פול מיט פּלענער: ער וועט מאַכען אַן אמת'ע סאָציאַליסטישע חתונה, אַ כשר'ע, אַ פּגימה'לע זאָל אויף איהר ניט זיין.

וויא געפּעלט אייך אָבער אַן אונגליק: דאַרף זיך מאַכען, אַז גראָדע דער כלה'ס אַ לייבליכער פּעטער — איהר מוטער'ס עליה השלום אַ ברודער — איז געוועזן אַ ראש ישיבה, אַ פערברענטער פרומאַק; און אַז מען האָט גענומען צוזאַמענשטעלען דעם צעטעל, האָט מען זיך ארומגעזעהן, דאָס אַ שעהנע ביסעל אַנדערע קרובים פוןביידע צדדים זיינען געוועזן פּאַרצייטיגע אידען אָדער אַזוי ניט קיין סאָציאַליסטען. גענאָסע קאָטלער האָט זיך אָבער אַן עצה געגעבען: „זיי זיינען ניט קיין סאָציאַליסטען? — נאָך בעסער! זאָלען זיי קומען, זאָלען זיי הערען, וועט זיך צו זיי אויך עפּעס צוקלעפּען!" און ער איז בעגייסטערט געוואָרען פאַר דעם געדאַנק, דאָס זיין רייטשעל'ס חתונה וועט מאַכען פּראָפּאַגאַנדאַ.

מיט איין קאָזין זיינעם איז געוועזן צרות. דאָס איז געוועזן אַ יונגער מאַן מיט ברייטע פּלייצעס, אַ חברה־מאַן מיט אַ געגאָלטע באָרד, מיט בויערי־ענגליש, אַ מויל פול מיט צונג, אַ קעפּטיין פון אַ טעממעני האָלל עלעקשאָן דיסטריקט. דיא קאַפּיטאַליסטישע פּאַר־טייען זיינען ביי אונזער קאָטלער'ן געוועזן פיעל מאָל טריפ'ער וויא

אמאָל איז ביי איהם געווען אַ קלויסטער. ער האָט זיך פּראָסט „געברידזשעט“ פון זיי, וויא פון אַ פּאַדלע, וואָס פערשפּרייט מגפות. ווען ער האָט באַרנעטקען צום ערשטען מאָל אין עלעקשאָן דערזעהן אין אַ קאָרנער מיט אַ בלויען בעדזש אויפ'ן האַרצען, איז ער פון אָנפאַנג געבליבען שטעהן אַ בלייכער, דערנאָך האָט ער אַ שפּיי געטהאָן, אָנגעשאָלטען דעם פּאָליטישען אַ פולען קאָפּ און אַוועק.

רייטשלען האָט דאָס האַרץ געקלעמט: פּאָרט אַ קאָזין! זיך אויפגעהאָדעוועט אינאיינעם... אָבער קאָטלער האָט מעשים אָנגעגעבען. וויא סמעיעט זיא גאָר קלעהרען פון אַזאַ זאַך?! וואָלט ער געקענט צולאָזען, אַז אין דיא וויין, וואָס מען וועט טרינקען, זאָל אריינגעגאָסען ווערען עפּעס אַן אונריינער טראָפּען? אַזוי האָט ער זיך געקענט פאָרשטעלען אַ טעמעני־האָלניק ביי זיין טאָכטער אויף חתונה.

נאָך דער חתונה איז ביי הערריי'ן מיט רייטשלען געווען אַ גאַנץ פיינע שטוב. פערשיעדענע איידעלע מענשען זיינען אריינגעגאַנגען צו זיי, און אַלץ סאָציאַליסטען.

אַ פּאָר ווערטער וועגען דיעזע איינגעהער. איינער פון זיי איז דאָס געווען דער ראָטלין, וועגען וועלכען איך האָב שוין גערעדט — אַ דאַרינקער, אַ קוואַרינקער, אַ נידעריגער, אַ שוואַרצינקער — אַ שוואַרצינקער, אָבער ניט קיין שוואַרץ־חן'עוודיגער. ער איז ניט געווען קיין נאַר, פעהיגקייטען האָט ער אויך געהאַט ניט קיין שלעכטע, אָבער זיין שכל איז געווען וויא זיין פּנים: אָהן חן. ער איז געווען זעהר טהעטיג, שטענדיג געהאַט אַן ערנסטען פּנים, אָבער אַ מערקווירדיגע זאַך — אַז ער פלעגט זיצען נאָהענט לעבען אַ געגאָסע, פלעגט זיך יענער עפּעס שעהמען ווייזען זיין בעגייסטערונג. עפּעס אַזוי וויא אַ קעלט פלעגט ער אויף אַלעמען אַרויפטרייבען; עפּעס פלעגט זיך דוכטען, אַז הינטער זיינע געלאַסענע אויגען ליעגט בעהאַלטען אַ שמייכעל — און ער לאַכט אָפּ פון דעם גאַנצען עסק. אַז איינער פלעגט צוקאָכט ווערען פון אַ הייסער רעדע און זיך וועלען אַוועקלאָזען אַפּלאָדירען און דערביי

פלעגט זיין אויג זיך צוזאמענטרעפען מיט ראטלין׳ס, פלעגט ער ווערען אפהענדיג. קאטלער האט עס ניט געוואוסט וויא אויס־צודריקען, אבער אויף דיא מיטינגס פלעגט ער שטענדיג נעהמען א סיט ווייט פון איהם.

ריזענבערג איז געווען דער צווייטער. דאס איז געווען א נער־ווזער בעסן, א „ריהר מיך ניט אן“; נור וואס פלעגט זיך איהם דוכטען, אז מען מיינט עפעס געגען איהם; אייפערזיכטיג איז ער געווען וויא א פרויענצימער, און צו ביזנעס אונפעהיג וויא א קינד; און דאך ביי זיין גאנצער אייפערזיכטיגקייט האט ער ניט געהאט קיין ברעקעל עהרגייץ. ווען ער האט גערעדט מיט מענשען, האבען קלוגע געקענט מיינען, אז ער איז א גרויסער נאר; ער איז אבער געווען פון דיא, וועלכע טהוען און ריידען נאריש, און דענקען קלוג. ער איז געווען א מבין אויף מענשען, א פילאזאף אויף זאכען. אן אומגעלומפערטער איז ער געווען און אייגענטליך א שעהנער, אבער זיין שעהנקייט פלעגט זיך עפעס ניט ארויסזעהן.

דער דריטער — סימעלעוו האט ער געהייסען — איז אין איין זאך געווען גראד דער היפוך פון ריזענבערג׳ען; ער איז געווען אנגעשטאפט מיט עהרגייץ. אין דער פריה, אין שאפ, פלעגט ער שוין האבען אין זינען, אז ביינאכט וועט זיין א ביזנעס־מיטינג, אז ער וועט נעהמען דאס ווארט, פיעלייכט נאך זיין א טשערמאן אויך. ביי דיעזע מיטינגס פלעגט זיין ספעציאליטעט זיין זיך צו טשעפען. וואס איינער זאל ניט זאגען, פלעגט ער שוין געפינען עפעס אן אורזאכע צו נעהמען דאס ווארט און „אנרייבען יענעם דיא זייטען“. ער פלעגט ריידען מיט אזעלכע קולות, מיט אזא כעס, מיט אזא קאך, דאס דער אנדערער וואלט געקענט מיינען, אז עס געהט איהם אין לעבען. עס איז אבער ניט געווען אזוי; אין דעם רעכטען פלאקערען פלעגט ער זיך קלעהרען ביי זיך אין הארצען גאנץ קאלט־בלוטיג: „סימעלעוו, דוא האלסט א רעדע און אלע הערען זיך צו“.

א פערטער איז געווען ראלניק. ער איז אויך געווען זעהר עהרגייציג, אבער ער איז געווען דערביי א גאנץ ערנסטער יונג, אן

עהרליכער ענטהוזיאסט, און זיין עהרגייץ האט בלויז נעהאלפען איהם צו מאכען זעהר טהעטיג אין אונזער בעוועגונג. דאס איז געוועזן א מערקווירדיגער רכילות־טרייבער, א פלאטקע־מאכער; גאנצע שטונדען פלעגט ער אפזיצען בערייזענדיג דיא פערשיעדענע געגנאסען; קיין בייז האט אבער אין זיין בערייזעניש ניט געשטעקט; ווייטער וויא זיין צונג פלעגט דיא גיפט ניט דערגרייכען.

פארלויפיג וועל איך דא דערמאנען בלויז נאך איינעם — ריוואקינען. דאס איז געוועזן פון דיא געבילדעטע חברה — א גימנאזיסט פון דער היים. ער איז געוועזן גוט געוואקסען, א חן'עוודיגער, א שעהנער, מיט פערטראכטע פילאזאפישע אויגען און אויך מיט א פערטראכטען הוסט. איך מאך קיין שפאס ניט: ניט אלע קענען אזא הוסט טהאן. עס האט גערעדט זיין הוסט. „וואס איך קלעהר איז צו טיעף ארויסצוריידען מיט ווערטער, — האט דאס געזאגט. — „איך האב פיינט צו דעבאטירען, זיך צו קאכען. מיינע אידעען זיינען אזוי איידעל, אז מען וואלט זיי סיי וויא סיי ניט פערשטעהן". זיין גרעסטע בריה'שאפט איז געוועזן צו שוויי־גען — אבער קלוג שוויינען, ניט אבי וויא, און אפטמאל דערביי דעם דאזיגען הוסט טהאן. מיידלעך זיינען פאר איהם אויסגע־גאנגען; פיעלע פון דיא געגנאסען האבען איהם אויך געהאלטען פאר א הויך ענטוויקעלטען. אין אמת'ען אבער האט ער איינפאך ניט געהאט וואס צו ריידען, — א פוסטע כלי, בעלעזען ניט א האר. אויב עס איז ווען עס איז געוועזן א קונציגע קאקעטקע אין א מאנס־ביל געשטאלט, איז דאס געוועזן ריוואקין. אבער דער עולם איז בלויז א מבין אויף דעם בילינערען סארט קאקעטסטווע — אויף דעם וואס מען קען דערזעהן פאר א מייל.

הערצי האט פערדיענט גוט און אין שטוב איז שטענדיג געוועזן פול. ער איז געוועזן א גאסטפריינדליכער יונג, און רייטשלען איז קיין מאל ניט מיאוס געווארען מכבד צו זיין. זיא איז געוועזן א ווייבעל אהן א גאל, און ביי זיי אין שטוב האט זיך געפיהלט א ווארימע ליעבליכקייט. זיא האט געקענט זיין ווער־ווייסט וויא

פערמאטערט, פלעגט זיך פון דעסטוועגען ניט דוכטען, אז זיא ווארט מיט אונגעדולד מען זאָל שוין אוועקגעהן; ווען זיא פלעגט זאָגען: „טרינקט, עסט", פלעגט מען ניט מורא האָבען, אז אין הארצען מיינט זיא: „וואָס האָט איהר זיך אָנגעלעגט אויף מיין קאָפּ?" ניט קיין פערהייראטהע יונגע לייט ציהט אין אזעלכע הייזער. אלזאָ, פלעגען זיך דאָרט אָפּט פערזאמלען גענאָסען. הערריי האָט געליעבט צו שפּיעלען די ראָלע פון א בעל־הבית, און קאָטלער פלעגט זיך פרעגלען אין נחת און רק שלעפּען מתנות אין שטוב אריין; דאָס עפּעס א הויז־ווירטשאַפט זאך, דאָס א האלבע מאה עפּעל, וואָס ער האָט געהאנדעלט א מציאה.

און אז מען פלעגט זיצען און טרינקען טהעע, און ריידען וועגען ליעבקנעכט'ן אָדער בעבעל'ן, אָדער וועגען דער בעוועגונג ביי אונז אין ניו יאָרק, פלעגט ער העלפען רייטשלען אָנגיסען דיא גלעזער, ארויפטראָגען קייקס, צוהערען דעם געשפּרעך און קוועלען. ווער איז געווען זיין גלייכען?

אויף איהר שטייגער איז רייטשעל אויך געווען טריי דער בע־וועגונג; זיא פלעגט קיין מאָל ניט הערען וואָס דיא רעדנערס האָבען געזאָגט, און דיא צייטונגען האָט זיא קוים געקענט לייענען; זיא האָט אָבער געוואוסט, אז דיא סאָציאַליסטען ווילען עס זאָלען ניט זיין קיין אָרימע און קיין רייכע, אז אַלע זאָלען זיין גליקליך און איינע דיא אנדערע זיך ליעבען; און דאָס איז איהר זעהר געפעלען געווען. איהר טאַטע און איהר מאַן זיינען געווען סאָציאַ־ליסטען, און אַלע שעהנע מענשען, וואָס זיא האָט נור געקענט, זיינען אויך געווען סאָציאַליסטען — איז זיא אויך געווען א סאָציאַליסטקע און האָט זיך גרויס געהאַלטען מיט'ן נאָמען. אין עלעקשאָן האָט זיא זיך איין מאָל צוגעטשעפּעט צו איהר בוטשער און גראָסער, אז זיי זאָלען וואָטען פאַר איהר פּאַרטיי. זיי האָבען איהר גלייך צוגעזאָגט, אָבער זיא האָט חושד געווען, אז דאָס איז גלאַט אזוי, האָט זיא אזוי לאַנג גע'טענה'ט און געבעטען כמעט מיט טרעהרען אין דיא אויגען, ביז דער בוטשער האָט איהר געשוואָרען אז ער וועט

האלטען ווארט. דער גראסער האט צוגעזאגט א טאמאני־מאן אויך, און ווען זיא האט זיך דערוואוסט דערפון, האט זיא אויפגעהערט ביי איהם צו קויפען.

ווען עס איז געווען נאהענט צום ערשטען מאי, האט זיך קאטלער געגרייט וויא א פרומער איד צו פסח. מיט טעג פאראויס האט ער געבראכט צו שלעפען שטיקער רויטע שטאף אויף א פאהן ארויסצוהענגען פון שטוב, בשעת דיא געגאסען וועלען פארביי־מארשירען, און ווען דער הייליגער טאג איז געקומען, איז ער אויפ־געשטאנען מיט א שעה פריהער וויא געוועהנליך. עס האט זיך איהם מעהר ניט געשלאפען. א גאנצען טאג איז ער געווען נערוועז ווארטענדיג. א וויכטיגע פראגע האט איהם געמאטערט דעם מות: כדי צו האבען א גוטען ארט אויפ'ן יוניאן סקווער, דארף מען קומען בעצייטענס, פריהער וויא דיא פראצעסיאן וועט אנקומען אויפ'ן סקווער; ניט געהן אין דעם גרויסען מארטש, וויעדער, איז אונ־מעגליך. הייגט וויא טהוט מען?

הקיצור, ער האט טאקע מארשירט, האלטענדיג מאזי'ן (ער איז שוין געווען א יאהר דרייצעהן) פאר'ן האנד, און אלע ווייל־ע שרייענדיג אויף איהם וואס ער געהט ניט אין טאקט. דיא מוזיק האט געשפיעלט, קאטלער האט געטראטען דיא אויסגעברוקירטע גאס, דיא נשמה האט זיך ביי איהם צוואווארעמט, טרעהרען זיינען געשטאנען ביי איהם אין האלז.

מען איז געקומען אויפ'ן סקווער. פון אלע זייטען האבען גענומען אנקומען מארשירענדע ציילען מיט רויטע פאהנען, מיט ארקעסטרען. דער סקווער איז אנגעפיללט געווארען און עס האבען זיך נאך אלץ געשאטען נייע געגאסען — געשאטען און געשאטען אהן אן אויפהער. א וואלד מיט פלאטערענדע פאהנען, א מישעניגע פון מוזיק. קאטלער האט זיך צוגעשטופט צו א פלאץ עטליכע איילען פון דער פלאטפארמע — דעם אינגעל האט ער פון האנד אלץ ניט ארויסגעלאזען. דיא פלאטפארמע איז געווען אייג־געוויקעלט אין פאהנען. ארום און ארום האט גערודערט, געשוויג־

דעלט אין דיא אויגען מיט רויטע קאָלירען, מיט דיא פייערלעך פון פאַקעלען. קאַטלער׳ס הארץ האָט זיך אַזוי וויא צוזאַמענ־געדריקט: אויף אַזוי פיעל התלהבות האָט זיא שוין פּראָסט קיין כח ניט געהאַט.

פלוצלונג איז שטיל געוואָרען. דער טשערמאַן האָט זיך בע־וויזען צווישען דיא פאָהנען פון דער פּלאַטפאָרמע. ער האָט גע־האַלטען א רעדע; ער האָט געזאָגט, אז צו דער זעלבער צייט הילכען אויף דיא טריט פון מארשירענדע ארבייטער אין דייטש־לאַנד, אין פראַנקרייך, אין דער גאַנצער וועלט; ער האָט זיינע צוהערער געהייסען האַלטען אין זינען דיא מארשירענדע ארבייטער אויף יענעם זייט ים, — און קאַטלער האָט מיט אַלע קרעפטען געפרופט אַזוי טהאָן; ער האָט געהייסען זיך פאָרשטעלען דיא רויטע פאָהנען אין דייטשלאַנד, אין פראַנקרייך, אין בעלגיום — און קאַטלער האָט אָנגעשטרענגט זיין מוח צו טראַכטען וועגען וועלדער מיט רויטע פאָהנען. דער טשערמאַן האָט פאָרגעשטעלט דעם ערשטען ענגלישען רעדנער. ער איז ארויס — א סעריעזער, א בלייכער פון דעם אפּלאָדיסמענט, פון דעם רעש — און איידער ער האָט געעפענט זיינע ליפּען, האָבען זיך אַלע אָרקעסטרען צוזאַמען צוקאָכט אין איין פערטויבענדען קראַך פון דער מארסעליעזע, בע־גלייט מיט א הוררא פון צעהן טויזענד מענער און פרויען.

דיא האַלז האָט קאַטלער׳ן פערדריקט; א פייער האָט זיך צוגאָסען איבער אַלע זיינע גליעדער, א שטראָם הייסע טרעהרען האָט אָנגעקוואָלען אין זיינע אויגען.

— הוררא! הוררא! הוררא, מאַזעלע! הוררא, טאַטינקע! — האָט ער געשריען מיט אַלע כחות, מיט א פערוויינטען קול, אַליין ניט וויסענדיג וואָס ער שרייט.

דעם רעדנער האָט ער ניט גוט פערשטאַנען, ווייל עס איז דאָך געוועזען אויף ענגליש. דאָס איז אָבער געווען אונזער הויפּט־רעדנער, זעהר א פעהיגער, און אפּלאָדיסמענטען האָבען אויסגעבראָכען יעדע מינוט.

— דו פערשטעהסט, דו פערשטעהסט, מאזינקע? — האט קאטלער אלע ווײלע אין דער שטיל געפרעגט. מאזי האט מורא געהאט צו זאגען אז ניט, און ער האט געענטפערט „שור“.

דער רעדנער איז געווען א שעהנער מאן, מיט א פיינער בארד, און וויא ער איז איצט געשטאנען און גערעדט אין דיזען שטורם פון רויטע פאהנען, טרומפייטען, שיינענדיגע פנים'ער און פון הארצען נעהענדע הורראס, איז ער קאטלער'ען אויסגעקומען וויא א מין נביא, וויא דער מעכטיגסטער מאן אין אמעריקא.

וויא ער האט אזוי א דריק געטהאן מאזי'ס הענטעל, איינפאך ווייל ער האט ניט געקענט איינרוהען, איז איהם א געדאנק אריינגעפאלען אין זינען.

— מאזי, ווילסט געהן אין קאלעדזש? זאג מיר צו, אז דוא וועסט זיין א גוטער סאציאליסט, געהסטו אין קאלעדזש. איך וועל זיך בלוטיגען פאר דיר אז דוא וועסט נאר זיין א מענש; דו הערסט, מאזעלע?

און אין דעם פיינטער'ס קאפ האט זיך פארגעשטעלט וויא זיין זוהן וואקסט אויס א געבילדעטער, א געשטודירטער, און וויא ער שטעהט אויף א פלאטפארמע אזוי וויא דיזער רעדנער, און זיין שטימע קלינגט פאר אט אזעלכע מאסען; וויא זיינע ליפען ריידען וועגען פרייהייט, וועגען גלייכהייט, וועגען א צייט פון גליק, ליעבע און יושר.

* * *

וויא נור מאזי האט געענדיגט סקוהל, איז ער אנגעקומען אין קאלעדזש. קיין שלעכטע קאפ האט ער ניט געהאט, האט ער אויסגעהאלטען גוט דעם איינטריטס־עקזאמען און איז אריין.

דעם ביסען פון מויל האט דער פיינטער געשפארט; דעם איינגעל געקליידט. ער זאל זיך ניט האבען צו שעהמען פאר די חברים, ער זאל „אויסוואקסען א מענש“, א געבילדעטער, ער זאל זיין א כבוד פאר דער סאציאליסטישער בעוועגונג און פאר זיין טאטען.

דאס איז געווען דיא בעסטע צייט פון אונזער בעוועגונג. אין יענע יאהרען זיינען דיא גרעסטע זאאלען געווען צו קליין. מיטינגען האט מען אבגעהאלטען צעהנדליגעווייז. דיא מאסען זיינען געווען בעגייסטערט און דורך זיי אויך זייערע רעדנער. דיא סאציאליס־טישע פארטיי אין דעם אידישען קווארטאל איז געווען א מאכט; און אזוי וויא מאכט איז אויך רעכט, פלעגט מען וועגען אונז ריידען מיט גרויס רעספעקט. א קינד אין וויעג האט געוואוסט, אז עס זיינען דא סאציאליסטען און זיי זיינען וואזשנע חברה. ווען דיא בעקער יוניאן האט געדרוקט איהר לייבעל, האבען אין א גאנץ קור־צער צייט אלע בעלי בתים זיך געמוזט אונטערגעבען. עס האט זיך אפגעטהאן מעשים, הונדערטער אינטערעסאנטע סצענען אין דיא סטארס אדער רעסטאראנטען. „סטייטש, איהר האלט ברויט אהן דעם יוניאן לייבעל? קען איך ביי אייך אין סטאר קיין איין זאך ניט קויפען, אפילו פאר א פעני זאלץ אויך ניט. עס וועט מיר מעהר ניט פעהלען צו קומען צו מיין מאן אהן א לייבעל“. און קרעמער טאמאני האלניקעס זיינען געצוואונגען געווען נאכצוגעבען.

דאס איז אויך געווען די גליקליכסטע צייט ביי קאטלער'ן אויפ'ן הארצען. א מענש לעבט אייגענטליך אזוי וויא מען לעזט אין א בוך. ווען עס געהט אוועק א בלאט נאך א בלאט און עס איז אלץ דאס זעלבע, ווערט דער בוך מיאוס, און אמאל ווארפט מען איהם גאר אוועק. ווען עס געהט אוועק א טאג און עס איז קיין אינטערעסאנטעס, קיין נייעס ניטא, ווערט דער לעבען מיאוס, און אמאל דערגעהט מען אויף אזא ארט צו זעלבסטמארד. ווען קאטלער פלעגט אויפשטעהן אין דער פריה, פלעגט ער זיך באלד דערמאנען וואס פאר א מיטינג ביי נאכט וועט זיין אדער וואס פאר א קאמיטע דזשאב ער וועט האבען — פלעגט זיך איהם דער ברעק־פעסט עסען מיט מעהר אפעטיט, פלעגט זיך גאר אנדערש ארבייטען א גאנצען טאג. ווען איז דאס ניט בעקאנט דער אונטערשיעד, צי מען ריכט זיך א גאנצען טאג אויף אן אינטערעסאנטען אבענד, צי מען ווייס אז היינט וועט זיין וויא נעכטען, און מארגען וויא

היינט. דאָקטוירים וועלען אייך זאָגען, אז אלץ ווענדט זיך אָן אייער מוטה. הקיצור, קאָטלער האָט געגעסען געשמאַק, געשלאָפען מיט אַפּעטיט, זיך פראָסט געפיהלט אינגער. און זיין מאַזי, זיין מאַזי! איהר האָט בעדארפט זעהן דעם פיינטער ערב עלעקשאָן, בשעת מען איז געזעסען און מען האָט צוזאמענגעלעגט די סאָציאַליסטישע טיקעטס. מאַזי האָט געשריעבען די אדרעסען געשווינדער וויא אנדערע דריי און די האנדשריפט זיינע איז אויך געוועזען די בעסטע. מאַזי איז געזעסען און געשריעבען מיט זיינע ביטערע ליפען פעסט פערמאַכט, מיט א שטאָלצען קוק אין זיינע שווארצע אויגען. אלע זיינען געוועזען גרינהאָרנס; ער איז געוועזען דער אמעריקאנער באָי, דער קאָלעדזש־באָי. די גענאָסען האָבען בעוואונדערט די פלינקייט פון זיין האנד און זיין טאטע האָט געקוואָלען. „דאָס איז מיין גאנצער לעבען!“ האָט זיין שיינענדיגער פנים געזאָגט אָהן ווערטער.

V

יאָהרען זיינען אוועק. עס האָט זיך פיעלעס איבערגעביטען. מחלוקות האָבען זיך אָנגעפאַנגען.

אַזעלכע חברה וויא סימעלעוו, חברה אָהן אַ ברעקעל נשמה יתירה האָבען נאַטירליך גענומען דעם וואָרעמסטען אַנטהייל אין דער מישענינג. דער „איזמוס” איז זיי אין דער לינקער פאָה ניט געלעגען. דערפאַר אָבער זיינען זייערע הערצער געווען פול מיט דיא פליאַטקעס, און, וויא דער שטייגער איז, האָבען דיעזע חברה געהאַט דיא הויפּט־מאַכט. און אַזעלכע מענשען וויא ריזענבערג זיינען אויסען געבליבען.

אַלעס איז פערפלאָנטערט געוואָרען, און אַזוי וויא עס נעהמט אַ סך ווענינגער צו צוּוואָרפען וויא אויפצובויען, איז אין אַ קורצע צייט פון דעם גאַנצען גלאַנץ אונזערען געוואָרען אַ חשך. איין שרייבער האָט געזאָגט אויפ׳ן אַנדערען, אַז ער איז וואָס אין קאָרט שטעהט. דער רעספּעקט וואָס פרעמדע האָבען געהאַט צו אונז אין קוואַרטאַל איז אויסגעוועפּט געוואָרען.

* * *

יאָהרען זיינען אַוועק. מאַזי איז אויסגעוואַקסען אַ הויכער, מיט אַ דאַרער אַמעריקאַנער העלזעל, מיט אַן אַמעריקאַנער גאַנג, מיט אַמעריקאַנער שטילקייט אין דער היים און לויפערשע שרייערייי מיט זיינע חברים. עפּעס מאָדנע חברים האָט ער געהאַט. זיין פאָטער האָט ניט געוואוסט פון וואַנען זיי קומען צו איהם.

אַלץ האָט זיך געענדערט אין הערריי׳ם הויז. ער איז רייך געוואָרען. עפּעס האָט ער זיך צוגעשלאָגען צו אַ טרימינג סטאָר. עס האָט זיך אַרויסגעצייגט, אַז דיא סטאָר איז אין אַ גוטען פּלאַץ, נאָר דיא פריהעריגע בעלי בתים האָבען אַליין ניט געוואוסט וואָס

פאר אן אוצר זיי האבען געהאט. יענער געגענד האט געהאלטען אין ענדערען זיך אזוי, אז עס איז געווארען אלץ בעסער און בעסער פאר אזא נעשעפט. אלזא, איז ביי הערריי'ן דיא סטאר אויס־געוואקסען אין א גאנץ קורצער צייט. ער איז שוין לאנג אוים געגאסע — ניט ווייל ער האט געביטען זיינע מיינונגען, ווארים ער האט ניט געהאט וואס צו בייטען; אויך ניט ווייל ער איז א צבועק, ווארים קיין צבועק איז ער אויך קיינמאל ניט געווען. פאר וואס איז ער געוועזן א סאציאליסט? איינפאך ווייל איהם האט פון דער נאטור געצויגען צו קהל'שע ארבייט. אזוי וויא עס זיינען פאראן מענשען וואס ווערען געבארען מיט א גרויסען אפעטיט צו זיסע זאכען אדער צו זויערע, אזוי קומט איינער א מאל אויף דער וועלט א געבארענער קאך־לעפעל. סימעלעוו איז אויך געווען אזא, אין גרונד ריידענדיג. עס זיינען אבער דא אלערליי קאך־לעפעל. סימעלעוו'ן האט זיין עהרגייץ געצויגען זיך מתעסק צו זיין מיט קהל'שע געשעפטען; הערריין — פראסט דיא פרעהליכקייט און דיא גוט־ברודערשאפט. ער איז טאקע געווען א סימפאטישער יונג אין נאטור, אבער ער האט געקענט אנטרעטען א מענשען זעהר גראב, פערגיסען בלוט, פראסט ווייל ער האט זיך ניט גענומען אין זינען צו בעקלעהרען וואס ער טהוט. ווען ער וואלט פערשטאנען, וואלט ער דאס פיעלייכט ניט געטהאן. דאס אלעם געהט אויף דיא צרות, וואס זיין שווער איז פון איהם איצט אויסגעשטאנען.

נאך אמאל: ווען הערריי איז געווען א סאציאליסט, איז ער געווען א סאציאליסטישע קאך־לעפעל מיט'ן גאנצען הארצען. ווען דיא מחלוקות האבען אבער דיא בעוועגונג צוריסען, ווען צו שימפפען און אפצולאכען פון דעם סאציאליזמוס איז געווארען א מאדע, — הויפטזעכליך, ווען מיטינגען זיינען געווארען זעהר זעלטען און דיא קאך־לעפעל האט געהאט ווייניג וואס צו מישען, — דאן האט ער זיך ביסלעכווייז ארויסגעגליטשט. פון אנפאנג האט זיא געהאט ארבייט, דיא קאך־לעפעל: עס איז געווען גענוג קאשע, פליאטקעס; און הערריי איז געווען א ברענענדער חסיד אין איינעם פון דיא

צוויי צדדים; אָבער דאָס איז איהם גיך מיאוס געוואָרען; הקיצור, דיא הצלחה פון געשעֶפט האָט פערנומען זיין מוח.

אין דריי־פיער יאָהר איז איהם גאָר ניט געווען צו דערקענען.

קאָטלער פלעגט זיך רק טשעפּען צוֹ זיין אינגעל: וואוהין געהסט ער? וואָס טהוט ער? פאר וואָס איז ער אזוי און ניט אזוי? מאָזי פלעגט מיט אונגעדולד זיך אַ קרים טהאָן, אַ מורמעל טהאָן עפּעס אויף ענגליש און טהאָן דאָס זייניגע, און הערדי פלעגט דערביי אָפּט זאָגען צום אַלטען:

— אַ, דרעהט ניט קיין קאָפּ! וואָס ווילט איהר פון איהם? ער איז אַן אמעריקאַנער באָי; איהר ווילט אז ער זאָל אויסוואַקסען אַ קאַליקע, אַ סאָציאַליסט, וויא אַלע בלאָפערס?

קאָטלער פלעגט קריצען מיט די צייהן, סאָפּען, רויט ווערען, בלייך ווערען, ארויפכאַפּען אויף זיך דיא היטעל און ארויסלויפען. רייטשעל פלעגט איהם נאָכלויפען, בעטען זיך ביי איהם אין האָלל ער זאָל אריינגעהן צוריק, און כסדר אזוי.

וואָס פאר אַן ענדערונג אויף דיעזען פּיינטער איז דאָס גע־קומען! אזוי וויא אַ פערבלאָנדזשעטער פלעגט ער זיך ארומשלעפּען. זיין הארץ האָט שטענדיג עפּעס געזוכט...

ביי דיא אינגערע איז קיין לאַך אין דיא הערצער ניט געבליבען. דער האָט זיין סאָציאַליזמוס פון זיין ברוסט ארויסגעשטופּט אום צו מאַכען אָרט פאר אַ קאַריערע אַלס דאָקטאָר, דענטיסט, לאָיער; יענער — פאר ריעל עסטייט, פאר אַ סטאָר, וויא הערדי; אין זייערע „סוקסעסען“ זיינען זיי געווען פערקאָכט; אין דיא נייעס פון זייערע ראָלען אויף דער וועלט...

קאָטלער אָבער ,דער אַלטער, אָבגעלעבטער, הילפלאָזער קאָט־לער, — וואָס פאר אַ ווערטה האָט ער נעבעך געהאַט אויף דער וועלט? ביי איהם אין הארצען איז ניט געווען מיט וואָס דיא לאַך צו פערנעהמען, ווען ער וואָלט אפילו געוואָלט...

צוריסען איז געוואָרען דער אינטערעס פון זיין לעבען; פער־פינסטערט איז געוואָרען דיזא שיין פון זיינע אויגען. וואו זיינען

אַהינגעקומען יענע גרויסע פערזאַמלונגען? וואו איז דיא אַמאָליגע בעגייסטערונג, דיא אמת'ע, פון האַרצען געהענדע בעגייסטערונג? ניטאָ כמעט קיין מיטינגען, ניטאָ וואו זיך אַהין צו טהאָן, ניטאָ וואו צו לעבען, צוליעב וואָס צו לעבען. חשך, פינסטער, פוסט... יעדען פריהמאָרגען פלעגט ער זיך כאַפּען, אַז עס איז ניטאָ קיין טרייסט, ניטאָ וואו זיך אַהין צו טהאָן, און שווער פלעגט איהם ווערען אויפ'ן האַרצען. אַן אַלטער, אַ פערדאַרטער, ניט קיין געבילדעטער, אַ פּיינטער — וועמען אינטערעסירט ער? ווען ביי הערריי'ן פלעגען זיך צוזאַמענקלייבען מענשען, ווער האָט אויף איהם געקוקט, אויף דיעזע מענשליכע סקאָרינקע? אמאָל, אין יענע גוטע צייטען, פלעגט מען אויך גאַנץ וועניג אַכטונג געבען אויף איהם; אָבער זיין האַרץ האָט זיך געפיהלט מיט אַלעמען צוגלייך, זיך געפיהלט, אַז זיא איז אַ סאָציאַליסטקע, אַ גענאָסין, ניט ערגער וויא דיא הערצער פון דיא יונגע. אָבער איצט... אין קאָרטען שפּיעלט מען גאַנצענע נעכט ביי הערריי'ן, — ניט קיין סאָציאַליסטישער פּינאַקעל, נאָר פּראָסטע קרעמערשע, ריעל-עסטייטישע, דאָקטאָרשע, לאָיערשע, — מיט טעמעני קלינגט פון דיא טעצעל-געלד. ער איז אַ פרעמדער, אַ ווילד-פרעמדער איז קאָטלער.

אזוי פלעגט ער אומגעהן אָהן מוטה גאַנצענע נעכט. קיין טעם ניט געפונען אין זיין עסען, קיין רוהע ניט אין שלאָף; רק נעגריזשעט זיך און אַנדערע, אַליין ניט וויסענדיג פאר וואָס, ביז דיא קראַנקהייטען פון עלטער האָבען אָנגעהויבען אָנקומען פון אַלע זייטען: לעבער-קראַנקהייט, מאָגען-קראַנקהייט, נירען-קראַנקהייט.

רייטשעל איז איצט געווען פיעל שעהנער וויא פאַר דער חתונה. זיא האָט שוין לאַנג ניט אויסגעקוקט וויא אַ פערגליווערטע פאַרשוין. דאָס איז געווען דיא פערגליווערטקייט פון רייטשעל דיא מיידעל. רייטשעל דיא ווייבעל האָט גאָר אַן אַנדער פּנים געהאַט; הויפּט-זעבליך זינט דיא טרימינג סטאָר האָט גענומען געהן, האָט זיא געבליהט וויא אַ לעבעדיגע פלאַנצונג. באַלזאַק זאָגט, אַז דיא אמת'ע שעהנקייט פון אַ פרוי איז דאַן, ווען איהרע לעבענס-קרעפטען

ווערען צייטיג — ניט ווען זיא איז א יונגע מיידעל, נאר ווען זיא איז א יונגע פרוי פון 30 ביז 45 יאהר. רייטשעל איז געווען א ווייבעל אין רעכטען גלאנץ פון דיעזע יאהרען, און דיא פרישקייט, וואס האט איהר געפעהלט פאר דער חתונה, האט איצט געבליס־טשעט פון איהרע אויגען, פון איהר געזיכט, פון איהר יעדען קעהר. דעם טאטען האט זיא ליעב געהאט; דיא הארץ פלעגט איהר פער־קלעמען, אז ר׳ערדי פלעגט פון איהם מאכען א בארג אש; אבער וואס האט זיא געקענט העלפען? איהר מאן האט איהר אי ליעב געהאט, אי איהר געהאלטען פאר א שטיק גארנישט א אידענע. אין איהר כאראקטער האט געפעהלט דאס, פאר וואס מענער האבען רעספעקט און מורא פאר א פרויענצימער.

פון דיא אלטע גענאסען זיינען צו זיי אין שטוב איינגעגאנגען בלויז צוויי: ראטלין און ריווקין.ביידע זיינען זיי שוין איצטער דאקטוירים, ביידע זעהר גוט אפ. זיי קומען שפיעלען אין פאוקער. זיי האלטען זיך ביי דיעזער הויז צוליעב דער קערטעל און ווייל עס ציהט אזעלכע חברה צו אלטע בעקאנטע, וועלכע זיינען געווארען אזוי „אלל רייט" אזוי וויא זיי. צוזאמען געוועזן סאציאליסטען, צוזאמען אוועקגעווארפען דיא „נארישקייט", צוזאמען געווארען אוים קבצן. אויב עס האט ביי וועמען עס איז פון זיי געגריזשעט דיא הארץ, איז דאך געווען א טרייסט צו זעהן ארום זיך נאך אזעלכע חברה, וואס האבען אוועקגעווארפען דיא אלע צערעמאניעס און — „אז נעלעבט, זאל זיין געלעבט..." ווען פרעהט זיך א הויקער? — ווען ער דערזעהט א גרעסערען פאר זיך.

ראטלין האט דעם אלטען פיינטער גאר פערביטערט דעם לעבען. זיין אריינקומען פלעגט קאטלער׳ן דורכנעהמען וויא מיט מעסערס.

א פאר ווערטער וועגען דיעזע צוויי דאקטוירים.

ראטלין איז בטבע אייגענטליך קיין בעריהמער ניט געווען; קיין ביטרער, צוויי־זייטיגער אויך ניט. עס זיינען אבער דא א סך ניט־צבועקעס, וואס זיינען ערגערע מענשען וויא צבועקעס. ער

איז געווען אַט פון דיעזע. זיין געפיהל האָט איהם גלייך געזאָגט, אז קיין מאַגנעט צו מענשען איז ער ניט. דיא נאַטור האָט איהם קיין שום חן ניט געגעבען, ניט אין אויסזעהן און ניט אין ריידען. דער זעלבער געפיהל האָט איהם אָבער נאָך א זאַך געזאָגט: אז מען בעריהמט זיך נאָכאַנאַנד, קלעפּט זיך פּאַרט עטוואָס צו. מען זאָגט א ווערטעל: „וואַרף נאָר בלאָטע אויף יענעם; עפּעס וועט זיך דאָך צוקלעפּען". דאָס זעלבע איז מיט בעריהמעריי: דאַכט זיך, מען האָט פיינט א בעריהמער; אָבער אז מען האלט שטענדיג אין איין קלינגען, בלייבט דאָך עפּעס. אזעלכע זאכען בעקלעהרט מען ניט — מען דערשמעקט זיי ביסלעכווייז מיט אלע חושים. הקיצור, ראָטלין האָט אין זיך אויסגעאַרבייט א גאַנצע סיסטעם פון בע־ריהמעריי. ער האָט זיך אליין געהאלטען אין איין בעריהמען און ער האָט געוואוסט וויא צו מאַכען, אז אנדערע זאָלען איהם ריהמען. צווישען מענשען איז דאָ א ניט געשריעבענער קאָנטראַקט: דער וואָס לויבט מיין סחורה, יענעמ'ס סחורה לויב איך. דערצעהלט א מענשען, אז דער און דער האָט וועגען איהם געזאָגט א גוט וואָרט, ווערט זיין הארץ אָנגעוואָרעמט און ער רעדט שוין וועגען יענעם מיט גאָר אַן אנדער טאָן. ראָטלין האָט געהאלטען אין איין שיטען גוטע מיינונגען וועגען מענשען. פריהער פלעגט ער נאָר ריידען לשון הרע. זינט ער איז געוואָרען א דאָקטאָר, האָט דיא מעדיצין איהם פון דיעזען פעהלער אויסגעהיילט; און אזוי האָט ער פון אלעמען געמאַכט אומזיסטע אדווערטייזערס פאַר זיך. דער עיקר האָט ער זיך אויסגעלערענט מאַכען אדווערטייזערס פון דיא ווייבער אין דיא טענעמענט הייזער. מיסיס קאָהן, צום ביישפּיעל, פלעגט זאָגען צו מיסיס ליוויי: „דאָקטאָר ראָטלין צורייסט זיך אייך לויבענדיג", און נעכסטען מאָל, ווען מיסיס ליוויי האָט זיך עפּעס פערקיהלט און עס איז זיך אויסגעשטאַנען, פלעגט זיא אלעמען דערצעהלען וויא דאָקטאָר ראָטלין האָט איהר געראַטעוועט דעם לעבען.

דער הויפּט אָבער פלעגט ער זיך אליין בעריהמען. ווען ער פלעגט נאָר זעהן פלעגט ער דערצעהלען וועגען זיין פּראַקטיקע,

וועגען זיינע וואונדערבארע קייסעס, וויא אזוי ער האט געשטעלט א בעסערען דיאגנאז וויא א פראפעסאר, וויא אזוי ער האט מיט'ן נאז דערשמעקט, אז אן אפטייקער האט געפאלשעוועט א מעדיצין; וויא אזוי ער האט געראטעוועט א קינד פון טויט נאכדעם וויא צוויי פון דיא גרעסטע איסט בראדווייער דאקטוירים האבען ניט געוואוסט וואס מיט'ן קינד טהוט זיך. ראטלין האט געהאלטען אין איין ראטעווען דעם לעבען... די ערשטע צייט אז ער פלעגט זיך בעריהמען, פלעגט איהם אליין ווערען מיאוס, אבער ער האט געפיהלט, אז עס געהט אויף א גאנג און ער איז געגאנגען ווייטער. דער עיקר פלעגט ער זיך זיצען און ריידען מיט דיא ווייבער. דיע־זער יונגער מאן איז געווען א געבילדעטער פון דער היים. איצט האט ער שוין עטליכע יאהר קיין ביכעל ניט איבערגעלעזען. א מאל פלעגט ער קיין אינטערעס ניט האבען מיט אונוויסענדע מענשען צו פערברענגען, איצט האלט ער נאר אין איין פיהרען געשפרעכען מיט אלערליי אונוויסענדע נארישע לאדזשען־ברידער, אבער הויפט־זעכליך מיט דיא ווייבער. זיין געפיהל, זיין נאז האט איהם געזאגט, אז אן ווייבער ווענדט זיך דער גאנצער שיקזאל פון א דאקטאר. אויף דעם איינפאכסטען מאמע־לשון פלעגט ער מיט זיי ריידען, אין זייערע טעפ אריינקריכען און האלטען אין איין ליבען זיי. אן אנדערען, וואס וויים ניט וויא מיט דיעזען סארט מאשין זיך צו בעגעהן, וואלט עס מיאוס געווארען. עס איז א געפעהרליכער אינסטרומענט; מען קען זיך דיא פינגער אפהאקען; אבער ראטלין איז געווען א קינסטלער. הונדערטער ווייבער פלעגען זיך מיט איהם האלטען עצות וועגען הונדערטער זאכען.

איסט בראדוויי איז א גרויסע וועלט מיט וועלטלעך. עס זיינען דארטען דא דאקטוירים לא יוצלח'ס, וואס האבען שוין אזא מזל, אז ווען זיי ראטעווען אין אמת'ען פון א געפעהרליכע קריינק, וויים קיינער ניט פון דעם; ווען מען רופט זיי אבער צו א געשטאר־בענעם א מינוט פאר דעם טויט, קלינגט דער קווארטאל, אז זיי האבען געקוילעט א מענשען. ניט אזוי איז אבער געווען ראטלין.

ווען ער פלעגט אויסהיילען א פינגער, פלעגען צעהנדליגע פאמיליעס וויסען אז ער האט געראטעוועט פון טויט; פערקעהרט וויעדער, ווען א קינד פלעגט אונטער זיינע הענד שטארבען, ווייל ער האט ניט פערשטאנען די קראנקהייט, פלעגט א האהן ניט קרעהען. נאך א וויכטיגען קוניץ האט ראטלין געקענט: ווען עס פלעגט צו איהם ארייגפאלען דיא קלענסטע קיים, פלעגט עס שוין זיך ציהען און ציהען. ער האט געוואוסט וויא צו מאכען א מעלקעדיגע קוה פון דער געוועהנליכסטער פערקיהלונג. ער איז געוועזן דער גרעסטער קינסטלער איבערצושרעקען א אידענע; ער איז געוועזן דער גרעסטער בריה צו פערשרייבען „נעכטיגע־טאגעדיגע" מעדיצין. א מאל אבער האט ער אויך געוואוסט וויא צו זאגען: „עס איז גאר נישט מיט גאר נישט; עס דוכט זיך אייך; אט שלאפט זיך גוט אויס, וועט איבערגעהן; איך קען אומזיסט קיין געלד ניט נעהמען". ער פלעגט עס אבער ארייגשטעלען פונקט וויא מען דארף, און זיין גוטער נאמען, זיין עהרליכער נאמען האט געקלונגען און געקלונגען; פער־לארען איין דאלאר און געוואונען הונדערטע...

כל חמתו האט ער אויסגעלאזען צו דיא סאציאליסטען. אזוי וויא אלעמען פלעגט ער ליבען, פונקט אזוי פלעגט ער זיין גאנצע גיפט אויסגיסען אויף זיינע אמאליגע גענאסען, וואס אויף פראק־טיקע האט ער זיך ביי זיי ניט געקענט ריכטען. וויא עס ווייזט אויס האט ער עפעס יע געהאט א צרה'דיגען שטיקעל געוויסען — א פיצעלע. און אום צו פערענטפערען זיך פאר דיעזען ברעקעלע, וואס ער איז אזוי פערלומפט געווארען, פלעגט ער האלטען אין איין שילטען און שימפפען דיא סאציאליסטען. דיא אויגען פלעגען ביי איהם פלאמען דערביי; אלערליי פוילע וויצען פלעגט ער אויף זיי אויסשיטען; זיך בעריהמען, אז ער איז „אוים"; טייטלען אויף זיין קערידזש מיט אן אוננאטירליכע עזות־פנים'עריי, הירזשען, ריידען אלערליי נארישע רייד. אמאל פלעגט ער כאטש אן איידע־לער מענש זיין. ער איז זעהר פערגרעבט געווארען, דער דאקטאר ראטלין.

עטליכע אָרימע מענשען האָבען איהם געשטיצט און געהאָלפען, בשעת ער האָט שטודירט אין קאָלעדזש. ער האָט זיי אָפּגעצאָהלט מיט לומפּעריי, מיט גראָב־יונגישע גאוה. זיין גאַנצער לעבען איז געווען דיא געלד וואָס ער האָט געמאַכט און דיא פּאָוקער, וואָס ער האָט געשפּיעלט מיט אַלערליי אונוויסענדע חברה.

דאָקטאָר ריווקין איז גאָר געווען אַן אַנדער מענש. ער פלעגט גאַנץ וועניג רעדען מיט דיא ווייבער. קיין אידיש פאַר קיין געלד ניט; נור אויף דייטש, כאָטש איהם איז דאָס אָנגעקומען מיט גרינגע ווערים; געקוקט וואַשנע, געהוסט וויא אַ פּראָפעסאָר; אָפט אַ פיהר געטהאָן מיט'ן האַנד איבער דיא האָר, זיך פערטראַכט וויא אַ מיניסטער; וואַשנע אויסגעטהאָן דעם פוטער, געלאָזען אַראָבפאַלען זיין טהייערען שטאָק אויף אַ טשער, געריבען דיא הענד זיי אָנצו־וואַרעמען איידער ער איז צוגעגאַנגען צום חולה; געשטאַנען אַזן זיך צוגעהערט וויא דיא בעל הבית'טע דערצעהלט פון דער קראַנק־הייט — אַלץ מיט אַריסטאָקראַטישע חן. היינט האָט איהר בע־דאַרפט זעהן, וויא ער פלעגט שטעהן און פאַטשען זיין פערד פון קערידזש מיט ליעבע, מעשה אַריסטאָקראַט, — אויף טהייערע זשערעבקעס אַ בעלן! „לאַפּ־לאַפּ־לאַפּ" פלעגט ער זאָגען, שיינענדיג. דאָקטאָר בונימאָוויץ האָט אויך אַ קעררידזש מיט אַ פערד; אָבער אַזוי וויא יעדער מענש, אַזוי איז אויך יעדער איסט בראָדווייער קערידזש און פערדעל אַ גאַנץ בעזונדער וועלטעלע. אַ שעהנער איז ער געווען, דר. ריווקין, נו, איז אַן איינדרוק געוואָרען ביי דיא ווייבער, אַז ער איז אַ וואַזשנער דאָקטאָר. זיי האָבען פּראָסט געציטערט פאַר איהם. אַז ער פלעגט אַריינקומען, פלעגט יוערען אַ געלאָף. דיא האַרץ פלעגט ביי דיא בעל־הבית'טע קלאַפּען, אַז זיא פלעגט איהם דערצעהלען וואָס מיט איהר קינד טהוט זיך. זיין שווייגען, זיין וואַזשנעקייט, זיין שטאָלץ האָט אויף זייער שטייגער געווירקט פּונקט ווי ראָטלין'ס וואָכעדיגקייט. דאָקטאָר ריווקין פלעגט זיי בעצויבערען, דיא ווייבער, און זיין פּראַקטיקע איז גע־וואַקסען און געוואַקסען.

ראטלין האט זיין „סוקסעס“ גענומען מיט גוואלד; צו ריווקינען איז דער סוקסעס אליין געקומען.

עס איז שוין געווען א היבשער דאקטארסקער עולם ביי אונז, א שעהנע עטליכע הונדערט, און ראטלין מיט ריווקין'ען זיינען איצט פריי געגאנגען אויפ'ן געוועהנליכען וועג פון זייער קלאס — דאס רוב פון אונזערע דאקטוירים זיינען גאנץ אונוויסענדע יונגען און זייער אידעאל איז דער דאלאר, ריעל עסטייט, א קעריעדזש און א קערטעל. וואס אנבעטרעפט די דאזיגע זאכען, איז ראטלין מיט ריווקין'ען מיט בונימאוויץ'ען געווען אמת'ע דאקטוירים. אויב זיי זיינען ניט געווען קיין עם־הארצים, זיינען זיי אבער ניט אבגעשטאנען פון חברה אין די אנדערע זאכען.

אין דערהיים א דאקטאר מאכט זיך, יעדענפאלס, אז ער איז אן איידעלער מענש. דיא מאדע פאדערט דאס. און דא אויף איסט בראדוויי, העגרי סטריט, ריווינגטאן, ברוקלין און אפ־טאון, אומעטום וואו דער איסט בראדווייער גייסט הערשט נור, איז די מאדע ניט צו האבען קיין ברעקעל נשמה יתירה. עס זיינען דא עטליכע אויסנאהמען: דאקטוירים, וואס כאטש זיי זיינען דאקטוירים, לעזען זיי ביכער, האבען זיי געדאנקען, אינטערעסירען זיי זיך מיט איידעלע בעוועגונגען. עס זיינען דא עטליכע אזעלכע — סאציאליסטען, ציוניסטען, אבי שבת'דיגע נשמות — נו זייגען דיעזע עטליכע אזוי ווי יתומים ביי דיא איבעריגע קאמאנדע. עס איז ניט זייער יום־טוב. ווער קוקט אויף זיי? די וואכעדיגע נשמות רעגיערען! ז י י ע ר וועלט! ז י י ע ר גרענדע! די פון דער מאיאריטעט וואס האבען אמאל געלערענט, געלעזען, האבען אוועקגעווארפען די ביכלעך; זייערע חברים זיינען ניט קיין איידעלע מענשען, וויא אין דערהיים ביי א דאקטאר; זיי „האלטען קאמפאניע“ מיט דיא וואס האבען פינף און צוואנציג דאלאר פאר דער ווייב אויף א העט, מיט אמעריקאניזירטע באל־טרעמאנצער בעלי־עגלות.

דאס רוב אבער זיינען דאס פון דיא דאקטוירים, וואס האבען

קיינמאָל ניט געקענט עפענען אַ ביכעל. דאָס איז דער אמת'ער איסט־בראָדווייער טיפּ. זיי האַלטען אוים „רידזשענטס עקזאַמי־ניישאָן" אויפ'ן קאָונט. פאַר יעדען עקזאַמען וואָס זיי האַלטען אוים, שטעלט מען זיי אַ „ציילונג" (קאָונט). צוויי פאַר דעם, דריי פאַר יענעם; ביסלעכווייז געהט דער יונגערמאַן צום עקזאַמען און קלייבט „קאָונטס" ביז ער האָט שוין וויפיעל מען דאַרף. איי־דער ער נעהט צום עקזאַמען פון היסטאָריע, פערגעסט ער דיא אַריטהמעטיק. און איידער ער קומט אָן אין מעדיקאַל קאָלעדזש, פערגעסט ער אַלע זיינע „סאַבדזשעקטס" — אַבי דיא קאָונטס בלייבען און ער שטודירט מעדיצין. דאָס איז אַ מערקווירדיגע אַמעריקאַנער ערפינדונג — אויף דעם אינסטאַלמענט פּלען געביל־דעט צו ווערען. און דיא בילדונג איז טאַקע וויא דיא פּוירניטשור וואָס מען קויפט אויף אינסטאַלמענטס, אויף אויסצאָהלען: איידער מען צאָהלט אוים צושיטען זיך דיא טשערס, צורייבט זיך דער קאַרפּעט.

צעהנדליגע יונגע לייט טראָגען זיך ארום מיט דיא דאָזיגע טאַנדעטנע בילדונג. „וויפיעל קאָונטס האָט איהר שוין?"... מען פרעגט דאָס אזוי וויא מען פרעגט: „וואָס מאַכסטו?" צעהנדליגע פּעדלערס, אונוויסענדע, וויא דיא מאַמע האָט זיי געהאַט, צעהנדליגע אַזעלכע פּראַקטיצירען מעדיצין און פאָהרען אין קערידזשעס און קויפען הייזלעך. (דיא הייזעל, דיא „פּראָפּערטי", איז איינע פון דיא נויטיגע שטאַפּלען. אַמאָל קויפט מען אַ הויז איינפאַך, ווייל עס איז בעסער צו ביזנעס: זאָלען די ווייבער הערען אַז דאָקטאָר דער־און־דער האָט אַ „פּראָפּערטע". אַז ער האָט אַ פּראָפּערטע איז דאָך אַ סימן אַז ער איז „גוט אָפּ", איז דאָך אַ סימן אַז ער איז אַ גוטער דאָקטאָר.) אין דערהיים וואָלטען אַזעלכע קאָונט־דאָקטוירים זיך געסטאַרע‌וועט צוצולערנען: וויא פּאַסט דאָס צו זיין אַ דאָקטאָר אַ גראָבער יונג? דאָ אָבער זעהען זיי אַז דיא וואָס האָבען אַמאָל יאָ געלערענט טרייען אויך צו פערגעסען דיא ביכלעך מיט דיא אַלע זיעבען זאַכען. נו, פיהלען זיי זיך אויפ'ן פערד.

וויא באלד אז צו זיין אונוויסענד איז דיא רעכטע מאָדע, זיינען זיי דאָך פונקט אויפ'ן אָרט.

דער וואָרט „קאונט" הייסט אויף ענגליש אויף א גראף, און מיר ווילט זיך אָפט דיא קאונט־חברה רופען איסט־בראָדווייער גראפען... זיי רעגיערען, דיא גראפען, זיי געוועלטיגען, זייערע ווייבער פארבלאנקען דיא גאסען מיט זייערע מאָדעס.

איך קען אמאָליגע פעדלערס וואס זיינען געוואָרען דאָ דאָק־טוירים און זיינען אויך געוואָרען באלעזענע און ענטוויקעלטע מענ־שען. זיי זיינען אָבער קליין אין צאָהל.

אזוי וויא דיא „פראָפערטע", אזוי איז אויך דער קערידזשעל — מען דארף דאס צום ביזנעס. איהר האָט געזעהן וויא פיין אמע־ריקאנער סוחרים פארבען און פולירען זייערע ביזנעס־וועגען? אויפ'ן וואגען איז אויסגעמאָלט אן אדווערטייזמענט. נו, ווען איהר קענט לעזען אזעלכע זאכען וועט איהר אויף דעם דאָקטאָר'ס קערידזש איבערלייענען: „א רייכער דאָקטאָר, גרויסע פראקטיקע, ווייל ער ראטעוועט מענשען פון טויט". און דעם זעלבען אדווער־טייזמענט לייענט איהר אויך אין זיין סטאָור־פייפ און אין דיא ווייב'ס 25־דאָלארדיגע העט. „מיין מאן איז א גוטער דאָקטאָר. ער האָט א גרויסע פראקטיקע!" — זאגט די העט.עס איז פאראן א ספעציעלער זאָרט גראפען, וואס זיינען גרויס געוואָרען דורך דעם וואס זייערע פרויען האבען געוואוסט וויא זיי צו אדווערטייזען; אָבער דאס איז אן אנדער ענין.

עס טרעפט אָפט, אז א גענאָסע, אן אנשטענדיגער מענש, אר־בייט זיך ארויף אויף א קערידזש. אין הארצען קוועלט ער וויא אן אינגעלע וואס מען טהוט איהם אן זיין ערשטע פאָר הויזען, אָבער דיא ערשטע צייט שעמט ער זיך. ער זיצט מיט א רחמנות פנים, אזוי וויא ער וואָלט זיך רק פערענטפערט און געזאָגט: „וואס זאָל מען טהאָן, אז מען מוז". א מארטירער ווייזט ער נעבעך אויס. אָבער נעהמען זיך דעם לעבען פון זיינ'ט וועגען דארפט איהר נימ. ער ווערט פולער, פעטער; ביסלעכוויז פארגעסט ער אן דיא ביכ־

לעך מיט דיא „איזמוסען" און ער ווערט א גראָבער יונג מיט דיא גראפּען צוגלייך... נאטירליך, דאָ זיינען אויך דאָ אויסנאהמען, אָבער וועגען אויסנאהמען, וועגען אמת'ע נשמה יתירה'ס, רעדט מען ניט.

עס קען זיין אז איינינע פון דיא לעזער וועלען זיך וואונדערען וואָס איך זאָג, אז דאָס רוב דאָקטוירים לעזען קיינמאָל ניט. סטייטש, מען זעהט דאָך ביי זיי אין דיא אָפּיסעס אזעלכע פיינע שראנקען מיט אזויפיעל שעהנע ביכער! וועל, לייענט אייער דאָקטאָר זיין קערידזש? אזוי לייענט ער זיינע גרויסע, בעגולדטע ביכער. דעם קערידזש דארף מען צו ביזנעס, און דיא ביכער אויך. זיי זיינען פאר איך, וויינער, ניט פאר'ן דאָקטאָר. קוקט און זעהט וואָס פאר גרויסע דיקע בעגולדטע ביכער אייער דאָקטאָר לעזט! וויא געבילדעט ער איז! ביכער זיינען פוירניטשור. ניט רעכענענדיג דיא אויסנאהמען, וואָס איך האָב דערמאָנט, עפענט דער דאָקטאָר זיי קיינמאָל ניט אויף. צו וואָס? ער וואָלט זיך דערשראָקען פאר אזויפיעל שווערע ווערטערלעך. זאָלען זיך בעסער דיא ווייבער שרעקען און האָבען אָבשיי פאר'ן דאָקטאָר'ס ביכער,— פונקט וויא פאר'ן קערידזש... עס זיינען דאָ איסט-בראָדווייער וואָס ביי זיי שטעהען שוין זייערע ביכער צוועלף, דרייצעהן יאָהר אויף דעם זעלבען אָרט. מען האָט זיי קיינמאָל ניט געעפענט. עס וואָלט זיך לוינען צו שטעלען אזעלכע אויסגעמאָלטע אלמערס, וואָס זאָלען אינוועניג אויסווייזען וויא פול מיט ביכער, וויא אין טהעא-טער טהוט מען אמאָל...

VI

מאזי — אדער מאי — קאטלער איז בעקאנט צווישען דיא איסט־בראדווייער קאלעדזש־באים אלס א פערביסענער ביטערער יונג. ער האט שוין גענדיגט אי דעם סיטי־קאלעדזש, אי דיא לאא סקול. ביטאג איז ער ביי א לאיער דאן־טאון, און ביינאכט קאמאנדעוועט ער אין אן אייגענעם שטיקעל אפיס אויף הענרי סטריט. א הויכליכער, א דארער, מיט בלישטשעדיגע צייהן, מיט קליינע וואנצעלעך, מיט אן אמעריקאנער קאלטקייט צוגעמישט צו דעם ביטרען קוק פון זיינע שווארצע אויגען. היינט זיינע אוואיעס און מינעם! אזוי וויא יעדע נאציאן האט איהר שפראך, האט יעדע נאציאן אויך איהרע בעזונדערע מינעם. דיא שפראך אהן ווערטער, דער לשון מיט דיא אויגען, הענד, פלייצעס, איז א לשון מיט אלע קליפערלעך. און עס זיינען דא זיעבעציג לשונות אזעלכע. קוקט נאך אן אמעריקאנער וואס ער טהוט מיט'ן פויסט, האנד, קערפער, קאפ, שולטערען, בעת ער וויל אויסדריקען כעס, שפאט, געבעט, וואונדער, אדער ווייס איך וואס פאר א געפיהל. איהר וועט זעהן, אז עס איז ניטא ביי איהם קיין קעהר, קיין ריהר, וואס זאל ניט זיין פערשיעדען פון אונזערע. די היע־געבארענע אידישע קינדער רעדען ענגליש עטוואס מיט אן אידישען אקצענט. (ניט אלע, נאר איינעגע פון זיי ריידען אזוי) אבער אין זייערע אוואיעס און מינעם איז דיעזער אקצענט א סך שוואכער. מאזי'ס אוואיעס זיינען אמת'ע אמעריקאנישע, און זיין טאטע קען זיי פראסט ניט פארטראגען — אזוי ווי ער קען ניט פארטראגען מאזי'ס אמעריקאנער „ר" אין זיינע אידישע ווערטער.

דאס איז דיא אלטע מעשה מיט דיא הוהן וואס איז אויסגעזעסען קינדער אויף קאטשקענע אייער. א טראגעדיע! כמעט

אין יעדע שטוב אין אידישען קווארטאל איז זי דא, דיא טרויעריגע געשיכטע פון עלטערען און קינדער אויף דעם דאפעלטען ספעציעל-אמעריקאנישען נוסח. צוויי וועלטען אבגעטיילט מיט א גרויסען ים; א בערדיטשעוו מיט א ניו יארק אין איין שטוב... ווער קען אפמעסטען דעם ים וואס איז איצט געלעגען צווישען אונזער פיינ-טער און זיין זוהן? ווער קען אפמעסטען דעם טרויער וואס האט גע'חושך'ט אויף קאטלער'ס הארצען?

— זיינע חברים! זיינע חברים! — האט ער זיך געקלאגט פאר רייטשלען, ווען קיינער איז ניט געווען אין שטוב. — געבלו-טיגט זיך, דעם ביסען פון מויל אוועקגעגעבען פאר זיין קאלעדזש. צום סוף — וואס?

און ניט געפינענדיג קיין ווערטער, האט ער בלויז א מאך געטהאן מיט'ן האנד און דיא בלוט האט זיך איהם אווארף געטהאן צום קאפ.

מאזי איז ניט געגאנגען אויף דעם וועג וועגען וועלכען דער אלטער פיינטער האט געטרוימט. פון א רעדנער זיין ביי סאציא-ליסטען איז שוין קיין רייד ניט געווען. הערריי וואלט איהם אויס-געלאכט, ווען ער וואלט געטמייעט דאס צו דערמאנען אפילו. אבער וואלט מאזי כאטש אזוי געוויזען עפעס פיינקייט, איידעלקייט... צו פערשיעדענע סאסייעטים האט מאזי בעלאנגט; א רעדנער איז ער ערגעץ וואו געווען און אז דער אלטער פלעגט נעהמען פרעגען קשיות, פלעגט מען איהם פערשרייען און מאכען חוזק פון איהם.

יונגע מענשען האבען פיינט דיא געזעלשאפט פון „אלטע פאדלעס". יעדער הוסט אדער קרעכץ קאטלער'ס פלעגט הערריי'ן דורכנעהמען וויא מיט מעסערס. דער אלטער פיינטער איז אלע-מען גרויס געווארען אין דיא אויגען, און זיין מאזי, „זיין נאנצער לעבען", איז וואס א טאג געווארען אלץ מעהר אבגעפרעמדט פון איהם. דיא קאטשקעלע שווימט אוועק אלץ ווייטער און ווייטער. דיא אלטע חוהן זיצט נעבעך אויפ'ן ברעג און קוואקטשעט מיט א

טרויעריגען קוק; א שטיין האָט בעדאַרפט וויינען. אָבער דיא שטיינער פון איסט־בראָדוויי וויינען ניט.

קאַטלער האָט דאַן נעבעך אַליין ניט געוואוסט אין וואָס פאַר א בלאָטיגען טייך זיין קאַטשקעלע איז געשוואומען; עס איז אָבער געקומען א טאָג ווען ער איז עס געוואָהר געוואָרען.

עפּעס האָט ער גענומען שפּירען, אַז מאָזי גרייט זיך צו עפּעס — צו א רעדע, וויא עס האָט אויסגעוויזען. ער האָט געשריבען, געלערענט אויסוועניג, אומגעגאַנגען איבער'ן שטוב און געמורמעלט, געמאַכט מיט דיא הענד, זיך „געשטעלט אין פּאָסאָן אריין", וויא ווילנער בעלי־מלאכות רופען דאָס — געבאָדערט זיך מיט „עלאָקיושאָן", מיט דער קונסט פון „שעהן רעדען" פאַר אַן עולם.

אַזוי וויא זיך אַליין זאָלץ אויף דיא וואונדען צו שיטען, האָט דער אַלטער אַלץ נאָכגעקוקט. דיא האַרץ האָט איהם געגריזשעט, אָבער ער האָט ווייטער געקוקט. און מאָזי? דער גרינהאָרנשער טאַטע איז איהם אין דער לינקער פּיאַטע ניט געלעגען...

הקיצור, קאַטלער האָט מאָזי'ן נאָכגעהיט, נאָכגעשפּיאָנעוועט, געצאַטעוועט, און דערגאַנגען וואו ער איז יענעם אבענד אוועק. וואָס פאַר אַן אָרט איז דאָס? וועה איז דעם אַלטען סאָציאַליסט, דעם פּיינטער! א טאַמאַני קלאָב, א רעגעלער קלאָב פון דעם דיסטריקט ליעדער!

אויב איהר ווילט זיך פאָרשטעלען וואָס מיט קאַטלער'ן איז געוועז, האָט פאַר דיא אויגען א בילד פון אַן אמת'ען פרומאַק, וואָס הערט פּלוצלינג, אַז זיין בן־יחיד, דיא קרוין פון זיין קאָפּ, איז אריין אין קלויסטער זיך צו שמד'ען! דיא האַרץ האָט זיך ביי קאַטלער'ן אָבגעריסען; אין דיא אויגען איז איהם געוואָרען פינסטער, א הילפלאָזער צאָרן האָט איהם דעם אָטעם פערכאַפּט. ער וועט געהן, ער וועט טהאָן, ער וועט איבערקעהרען דעם גאַנצען קלאָב; זיי א טויט, איהם א טויט! א סוף! זאָל זיין א סוף!...

א „ביפסטייק־פּאַרטי" איז א הולאַנקע, אויף וועלכע מען בראָט פרישע סטייקס און מען האַלט פוילע רעדעס. עס גיסט זיך פּעטס

פון געבראָטענע פלייש, דער צימער איז פול מיט רויך פון ציגאַרען מיט לולקעס, מיט דיא פרעגלעכטס פון דיא סטייקס, מיט דעם ריח פון ביער און וויין, און מיט דעם געשטאַנק פון טוכלע וויצען — דיא עקעלהאפטע וויצען ווערען ניט געזאָגט אין געוועהנליכע גע־שפרעכען, נור אָפיציעל, פון דער פּלאַטפאָרמע. עס זיינען אויך דאָ אַנשטענדיגע ביפסטייק־פּאַרטיעס. אָבער דאָס זיינען אַן אויסנאַהמע, און דיא ביפסטייק־פּאַרטיע פון דעם טאַמאַני־ליעדער איז קיין אויסנאַהמע ניט געוועזן.

קאַטלער איז אריין, אַ בלאַסער, אַ צואווערהטאַגטער און אַ צושראָקענער; אריין און זיך געשטעלט קוקען. ער איז געשטאַנען אין אַ ווינקעל, צווישען דיא וואָס סמייען ניט צו צוגעהן אויבענאָן.

ער האָט זיך דערוואָרט. מען האָט פאָרגעשטעלט: „מיסטער מאָזעס קאַטלער, אַ פיעל־פערשפּרעכענדער יונגער דעמאָקראַט".

ביי קאַטלער'ן האָבען דיא הענד זיך אראָפּגעלאָזען, דיא פיס האָבען ביי איהם גענומען ציטערען. ער האָט געוואָלט אָפּוואָרטען ביז מאָזי וועט זיך צוריידען; ער האָט אָבער ניט־ווילענדיג אויסגע־שאָסען אויף צובראָכענע ענגליש געמישט מיט אידיש:

— טיפּס!*) מערדער! יו'ר טיפּס! טאַמאַני! גיב מי מיי באַי! מאָזי, אַ קריינק...

ער האָט זיך צושריען מיט אַזאַ ווילדען קול, אַז מען האָט זיך דערשראָקען. מען האָט איהם אָבער גלייך אָנגעכאַפּט, און אַ שרייעדיגען, אַ קוויטשעדיגען איהם ארויסגעשלעפּט און ארויסגע־שליידערט אויפ'ן גאַס.

אַ צובייזטער, אַ פערסאָפּעטער, אַ בלייכער, אַן איינגעריכטער אין בלאָטע, איז ער געלאָפען אהיים; אַזוי איז ער אריינגעלאָפען אין שטוב.

— אַן עק! אַ סוף! זיי האָבען איהם אריינגענומען צו זיך, גע'הרג'עט זאָלען זיי ווערען!

---

*) „טהיווס" — גנבים.

דיא קאָמפּאַניע איז געזעסען און געשפּיעלט אַן אַפּעטיטנעם „פּאָוקער“, און אַלע זיינען אין בעם געוואָרען, וואָס די „אַלטע פּאַדלע“ שטערט דאָ דיא שפּיעל.

— וואָס'ס־ע־מעדדער ? — האָט הערריי אויסגעשריען אַ בייזער.

קאַטלער האָט ערקלערט ; ער האָט נעבעך גאַנץ גוט געוואוסט אַז ער טרעפט דאָ ניט דעם אָרט, אָבער ער האָט ניט געקענט אַנדערש. ניט ווילענדיג האָט ער נעבעך געשריען און געשאָלטען טאַמאַני.

— אַך, לאָזט צו רוה מיט אייער טאַמאַני אויך ! — האָט הערריי אויסגעשאָסען. — ס'געהערט ! דער באַי האָט אַ טשאַנס, וויל ער דאָס ביי איהם אַוועקנעהמען ! און אַלץ צוליעב זיין גרינהאָרנשע אידיאָסטטווע. פּרעהט זיך אַז אייער זוהן איז ניט אַזא גולם וויא איהר זייט.

ראַטלין האָט געשמייכעלט מיט אַ גיפטיגען שמייכעל. ריווקין האָט געקוקט און געשוויגען וואַזשנע, אָבער ניט פערגעסען צוצודעקען זיינע קאָרטען, אַז ראַטלין זאָל זיי ניט קענען זעהן. רייטשעל איז געווען בלאַס ווי איהר פּאָטער.

— אַן אַלטער גולם ? א י ך בין אַן אַלטער גולם ? אָל־רייט ! אָל־רייט ! — האָט דער אונגליקליכער געסטראַשעט. וואָס „אָל־רייט“ האָט ער אַליין ניט געוואוסט.

ער איז אַרויסגעלאָפען, און ווען רייטשעל האָט זיך נאָך איהם נאָכגעיאָגט, האָט ער פון צרות נעבעך כל חמתו אויסגעלאָזען צו איהר און — איז אַנטלאָפען.

אַזעלכע סצענעס האָבען זיך געטראָפען אָפט. דער פּיינטער האָט געזוכט טרויסט ביי די סאָציאַליסטען, אָבער אומזיסט. יעדער פון די דריי צדדים האָט געפאָדערט ער זאָל זיין דוקא אויף זיין זייט, ער זאָל צובאַמקען, ווען מען פלעגט מאַכען וויא דיא בלאַטע דיא אַנדערע. ער האָט ניט פערשטאַנען וואָס דאָ טהוט זיך. זיין האַרץ האָט זיך געבעטען : „קינדערלעך, גענאָסעלעך ! איהר זייט

דאָך מיין איינציגע טרויסט. וואָס רייסט איהר זיך? אז איהר זידעלט דיא אנדערע סאָציאַליסטען, טאָ וואָס זאָלען שוין אזעלכע וויא ראטלין רעדען?" דאָס אָבער האָט ער ניט געוואוסט וויא צו זאָגען; זיין הארץ האָט איהם פארקוועטשט הערענדיג וויא מען זידעלט דיא, וואָס ער איז צוגעוועהנט געווען צו האלטען פאַר עהרליכע בעגייסטערטע גענאָסען; אַלזאָ, האָט ער זיך גלאט געבעטען מען זאָל זיך ניט קריעגען. נו, פלעגט איהם יעדער צד האלטען פאַר א „ניט־אונזערען" און אַלע אינאיינעם פלעגען פון איהם מאַכען חוזק.

איין ריזענבערג האָט איהם פערשטאַנען, און קאָטלער האָט געפיהלט אז ער פערשטעהט איהם. אָבער ווען זיי פלעגען זיך בעגעגנען, פלעגען זיי זיך אָבשטעלען אויף א ווײלע, ניט וויסען וואָס צו זאָגען איינער צו דעם אַנדערען, און זיך צוגעהן מיט א שמייכעל. עס איז שוין אזוי: די, ביי וועמען דיא הערצער זיינען פרעמד און פוסט, קענען לאַכען און באַלבען צוזאַמען שטונדענוויוז, און די ביי וועמען דיא הערצער זיינען פול מיט סימפּאַטיע איינער צום אַנדערן, ווייסען אָפט ניט ווי אַנצוהויבען צו רעדען; א מין שעמעדיגקייט שטערט זיי — עפּעס אזוי ווי צו האָבען ווארעמע נשמות וואָלט געווען א שאַנדע היינטיגע צייטען.

מאָזי'ס ביפסטייק־פּאַרטי האָט קאָטלער לאַנג ניט איבערגעלעבט. אין דערהיים איז ער געווען גרוים אין די אויגען; פון „זיין גאַנצען לעבען", פון זיין טרוים, אויף וועלכען ער האָט זיך געבלוטיגט, האָט זיך אויסגעלאָזען אַן אויסגעבלאָזענע איי; ביי דיא גענאָסען איז צרות און מען קרימט איהם איבער; ניטאָ קיין ברעקעל מנוחה; און דערצו נאָך דיא קראַנקהייטען מיט דיא וועהטאָגען פון דער עלטער... אָפט פלעגט ער זיך ווינשען דעם טויט; אָבער ער האָט זיך דערביי ארומגעזעהן, אז קיינער וועט נאָך איהם ניט בענקען; אז הערדי וועט זיך פרעהען וואָס ער [illegible]יז פּטור געוואָרען פון א שטיק צרה, און רייטשעל, — אפיל[illegible]ט אויך גיך פערגעסען. איהרע רייכע מאַנטלען מיט פוטער [illegible] הרע פינף־

און־צוואַנציג דאַלאַרדיגע העמט, וועלכע קליידען איהר שיינענדיגען פּעטען פּנים, ליגען איהר געוויס מעהר אין זינען וויא דער טאַטע. זיא וועט לאַנג נאָך איהם ניט זיפצען...

ער איז אויסגעגאַנגען וויא אַ ליכט. בשעת ער איז געווען אַ האַלב־לעבעדיגע, האַלב־טויטע טראַגעדיע, אַז וועגט האָבען געדאַרפט ניסען טרערען, האָט קיינער איהם קיין בליק ניט געשאָנקען; ווען מען האָט איהם דערזעהן אַ געלען וויא וואַקס, אַ געשטאָרבענעם, ווען עס איז שוין ניט געווען וואָס צו וויינען, איז פּלוצלינג געוואָרען אַ געשריי, אַ יללה. אפילו הערריי האָט געוויינט. מאַזי האָט גע־קלאָגט מיט אמת'ע טרערען, און רייטשעל האָט גע'חלש'ט עטליכע מאָל.

קיין צבוע'צקער יאָמער איז דאָס ניט געווען. דאָס זיינען גע־ווען טרערען אויף אַ מענשליכע בעשעפּענים, וואָס מען איז צוגע־וועהנט צו זעהן אומגעהענדיג, ריידענדיג, לעבענדיג.

דער מענש ציטערט פאַר'ן טויט. ווען דער ערגסטער שונא שטאַרבט ווערט מען צושראָקען און אויפגעריהרט. דאָס דערשרעקט מען זיך פאַר'ן בילד פון טויט. אחוץ דעם: נאָכ'ן טויט איז דאָך שוין ניטאָ אויף ווען אין כעס צו זיין, ווען צו האַסען. דער לעבענס־קאַמפּף איז געענדיגט; דער געשטאָרבענער איז אונז מעהר קיין קאָנקורענט ניט, מעהר קיין לאַסט ניט. ער צורייצט אונז מעהר ניט. ער שטערט ניט, ער ערגערט ניט. מיר קענען שוין „אַפּפאָרדען“ אויף איהם רחמנות צו האָבען... דער אַלטער פּיינטער איז מעהר קיינעם אין וועג ניט געווען, מעהר קיין „נוסענס“ ניט געווען.

נאָך אַ זאַך: דיא לעצטע עטליכע יאָהר איז ער געווען אַ לעבע־דיגער געוויסען ביי זיין איידעם און ביי דיא אַנדערע געוועזענע סאָציאַליסטען פון הערריי'ס קרוזשאָק. איצט איז דיעזער געוויסען געשטאָרבען; זיי זיינען בעפרייט געוואָרען...

יאַ, בעפרייט געוואָרען... בלויז אויף דער הייסער מינוט, ווען דער געשטאָרבענער איז נאָך ניט געווען בעגראָבען, האָט זיין טויטער

געלער פּנים מיט שפּיזען פון געוויסענסביסע זיי אַלעמען געשטאָכען...

אין אַ ווינטער־טאָג האָט מען דעם פיינטער אונטער אַ בערגעלע קאַלטע ערד איבערגעלאָזען. טרערען האָט זיך אויפ׳ן בערגעלע גע־גאָסען געננוג. און אפשר האָט רייטשעל מיט מאַזי׳ן און — ווער ווייס? פיליכט הערדי מיט דיא אַנדערע אויך — אפשר האָבען זיי געפיהלט, וואָס פאַר אַ גילדערנע נשמה מען האָט דאָ אין דער פערפראָרענער גרוב פערשאָטען?... האָט אָבער אימיצער אַ וואָרט געזאָגט וועגען דעם טרויעריגען קינד פון אונזער פאָלק?... עס איז ניט געוועזען ווער...

דער קבר איז געבליבען אַליין; דער ווינט האָט געוואָיעט; דיא ארומיגע ווייסע מצבות זיינען שטיל געשטאַנען. ניטאָ קיין גענאָסע קאָטלער! אזוי וויא קיינמאָל ניט געוועזען!...

דאָרטען אין ניו יאָרק איז קיין צוויי טעג ניט אַוועק וויא אין שטוב האָט וויעדער געקלונגען מיט פּאָוקער־טשיפּס. און די גענאָ־סען, ווען זיי האָבען געהערט אַז קאָטלער איז געשטאָרבען, האָבען זיי אפילו דאָס ניט געמעלדעט אין זייערע צייטונגען. וואָס איז דאָ וואָס צו מעלדען?.. ניט קיין רעדנער, ניט קיין שרייבער, ניט קיין וויכטיגער.. און דיא פייטס האָבען גאָר זיין נאָמען פערטומעלט...

מאַזי האָט זיך איבערגעוויינט, און עס איז איהם אזוי וויא אַ בעלמע אראָפּ פון אויג. רייטשעל נעהמט זיך אַ קלייד אויף נייע־יאָהר; עס וועט עפּעס זיין אַן אויסנאַהם; איהר בעסטע פריינדין, דאָקטאָר ריווקין׳ס ווייב, נעהמט זיך אויך אַ טהייערע קלייד. זיי זיינען טרייע, הייסע פריינדינען, און יעדע האָפט אַז איהר קלייד וועט זיין אזוי פיעל רייכער און שעהנער, אַז ביי איהר טהייערער פריינדין וועלען דיא אויגען ארויסקריכען קוקענדיג. נו, האָט זיא ניט קיין צייט צו געדענקען דעם טאַטען. הערדי, ראָטלין, ריווקין מיט זיין גאַנצען קרוזשאָק, — וויא קומען זיי צו טראַכטען וועגען אַ טראַנטעוואַטען אַלטען פיינטער?... עס איז זייער

יאריד; ז י י ע ר ע קערידזשעס מאַכען ציטערען דעם איסט־בראָדווייער ברוק; ז י י ע ר ע ווייבער׳ס בריליאַנטען פאַר־בלענדען דיא אויגען, ז י י ע ר ע פּאָוקער־טשיפּס קלינגען אין דיא פּאַרלאָרס.

VII

„אז מען ענדערט דעם אָרט ענדערט זיך דער מזל“, זאָגען אידען; אָבער צו דען איז טאַקע אַמעריקאַ אַ פאַרקעהרטע וועלט? וואָס איז דאָ געוואָרען מיט מיין לאַנדסמאַן שניאור זאַדאָבניק? — דיא דאָזיגע קשיא פלעג איך פרעגען ווען איך בין אינגער געווען. היינט פרעג איך שוין אַזעלכע קשיות נים.

אין דערהיים איז ער געווען פון דיא אויפגעקומענע גבירים. ער איז שוין אָבער געווען רייך אַ יאָהר צעהן, צוועלף, און פון דיא טערקישע קריעג איז ער נאָך רייכער געוואָרען. געלד מאַכט געלד, „ערפאָלג האָט ערפאָלג“, וויא דיא אַמעריקאַנער זאָגען, — מזל מזל׳ט זיך אָב, הייסט עס, פונקט וויא אַ קאַץ קעצילט זיך אָפּ. צו וואָס זאַדאָבניק פלעגט זיך צוריהרען, פלעגט די מזל ברכה אין דעם אריין. מען דערצעהלט וועגען אַ מאַן, וואָס האָט געהאַט אַ „גאָלדען טאַטש“; ווען ער פלעגט זיך אָן וואָס־עס־איז אָנריהרען, פלעגט פון דעם ווערען גאָלד; אפילו ווען ער האָט זיין טאָכטער אַ גלעט געטהאָן, איז זיא פאַרגליווערט געוואָרען, און פון איהר איז געבליבען אַ שטומער, קאַלטער, גילדערנער גולם, אַזוי, אַ שטייגער וויא פון לוט׳ס ווייב איז געוואָרען אַ שטיק זאַלץ. אין אמת׳ען איז דאָך מיט יעדען מיליאָנער אַזוי. צו וואָס ער ריהרט זיך צו, ווערט פון דעם טויזענדער. (און דאָס רוב ווערט אויך אַלץ פאַרגליווערט און פער׳גולם׳ט אונטער זיינע הענט).

שניאור איז אין כאַראַקטער געווען פון יענע מענשען וואָס ליעבען הנאה צו האָבען. קיין שלעכטער איז ער פון דער נאַטור נים געווען. זשאַלעווען, קריגען אַ שלעכטען נאָמען — דאָס נים. דיא קאַרגע האָבען אַזאַ הנאה פון זייערע אוצרות, אז דאָס איז ביי

זיי אזוי וויא דיא מן וואס דיא אידען האבען גענעסען אין דער מדבר. דיא מן האט געהאט אלערליי טעמים: עס איז געווען ברויט, פלייש, קוגעל — וואס מען האט נור געוואלט. דיא גאלד ביי דעם אמת'ען קארגען איז זיין טהעאטער, זיין מוזיק, זיין כבוד, זיין ליעבע — אלע פערגעניגען פון דער וועלט אינאיינעם. שניאור אבער איז ניט געווען אזוי, ער האט געזוכט תענוג אין אלץ. ער האט גוט געגעסען, צוגעוועהנט זיך צו א גוטע גלעזעל ווייןביין טיש, געהאט כבוד אויף שריט און טריט, געהערט דעם שטאדטחזן ביי זיך אין שטוב, ליעב געהאט זיינע קינדער און אויך דיא קבצנים, וואס האבען איהם ליעב געהאט, און פון אלץ געהאט הנאה. און אזוי וויא אין געשעפט אזוי דא אויך: ווען ער פלעגט אויסגעבען איין טויזענדער פלעגט דאס איהם איינברענגען דריי. ער האט געהאט אן אפענע האנד, און פלעגט שיטען הונדערטער אויף אלער־ליי צדקות, אבער פון יעדער הונדערטער וואס ער פלעגט געבען פלעגט ער זיך גלעטען איבער'ן הארצען און קוועלען פון זיך אויף טויזענד רובעל.

דיא געשטודירטע פון זיין שטאדט פלעגען אויף איהם זאגען אז ער איז אן עגאאיסט. ער האט אבער געהאט א הארץ, און אפילו זיין עגאאיסטישער פערגעניגען איז אויך געווען פערקנאטען מיט א ריינערען געפיהל. ער האט געקענט בעגייסטערט ווערען, שניאור; ער האט געהאט א נשמה יתירה.

טאקע ער פלעגט קוועלען פון זיך, טאקע ער פלעגט קוועלען פון זיין אייגענע נשמת יתירה, אזוי וויא זיין ווייב פון דיא פעריל אויף איהר האלז. אבי ער האט געהאט א נשמה יתירה! ניט קיין גרויסע, ניט קיין געזונטע, א נוטלינקע, א נעבעכעל, — אבער פארט א נשמה יתירה'קע, אלץ בעסער וויא גאר ניט.

ביי איהם פלעגען זיך צוזאמענקומען דיא שעהנסטע לומדים פון שטאדט, און ביי איהם פלעגען זיך צוזאמענקומען משכילים. זיינע קינדער זיינען געגאנגען אין גימנאזיע, און אז עס פלעגט זיך מאכען ביי זיי עפעס אן אונטערהאלטונג און עס פלעגען זיך פער־

זאמלען געבילדעטע יונגע לייט, געשטודירטע חברה, היינט־וועלטיגע, פלעגט דער בעל־הבית פון שטוב צווישען זיי אויך זיין וויא אן איינענער.

קיין שלעכטע קאפ האט ער ניט געהאט. ער איז ניט געווען קיין למדן, ניט קיין אמת'ער משכיל, און קיין געבילדעטער געווים ניט. קיין גראבער יונג איז ער אבער אויך ניט געווען. ער האט זיך אנגעהערט א סך. אלץ האט איהם אינטערעסירט — א ביסעל ווייל עס האט זיך אזוי געפאסט צו זיין ראלע, א ביסעלע אבער טא־קע ווייל זיין קאפ האט בענומען און האט הנאה געהאט. הקצור, ער איז געווען א מחותן צווישען די לומדים. א גאנצער מאכער צווישען די משכילים. און א „מעצענאט", א שטיצער פון בילדונג, צווישען די געשטודירטע. ער האט געשאטען געלד צו העלפען די ארימע אינגלאך געהן אין גימנאזיע, און דערנאך אין אוניווערזי־טעט. ער פלעגט געבען א פיינע מטבע פאר יעדען ספר וואס א מחבר פלעגט איהם ברייגגען; ער האט געשטיצט די ישיבה. אזא צוזאמענמישענעס טרעפט ניט זעהר אפט, אבער שניאור זאדאבניק איז געווען שניאור זאדאבניק, און זיין הויז איז געווען צווישען די שעהנסטע.

מענשען פלעגען איהם מקנא זיין הינטער די אויגען און חנפ'־ענען אין די אויגען.

ער האט געהאט מאמענטען, ווען ער פלעגט אין אמת'ן בעגייס־טערט ווערען. ביי איהם אין שטוב פלעגען זיך צונויפקומען די בעסטע מענשען, פלעגט ער פיהלען, אז א מין עדעלער, פיינער גייסט שוועבט ביי איהם אין הויז. פון דעם איז איהם געווען גוט אויפ'ן הארצען. און דורך דעם וואס ביי איהם איז אזוי געווען אויפ'ן הארצען, איז ער מאקי געווען א בעסערער מענש אויך.

אפט פלעגט ער באגיין די גראבקייטען און ווילדקייטען פון די געשעפטס־וועלט, אבער א מאל פלעגט איהם דער גוטער גייסט פון זיין שטוב אפהאלטען. צום ביישפיעל: א מאל, ווען ער האט גע־האלטען ביים אויסקוועטשען די נשמה ביי אן ארימען סוחר'ל,

וועלכער האט זיך געצאפעלט אין זיינע הענד, איז אויף איהם פלוצלונג ארויף דער דאזיגער איידעלער גייסט.

„פע, עס פאסט ניט“, — האט דער גייסט געזאגט, און שניאור האט זיין קרבן אפגעלאזען, און איהם נאך געהאלפען אויך. און הערפענדיג איהם, איז שניאור'ס הארץ צוגאנגען פון ליעבע צו זיך און פון רעספעקט צו אלעם גוטעם און איידעלעם. טאקי דערביי פלעגט ער זיך אליין חנפ'ענען פונקט ווי איהם פלעגען חנפ'ענען אלע קבצנים. אבער, ווי שוין געזאגט, א נשמה יתירה איז ביי איהם פארט געווען, און אז ער פלעגט טאן עפעס גוטעס, פלעגט זי איהם צו־ווארעמען די גלידער, אוועקטראגען זיינע געדאנקען ווייט ערגעץ־וואו, אין איידעלערע מקומות. ער האט געהאט געקענט זיך פארשטעלען פערשיעדענע זאכען, זיך פערטרוימען א מאל...

אז ביי איהם אין שטוב פלעגען זיצען עטליכע לומדים און זיך מפלפל זיין, פלעגט שניאור פון אנהויב צוהערען מיט א זאנדערבא־רען שמייכעל. דער שמייכעל האט געזאגט צוויי זאכען מיט אמאל. ער האט געזאגט: „רעדט דברי תורה, רעדט! איך בין א גביר און איהר זייט אביונים, דאך פערשטיי איך פון אייערע שווארצע פינטעלעך אויך“. צו דער זעלבער צייט האט דער שמייכעל אויך געזאגט: „איהר זייט שלעפער און איך בין שניאור זאדאבניק; אבער מיין שטוב איז אפען פאר אלעמען“. אבער ביסלעכווייז פלעגט ער זיך פעראינטערעסירען אין אמת'ן, פערגעסען זיך אן זיין עשירות, איבערפרעגען א שטיקעל וואס ער האט ניט גוט פערשטא־נען און וויי טער הערען מיט'ן גאנצען הארצען, מיט שיינענדיגע אויגען, מיט א פארב אין די באקען, און מיט יענעם טרוים פון א העכערען זארט לעבען אין זיין נשמה.

בעת מעשה, אויף דער הייסער מינוט, פלעגט ער ווערען אמת פרום, און מאכען א ברכה, אדער בענשען נאכ'ן עסען מיט עהרליכע התלהבות.

דאס זעלבע איז אבער געווען ווען עס פלעגען זיך צונויפקומען געשטודירטע, אפיקורסים. ער פלעגט אנהויבען מיט יענעם שמיי־

בעל זיינעם און ענדיגען מיט אַן אמת'ע בעגייסטערונג. און די ערשטע מינוטען נאָך זייער אַוועקגעהן, זיך קלעהרען מיט'ן גאַנצען הארצען, אַז מען דאַרף די לומדים מעהר ניט צולאָזען צו זיך, אַז פרומקייט, גמרא מיט די אַלע זיעבען זאַכען זיינען נישט מעהר ווי דומהייט און חושך, אַז מען דאַרף פערשפּרייטען בילדונג און ליכט.

שונאים האָבען געזאָגט, אַז ער איז אַ צבועק: אַ פרומאַק מיט פרומאַקעס, אַ משכיל מיט משכילים, אַן אפּיקורס מיט אַפּיקורסים. זיי האָבען איהם ניט פערשטאַנען.

ווי די מעשה איז, אָבי ביי זיך אין שטוב פּיהלט ער אַן איידעלען גייסט. און דיעזער גייסט פעראיידעלט זיין מזל. דער גראָבער גליק, וואָס שטעקט אין זיין געשעפט, איז געווען דער גוף פון זיין פערגעניגען, און דיעזע איידעלקייט איז געווען דיא נשמה פונ'ם פערגניגען. זיינע תענוגים האָט ער ביי זיך אין הארצען צו־טהיילט אויף צוויי טהייל, אויף קודש און חול, הייליגטהום און וואָכעדיגקייט. זיין געלד־פערגעניגען, די כבוד, וואָס מען האָט איהם אָבגעגעבען, די נקמה איבער שונאים, דער טעם פון געבראָטענע קאַטשקעס מיט ווײַן, דער „מחיה" פון דעם וואָס אַלע פלעגען זיך פאַר איהם בויגען אין דרייען — דאָס אַלץ איז געווען „חול". די אמת'ע עניוות, וואָס אויף איהם פלעגט אָנקומען אויף אַ סעקונדע, די איידעלע געפיהלען, וואָס די פיינע קאָמפּאַניע פלעגען אין איהם אַריינברענגען, די זיסע, אונבעשטימטע טרוימען וועגען אַ ריינעם, פיינעם לעבען — דאָס איז געווען דער קודש פון זיין מזל. וואָכע־דיגע טעג האָבען מיר זעקס; שבת איז בלויז איין מאָל אַ וואָך. אַזוי איז מסתמא געווען מיט שניאור'ס גליק: עס איז מסתמא געווען זעקס מאָס (און אפשר זעקס הונדערט) עגאָאיסטישע גליק געגען איין מאָס „הייליגע". אָבער אַ קליינינקע טהיילכעלע נשמה יתירה איז אויך גוט.

דאָס אַלץ ווייזט אויס וויא דער געוועהנליכער בורזשואַזנער גליק. יאַ, אָבער דער בורזשואַזנער לעבען איז אויך ניט אומעטום דער זעלבער. זעהט וואָס פון שניאור'ס מזל איז געוואָרען אין

אַמעריקא! ער איז דאָ אויף רייך, דאָ געהט איהם אויף גוט, צו וואָס ער ריהרט זיך צו. ער שיינט דאָ אויף, — נאָך מעהר ווי אין רוסלאַנד אפשר. אָבער קוקט זיך צו: די האַרץ וויינט, ווען מען בעטראכט וואָס עס איז געוואָרען פון שניאור זאַדאָבניק.

שניאור'ס ווייב איז געשטאָרבען. ער האָט גענומען א שעהנע יונגע מיידעל. ער איז פון דאָס ניי יונג געוואָרען. אָבער גלייך נאָך דעם האָט זיין רעדעל זיך גענומען דרעהען צוריק.

אז מען האָט גענומען טרייבען אידען פון מאָסקווע און פעטער־בורג, האָבען אין שניאור'ס שטאָדט זיך אָנגעקליבען א היבשע ביסעל נייע סוחרים. זיי זיינען געווען דאָרטיגע געבאָרענע. זיי האָבען אָבער לאַנג געוואוינט אין פעטערבורג אָדער מאָסקווע. זיי האָבען געהאַט געלד און זיינען געווען גענוג אין געשעפט. א קאָנ־קורענץ איז געוואָרען א פייערדיגע, און די אידישע צרות זיינען געווען אזוי גרויס, אז די אידישע שטעדט זיינען געווען טויט אין געשעפט.

דיא רעדעל האָט זיך גענומען דרעהען צוריק.

פיעלע פון שניאור'ס בעלי חובות האָבען באַנקראָטירט. ער האָט פערלאָרען העכער ווי א העלפט פון זיין אייגענם און דיא אַנדערע העלפט האָט גענומען צוגעהן. אין געוויסע אידישע שטעדט איז דאָן געוואָרען א מישענינע. די אָנגעפאַהרענע מאָסק־ווער און פעטערבורגער גבירים האָבען פערפלאָנטערט ניט נאָר דיא געשעפטס־וועלט, נאָר אויף דעם „שטאַט", וויא מען רופט דאָס. דיא נייע סוחרים זיינען צוגעוואוינט געווען צו מאָסקווער פיהר־רונגען, צו ברייטע פאַראַנדקעס; זיי האָבען גאָר מיט אַן אַנדער־מאַניער צוגערופען אַן איזוואָשטשיק. גאָר אַנדערש געזיידעלט א שניידער פאַר וואָס דער ראָק ליעגט ניט גוט. הקיצור, ביי דער אַלטער אריסטאָקראַטיע זיינען א ביסעל אָפּגעשלאָגען געוואָרען דיא פליעגלען.

צוליעב זיין יונגע שעהנע ווייבעל האָט זיך שניאור'ן מעהר

וויא אימער איצט געגלוסט צו לעבען. אָבער דיא רעדעל האָט זיך אַלץ געדרעהט צוריק.

זיין שעהנע, יונגע ווייבעל האָט געקוקט מיט אַ זאָנדערבארען אומעט אין דיא אויגען — אַזוי וויא זיא וואָלט זיך דאָ אָבגענאַרט. דער דאָזיגער אומעט האָט שניאור'ען געשניטען אין הארצען וויא מיט מעסערס. עס האָט גערעדט אַזוי וויא אַן אייביגע טענה צו איהם, און דיא טענה האָט געווירקט וויא אַ שטענדיגע עראינערונג, אַז ער איז אוים שניאור, אראָפּ פון מארק! עס איז געווען שרעקליך. דער מוח האָט זיך איהם געריסען.

א נייער געדאנק האָט זיך ביי איהם אַנגעפאַנגען צו פּלאָנ־טערען: פאָהרען קיין אַמעריקא; — צוגויפנעהמען וואָס גיכער זיינע עטליכע טויזענדער, איידער זיי זיינען אין גאַנצען צושמאָלצען געוואָרען און זיך אַוועקלאָזען מיט ווייב און קינדער קיין ניו יאָרק.

א געוויסער קלאַס אידען פאָהרט פון רוסלאַנד נאָך אַמעריקא אויף דעם זעלבען שטייגער וויא אַמעריקאַנער בעזעצען זיך אין איירָאָפּא. ווען אַן אַמעריקאַנער האָט „בלויז" פינף און צוואַנציג טויזענד דאָלאַר אַ יאָהר איינקונפט און ער בעלאַנגט צו דעם היגען אריסטאָקראַטישען קלאַס, מאַכט ער זיך אַ היים אין דרעזדען אָדער מינכען, אין רוים אָדער אין פלאָרענציע. דאָרטען קען מען איהם נים, פּאַסט איהם צו לעבען אַ ביסעלע איינפאַכער. אגב איז דאָר־טען אַלץ ביליגער. אין דרעזדען, מינכען און אין עטליכע איטאַ־ליענישע שטעדט זיינען דאָ גאַנצע קאָלאָניעס פון אַמעריקאַנער גבירים אַזעלכע.

מיט געפאַלענע רוסיש־אידישע גבירים איז אַזוי דיא מעשה: אין דער היים זיך נעהמען פאַר אַבי־וואָס פּאַסט נים. אין אַמעריקא אָבער, ווייט פון דער היים, איז קיין חרפה ניטאָ. דאָ זיינען אפילו דאָ אַ סך לאַנדסלייט, אָבער אין אַמעריקא פּאַסט גלאַט אַלעס; דאָ איז איבערהויפּט נימאָ קיין בזיון. דאָס ווייס מען גאַנץ גוט אין רוסלאַנד, און ניעדערגעשלאָגענע רייכע סוחרים פאָהרען איז

אמעריקא אלס אין „ערי מקלט", וואוהין מען אנטלויפט פון בושה; וואו אלץ מעג מען און אלץ פאסט — אבי מען „מאכט א לעבען".

דערביי האט דער געפאלענער היימישער סוחר אין אמעריקא מיט זיינע עטליכע רובעל גרויסע געשעפטען צו מאכען. אז חיים־קע דער שניידער איז דארטען געווארען א רייכער קויפמאן; אז ברוך'קע דעם בעל עגלה'ס איידעם איז דארטען געווארען א גאנצער פאבריקאנט — היינט א פשיטא שוין ער, שניאור זאדאבניק! ער וועט דארטען וועלטען איבערקעהרען!...

די יונגע ווייבעל האט צוערשט ניט געוואלט הערען וועגען אמעריקא. אין אמעריקא פאהרען טאקע שניידערם מיט בעלי־עגלות, מיט אלערליי אנדערע ארימע לייט. היינט צו וואס האט זיא בעדארפט חתונה האבען מיט א שניאור זאדאבניק? זיא האט דאך געקענט נעהמען א יונגען קבצן און מיט איהם פאהרען אין דיא וויימע לאנד, און דארטען רייך ווערען;... זיא האט דיעזע רייד ניט ארויסגערעדט, אבער דער אומעט פון איהרע אויגען האט דאס מיט ווערטער וויא שווערדען אין שניאור'ס הארצען אריינ־געשטאכען. איהר שוויינען האט איהם פיעל מעהר געקריינקט וויא ווען זיא וואלט גערעדט.

ער האט געמיינט, אז ער וועט פון זינען ארויס.

ער האט איהר אבער ניט גוט פערשטאנען. זיא האט זיך אליין ניט גוט פערשטאנען. א ווייבערשער פלאנטער איז ביי איהר אין הארצען געווען.

איהר האט זיך נאך מעהר געוואלט אוועקפאהרען פון דער היים וויא איהם. דיא אויגען פון דיא ווייבער — בעקאנטע און אונבעקאנטע — האבען איהר געצאפט דיא בלוט אזוי וויא איהרע אויגען שניאור'ען. עס האט זיך איהר געדוכט, אז מען רייצט זיך מיט איהר, אז מען לאכט פון איהר מיט איהר רייכען שידוך. פריהער האבען איהר אלע מיידלעך מקנא געווען, און איצט האבען זיי זיך געפרעהט וואס עס געהט איהר מאן מיט דיא פוטער אראפ. מעהר פון אלץ האבען איהר געערגערט דיא רחמנות־ווערטער פון

איהר אייגענער שוועסטער. נאָר זיא האָט געזיפצט אויף זאַדאָב־ניק'ס לאַגע.

אַזאַ אוצר! אַזאַ אוצר! זאָל דער אויבערשטער זיך מרחם זיין!!... אַזוי פלעגט זיא קרעכצען, דיא שוועסטער, און דיא יונגע מאַדאַם זאַדאָבניק האָט געוואוסט, אַז אין הארצען טהוט איהר הנאה. פריהער האָט זיא איהר ניט פערגונען, — געקראַכצען, גע־חנפה'ט זיך און ניט פערגונען; און איצט איז זיא אויפ'ן זיעבעטען הימעל, וואָס זיא ווערט אוים יחסן'טע, שניאור'ס ווייבעל.

זיא וואָלט געפלויגען אויף יענער זייט וועלט. איהר שאַנדע איז נאָך געווען אַ שאַרפערע וויא איהר מאַן'ס. זיא האָט זיך געפיהלט וויא איינער וואָס נאָרט אָפּ אַ פעדלער, האַנדעלט ביי איהם אַ נאָלדענעם רינג פאַר עטליכע שילינג, און וואָס עס צייגט זיך ארוים, אַז דער רינג איז גאָר אַ מעשענער...

איהר כעס אויף איהר מאַן איז געווען פונקט אַזוי גרויס וויא איהר פערדרוס אויף דעם מעשענעם רינג, אפשר נאָך גרעסער.

כאַראַקטער האָט שניאור'ען ניט געפעהלט, און ווען ער האָט זיך גענומען גרייטען אין וועג, האָט זיא זיך אין הארצען געפרעהט.

זיי זיינען געקומען אין אַמעריקאַ. וויא געוועהנליך, האָט זאַדאָבניק דיא ערשטע פּאָאָר יאָהר פערברויכט אויף פערליערען דיא עטליכע טויזענד דאָלאַר, וואָס ער האָט מיטגעבראַכט פון דער היים. רוסישע געלד איז דאָ ניט מזל'דיג. עס האָט אין זיך דעם ריח פון בושה — ניט פיעל, נאָר עטוואָס — אָבער דיא אַמעריקאַ־נער געשעפטס־וועלט קען אפילו דעם קלענסטען הויך פון דיעזען ריח ניט פערטראָגען.

אַז שניאור האָט אין אַמעריקאַ שוין פערלאָרען דעם לעצטען רוסישען גראָשען מיט דעם לעצטען טראָפּען היימישע בושה און ער האָט זיך אָנגעליטען אַ יאָהר צרות אַלס אַ שטראָף פאַר וואָס ער האָט נאָר אַמאָל געסמייעט צו זיין אַ שטיקעל מענש, האָט ער געשווינדעלט, געליהען ביי לאַנדסלייט, זיך געבראָכען און גע־שטאָכען, ביז עס האָט זיך אויסגעדרעהט עפּעס אַ סטאַרקע. וואָס

פאַר אַ סטאַרקע איז שווער צו זאָגען. עפּעס אַ ביסעל דריי־גודס, אַ ביסעל סטיישאַנערי, אַ ביסעל זאָגאַר אידישע ביכלעך. אָבער שניאור האָט אַנגעווענדעט אַלע זיינע פעהיגקייטען, אַלע זיינע חושים אויף צו מאַכען אַ „סאַקסעס". ער איז שוין ניט קיין „גרינער". „אָ, ווען איך וואָלט דאַן געהאַט דעם שכל, וואָס איך האָב איצט!"... פלעגט ער זאָגען, צושאַקלענדיג מיט'ן קאָפּ אויף דיא ערשטע פאָאר יאָהר, וואָס ער האָט פערבראַכט אין אַמעריקאַ.

וואָס זשע אַזוינס האָט ער זיך דאָ דערוואוסט אין די דריי יאָהר? פאַר וואָס האָט ער דאָס בעצאָהלט עטליכע טויזענד דאָלאַר שכר למוד?

די ערשטע צייט פלעגט שניאור זיך האַלטען אין איין וואונדערען. צום ביישפּיעל: אין דער היים אז ער פלעגט זעהן אַ מענש איז שעהן אָנגעטהאָן, געהט אָפט אין טהעאַטער, וואוינט אין רייכע צימערען, האַלט דיענסטען, איז אַ מבין אויף אַ גלעזעל וויין, — איז דאָס רוב געווען אַ סימן, אַז ער איז ענטוועדער אַן איידעלער מענש, אַ געבילדעטער, אָדער וועניגסטענס אַזעלכער וואָס שניידט זיך אויף איידעלקייט. דאָ אָבער האָט ער אויף טריט און שריט געטראָפען פּראָנטען וואָס זיינען געווען אָנגעטהאָן און האָבען געלעבט ווי אין דער היים אַן אַריסטאָקראַט, און וואָס ריידען האָבען זיי גערעדט דיא גרעבסטע און מיאוסטע רייד, געפיהרט זיך וויא אין רוסלאַנד פערד־גנבים. זייערע חברים זיינען דיא וואָס לעבען פון גאַסען־פרויען און פיעל פון זיי האַלטען מיאוס'ע הייזער אַליין. אין דערהיים, אַז מען מאַכט וויבאָרעס, און מען קלייבט אויס אַ גלאַסנעם (אַלדערמאַן), איז ער איינער פון דיא שעהנסטע בעלי־הבתים אין שטאָדט. און דאָ זיינען די אַלדערמען, דיא געזעץ־געבער — דיא ניעדריגסטע סאַלון־קיפּערס, שכורים, גראָבע יונגען אין איידעלע קאָפּעלושען.

שניאור זאַדאָבניק האָט געקוקט און געקוועטשט מיט דיא פּלייצעס, און זיין האַרץ האָט געבענקט אַהיים.

אין רוסלאַנד אַ דאָקטאָר איז אַ געבילדעטער מענש, אַן איידע־

לער, און דא, אין אידישען קווארטאל, זיינען דאס רוב דאקטוירים ווילדע עם הארצים מיט דיא לאקייסקע שטיק פון א היימישען צירולניק און מיט דער חוצפה פון אן אמאליגען רעקרוטען־כאפער. אין דער היים א דיפלאמירטער אדוואקאט איז א יוריסט, א מאן וואס איז דורכגעגאנגען גימנאזיע און אוניווערזיטעט און איז בעלעזען אין ביכער. דא האט זאדאבניק געזעהן א גאנצע באנדע חברה מיט דימענטענע פינגערלעך אויף דיא פינגער און מיט קיי־טאבאק אין מויל. דיעזע חברה געוועלטיגט אין פאליס־קאורטס, אין דיא צוויי סיוויל קאורטס פון קווארטאל; זיי זיינען גאנצע „שמעלקעס“ מיט דיא דזשאדזשעס, און ווען עס מאכט זיך אן איידעלער רוסישער אדוואקאט קומט אריין אין דיעזע קאורטס, איז ער אזוי ווי אן עלענדער און קען ניט צוקומען.

זאדאבניק האט געקוקט און זיך געוואונדערט וואס פאר א פערקעהרטע וועלט דא איז און זיין הארץ האט געקלעמט און געבענקט.

ער האט געזעהן, אז מענשען וואס האלטען קארטעוויניעס און מיאוס'ע הייזער, זיינען דיא פני פון קווארטאל (און דער אידישער קווארטאל איז ביי שניאור'ען געווען גאנץ אמעריקא. עס איז דאך דיא גרעסטע אידישע שטאדט אין דער וועלט יעדענפאלס). ער האט געזעהן, אז „אלפאנסעס“, יונגען, וואס לעבען פון גאס־מיידלעך, זיינען גאר „פאליטיקער“; אז זיי זיינען דיא נאהענטע פריינד פון א גרעסערען „פאליטיקער“, וועלכער איז דער נאהענטער פריינד פון נאך א גרעסערען „פאליטיקער“, וועלכער איז פיעל העכער וויא דער „גאלאווא“ פון שטאדט.

שניאור איז נשתומם געווארען. „גוואלד וואו בין איך דא אריינגעפאלען!“ האט ער מיט הארצוועהטאג צו זיך געזאגט. אן עלענד איז אויף איהם ארויף.

ער איז נעגאנגען אין שוהל זוכען טרייסט אין פרומקייט. אבער וועה געשריען! אפילו אין שוהל האט ער געפונען א פערקעהרטע וועלט, אפילו דא האט ער געקוקט וויא א צוטומעלטער.

גראבע יונגען, אנטלאָפענע גנבים האָט ער געזעהן ביי דער ספר תורה מיט'ן טייטעל. אין איינינע שולען האָבען אלפאָנסעס פאר זייער אתנן זונה בעקומען דיא שעהנסטע עליות; לענדלאָרדס פון טענע־מענטס, וואָס זיינען פול מיט מיאוס'ע הייזלעך, האָבען געטהיילט פסוקים פון „אתה הראית". אמת'ע לומדים צאַפּלען זיך אין נויטה. גראָבע יונגען, טעלער־לעקער, זיינען פעטע רעווערענדס אין קאָפּע־ליושען. שניאור האָט מיט זיינע אייגענע אויגען געזעהן, ווי א סטאָר־קיפּער האָט געגעבען געלד פאר א באַנדע טרעמפּס, אז זיי זאָלען שרייען הוררא פאר איהם, ווען ער וועט ארויסגעהן פון שוהל, און ווען ער האָט געפרעגט, וויא יענער שעהמט זיך דאָס ניט צו טהאָן, האָט דער סטאָר־קיפּער געענטפערט: „וואָס ארט דיך, מען לעגט דערצו ניט צו. עס איז אן אדווערטייזמענט. דאָ איז ניט רוסלאַנד."

שניאור האָט געקוקט און זיך געוואונדערט. אויפ'ן הארצען איז געווען ביטער. אין דיא אויערן האָט איהם געהוזשעט: „וואָס ארט דיך; דאָ איז ניט רוסלאנד", און דיא נשמה האָט געביינקט און געביינקט.

ער האָט געזעהן וואָס פאר א בריות אמעריקאנער זיינען. איידער אין רוסלאנד גיט מען זיך א קעהר, וואקסט דאָ אויף דער גרעסטער געשעפט, 40־שטאָקיגע הייזער, טויזענדער מייל באהנען. איז דאָך טאַקע א סימן, אז רוסלאנד איז אין גאנצען א „גרינע". ער פלעגט זיך אָפּשטעלען קוקען וויא א פּאָר איינגלעך שלעפען דאָ אריבער מעהר משא אין פינף מינוטען וויא אין דער היים צעהן גרויסע מענשען אין א שעה. דאכט זיך א פּראָסטער שכל: מען גליטשט אראָפּ דעם קאסטען איבער א גלאַטע איינגעבויגענע ברעט. מען גיט איהם א שלעפּ מיט אזא קרוק, מען רוקט צו אזא מין טאַטשקעלע; די משא שלעפּט זיך אליין. אז מען דארף א וואָגען קוילען אויסלעדייען, גיט זיך דער וואָגען א קעהר אויף רעדלעך, א בויג — און די קוילען שיטען זיך גלייך אין קעלער אריין — גאָר פון זיך אליין. דאכט זיך, אזוי איינפאך, און דאָך האָט מען אין

דער היים אויף דעם קיין שכל ניט. ער האט זיך געוואונדערט, און אין אויער האט איהם געהוזשעט אלץ העכער און העכער: „דא איז ניט רוסלאנד, מען דארף זיין פראקטיש“. אין דער היים פלעגט דער איידעלער גייסט צו איהם זאגען: „עס פאסט ניט“. דא איז ניט געווען ווער עס זאל דאס זאגען; דא האבען אלע און אלעס געמורמעלט וויא א כאהר: „קיין זאך איז קיין בושה ניט. מען דארף קיין גרינער ניט זיין“.

אן אנדער בעקאנטער זיינער האט געוואוינט „נעקסט דאר“ פון א פאר שטראסען־פרויען. ווען שניאור האט געפרעגט פאר וואס ער מופט ניט ארויס, האט יענער געענטפערט: „איך האב אמאל אויך געקלעהרט וויא איהר. אבער וואס וויים איך, אז אין אן אנדער הויז וועט זיין בעסער? און וואס אארט מיר וואס נעקסט ראאר טהוט זיך? אין אמעריקא איז דא א כלל: „מיינד יור און ביזנעס“ (גיב אכטונג נאר אויף דיינע אייגענע עסקים).

אז שניאור פלעגט זיך גוט ארומזעהן וואס דא טהוט זיך, פלעגט ער זיך קלעהרען: „וויא קום איך אהער? א שווארץ יאהר אויף אמעריקא מיט איהרע מאשינאווע וועגען, מיט איהרע אלפאנסעם! וויא קומט עס צו מיר?“ אין זיין עלענד פלעגען דיא פערציג־שטאקיגע הייזער מיט דיא באהנען, מיט דיא אלע קונצען, מיט דעם גאנצען קאך, מיט דיא מאדעס, איהם אויסקוקען עפעס אזוי וויא געמאכטע בלומען, געפאלשעוועטע. א דריי־גארענדיגע הויז א היימישע האט געהאט מעהר טעם און מעהר ממשות וויא דיעזע אלע טורעמס וואס מען בויט אוים איבער נאכט. צו די היימישע הייזקע האט מען צייט צוגעוואוינט צו ווערען; מען ליעבט איהר, מען האט צו איהר צוטרוי. און דא — עפעס אזוי וויא מיט ניכטערע שפייעכץ וואלט אלץ געווען צונויפגעקלעפט! איידער מען ווערט צוגעוואוינט, שוין ארונטערגעווארפען און א נייע מאַ־כעריי וואקסט אויף. אין דער היים האט יעדער ליעב דעם פלאץ, וואו ער איז אויסגעהאדעוועט געווארען, און דא! — דא האלט זיך

קיין זאך ניט; אז מען זעהט ניט א גאס עטליכע מאנאט, דערקענט מען איהר ניט; רק מען ווארפט און מען רייסט און מען קלעפּט גלייך ווי מיט ניכטערע שפּייעכץ. קיין זאך איז ניט הייליג. א מישעניגע, א טייפעלשער קאך און ווייטער גאר ניט. די קינדער האבען ניט צו וואס צוגעבונדען צו ווערען, נאך וואס דאס הארץ זאל בייגקען...

האט שניאור'ס הארץ געביינקט נאך זיין אמאליגע היים... טרעהרען פלעגען איהם אנקוועלען אין די אויגען...

נויט ברעכט אייזען, זאגט מען. זאדאבניק האט זיך אויסגעלערענט צו זיין „פּראקטיש". ער האט אויסגעשטודירט די פילאזאפיע פון „מיינד יור און ביזנעס"; ער האט איינגעזעהן, אז רוסלאנד איז „א גרינע"; ער האט אויפגעהערט צו בייגקען, — ער האט זיך אויסגעגרינט. און אזוי וויא א שטיין קייקעלט זיך אראפּ־בארג וואס ווייטער אלץ האסטיגער, אזוי האט שניאור זאדאבניק זיך אוועקגעלאזען אראפּצו־צו, וואס ווייטער אלץ שנעלער ארונטער אין זומפּ אריין.

א לאנדסמאן, צום ביישפּיעל, מאנט ביי איהם אן אלטען חוב. ער פערלייקענט, לאכט זיך אויס. דער אמאליגער גייסט פּרופּט נאך מיט א שוואכינקע שטימעלע זאגען: „ס'פּאסט ניט, שניאור!" אבער שניאור שטויסט דעם גייסט אב פון זיך און זאגט: „אה, דא איז ניט רוסלאנד!"

און אזוי איז דאס געגאנגען — ארונטער, ארונטער. פון די דריי־גודס סטארקע איז געווארען ערעס א האלסייל־גראסערי; פון דער האלסייל גראסערי — א סאלון. שניאור איז בעקאנט געווארען, בעפריינדעט געווארען מיט אידישע באמס. צו א סאלון מוז מען זיין „אלל רייט" מיט פּאליטישענס! — איז ער געווארען א גוטער ברודער מיט פּאליטישענס.

וויא דער לעזער ווייס שוין, איז זיין צווייטע פרוי א שעהנע ווייבעל. נו, האט ער גענומען שפּירען, אז די פּאליטישענס, די

באָמס, געהען אַריין אין שיינק צוליעב איהר. דער שוואַכינקער, האַלב־טויטער גייסט האָט מיט דיא לעצטע כחות געשעפּטשעט: „פּאַסט עס, שניאור?“ שניאור האָט געענטפערט: „זיי טהוען דען איהר עפּעס? אַך, דאָ איז ניט רוסלאַנד; אין אַמעריקא טאָר מען ניט זיין שטאָלץ. דאָ איז ניטאָ קיין שניאור זאַדאָבניק, דאָ זיינען אַלע גלייך“.

און דיא אַמעריקאַנער גלייכהייט איז ביי איהם בעשטאַנען אין דעם, וואָס אַן אַנשטענדיגער מענש און אַ באָם זיינען גלייך...

ער איז געוואָרען אַ מאַכער אין לאָדזשען; געשאַכערט און געמאַכערט אין עלעקשאָן פאַר טעמעני; גענומען טהאָן טובות אין עסעקס סטריט קאָורט; זיינע געסט אין שטוב זיינען געווען פּאָלי־טישענס, דאָקטוירים פון מיאוס׳ע הייזער; אין סאַלון איז געווען פול; באַלד האָט זיך אונטערגערוקט אַ פּראָפּערטע; דיא פּראָפּערטע איז געווען בעזעצט מיט אונאַנשטענדיגע פרויען; נאָך אַ הייזקע, פערקויפט דיא און געקויפט צוויי אַנדערע — ביז שניאור זאַדאָבניק איז געוואָרען איינער פון דיא בעריהמטע „ביילערס“ פאַר דיא גאַסען־פרויען און זייערע בחורים.

צו דיעזער צייט איז ער שוין גאַנץ נישקשה׳דיג פערגרעבט געוואָרען — אין פּנים אַזוי גוט ווי אין כאַראַקטער.

נאָך פאַר׳ן אוועקפאָהרען פון דער היים האָט ער גענומען זיך יונג מאַכען, פוצען זיך וויא אַ יונגער מאַנטשיק צוליעב זיין יונגע ווייבעל. איצט האָט ער געטראָגען דימענטענע רינגען, נעק־טייס רויט „וויא אַנטאָשקע דער גזלן“, דיא בערדעל האָט ער גענומען אַרונטערשערען כמעט ביז׳ן סאַמע מאָרדע. אויף זיין פּנים איז איצט געלעגען דער זיעגעל פון ביער און לומפּיגע קאָמפּאַניע. עפּעס אַ שאָרסקער מין פּנים: פליישיג, רויט און עפּעס זאַמדיג. אין דער היים האָט ער אויך געטראָגען אַ הויכען קאַפּעליוש, אָבער זיין אַמעריקאַנער סטאָוו־פּייפּ איז ביי איהם פעררוקט אָן אַ זייט, דיא הענד דאָס רוב אין די קעשענעס; אפילו אַ שפּיי טהאָן האָט ער זיך אויסגעלערענט אויפ׳ן טעמעני שטייגער. „ווהאַט ע׳ העלל!“

פלעגט ער אפט א ברום טהאן, פונקט אויף דעם זעלבען שטייגער וויא דער אלדערמאן פון זיין דיסטריקט פלעגט טהאן.

טאמער פלעגט א מאל איהם אריינפאלען אין זינען צו בעטראכטען דיא קאמפאניע זיינע, פלעגען איהם דערביי זיינע געפיהלען אליין ענטפערען: „נו איז וואס איז דארטען? זיי זיינען דאך אלע דאקטוירים, לאיערס, גרויסע לייט, די פני, ניט אבי ווער“.

דיא מאראל איז פערהעלטניסמעסיג. אפילו אנשטענדיגע מענשען האבען אויף פערשיעדענע מאראלען אין פערשיעדענע דורות. אבער אין דעם זעלבען דור איז זיא אויך ניט ביי אלע קלאסען דיא זעלבע. למשל: גנבים און פראסטיטוטקעס האבען צווישען זיך זייער מאראל. דיא צאהל פון גאסען־מיידלעך און זייערע בחורים אין אידישען קווארטאל איז אזוי גרויס, אז דאס איז א גאנץ גרויסע וועלט פאר זיך. דיא בעשעפעניסען וואס לעבען אין דיעזער וועלט זיינען ארומגערינגעלט מיט אזוי פיעל פון זייער אייגענעם קלאס, אז זיי זיינען איינפאך ערוויטערט פון אנשטענדיגע מיינונגען און אנשטענדיגע געפיהלען. זיי האבען זיך זייער אייגענע פראסטיטוציאנס־מאראל, און וועגען אונזער מאראל קלעהרען זיי וויא פון א וויטע וויטע זאך. זיי האבען זיך זייער אייגענעם לעבען, זייערע אייגענע שאנדע און כבוד. אט אויף דיעזען ארט לעבען זיך אויך דיא „אמעריקאניזירטע“ זאדאבניקעס.

צו וואס ער ריהרט זיך צו, ווערט פון דעם גאלד — דיא מזל ברכה איז אין יעדער זאך. אבער וואס פאר א נפקה מינא איז צווישען זיין אמעריקאנער מזל און זיין אמאליגען!

איך האב איהם אמאל בעגעגענט ביי דער לויה פון אונזערען א לאנדסמאן.

עס זיינען געוועזען אנדערע לאנדסלייט אויך. דער טרויעריגער מאמענט האט שניאור׳ן פון דעם הו־הא פון זיינע אמעריקאנישע גליקען אויפגעוועקט. דיא פנים׳ער פון דיא מענשען, וועלכע פלעגען פאר איהם בושה האבען אין דער היים, און דיא מוזיק פון

דער קלינגענדער צדקה־פושקע; דער געוויין פון דיא יתומים מיט דעם גערודער פון דער לויה — דאס האט איהם דערמאנט אן די אמאליגע יאהרען, אן זיין אמאליגע היים. ער האט זיך ערהאינערט אן דעם געוועזענעם שניאור זאדאבניק, אן דעם שעהנערען, בעסערען.

געהענדיג מיט מיר הינטער'ן קאסטען, און ריידענדיג שטילינ־קערהייד, האט ער זיך צורעדט.

— איהר מיינט איך פערשטעה נים? — האט ער צו מיר געזאגט מיט אן אומעדיגען טאן. — איך וויים גאנץ גוט וואס פאר א מיינונג איהר האט וועגען מיר, און איהר האט רעכט אויך! אז איך וואלט געקענט אוועקפאהרען אהיים און צוריק ווערען דער אמאליגער שניאור זאדאבניק, וואלט אודאי געווען גוט. אבער עס איז שוין פערפאלען... מסתמא וויים דאך גאט וואס ער טהוט...

א שווערער זיפץ האט זיינע ווערטער אונטערבראכען. אין דיעזער מינוט האט א ריינער פייעריל אויף זיין הארצען געלויכטען. נאך זיין פערגאנגענהייט האט ער געבענקט. זיין שמוציגע געגענ־ווארט איז איהם איצט עקעלהאפט געווען.

עס האט מיר טיעף גריהרט. איך האב אויף איהם רחמנות געהאט. ער איז מיר ליעבליך געווארען.

עטליכע שטונדען שפעטער איז ער ווידער געווען א טאמאני־מאן. דער ריינער פייערעל איז פערלאשען געווען. דער קלונג פון דיא לויה־פושקעס איז פערגעסען געווארען. ס'איז ניט געבליבען קיין סליאד פון דעם אמאליגען שניאור'ן...

VIII

אָבער אויב שניאור איז אין אמעריקאַ פערגרעבט געוואָרען, זיינען פאַראַן אַנדערע, וואָס ווערען דאָ פעראיידעלט. עס ווענדט זיך אין וואָסערע אומשטענדען מען פאַלט אַריין. מאָטקע דער קירזשנער איז אין דער היים געווען פונקט דער היפּוך פון שניאור'ען. אויף דעם נידעריגסטען שטאַפּעל האָט ער זיך געפונען. מאָטקע דער קירזשנער איז געווען זיין יום־טובדיגער נאָמען. געוועהנליך איז ער בעקאַנט געווען אַלס „מאָטקע דער משוגענער". ער איז אָבער אין אמת'ען משוגע ניט געווען. ער האָט פּראָסט ליעב געהאַט צו פערפיהרען אַלערליי ווילדע שטיק, זיך צו מאַכען משוגע. עס זיינען פאַראַן מענשען, וואָס האָבען הנאה ווען מען שפּייט אויף זיי, אַבי זיי ציהען מיט דעם אויפמערקזאַמקייט. אָט פון דיא דאָזיגע איז מאָטקע געווען. אַ קורצע צייט פאַר זיין אוועקפאָהרען נאָך אמעריקאַ איז ער געווען אַ פאַקטאָר אין אַ האָטעל; געבראַכט מיידלעך פאַר דיא געסט. ווי עס האָט אויסגעזעהן, איז ער צו דעם געבאָרען געוואָרען — אַ פאַקטאָרשע נשמה, אַ לאַקיי, אַ טעלער־לעקער פון קאָפּ ביז דיא פיס! צו קושען דיא פּיאַטע וואָס טרעט אויף איהם איז ביי איהם געווען דער געשמאַקסטער מאכל. צו מאַכען פון זיך אַליין אַ בארג אש — זיין גרעסטער „ספּאָרט".

איך געדענק אַ סצענע וואָס איך האָב אַ מאָל געזעהן. ער האָט אַ פייער פערקויפט אַ היטעל און איהם בעשווינדעלט אין דיא „רעשטע". אין אַ פערטעל שעה אַרום קומט דער פייער צולויפען מיט גוואַלדען. מאָטקע מאַכט זיך פאַר אַ שטומען. ער שרייט מיט שטומע קולות, אַז עס נעהמט אָן אן אימה און אַן עקעל. דיא אַנדערע קירזשנער שמייכלען. דער פייער שטעהט וויא אַ צוטור־מעלטער. ער הויבט אָן צו צווייפלען אויב דאָס איז דער זעלבער.

אפשר האט ער א טעות. ער פרופט ווייטער זיך טשעפען צו איהם, אבער מאטקע בויגט זיך איין און מיט זיינע שטומע ווילדע קולות וויל ער כלומרשט ארויסרייסען א שטיין פון ברוק אום דעם פויער אין קאפ צו געבען. איינער פון דיא קירזשנער ראטה דעם פויער זיך מיט איהם ניט אנצוהויבען, ווארים שטומע זיינען געפעהרליכע מענשען. דער פויער דערשרעקט זיך און געהט נעבעך אוועק מיט ליידיגען.

פאר דיא אנדערע קירזשנער פלעגט ער אפט נאכמאכען דיא פערשיעדענע משוגעים פון אונזער דול־הויז, אדער דיא שטילע וואהנזיניגע, וואס פלעגען ארומגעהן איבער'ן שטאדט. אז מען פלעגט לאכען פון זיינע אוואיעס, פלעגט איהם געזונד צוקומען. אלע טאג פלעגט ער אויסקלעהרען עפעס א נייע משונה'דיגע שטיק: בילען וויא א הונט, „כראמשקען" וויא א חזיר, איבערקרימען פערשיעדענע אונאנשטענדיגע זאכען. מען האט אויף איהם געקוקט וויא אויף אן עקעלהאפטע בריאה, און ער האט דאס ליעב געהאט; מען האט איהם געהאלטען פאר דעם נידעריגסטען פון דיא נידעריגסטע, און ביי איהם איז דאס געווען א מחיה. איך האב אמאל געזעהן וויא אן אנדער קירזשנער האט פון אן עפעל אבגעביסען א האלבען און דעם אנדערען האלבען האט ער א ווארף געטהאן אין אן עקעלהאפטע לוזשע, אז מאטקע זאל דאס אויפהויבען.

— ער וועט דאס ניט אויפהויבען! — האבען דיא אנדערע קירזשנער זיך געוועטעט מיט איהם און איהם צוגעגעבען חשק מיט דעם.

מאטקע האט געשמייכעלט מיט אן אונבעשטימטען שמייכעל.

— ער איז א טרום, ער האט קיין מוטה ניט צו עסען אזא שטיקעל עפעל, — האבען דיא קירזשנער איהם צוגעטריעבען.

דער סוף איז געווען, אז מאטקע האט דאס ארויסגענומען פון דער לוזשע און אויפגעגעסען. מען האט זיך געקייכט לאכענדיג, און ער האט זיך געפיהלט וויא „דער העלד פון טאג".

איין מאל, ווען איך בין אין אמעריקא שוין אבגעווען א היבשע

ביסעל יאָהרען, איז מיר אויסגעקומען צו זיין אין א געזעלשאפט, אין ניט קיין גרויסע שטאָדט אין פּענסילווייניע. צווישען דיא, וואס איך האָב דאָרטען געטראָפען, איז געוועז — מאַטקע!

אָבער גלייך האָב איך בעמערקט, אז עס איז גאָר ניט יענער מאַטקע! גאָר אַנאַנדער טאָן, גאָר אַן אַנדער האַלטען זיך. ער האָט מיר בעגריסט זעהר וואַרים און מיט אַ זעלבסט-ווירדע, וועלכע האָט זיך גאָר ניט געפּאסט צו מיין אַלטען בעגריעף וועגען איהם. מיט א זאַנדערבארען שמייכעל האָט ער מיר בעגריסט. אָהן ווער־טער האָט ער זיך ביי מיר געבעטען, אז איך זאָל פערגעסען אַן „מאַטקע דעם משוגענעם", ניט דערצעהלען וועגען זיינע היימישע שטיק.

ער האָט דאָרטען געהאט אַ שוועסטער, און זיא איז געוועזען פערהייראטה פאר א העכסט סימפּאטישען מענשען. אמת שעהנע מענשען זיינען אין איהר שטוב אריינגעגאנגען. אַ שעהנער גייסט האָט אין זייער וועלטעלע געהערשט.

אַ „גרינער" האָט דיא ערשטע צייט ניט זיין אייגענעם „איך". ער איז נידערגעשלאָגען, צושראָקען, שעהמעוודיג. ער איז ניט ער. אַט אין דיעזע גרינע עטליכע וואָכען, וואָס מאַטקע האָט נאָך קיין מוטה ניט געהאט זיינע שטיק צו מאַכען, און מען האָט איהם בעהאנדעלט ניט וויא אַ וואָרים נאָר וויא אַ מענשען, האָט דער ארומיגער מענשליכער גייסט איהם דעם ערשטען טאָן אין זיין אַמעריקאנער לעבען געגעבען. ער האָט פּראָסט ניט גע־סמייעט דאָ מאַטקע דער משוגענער צו זיין. איך האָב אַ מאָל געמיינט, אז ער איז געבאָרען געוואָרען אַ מיאוס'ע נידעריגע בריאה איך האָב אַ טעות געהאט.

אין דער היים האָבען איהם דיא קירזשנער בעהאנדעלט וויא אַ פאסקודנע בעשעפעניש, האָט ער זיך צוגעוואוינט זיך אַליין אזוי צו בעהאנדלען. דאָ האָט מען איהם פון דער ערשטער מינוט אָן געגעבען צו פיהלען, אז מען האָט רעספּעקט צו איהם, האָט ער ביס־לעכווייז אַליין צו זיך רעספּעקט בעקומען.

ער איז דאַ ניט רייך געוואָרען; זיין שוואָגער מיט זיין קאָמ־פּאַניע זיינען אויך אָרימע לייט. אַרבייטער, פּעדלער, אגענטען. אָבער מיט זייער גייסטיגען לעבען זיינען זיי דיא רייכסטע, און מאָטקע האָט זיך אין דיעזען לעבען דאָ אויסגעהאָדעוועט.

צוערשט האָב איך געצווייפעלט, אז דיא ענדערונג וועט האָבען א ממשות. איך האָב זיך געקלעהרט, אז דער אַלטער וואָרים קען צו יעדער מינוט אַרויסשפּרינגען. אָבער ווען איך האָב זיך צו מאָטקע'ן גוט צוגעקוקט, האָב איך ווירקליך געזעהן א נייעם מענשען. מיט א טיעפע בעגייסטערונג האָט ער זיין נייעם לעבען געפיהרט, — אזוי וויא ער וואָלט וועלען אָבצאָהלען פאַר דיא אַמאָליגע יאָהרען פון זעלבסט־ערנידערונג.

ער איז מיר געוועזען אַהן א ברעג אינטערעסאַנט. איך האָב יענע שטאָדט נאָך א מאָל בעזוכט, און שפּעטער א דריטען מאָל. איך פלעג פערגלייכען אין מיין געדאַנק דיא צוויי מאָטקעס — דעם היימישען און דעם איצטיגען — מיט דיא צוויי שניאור זאַדאָבניקעס. ער איז מיר טהייער געוואָרען, מאָטקע. און שניאור? איך פלעג מיינען, אז איך האָס איהם דאָ. ניין, איך האָס איהם ניט; מיין האַרץ בלוטעט מיט רחמנות אויף איהם...

IX

איך געדענק דיא צייט, מיט אכצעהן יאהר צוריק, *) ווען דיא רוסישע קאלאניע האט דא בעגעגענט דעם ערשטען ניי־יאהר. דיא געזינדעלע איז דאן געווען א קליינע, און אלע זיינען געווען אין איינעם. מיר זיינען אלע דאן געווען קבצנים, און דער הער־שענדער גייסט איז געווען דער גייסט פון דיא ענטהוזיאסטען וואס זיינען אין אמעריקא געקומען מיט טרוימען וועגען קאמונעס, וועגען אויסלייזען דעם אידישען פאלק, וועגען א סאציאלע רעוואלוציאן. אויב עס זיינען געווען וואכעדיגע נשמות, זיינען זיי בטל בששים געווארען.

איין וועלט איז ביי אונז דאן געווען, און מיר פלעגען האבען איין ניי־יאהר באלל.

עס זיינען אוועק יאהרען. איינגע זיינען רייך און פער־ווילדעט געווארען; אנדערע זיינען רייכער נים געווארען, אבער ווילדער יא.

היינט האבען מיר שוין צוויי ניי־יאהרס־בעלער: איינער איז אויפ'ן אלטען שטייגער, מיט סאציאליסטישע רעדעס, מיט עראי־נערונגען אן דיא אמאליגע חלומות, מיט בעגייסטערונג פאר דער מענשהיים'ס ליכטיגער צוקונפט. אויף דיעזען באלל טראגט מען זונטאגדיגע רעקלעך און אז מען טרינקט, טרינקט מען ביער. אויף דעם צווייטען באלל געהט מען אין פול־דרעס סוטס, מען טרינקט שאמפאניער, און טרוימען מיט אידעאלען האט מען אין דער ערד. בונימאוויץ, ראטלין און ריווקין געהען אויפ'ן צווייטען באלל.

---

*) ווען דיעזער ביכעל ווערט ארויסגעגעבען, אין 1913, איז שוין דאס „מיט 31 יאהר צוריק".

ריזענבערג׳ן וועט איהר עד היום געפינען אויפ׳ן ערשטען.
צוויי וועלטען איז פון איין וועלטעל געוואָרען.

* * *

אַן אַמעריקאַנער יהודי האָט זיך פאַר מיר געקלאָגט אויף דעם היגען אַנטיסעמיטיזמוס. מיסים אַסטאָר, דיא קעניגין פון דיא דיעגע „פיער הונדערט", לאַדעט קיין מאָל ניט איין קיין אידישען מיליאָנער צו זיך... נו, און אַ אידישער מיליאָנער לאַדעט אַ אידישען שניידער יא איין צו זיך?

צוויי וועלטען אויף איין וועלט. אַ ים טהיילט אָפּ אידען פון אידען, גוים פון גוים, — אַ ברייטערער ים וויא דער וואָס זונדערט אָפּ דעם קריסטליכען גביר פון דעם אידישען...

און בעטראַכט: פירסט קראַפּאָטקין איז עפּעס אַ גרעסערער יחסן וויא מיסים אַסטאָר. אין דיא אַמאָליגע יאָהרען, ווען ער איז נאָך געוועזן אין רוסלאַנד, וואָלט זיא געוועזן בערייט זיך צו לאָזען קאָסטען שעהנע טויזענדער פאַר דער עהרע אין זיין הויז אריינצוקומען. און דיעזער פירסט קראַפּאָטקין האָט געהייראַטעט אַן אָרימע אידישע טאָכטער.

וויא אַזוי קומט עס?

דער אַנטוואָרט איז, אַז דיא נשמה יתירה וויים היינטיגע צייטען ניט פון איד און גוי. דאָרטען וואו עס געוועלטיגט דיא אמת׳ע אריסטאָקראַטיע, דיא אריסטאָקראַטיע פון גייסט, דאָרטען זיינען אַלע אמת׳ע מענשען — אריסטאָקראַטען.

ווען אַן אמת׳ער מענש איז געבאָרען אין אַ פּאַלאַץ, געהט ער אַוועק פון פּאַלאַץ צו דיא קינדער פון אָרימע טענעמענטער הייזער און קעמפּפט מיט זיי צוזאַמען אָבצושאַפען דיא בלוטיגע עולה פון דער וועלט.

דיא נשמה יתירה איז דיא איינציגע מאַכט, וואָס קען אריבער דעם אָבגרונד צווישען דיא צוויי וועלטען אויף דער וועלט.

דער פּאַרקאַן, וואָס טהיילט אָפּ דיא רייבער פון זייערע קרבנות, איז אַ הויכער, אָבער דיא נשמה יתירה פליהט איהם אריבער.

דאס וואס מען ווארפט זיך ארום מיט דיא אידען פיעלע יאהר־הונדערטע, האט זיי געטהאן אי שלעכטעס, אי גוטעס.

פיעלע פון אונז פעהלט שטאלץ, זעלבסט־רעספעקט. זייענדיג אימער ארומגערינגעלט מיט בלוט־פיינד, האט זיך דער איד גע־דרעהט אין דרייען; ער האט מורא געהאט פאר יעדען גוי'אישען פנים. אין דער שטענדיגער ערנידערונג און געפאהר האט זיך ביי איהם ענטוויקעלט נידערגעשלאגענהייט און ביטערקייט.

פיעלע פון אונז פעהלט רעספעקט צו דעם אנדערען'ס אינ־טערעסען, צו דעם אנדערען'ס געפיהל. ווען מען ראנגעלט זיך דעם אייגענעם לעבען צו ראטעווען, ליעגט דעם צווייטען'ס לעבען ניט אין זינען — ביז מען קומט צום שכל, אז אין פעראייניגונג ליעגט רעטונג און זיכערהייט. היינט קומען דיא בערויבטע צו דיעזען שכל אין דער קאפיטאליסטישער וועלט, וואו מענשען רייסען זיך וויא חיות פאר א ביסען אדער פאר א גע'גנב'עטען אוצר; און היינט געפינט איהר אידען אויבען־אן אין דיא מחנות ארבייטער וואס קעמפפען דיא מענשען פאר אויס־חיות צו מאכען, און איהר געפינט זיי אויבען אן צווישען דיא חיות אין מענשען־געשטאלט. אין פריהערדיגע צייטען, ווען דיא וועלט איז געווען צוטהיילט אויף פריצים און פערקנעכטעטע פויערים, ערד־ארבייטער, איז אין דעם פויער ערצויגען געווארען אונטערטהעניגקייט; ער איז אבער זיכער געווען מיט זיין חיונה, דער פויער, און עס האט זיך אין איהם אויסגעארבייט א שקלאפישע רוהיגקייט, דער נידערגעשלאגענער כאראקטער, דיא צופריעדענהייט פון א קנעכט. דער איד איז קיין קנעכט ניט געווען. ביי איהם איז דער „איך" קיין מאל ניט דער־שטיקט געווען; ער איז אבער מיט זיין ברויט און מיט זיין לעבען קיין מאל זיכער ניט געווען.

דאך אונטער דיעזע צרה'דיגע אומשטענדען איז געוואקסען א שעהנער גייסט, א הויכער שכל, הויכע געפיהלען.

ווען איין מענש טרעפט זיך אן מיט א גאנצע קאמפאניע וועלף, און ער זוכט מיטלען זיך צו ראטעווען, וועט איהר איהם

טרום אָדער פייגלינג ניט רופען. דיא אידישע הייפּעלע געגען צעהנדליגע מיליאָנען שונאים האָט געהאַט איהר נאַטירליכען גע־וועהר אין איהר לעבענס־קאַמפּף: געשייטקייט. אָבער דיא אידישע מוחות האָבען זיך געשאַרפט — געשאַרפט זיך אויף צוויי אַרטען: שייכות מיט דער פיינדליכער אויסערליכער וועלט האָט ענטוויקעלט זייער געשעפטס־שכל און דעם געפיהל פון זעלבסט־פערטהיידיגונג; שייכות צווישען זיך (ווען דער איינפלוס פון דער אויסערליכער וועלט האָט זיך ניט אריינגעמישט) האָט געשפּייזט זייער שעהנערען „איך". דער בית המדרש האָט געהאָדעוועט ניט נאָר דעם מאַרך, נאָר אויך דיא האַרץ. און אין בית המדרש האָט דעם אידען גע־טריעבען דער אויסערליכער שונא.

עס איז געוואַקסען אַ נשמה יתירה ביי אידען, אַ נשמה יתירה, וועלכע האָט געשאַפען מוזיקער, קינסטלער, טרוימער, אידעאַליסטען, העלדען.

אנטיסעמיטען זאָגען, אַז דער איד האָט קיין האַרץ ניט, אַז אַלץ קומט ביי איהם פון קאָפּ, פון חשבון, אַז אין דער שעהנסטער זאַך זעהט ער געשעפט. אַלס אַ ביישפּיעל ווייזט מען אָן אויף אידישע קאַלטקייט צו דער נאַטור. שטעלט אייך פאָר: אַ גרויסער פעלד; אַ ווינטעל שפּיעלט זיך מיט אַ ים קוויטלעך; פערלדיגע שטיקלעך וואָלקען שוועבען; דאָרטען גאַנץ וויט פאַלט דער הימעל איבער אַ שוואַרצער מאַסע בוימער; עס איז פאַרנאַכטלעך, פּור־פּורנע קאָלירען הויבען זיך אָן בעוויזען אויפ'ן הימעל מיט דיא וואָלקענס. און אָן טרייבט אַ פאַסטוך אַ סטאַדע ווייסע גענז!... אַ שעהנער בילד... אַ קריסט שפּאַצירט מיט אַ אידען און דער קריסט ווערט בעגייסטערט... ער זאָגט דעם אידען: וויא שעהן דאָס איז אַלעס; אָבער דער איד קוקט איהם אָן קאַלט. ער פערטראַכט זיך נאָר וועגען דער סטאַדע געגנז... פון געגנז קען מען האָבען שמאַלץ, פעדערען. דאָס אינטערעסירט ישראל'ען מעהר וויא דיא קוויט־לעך מיט דעם שעהנעם הימעל מיט דיא הערליכע פאַרבען. שמאַלץ

אָדער פּערערען קען מען פּערקויפען, אָבער מיט אַ פורפורנעם הימעל וואָס פאַר אַ ביזנעס קען מען מאַכען?

אָט אַזוי אַן ערך גערט דיא אַנטיסעמיטישע רייד וועגען דעם אידען'ס וואַכעדיגקייט, וועגען זיין גראָבען געשעפטס-אינטערעס... וואָס איז אָבער דיא מעשה מיט יענער קאָמפּאַניע אידלעך, וואָס זיינען מחדש דיא לבנה? קען מען פון דער לבנה פּליקען פּעדערען אָדער גריבענעס פּרעגלען? זעהט וויא דיעזע פּראַקטישע, וואָכעדיגע ביזנעס-לייט טאַנצען און שפּרינגען וויא חדר-אינגלעך. זעהט וויא זיי מאַכען זיך נאַריש, דיא קאַלטע נשמות!

איך קען אין רוסלאַנד אַן אַלטען פּאַרצייטיגען אידען, וועלכער בייגקט נאָך דיא פּורפּורנע הימלען ניט וועניגער וויא אַ גוי. וויא נאַר דיא לופט הויבט אָן צו שמעקען מיט פריהלינג, אַזוי הויבט איהם אָן דאָס האַרץ צו ציהען הינטער'ן שטאָדט, אַהין, וואו פעלדער ווערען גרין, וואו דיא נאַטור איז פריי און פריש. מיט פערביינקטע אויגען געהט ער אום גאַנצענע טעג נאָך פּסח-צייט. אַזוי וויא יעצט געדענק איך וויא שפּעטער אַ ביסעל פלעגט דיעזער פאַר-צייטיגער איד שבת פּערקאַטשען דיא פּאָלעס פון זיין בורנעס און אָוועקלאָזען זיך.

„טאַטע, וואו געהסטו?" פרעגען זיינע קינדער. „איך געה זעהן וויא דיא קאָרן געהט אויף", ענטפערט ער אַ ביסעל פער-שעהמט.

ער איז געבאָרען און אויסגעהאָדעוועט געוואָרען אויף אַ ישוב. מען זאָגט געוועהנליך, אַז עטליכע דורות נאָכאַנאַנד דאַרפען זיך אויסהאָדעווען ביי דער נאַטור, אום איהר צו קענען ליעבען. דאָס איז אמת, אָבער דער איד, וועגען וועלכען איך דערצעהל דאָ, איז ניט דער איינציגער.

איך האָב אָפט געזעהן אידען שטאָדט-לייט, וואָס האָבען זיך איינגעליעבט אין דער נאַטור, שטעהענדיג אויף זומער-קוואַרטיר עטליכע מאָל.

אָבער דאָס איז ניט דער עיקר.

איז דיא נאַטור־פּאָעזיע דיא איינציגע פּאָעזיע פון דעם מענש־ליכען גייסט? איך שטעל זיך פאָר אַ דארען־קווארען בטלן, אַן אויסגעהאָדעוועטען הינטער'ן אויוועו. ער האָט אפשר אויף זיין לעבענס־טאָג ניט געזעהן וויא אַזוי קארטאָפעל וואקסט. אַנשטאָט צו געניסען פרישינקע ווינטעליך, האָט ער דעם גאַנצען לעבען פער־בראכט אין דער לופט פון חלב'נע ליכט און אַלטע גמרות, אין דיא דושנעקייט און שוויץ, אין דעם גאַנצען קערפּערליכען אונצוכט פון אַ קלויז. אַנשטאָט פיינע פעלדער מיט דעם געזאַנג פון פויגעלעך, האָט ער פאר זיך טאָג און נאכט, הענג־לייכטער, אַלטע סטענדערס, שטרוי־זעקלעך פון דיא ישיבה בחורים. אָט צווישען אַזעלכע אידען טראָגט זיך אָפט ארום אַ גייסט, וואָס איז שעהנער, העכער, מעכטיגער און איידעלער וויא דיא רייכסטע געדאנקען, אויף וועלכע אַ גילדערנער זון־אונטערגאַנג קען ארויפברענגען. דיא גע־דאַנקען און דיא געפיהלען אין אַזא אידעל שוועבען זיך אויף זייער שטייגער. זייער פּאָעזיע האָט דאָס מעגליך געמאכט דיא פּאָעזיע פון אַ העגריך היינע.

איינינע פון דיא גרעסטע פּאָעטען אין דער וועלט האָבען קיין שום טעם ניט געהאַט אין מוזיק. וויא קומט עס, דאכט זיך? דער תירוץ איז: דיא מוזיק איז ניט דער איינציגער טויער פון ערהאבענע געפיהלען און בילדער. דאָס זעלבע איז מיט דער שעהנער נאַטור: זיא איז אויך ניט דיא איינציגע טהיר צו דער נשמה יתירה.

וואָס טהוט דיא מוזיק? וואָס טהוט אַ שעהנע נאַטור־בילד? זיי נעהמען אונז ארויס פון אונזער חומר. זיי פערטראָגען אונז ווייט ערגעץ, וואו אונזער וואָכעדיגער לעבען האָט קיין שליטה ניט.

עס שפּיעלט אַ פּיאנאָ. עס דוכט זיך אַזוי וויא לעבעדיגע בעשעפעניסען וואָלטען צו אייך גערעדט. ווער רעדט דאָס? וואָס זאָגט מען צו אייך? ניטאָ קיין ענטפער. דאָס זעלבע איז ווען אַ מענש זינגט. ער רעדט צו אַנדערע און צו זיך אליין; וואָס ער רעדט קען ער אַליין ניט זאָגען, דיא הארץ ציהט זיך איהם אויס: גוואַלד, וואָס איז דאָס דיעזער ניגעלע, ווער איז ער? וואָס זאָגט ער?

ווען איך הער מוזיק, פיהל איך דאס זעלבע, וויא בשעת איך בעגעגען אויפ'ן גאס א מענשען און ער קומט מיר פאר בעקאנט און איך קען זיך ניט דערמאנען וואו איך האב איהם געזעהן. ווען איך טרעף זיך מיט אזא אונבעקאנטען־בעקאנטען רייסט מיר דיא הארץ מיט א זאנדערבארען וועהטאג; עס איז אבער א זיסער וועה־טאג; און ווען מען זאגט מיר אוים ווער יענער איז, דערקען איך איהם מיט פערגעניגען, אבער דער פערגעניגען געהט גלייך אוועק.

גאנצע שטונדען וואלט איך געקענט פערברענגען מאטערענדיג זיך צו דערמאנען ווער דער מאן איז, און דיא גאנצע צייט איז דער אינטערעס אי א תענוג, אי יסורים. דאס זעלבע איז מיט מוזיק. דאס זעלבע איז מיט אלעס וואס טהוט אוים דעם מענשען פון דער וואכעדיגער וועלט און פערטראגט איהם אהין, וואו דיא נשמת יתירה געוועלטיגט.

א שוהל מיט מענשען, מיט דיא טליתים איבער דיא קעפ, מיט א גערויש פון ערנסטע תפילות, איז א סימפאניע. ביי דעם גרעסטען ליץ ווערט ערנסט דער פנים.

א בית עלמן פול מיט וויינענדיגע ווייבער אויף דיא קברים איז א מעכטיגערע פאעזיע וויא ליוב־געזאנג צו דעם הימעל מיט דער לבנה. דיא גאנצע געשיכטע פון אידישען פאלק איז איין פאעמא אזעלכע; דיא גאנצע געשיכטע פון דעם אידישען פאלק איז א בית־עלמן מיט פאטערס און מוטערס, שוועסטער און ברידער, וואס וויינען אויף דיא קברים פון הרוגים.

* * *

מען האט דעם אידען געהאלטען פערצאמט אין א גהעטא. מען האט אונז ניט צוגעלאזען צו דיא פערגעניגענס פון מיטעל־אלטער, ווען אייראפא איז געווען פערקאכט אין א בלוטיגען „ספארט". דער איד האט דיא זכיה ניט געהאט צו זיין א ריטער — צו פערברענגען זיין לעבען אין טורנירען, מלחמות, הוליאנקעס... האט ער זיך אבער געפונען „ספארט" פאר זיין שכל און גייסט.

מיר האבען אין זיך מעהר לעבען וויא יעדער אנדער פאלק,

און דיא קרעפטען, וועלכע זיינען ביי דיא גוים אַנגעוועגדעט גע־וואָרען אויף דיא ווילדקייטען פון דיא פינסטערע יאָהרהונדערטע, זיינען ביי אונז ניט פערראָסט געוואָרען. אַנשטאָט זיך צו שלאָגען מיט דיא פויסטען, האָט מען זיך מפלפל געוועזן מיט דיא מוחות; מען האָט זיך איבערגעשטייגט אין גוטע מדות. דיא גאַנצע גמרא אונזערע, מיט דיא ספרים פון דיא שפּעטערע גאונים — דיעזער מיש־מאַש פון פערלען מיט מיסט — איז פול מיט פּאָעמען פון מענשליכע ערהאבענהייט. דיא היינטיגע אידישע פרייהייטס־קעמפּפער זיינען אייניקלעך פון דיא אידישע מארטירער, וואָס זיינען פאַר זייערע פּרינציפּען מוטהיג געגאַנגען אין דעם פייער פון דער אינקוויזיציאָן.

ווען מען פערפאָלגט איינעם צו שטארק און ער איז הילפלאָז, ווערט ער נידערגעשלאָגען, פערניכטעט. דיא אידען אָבער, אלס א פאָלק, האָבען אין זיך אזוי פיעל לעבען, אז זיי זיינען וויא שטאָל אויף'ן קאָוואדלע: וואָס מעהר מען שלאָגט זיי, אלץ שטארקער ווערען זיי.

דיא קריסטען וואונדערען זיך; הונדערטע גרויסע מעכטיגע פעלקער זיינען פערניכטעט געוואָרען, און דיא אידישע הייפעלע לעבט אייביג.

ווען איינער וויינט שטענדיג, ווערט ער שוואך, „צוקראָכען". ביי דיא אידען אָבער זיינען דיא טייכען טרעהרען א מקוה, וואו עס איז זיך טובל דער גייסט. וואָס מעהר טרעהרען, וואָס מעהר צרות, אלץ מעהר אידעאליסטען און העלדען.

מען זאָגט, אז א איד איז א קלאָג־מוטער. בעטראַכט אָבער: א אידענע שרייט מיט ווילדע קולות ווען זיא שניידט זיך איין א פינגער; א גויה גיט נאָר א קרעכץ. און דאָך ווענט דיא זעלבע אידענע אויסשטעהן צוואנציג אָפּעראציעס אָפּעהרליכע און וויי־טער האָבען קינדער, ווייטער רייסען קריעה, וועהרענד דיא גויה פאַלט וויא א שטיין. אט דאָס פאָלק וואָס שרייט אזוי אויף א

פינגער, שטעהט אוים דיא גרעסטע יסורים, און דיא וואס ווייניגער, ווערען באלד צובראכען.

אנטיסעמיטעןריידען וועגען דיא צוגעבונדענקייט און טרייהייט פון א אידען צו זיין משפחה. אט דיעזע גינציגקייט איז איינע פון דיא אורזאכען ווארום מיר האלטען זיך.

דארווין גיט צו פערשטעהן וויא אזוי דער געפיהל פון עלטערען צו קינדער איז אויסגעארבייט געווארען; וויא דאס איז נויטיג אלס א פונדאמענט פון דעם קיום פון דער וועלט. דיא אידישע גינציגקייט איז אלזא איינע פון דיא שטארקסטע פעסטונגען, וועלכע האבען אויפגעהאלטען אונזער פאלק.

אה, דיא אידישע מאמע! ווער וועט זינגען דיא ליעד פון איהר ליעבע? וואו וואלט מען געקענט נעהמען אן ערהאבענערע פאעמא, א רייכערע מליצה וויא דאס בילד פון א אידישער מוטער מיט א קינד אויפ'ן האנד!

דיא קריסטען האבען אזא בילד געמאכט פאר דעם צייכען פון געטליכקייט: א אידישע מוטער מיט א קינד אויפ'ן האנד...

דאס איז א בילד פון טרייהייט צו דער מענשליכער משפחה, זאגען זיי. יעזוס איז געשטארבען פאר דער מענשהייט, לערנען זיי. און אזוי האבען אויך געטהאן גאר דיא ערשטע קריסטען. אבער דיעזער יעזוס און דיעזע ערשטע קריסטען זיינען געוועזען אידען! און דיא מעשות, וויא אזוי זיי זיינען מיט געזאנג געגאנגען צו זייער טויט, פילען אן דיא הייליגע ספרים פון דיא, וואס ריידען וועגען אידישע קאלטקייט, וועגען אידישע גענז מיט אידישע שמאלץ צום פערקויפען.

האבען דיא צוויי טויזענד ביזנעס-יאהרען ביי אונז אוועקגענומען דיא נשמה יתירה? אן אמעריקאנער היסטאריקער שרייבט אין זיין געשיכטע פון קריסטענטהום: „אויב איהר ווילט זעהן וויא אזוי דיא ערשטע אפאסטאלען האבען זיך מוסר נפש געוועזען פאר זייער אידעע, לייענט וועגען דיא רוסישע ניהיליסטען". דיא ערשטע אפאסטאלען זיינען געוועזען אידען, און צווישען דיא רוסישע

ניהיליסטען פון אונזער צייט זיינען דא זונדעלעוויטשעס, קאהען־בערנשטיינס... דיא געשיכטע פון דער רוסישער רעוואלוציאנערער בעוועגונג איז אויך א געשיכטע פון אידישען העלדענמוטה. אונזערע יונגע לייט זיינען געפלויגען אין פייער וויא דיא גרעסטע און דיא בעסטע. ווען מען האט בעדארפט אפשטעלען א וואגען מיט צופוזשעטע פערד, אום א פאר רעוואלוציאנערען זאלען געווינען אייניגע מינוטען צייט, האט זיך א איד א ווארף געטהאן אונטער דיא קאפיטעס און איז צוטראטען געווארען... געגזענע ביזנעס? צו רוקען דיא האלז אין תליה, אום שפעטער, נאך מיין טויט, זאלען אנדערע גרינגער לעבען, — דאס איז, דאכט זיך, ניט אזא גוטער געשעפט...

לאמיר זיך פארשטעלען, אז א איד אינטערעסירט זיך טאקע מיט דיא קישענס מעהר וויא מיט דיא קוויטעלעך און מיט דעם פורפורנעם הימעל. וויא זשע קומט עס פארט, אז דער שעהנער הימעל אינטערעסירט איהם ניט און זיין לעבען פאר דער מענשהייט אפפערט ער יא?

עס זיינען פאראן גענוג אידען מיט שטיינערנע הערצער, אבער דורכשניטליך איז דיא אידישע הארץ א ווייבערע. „רחמנות־האבער, קינדער פון רחמנות־האבער" — אזוי רופען מיר זיך אליין. עס איז אבער ניט קיין פוסטער ווערטעל.

אין געוועהנליכע, טעגליכע פערהעלטניסע צווישען מענשען און מענשען זיינען קריסטען סימפאטישער וויא אידען; זיי קריבען ניט אזוי אין דיא אויגען וויא מיר; זיי מישען זיך ניט אזוי אין יענעם'ס נשמה. אויך האלטען זיי ניט אזוי אין זינען זייער אייגענעם קעהר און ריהר, זייער יעדען ווארט, יעדע אוואיע. א איד איז אזוי פול מיט לעבען, אז ער איז עהנליך צו א וועבער וואס גיט אכטונג אויף אכציג וועב־שטוהלען מיט א מאל. דא ווערט א קניפעל, דארטען געהט אויס א פאדים; אלץ זעהט דיא אויג. דער אידישער געדאנק איז אן אומרוה: ער קוקט אויף טויזענד זאכען מיט א מאל; א סמבטיון זיינען דיא אידישע נערוועז. אז א איד

גיט א שמייבעל, קלעהרט ער ביי זיך: „אט האב איך געגעבען א שמייבעל“. רק ער שפארט זיין „איך“, רק ער דערמאנט זיך, אז ער איז דא אויף דער וועלט. ער לאזט ניט רוהען ניט זיך, ניט דעם אנדערען. שטעלט זיך פאר א פעריאנטע טהיער, פערשפארט אין א פינסטערען ווינקעל און צעהנדליגע יעגער מיט טרומייטען און מיט הינט שטעהען ארום און ארום. דיא טהיער קוקט אין אלע זייטען מיט א מאל; זיא הערט זיך צו צו דעם קלענסטען שארך; איהר יעדער חוש איז אנגעשטרענגט שארף וויא א ברימוועז. אט אזוי האט דער איד הונדערטער יאהרען אפגעלעבט אין זיין גהעטא, צווישען פיינדליכע פעלקער. מיר זיינען א בינטעל נערוועז, און מיר זיינען דאך אליין מודה, אז „מיט א אידען איז בלויז גוט קוגעל צו עסען“.

דער אונאנגענעהמסטער איד האט אבער זעהר אפט א גיל־דערנע הארץ. דיא פעלקער אבער זעהען ניט אונזערע הערצער. א פעהיגער ביזנעס־מאן שטעלט ארויס זיינע בעסטע וואארע אין פענסטער און דיא ערגסטע האלט ער אינוועניג. אידען זיינען א פאלק פון ביזנעס־לייט, אבער וועגען זייער אייגענעם כאראקטער טהוען זיי פונקט פערקעהרט וויא מיט זייערע סחורה: אלץ וואס איז עקעלהאפט איז ביי זיי פון דרויסען און זייערע גוטע מידות זעהט בלויז דער, וועלכער קען זיי זעהר גוט, וועלכער וויל זיי קענען...

קיין „פאטענט“ אויף נשמה יתירה האבען מיר ניט. גוים האבען אויך אן „אויבער־גייסט“ (ווי עמערסאן, דער אמעריקאנער שרייבער, רופט עס) און דיא גרעסטע מענער פון דער וועלט זיינען דאס רוב ניט פון אונזער שטאם. נאך אונזער קליינער צאהל אבער, וועדליג דיא הייפעלע וואס מיר זיינען, האבען מיר דיא

גרעסטע צאהל פאעטען, זינגער, מארטירער, טהייערע קעפ און טהייערע הערצער.

קיין אתה בחרתנו'ניקעס זיינען ניטא. יעדע נאציאן האט איהרע שטראהלען און איהרע שאטענס, און ווען עס וועט קומען א צייט, ווען מיר וועלען אלע זיין אינאיינעם, וועלען דיא מעלות זיך בעהעפטען און דער סך־הכל וועט זיין א שטארקערע מענשהייט, א בעסערע מענשהייט.

ענדע

פענני'ם חתנים

פּראָלאָג

איך בין געזעסען מיט עטליכע בעקאַנטע אויפ'ן גראָז פון דעם גרויסען שטאָדט־פּאַרק. מיר האָבען געשמועסט וועגען פערשיעדענע זאַכען, לייכט איבערגעהענדיג פון איין ענין צום אַנדערען. עס איז געווען זונטאָג ביינאַכט. דיא לבנה האָט געשיינט, דיא לופט איז געווען מילד. אויפ'ן האַרצען האָט זיך געפיהלט די גרינגקייט פון דעם אָבענד. קיין סודות האָבען מיר ניט געהאַט, האָבען מיר גערעדט אין דער הויך; און ביסלעכווייז האָט אונזער געשפּרעך בעקומען דעם פּנים פון אַן אָפענעם מיטינג. עס האָבען זיך ארומ־געקליבען אַנדערע מענשען.

איין מאָל זיינען מיר אויף אַ ווײַלע אַלע אנשוויגען געוואָרען.

— מסתמא איז ערגעץ וואו געבאָרען געוואָרען אַ נאַר — האָט איינער געזאָגט אַ רוסישען ווערטיל, וועלכען ניט אַלע האָבען פערשטאַנען.

אַ צווייטער האָט דאָס איבערזעצט אויף אידיש. אַ דריטער האָט געפרעגט:

— וואָס עפּעס אַ נאַר?

— טאַקע וואָס עפּעס אַ נאַר? שווייגען איז דאָך גאָר קלוג?

— האָט בעמערקט אַ דיקליכע פרוי מיט אַ דינעם נעזעל.

— מיינט איהר אַז אַלע שווייגעדיגע זיינען טאַקי קלוג? — האָב איך זיך אריינגעמישט.

— איך האָב שוין אויך וועגען דעם געטראַכט, — האָט גע־ענטפערט די דיקליכע פרוי. — אין אמת'ן זיינען פאַראַן פיעלע נאַראָנים, וואָס ריידען זעהר ווייניג. נור וויבאַלד מען שווייגט, דוכט זיך, אַז מען האָט וויכטיגע געדאַנקען. מען איז אַ געהיימנים, און אַ געהיימנים איז אַ מין כשוף.

זי האָט מיר פּעראָינטערעסירט. ווער איז זי? — האָב איך זיך געפרעגט. איך האָב געקוקט אויף איהר דינעם נעזעל און ניט־אינ־טערעסאַנטע סאַרע אויגען; אָבער אין לבנה־שיין זיינען אלע פּנים'ער שעהן. עס איז פּונקט ווי דאָס וואָס זי האָט געזאָגט העגען שווייגען: אין לבנה־שיין איז יעדע געזיכט אַ געהיימניס, און אַ געהיימניס איז שעהן.

— פאַר אַ שווייגעדיגען האָבען ריידעוודיגע מורא — האָב איך צוגעלייגט — זיי שטעלען זיך פאָר, אַז אין איהם ליגט אַ פאַרבאָרגענע קראַפט.

דער געשפּרעך איז אַ היבשע צייט געגאַנגען צווישען מיר און דער דיקליכער פרוי. דיא איבעריגע האָט דאָס אויפגעהערט צו אינ־טערעסירען און זיי האָבען ביסלעך־ווייז גענומען שמועסען צווישען זיך וועגען אַנדערע זאַכען. דיא דיקליכע פרוי האָט אונזער גע־שפּרעך דערנאָך פאַרקערעוועט אויף אַ גאַנץ אַנדער ענין, און אַראָפּ־לאָזענדיג איהר שטימע האָט זיא געזאָגט:

— ענטשולדיגט מיר. איך וויים, אַז איהר זייט אַ סאָציאַליסט. איך זוך שוין לאַנג אַ געלעגענהייט צו ריידען מיט אַ מענשען, וואָס קען מיר זאָגען וואָס דער סאָציאַליזמוס וויל האָבען. מיר אינטע־רעסירען עטליכע זאַכען. איך בין ניט קיין געבילדעטע, אָבער אַז מען זאָגט מיר פערשטעה איך.

— וואָס, צום ביישפּיעל? — האָב איך געפרעגט מיט אַ פריינדליכען טאָן.

— אָט, לאָמיר נעהמען דיא פראַגע, וויא אַזוי עס וועט ביי אייך זיין איינגעפיהרט וועגען חתונה האָבען. וואָס זאָל איך דאָ לייקע־נען? דאָס אינטערעסירט מיר מעהר פון אַלץ.

זיא האָט אַ ברייטען שמייכעל געטהאָן, און אין דער לבנה־שיין האָט איהר שמייכעל געבליסטשעט עפּעס אַזוי ווי אַ מת וואָלט געלאַכט.

עס האָט זיך געפיהלט, אַז אַ ציטער פון נייגעריגקייט איז דורך איהר דורכגעלאָפען.

— דאס איז נאטירליך א וויכטיגע פראגע. שפייז און ליעבע זיינען דיא צוויי הויפטזאכען אין דער גאנצער נאטור — האב איך געזאגט — אהן שפייז קענען מיר ניט לעבען, און אהן ליעבע צווישען דיא זכרים מיט דיא נקבות וואלטען קיין וויטערע דורות ניט געווען.

זיא האט א האסטיגען שאקעל געטהאן מיט'ן קאפ, און איהרע פארע אויגען האבען אין דער לבנה־ליכט געשיינט מיט אנגע־שטריינגטע אויפמערקזאמקייט און אינטערעס.

— אבער וואס סאציאליסטען דיינקען וועגען דער הייראטה־פראגע קען מען פון העלער־הויט ניט זאגען — האב איך צוגעגעבען — מען מוז צוערשט וויסען זייער מיינונג וועגען דער ברויט־פראגע.

— איך פארשטעה. איהר ווילט, אז עס זאלען ניט זיין קיין רייכע און קיין ארימע; איך בין זעהר אן אונוויסענדע, אבער אזוי וויט ווייס איך....

— ריידען רעדט איהר שוין גאר ניט וויא אן אונוויסענדע — האב איך זיך אבגערופען מיט א שמייכעל — צו וואס דארפט איהר זיך אזוי אראפווארפען?

— איך מאך קיין שפאס ניט. איך בין אן אונגעבילדעטע. לעזען האב איך געלעזען א היבשע ביסעל, אפשר שוין גאר א סך. אבער אלץ אויף אידיש. און געלערנט האב איך גאר ניט. איז וואס האב איך געוועלט פרעגען? וועגען דעם וואס סאציאליסטען ווילען אז עס זאל ניט זיין ארים און רייך. דאס וואלט געוועזען גאנץ גוט, ווען מען וואלט דאס נור געקענט אויספיהרען. אבער וואס האט עס צו טהאן מיט פרייע ליעבע? איהר גלויבט דאך אין פרייע ליעבע, ניט אמת?

— עס ווענדט זיך וואס איהר מיינט מיט דיא ווערטער „פרייע ליעבע". ביי צולאזענע מענשען, ביי הולטייעס, קען דאס הייסען א הכשר אויף זייער שמוציגען לעבען. דער סאציאליזמוס פאדערט א ריינעם, שעהנעם לעבען מיט א שעהנע ריינע ליעבע.

איך האב זיך געריכט, אז זי וועט ווייטער פרעגען וועגען דעם זעלבען ענין. זי איז אבער פערטראכט געווארען, און איך האב

געקענט בעמערקען, אז דאָס איז גאָר וועגען אַן אַנדער זאַך. באַלד האָט זי געזאָגט עטוואָס פאַרשעהמט:

— אַ ביסעל פערשטעה איך אַליין. איך בין געקומען דערצו מיט מיין אייגענעם שכל...

און ווערענדיג נאָך שטאַרקער פאַרשעהמט האָט זיא געזאָגט מיט אַ שטילערען קול:

— איך האָב עפּעס אויפגעשריבען. עס איז אַן ערצעהלונג. עס איז אָבער אַלץ אמת. מיין לעבענס־בעשרייבונג איז דאָס. אפשר איז דאָס אַלץ נאַריש... און אפשר — ניט. איך בין ניט מעהר וויא אַן אונוויסענדע פּרויענצימער... ווען איך וואָלט געהאַט וועמען צו ווייזען וואָס איך האָב אויפגעשריעבען...

זי האָט מיר שטאַרק פעראינטערעסירט מיט איהרע פריהער־דיגע בעמערקונגען, און איך האָב איהר פאַרגעשלאָגען איהר לע־בענס־בעשרייבונג איבערצולעזען.

— איהר קענט מיט ד'עם טהאָן וואָס איהר ווילט. איך גיעב אייך דאָס רעכט אפילו דאָס צו פאַרברענען. אויב איהר וועט גע־פינען אַז עס איז כדאי צו דרוקען, איז אודאי גוט. איהר מעגט פיקסען, ענדערען — טהוט וואָס איהר ווילט. אַז איהר וועט דאָס איבערלעזען, און איהר וועט וועלען זיין אַזוי גוט, וועט איהר מיר זאָגען צו דאָס האָט עפּעס אַ זין.

אויף מאָרגען האָט זיא מיר געבראַכט איהר לעבענס־בעשריי־בונג. זיא איז מיט אַ כיון געקומען ווען איך בין ניט געווען צו הויז, און מיר דאָס איבערגעלאָזען. עס איז געווען אַ דיקער פּעקעל פאַרשריעבענע פּאַפּיער, אונגעפעהר אַ פּאָאַר הונדערט בלעטלעך.

איך האָב איבערגעלעזען און בעשלאָסען דאָס איבערצוגעבען דער עפענטליכקייט. צו ענדערען איז מיר אויסגעקומען ווייניג. עס איז נויטיג געווען צו פאַרריכטען נור גראַמאַטיקאַלישע גרייזען און דאָס „אויסלייגען". ווייטער האָב איך אַלץ געלאָזען וויא זיא האָט געשריעבען, מיט אַלע איהרע אויסדריקע און ווערטער.

די ערצעהלונג פאַנגט זיך דאָ אָן.

I

מיין אינגערע שוועסטער ביילע, אָדער בעללא, (ווי זיא האָט זיך אַ נאָמען געגעבען אין אַמעריקאַ) איז אַנטלאָפען געוואָרען פון דער היים מיט אַ אידישען סאָלדאַט. דאָס איז געווען דיא אורזאַכע פאַר וואָס מיר זיינען געקומען אַהער; אויך איז דאָס איינע פון דיא אורזאַכען פאַר וואָס מען לאָזט מיך ניט לעבען איך זאָל חתונה האָבען. איך האָב שוין דורכגעמאַכט אַ היבשע ביסעל שדוכים. עס לאָזט זיך אָבער אוים אַלץ אַן אויסגעבלאָזענע איי. אַ מאָל פיהר איך זיך ארום מיט אַ יונגען מאַן עטליכע וואָכען, אַ מאָל זאָגאַר עטליכע מאָנאַט. עס קומט אָבער ארויס גאָר־נישט מיט גאָר־נישט.

יעדער חתן איז אַן אַנדער זאָרט מענש און מיין יעדער שדוך איז אַן אַנדער געשיכטע מיט אַנדערע וואונדען.

מיר זיינען ליטוואַקעס. מיין פאָטער איז שוין לאַנג טויט. ער איז געווען אַ ראש ישיבה און ער האָט געהאַט אַ שם איבער דיא אַרומיגע שטעדטלעך. איך האָב זיין אָנבליק. דיא מאַמע האָט געהאַלטען אַ גאַלאַנטעריי קרעמעל אפילו ווען ער האָט געלעבט. איך בין ניט דיא עלטסטע אין אונזער פאַמיליע. עס איז פאַראַן אַן עלטערער ברודער, אויך אַ למדן. ער האָט חתונה געהאַט, ווען איך בין נאָך געווען אַ מיידעלע. און פון יעמאָלט אָן האָב איך איהם געזעהן בלויז אַ פּאָאָר מאָל. וואָרים ער וואוינט ניט אין דער שטעדטעל, וואו מיר זיינען אויסגעהאָדעוועט געוואָרען, נור עטליכע מייל פון דאָרטען. צוויי מאָל איז ער געקומען צו אונז צו גאַסט; אָבער איך געדיינק איהם נור וויא ער האָט

אויסגעזעהן בחור־ווייז, אי דאס עפעס אזוי וויא דורך א וואלקען געדענק איך איהם. איך וויים נור, אז ערגעץ וואו אין רוסלאנד איז פאראן מיינער א ברודער. עס איז ניט מעהר וויא א נאמען; אבער דער נאמען גיט מיר אפט א צופ בײ'ן הארצען. ער איז נעבעך ארים, און אז איך מיט בעללא'ן וואלטען ניט צוגעשיקט א פאאר דאללאר, וואלט ער ניט געהאט מיט וואס צו צאהלען דירה־געלט אדער פסח צו מאכען. בעללא געדיינקט איהם גאר ניט, ווארים ווען ער האט חתונה געהאט איז זיא געווען נאך גאר א קינד. איך מוז אבער זאגען דעם אמת: בעללא היט אפ צו געבען געלט פאר איהם ניט ערגער וויא איך, נאך בעסער. אז איך פארגעס זיך אמאל, דערמאהנט זיא מיר. זיא האט א גוט הארץ, בעללא, און א פפליכט איז ביי איהר הייליג. דאס קען מען ניט לייקענען. אמת, איהר געוויסען איז ניט אלע מאל ריין; אבער מ'איז דאך ניט מעהר וויא א מענש. מיינען מיינט זיא געווים גוט. איך האב איהר ליעב וויא דעם לעבען, בעללא'ן, און זיא מיר אויך. פון דעסטוועגען פארבי־טערען מיר זיך אפט איינע דיא אנדערע דיא יאהרען. א מאל קומט דאס ארוים צוליעב מיינע שדוכים. זיא לאזט מיר פראסט ניט רוהען איך זאל חתונה האבען.

און אנגעהויבען האט זיך דאס אלץ פון דעם, וואס זיא איז אנטלאפען מיט א סאלדאט קיין אמעריקא.

דיא מאמע איז אין דער היים געווען פארטאן אין גאלאנטעריי קרעמיל און האט ניט געוואוסט וואס מיט אונז טהוט זיך. קיין הייסערע מאמע איז אויף דער וועלט ניטא. אבער דיא קאפ איז איהר שטענדיג געווען פערדרעהט. דיא אנדערע גאלאנטעריי קרע־מערקעס האבען איהר דיא בלוט אויסגעצאפט. מען האט זיך געריי־סען איבער א פויער אזוי וויא דיא וואס טרינקען זיך רייסען זיך איבער א שטיקעל האלץ, וואס שווימט ארום. מעהר פון אלעמען האט איהר דעם לעבען גענומען א ווייבעל מיט'ן נאמען מלכה, וואס האט געהאלטען אן גאלאנטעריי געשעפטיל פונקט אנקעגען. זיא פלעגט דיא פויערים ביי דער מאמען פון דיא הענט ארויסרייסען,

און דערנאָך פלעגט זיא זיך רייצען מיט איהר: ארויסשטעלען איהר א צונג, ווייזען איהר דיא געלט וואס זיא האָט געלייזט ביי דעם גוי, פון ווייטען אָפּצעהלען איהר אזוי פיעל „פייגען" וויפיעל גילדען זיא האָט געלייזט. ווען זיא האָט געלייזט צעהן קאָפּיקעס פלעגט זיא צו דער מאַמען טעלעגראפירען, אז פינף גילדען. דיא מאמע האָט געוואוסט, אז זיא איבערטרייבט. פלעגט זיא זיך אָבער נאָך מעהר אויסעסען דאָס האַרץ: פלעגט ווינשען איהר צו ליגען א יאָהר אין געהאַקטע וואונדען פאר יעדען גראָשען וואָס זיא האָט צו־געלעגט, און פלעגט בלייבען אָהן כחות קאָכענדיג זיך און שילטענדיג; און מלכה פלעגט מאַכען אלערליי אוואיעס און שמייכלען געלאַסען. שילטען האָט דיא מאַמע געקענט בעסער, אָבער יענע פלעגט דאָס מאַכען אויפ'ן וואונק און בלייבען דיא זיעגערין. זיא איז געוועזען א גרויסע בריה אויף „מימיק", מלכה — אויף איבערקרימען, אויף אלערליי מינעס, פון וועלכע אנדערע קרעמערקעס, ניט קאָנקורענט־קעס איהרע, פלעגען בלייבען אָהן זייטען לאַכענדיג. ווען זיא וואָלט געוועזען אן אַקטריסע, וואָלט זיא מסתמא געהאט טאלאנט צו קאָמישע ראָלען. איך רעכען, אז דיא ביהנע האָט אין איהר א קראַפט פארלאָרען... דיא מאַמע האָט זיך מיט איהר פראָסט ניט געקענט ספּראַווען; וואָרים זיא, מלכה, פלעגט פון יעדער קריגערייא האָבען הנאה; עס איז ביי איהר געוועזען אזא מין „ספּאָרט", און דיא מאַמע פלעגט בלייבען אָהן א האַרץ און אָהן כחות קאָכענדיג זיך, שיל־טענדיג מיט טויטע קללות, און צוזעהענדיג וויא יענע עסט זיך ניט אָפּ דיא האַרץ און שמייכעלט נור. „מלכה דיא משומדת'טע" — פלעגט זיא איהר רופען, אָדער עפּעס אן אנדער זידעל־וואָרט. איך האָב אָפּט געקענט זעהן, אז דיא מאַמע ליידט פון דעם וואָס איהר נאָמען איז גראָד מלכה. ווען עס וואָלט געוועזען חיה אָדער שרה, למשל, וואָלט זיא איהר גערופען „חייקע" אָדער „שרה'קע". וואָס קען מען אָבער מאַכען מיט א נאָמען וואָס ענדיגט זיך שוין מיט א „קע"? זיא האָט דאָך איהר ניט געקענט רופען „מלכה'קע" —

האָט זיא אנשטאָדט דעם „קע“ צוגעלייגט „משומדת׳טע“ אָדער אַן אַנדער „טיטעל“ אַזעלכען.

אָפט פלעגען מיר, מיידלעך, אויך אריינגעצויגען ווערען אין דיא קללות מיט דיא זידלעריי׳, אָבער איך האָב אַזוי וועניג געפּאַסט דערצו וויא דיא מאַמע. מעהר ניט, וואָס איך פלעג זיך ניט אַזוי קאָכען וויא זיא, אָבער אין זיך פלעג איך זיך נעהמען דעם לעבען ניט וועניגער פון איהר, און ענטפערען האָב איך ניט געוואוסט וויא. פערשטאַנען האָב איך דיא מאַמען מיט מלכה׳ן גאַנץ גוט — זיי מיט זייערע געשעפטען מיט אַלע ברעקעלעך, אָבער איך האַלט אַלע מאָל אין זיך מעהר וויא איך קען ארויסברייגגען; צו מלכה׳ען האָט זיך געטויגט נור ביילקע. זיא איז פון דער נאַטור אַ שטיפערקע, אַ לעבעדיגע שטיקעל סחורה, — פלעגט זיא אויסקלעהרען אַזעלכע מאָדנע צונעמעניסען פאַר אונזער שונא, אַז די מאַמע פלעגט קוועלען. מלכה פלעגט בלומרשט אַלץ שמייכלען און לאַכען רוהיג, אָבער דאָס איז שוין געווען געלאַכט „מיט יאַסטשערקעס“. איין מאָל האָט מיין שוועסטער אַ געשריי געטהאָן: „מלכה דיא קליאַמקע!“ — איז דאָס דער מאַמע׳ן אַזוי געפעלען געוואָרען, אַז פון יענמאָלט אָן פלעגט זיא איהר קאָנקורענטקע מיט דיעזען נאָמען רופען הינטער דיא אויגען, ווען זיא, דיא מאַמע, איז געווען גוט אויפגעלייגט. אָבער ווען זיא האָט גערעדט מיט כעס און מיט קללות וועגען איהר, פלעגט בלייבען דער האַרבערער נאָמען: „משומדת׳טע“.

דער סאָלדאַטעל איז געווען פון אַ ווייטע אידישע שטאָדט, ניט פון קיין ליטווישע. און איך גלויב, אַז מיין שוועסטער האָט זיך איינגעליעבט אין זיין לשון. ער האָט גערעדט אויף׳ן „וואוס“ מיט׳ן „קיק“, מיט שאַרפע „סמך“׳ען און „שין“׳ען, און פערצויגען. איך געדיינק וויא זיא פלעגט איבערקרימען זיין שפּראַך, זיך רייצען מיט איהם, וואָס ער רעדט אַזוי. אָבער אין דער דאָזיגער איבער־קרימעניש און אָפּלאַכעניש האָט שוין דער טייוועל געשטעקט. איך האָב דאָס גלייך געזעהן.

זיא איז דענסמאָל נאָך נימ אַלט געווען קיין אַכטצעהן יאָהר; עטוואָס מעהר וויא זיעבצעהן איז זיא געווען; אָבער יונגע לייט זיינען איהר געלעגען אין זינען שוין פון לאַנג — פון דרייצעהן יאָהר אָן; נאָך אפשר פון פריהער — און זיא איז יונגע לייט אויך אין זינען געלעגען.

אייניגע מענשען — צי פרויען צו מענער — האָבען אין זיך מעהר געשלעכט, אַנדערע ווייניגער. מיין אינגסטע שוועסטער איז פון דעם ערשטען קלאַסס. זעהר אַ מיידעלדיגע מיידעל איז זיא אימער געווען, אויב מען קען דאָס אַזוי אָנרופען; און מענער פלעגען דאָס גלייך דערשמעקען אין איהר, אַזוי וויא אַ קאָטער דערשמעקט אַ קאַץ. מיר דאַכט, אַז ווען זיא וואָלט זיך פאַרשטעלט פאַר אַ מאַנסבילל, קונציג פאַרשטעלט זיך, וואָלט מען אויך גלייך באַמערקט, אַז דאָס איז אַ מיידעל. ניט נור אין איהר פיגור, געזיכט, בעוועגונגען, — אפילו אין איהר אָטהעם, אין איהר בליק און איהר גאַנצען וועזען האָט זיך געשפירט, אַז דאָס איז אַ פרויענ־צימער. עד היום איז אַזוי. זיא שטראַהלט מיט ווייבליכקייט אַזוי וויא אַ לאָמפ מיט ליכט, אָדער אַן אויווען מיט וואַרימקייט, אָדער אַ בלום מיט זיין ריח. צולאָזענע יונגע לייט, „מבינים" אויף מייד־לעך, פלעגען פערשייט בעקוקען איהרע ליפען און זאָגען אונאַנ־שטענדיגע מבינות אויף איהר.

איך בין אַן אַנדער זאָרט מענש וויא זיא — אַ פרויענצימער, וויא געוועהנליך, אפשר אַ ביסעל צו קאַלט. דאָס שטערט מיר מסתמא מעהר וויא מיין אויסזעהן. וואָרים קיין מיאוס'ע בין איך אייגענטליך ניט. ניט קיין מיאוס'ע און ניט קיין שעהנע. אָבער מיין שוועסטער איז דאָך אויך ניט קיין גרויסע פאַרשוין. פון דעסט־וועגען ציהט זיא מאַנסביללען וויא צוקער ציהט פליעגען, און איך — ניט. נאָר וועגען זיך רייד איך נאָך דערווייל ניט.

דעם סאָלדאַט'ס פאַמיליען־נאָמען איז געווען שטריק. צו אונז אין שטוב האָט ער גענומען אריינקומען צוליעב מיינעם אַ שוועס־טער־קינד, וואָס האָט מיט איהם געדיענט אין איין ראָטע. איך

האָב שוין געזאָגט וואָס פאַר א שטיפּערקע ביילקע איז געווען — פּלעגט זיא זיך איבער איהם לוסטיג מאכען. אזוי האָט זיא פון איהם חוזק געמאַכט, חוזק געמאַכט ביז ער איז אין איהר פאַרקאָכט געוואָרען, און זיא אין זיהם אויך. איין מאָל, אין אַן אָבענד, איז ער מיט איהר זיך פערזעסען ביי אונז אויפ'ן הויף, לעבען אונזער פירהויז. דאָרטען פלעגט ליגען א גראָבע קלאָץ; זינט איך געדענק איז זיא דאָרטען געלעגען. צו וואָס מען האָט איהר בעדאַרפט אָדער פאַר וואָס מען האָט איהר ניט צוגענומען, איז מיר דאָן קיין מאָל ניט אַריינגעפאַלען אין זינען צו פרעגען. האָב איך גע־פרעגט צו וואָס מען דאַרף דעם הימעל? אַרום דיעזע קלאָץ פלעגען זיך שפּיעלען דיא קינדער פון הויף. קורץ, דאָרט איז דער סאָלדאַטעל זיך פערזעסען מיט מיין שוועסטער ביז עס איז שוין לאַנג צייט געווען צו געהן צוריק אין קאַזאַרמע. עס איז איהם שווער זיך אָפּצורייסען פון איהר. שכנות האָבען געוואונקען אויף זיי, אָבער זיי זיינען אַלץ געזעסען און געזעסען, וויא דיא צוגעשמידטע. און ווען דיא מאַמע איז געקומען און ער איז שוין אוועק, האָט ער נים געהאַט קיין מוטה צו געהן אין דער ראָטע, וואָרים מען האָט שוין לאַנג אויסגערופען זיין נאָמען און פאַרשריעבען, אַז ער פעהלט. ער האָט גענעכטיגט א מאָל דאָ, א מאָל דאָ. מיין שוועסטער האָט פון דעם געוואוסט. זיי האָבען זיך געזעהן הינטער'ן שטאָדט און זיא פלעגט איהם ברענגען עסען. דאָס אַלץ איז געווען בשתיקה און — וויא איך פערשטעה — האָט דאָס אַלץ צוגעגאָסען אויל צו זייער ליעבע. עס איז געווען מעשה געהיימנים און דאָס האָט גע־ווירקט אויף מיין שוועסטער'ס ראָמאַנטישע האַרץ וויא א כישוף.

איך האָב עפּעס יאָ חושד געווען, אָבער וואָס דאָ קומט פאָר, האָב איך ניט געוואוסט. איך האָב נור געקענט זעהן, אַז ביילקע טראָגט זיך אַרום מיט א סעקרעט, און אַז זיא געהט אַרום וויא אין א פיבער.

דאָן איז דאָס ביי זיי נעבליבען אַז זיי זאָלען ביידע אַנט־לויפען — ער פון דיענסט און זיא, ווייל דיא מאַמע וואָלט איהר

ניט לאזען חתונה האבען פריהער פאר מיר. א חוץ דעם האט זיא דאך געמיזט פאהרען צוליעב איהם. און וועגען געלט, — האט זיא א ביסעל ארויסגע'גנב'עט ביי דער מאמען פון קאמאד, און דאס איבעריגע האט אידים זיין פאטער צוגעשיקט אין האמבורג. ער איז ניט געוועזן קיין ארימאן, זיין פאטער.

קורץ, ביילקע איז פערשוואונדען געווארען. פון וועג האט זיא צוגעשיקט א בריעף, אז זיא פאהרט קיין אמעריקא, און פון אמעריקא האט זיא דערנאך געשריעבען, אז זיא האט חתונה געהאט מיט שטריק'ען. זיא האט זיך געבעטען, אז דיא מאמע און איך זאלען איהר מוחל זיין. איהר הארץ האט זיא אויסגעגאסען פאר אונז. זיא האט אזוי געביינקט אהיים, אז אויף'ן פאפיער זיינען געוועזן קענטיג פלעקען פון טרעהרען.

מיר האבען איהר אלץ פערציהען און פארגעסען, אבער מלכה „דיא משומדת'טע" האט דיא געשיכטע קיין מאל ניט פארגעסען. זיא האט ניט אויפגעהערט צו רייצען זיך מיט דער יאמען און מיט מיר, אויפווארפען אונז וואס ביילקע איז מיט א סאלדאט אנטלאפען, וואס זיא האט חתונה געהאט פריהער פאר מיר. מיר האט זיא גערופען „אלטע מאד", גראיער צאפ". אפט פלעגט זיא פון וויטען נאכמאכען וויא א סאלדאט מושטירט זיך, אדער וויא ער גיט אן אפיציר אפ „טשעסט", אדער אז ניט, פלעגט זיא ווייזען וויא מען פערפלעכט א צאפ, און דערביי פערקרימען דעם פנים וויא ביי אן אלטע אידענע — ביי אן אלטע פארזעסענע מויד, הייסט עס.

מיר האט דאס פון אנהויב געקריינקט, אבער דערנאך האט דאס מיר אויפגעהערט צו ארען. מאלע וואס זיא קרימט זיך וויא א מאלפע! אבער דיא מאמע איז שיער פון זינען ניט אראפ פון דיעזע רייצענעס.

נאך ביילקע'ן האט דיא מאמע געביינקט אהן א ברעג. זיא האט פראסט ניט אויפגעהערט צו ריידען וועגען איהר. אויף וואס זיא האט נור א קוק געטהאן, האט דאס איהר דערמאנט אן

ביילקע׳ן. ביילקע׳ס בריעף האט זיא געלייענט אהן א שיעור — פאר זיך און פאר אנדערע. רק זיא האט דערצעהלט וועגען איהר, דער־מאנט זיך אלערליי זאכען וועגען איהר: וואס זיא האט ליעב, וואס זיא האט פיינט, וויא זיא פלעגט ריידען, וויא זיא איז געשטאנען, וויא זיא איז געגאנגען, וויא אזוי זיא פלעגט לאכען, שטיפען. איהר יעדער קעהר, יעדע מינע פלעגט איהר שטענדיג פאר דיא אויגען שטעהן. דעם צונעמענים „מלכה דיא קליאמקע“ פלעגט זיא איצט כמעט פון מויל ניט ארויסלאזען — ווארים דאס האט דאך ביילקע אויסגעטראכט.

— מלכה דיא קליאמקע! — האט זיא א מאל ארויסגערעדט צו זיך אליין און זיך צולאכט אויף׳ן קול מיט גרוים תענוג און בע־וואונדערונג, אזוי ווי זיא וואלט ערשט גוט אבגעשאצט וואס פאר א געראטענער ווערטיל דאס איז — מלכה די קליאמקע! כא־כא־כא!

מיין שוועסטער איז אלע מאל געוועזן איהר ליעבלינג אין שטוב, וויא געוועהנליך א מיזינקע. אבער איצט, אז זיא איז אוועק פון אונז, האט זיא ניט אויפגעהערט צו טראכטען וועגען איהר. צייטענ־ווייז פלעגט זיא זיך פארשטעלען וויא מיר פאהרען אויף אין אמעריקא — אז אפשר וואלט דאס טאקע געוועזן א פלאן. זיא האט פראסט ניט געקענט רוהען.

מיר האט זיא נאטירליך אויך געליעבט, אבער ניט אזוי שטארק וויא ביילקע׳ן. דאך, איצטער האט זיא זיך גענומען דעם לעבען פאר וואס איך בין ניט פערהייראטה. פאר וואס ביילקע האט חתונה געהאט פריהער פאר מיר. זיא האט זיך אבגעגעסען דיא הארץ דערפון, אזוי וויא זיא וואלט שולדיג געוועזן אין ביילקע׳ס געשיכטע; און מלכה׳ס גיפטיגע רייד וועגען דעם פלעגען איהר פראסט פון זינען אראפברענגען. ווען מלכה פלעגט מיר רופען „גראיער צאפ“ פלעגט דאס איהר ערגערן טויזענד מאל מעהר וויא מיר.

פון דיא אלע יסורים — פון ביינקען נאך מיין שוועסטער, פון

מלכה'עס להכעים־אוואַיעס און פון געוויסענס־ביסע וועגען מיר, איז דיא מאַמע נעבעך אַראָפּ פון געזיכט.

רק זיא האָט גע'דאגה'ט און געזיפצט וועגען מיר.

פריהער, איידער ביילקע איז אַנטלאָפען, פלעגט זיא זעלטען זיך דערמאָנען, אַז עס איז שוין צייט צו קלעהרען וועגען אַ שדוך פאַר מיר. איצט אָבער האָט זיא ניט אויפגעהערט צו ריידען וועגען דעם, און צו גריזשען זיך אין מיר. אונזערע אַ בעקאַנטע איז געווען אַ שטיקעל שדכן'טע און זיא האָט מיר שוין עטליכע מאָל געפּרופט ריידען שדוכים. אָבער דיא חתנים וואָס זיא האָט מיר גערעדט האָבען אונז ניט פאַראינטערעסירט, ניט מיר ניט דיא מאַמען. מיר האָבען זיי געקענט און דיא שדכן'טע האָט זיי פערשפּאָרט צו ברייננגען. היינט אָבער האָט דיא מאַמע זיך אָנגעהויבען צו אינטע־רעסירען מיט דיא זעלבע בחורים. איך האָב ניט געוועלט הערען פון זיי, — האָט זיא מיט מיר גאַנצענע טעג גע'טענה'עט, אויפ־געוויזען די מעלות פון די פערשיעדענע חתנים, פלעגט טאַטשען מיר, בעוויינען מיר, און מאַכי דערערדען זיך צו טרעהרן. צו אימיצער פון דיא אַלע חתנים וואָלט זיך מיט מיר אינטערעסירט, איז געווען אַ גרויסער צווייפעל, ווארים קיין איבעריג שעהנע בין איך קיין מאָל ניט געווען, וויא איך האָב שוין געזאָגט, און קיין נדן האָב איך כמעט אויך ניט געהאַט. היינט אויף וואָס קוקענדיג זאָל אַ יונגער מאַן זיך דאָ אַזוי אָנכאַפּען? אָבער דיא מאַמע האָט פון דעם ניט געוואָלט וויסען.

דיא הויפּטזאַך איז דאָ געווען איהר געוויסענס־ביסע. איהר סאָוויעסט האָט איהר גענעסען פאַר וואָס זיא, אַ מאַמע, האָט מיר ניט חתונה געמאַכט פאַר מיין אינגערע שוועסטער.

דער סאָוויעסט און מלכה האָבען איהר געגריזשעט, און זיא — מיר. וואָס מעהר מלכה האָט איהר געיאַדעוועט וועגען ביילקע'ס סאָלדאַט און מיין גראָיען צאָפּ, אַלץ מעהר האָט זיא מיר געעגבערט — מיר און זיך אַליין. אויף עסען זיך דאָס הארץ איז זיא איבערהויפּט געווען אַ גרויסע בריה. וואו נור עס איז געווען

דיא קלענסטע געלעגענהייט צו האָבען עפּעס פּערדרוס, צו נעהמען זיך דעם לעבען, פּלעגט זיא דאָס טהאָן מיט אלע כחות. און דאָ האָט זיך דאָך איהר געמאַכט אַ גאַנצער אוצר פון שברת לב!..

זיא האָט זיך אָפּט געזעהן מיט אונזער בעקאַנטע, דיא שדכנ'טע. שטונדען־ווייז האָבען זיי פערבראַכט אין טאַלקעווען, רעכענען, וועגען און מעסטען וועלכער חתן עס וועט זיך בעסער פּאַסען און לוינען פּאַר מיר. און דאָס אַלץ האָט געמוזט געטהאָן ווערען שפּעט ביי נאַכט, און ביי דער שדכנ'טע אין שטוב, כדי מלכה זאָל חס ושלום ניט דערשמעקען, וואָס דאָ קומט פאָר און מאַכען חוזק פון מיר מיט דער מאַמען.

איין חתן — אַ זייגערמאַכער און אַ שטיקעל גמרא־קאָפּ דער־צו — האָט שוין בעדאַרפט קומען מיר זעהן, — איז אָנגעקומען אַ בריעף פון אַמעריקאַ, וועלכער האָט אַלץ איבערגעקעהרט.

ביילקע האָט געשריעבען, אַז איך זאָל גלייך קומען נאָך אַמע־ריקאַ, — אַז זיא האָט אַ טייערען שדוך פאַר מיר און אַז זיא וועט מיר אַרויסשיקען אַ שיפסקאַרטע. וועגען איהר מאַן האָט זיא גע־שריעבען, אַז ער האָט אין נויאָרק גוטע קרובים, אַן אָנקעל און דעם אָנקעל'ס אַ שטיפזוהן, און אַז מיט זייער הילף הויבט שטריק שוין אָן נישקשה'דיג צו פערדיענען. קלאָהר פערשטעהן וואָס דאַרטען טהוט זיך מיט איהר האָט מען פון דעם בריעף ניט געקענט. זיא איז איבערהויפּט אַ ווינדמילל, און אויפשרייבען אַ בריעוועל מיט אַ טאַלק קען זיא ניט. אָבער אויף אַמעריקאַ פרעגט מען דאָך קיין קשיות ניט. ווען זיא וואָלט אונז געשריעבען, אַז איהר מאַן איז שוין אַ מילליאָנער און אַז אין מיר האָט זיך פון ווייטען איינגע־ליעבט דער פּרעזידענט פון דיא יונייטעד סטייטס, וואָלטען מיר אפשר אויך געגלויבט. אויף אַמעריקאַ קוקט מען וויא אויף אַ לאַנד פון נסים אָדער משוגעת'ן. איך האָב אפילו יאָ געפּרופט פרעגען קשיות: וויא הייסט עס זיא האָט אַ גליקליכען שדוך פאַר מיר? דער חתן האָט דאָך מיר אפילו ניט געזעהן!.. אָבער דיא מאַמע האָט גענומען קאָכען זיך און שרייען, אַז איך בין אימער אַ פאַר־

שטערערקע, אז איך גיס אלץ אפּ מיט קאלטע וואסער, אז קיינעם גלויב איך ניט, אז אלעמען פארביטער איך דיא יאהרען און אז איך וויל טאקע בלייבען זיצען ביז'ן גראָיען צאפּ...

זיא איז אזוי בעגייסטערט געווארען אז זיא האט גענומען אויף אן אמת'ן פּלאנעווען אלץ צו פערקויפען און אויך צו פאהרען אין אמעריקא. א ביסעל איז דאס געווען צוליעב מלכה'ען. דיא מאמע האט פּראסט ניט געהאט קיין כחות צו רייסען זיך מיט איהר; געגען איהרע איצטיגע וואפען — דאס וואס ביילקע איז אוועק מיט א סאלדאט און חתונה געהאט פריהער פאר מיר — נע־גען דעם האט זיא שוין גאר ניט געהאט קיין קרעפטען צו קעמפּפען. אבער דער עיקר איז געווען איהר בייענקען נאך ביילקע'ן. איך האב דאס גאנץ גוט געקענט זעהן. נאך מיר וואלט זיא אויך געביינקט; און בלייבען גאר אליין וואלט איהר געווים געווען שווער; אבער דיא וויכטיגסטע אורזאכע, וואס האט איהר געצויגען קיין אמעריקא, איז געווען איהר מוזינקע.

זיא האט געפּלאנעוועט, געטרוימט. זיא וועט קומען אין אמעריקא מיט עטליכע הונדערט רובעל. זיא וועט דארטען מאכען א געשעפט. זיא וועט מאכען אמעריקאנישע גליקען. מיר וועלען אלע זיין רייך; זיא וועט מלכה'ן אומישנע שרייבען בריעף — זאל זיא צופוקעט ווערען...

II

אין עטליכע מאָנאַט אַרום זיינען מיר שוין געווען אין נויאָרק.

געלט האָט דיא מאַמע „צונויפגעפּאַטאָלעט" פיעל וועניגער וויא זיא האָט גערעכענט, און דיא הוצאות אויף'ן וועג זיינען געווען פיעל גרעסער וויא זיא האָט גערעכענט. אומעטום האָט מען אונז פאַרהאַלטען און אומעטום איז מען אונז בעפאַלען וויא דיא היישע־ריקען. קורץ, ווען מיר זיינען געקומען אין נויאָרק, האָט דיא מאַמע געהאַט 26 דאָללאַר מיט עטליכע סענט.

ווען איך זאָל וועלען אויסדערציילען וואָס מיט אונז איז געווען דיא ערשטע צייט, וואָלט איך אויף דעם אליין געדאַרפט אָנשרייבען אַ גאַנצען בוך. איך וועל דאָס אָבער אָפּמאַכען בקצור און דאַן וועל איך דערצעהלען וועגען דעם גליקליכען שדוך, וואָס ביילקע האָט פאַר מיר דאָ אָנגעגרייט. שטריק האָט געהאַט אַ שטעללע ביי זיין אָנקעל'ס שטיפזוהן, אין אַ דריי־גודס־סטאָר. און דער „גוטער קרוב" האָט איהם געצאָהלט פיער דאָללאַר אַ וואָך פאַר פערצעהן שעה אַרבייט, — וואָרים שטריק איז דאָך געווען אַ גרינער און צו דער סטאָר האָט ער נאָך ניט געטויגט; אַזוי האָט געזאָגט דער דימענטענער קאָזין. וועגען דעם, וואָס שטריק האָט ביי איהם געטהאָן אַלערליי ניט־קיין־גרינע אַרבייט און איהם איינגעשפּאָרט אַ ניט־גרינעם קלוירק, וואָס וואָלט גענומען אפשר 18 דאָללאַר אַ וואָך — וועגען דעם האָט ער געשוויגען.

מיט פיער דאָללאַר אַ וואָך קען מען אפילו ניט לעבען, אָבער דעם אָנקעל'ס שטיפזוהן איז אַזאַ גוטהערציגער מאַן, אַז ער האָט ביילקע'ן נעגעבען מאַכען ראַפּפּערס אין דער היים. דאָס וואָס ער האָט איהר געצאָהלט אַ דריטעל וויא מען צאָהלט געוועהנליך פאַר דיא זעלבע אַרבייט — וועגען דעם האָט ער אויך געשוויגען. ווען איהר וואָלט גערעדט מיט איהם, וואָלט אויסגעקומען אַז ער האָט

צו דיא ראפפערס צוגעלייגט יעדען סענט — אזוי וויא ער וואלט זיי ארויסגעווארפען, און נור געלאזט מאכען כדי ביילקע זאל קענען פארדיענען א פאאר דאללאר א וואך.

מיר האט מען אויך גלייך געמאכט פאר א ראפפער נייערקע. (עס האט זיך ארויסגעצייגט, אז דער אנקעל מיט זיין שטיפזוהן האבען עפעס א שאפ בשותפות). אבער איך בין ביי דעם לאנג ניט געבליעבען. איך האב אימער געטויגט צו אלערליי האנט־ארבייט, איז מיר ניט געווען שווער צו קריעגען בעסערע דזשאבס — ביי וויסטען, ביי סקוירטס, ביי קלאוקס, ביי א ליידיס טיילאר.

פון מיין גליקליכען שדוך האט זיך אויסגעלאזען א נעכטיגער טאג. איך האב דעם יונגען מאן אפילו קיין מאל אין דיא אויגען ניט אנגעזעהן. וואס דא האט פאסירט, האב איך געהערט פון מיין שוועסטער מיט אלערליי איינצעלהייטען. דיא איינצעלהייטען האבען עפעס ניט געשטימט, אבער איך האב געקענט זעהן, אז זיא האט זיך געמאטערט צו דערצעהלען דעם גאנצען אמת. זיא האט מודה געווען, אז ער האט ניט געמיינט מיר נור איהר, מיין שוועסטער, דאס הייסט מיט איהר א אינטריגע צו פארפיהרען. וויא איך פערשטעה איז דאס געווען אזא געשיכטע:

זיא האט געהאט געוויסענסביסע פאר וואס זיא איז שוין פערהייראטה און איך נאך ניט. דאס האט איהר געשטערט איהר רוהע, אזוי וויא דער מאמען. עד היום איז אזוי: איך בין א לע־בעדיגער עדות פון איהר „פארברעכען“. זיא וואלט דעריבער וועלען איך זאל שוין אויך חתונה האבען. נו, האט זיא דערזעהן א יונגען מאן, א באָרדער ביי איהרע א שכנה, און זיא האט גענומען וועבען א נעץ איהם צו פאנגען פאר מיר. דער באָרדער האט דערשמעקט, אז זיא אינטערעסירט זיך מיט איהם, האט ער געזוכט געלעגענהייי־טען זיך מיט איהר צו זעהן, ווען קיינער איז ניט געווען דערביי. ער האט איהר געגעבען קאמפלימענטען, געמאכט צו איהר אויגע־לעך; און זיא האט אפגעענטפערט מיט שטיפערישע חן'דעלעך — אלץ אום איהם צו פאנגען פאר מיר.

איין מאָל זאָגט ער צו איהר:

— וואו האָט איהר גענומען אַזעלכע שעהנע אויגען מיט אַזעלכע געשמאַקע ליפּען?

— איך האָב אַ שוועסטער, איז זיא נאָך טויזענד מאָל שעהנער פאַר מיר — האָט זיא געענטפערט.

— נו, זאָל איך דוכטען, אַז שעהנער פאַר אייך איז זיא ניט!..

— פון וואַנען ווייסט איהר?

— קיין שעהנערע פאַר אייך איז אויף דער וועלט ניטאָ.

— און קיין גרעסערער בלאָפער וויא איהר איז אויף דער וועלט אויך ניטאָ. אָבער אָהן געלעכטער: ווען איהר וואָלט געזעהן מיין שוועסטער, וואָלט איהר געוואוסט, אַז איך זאָג אייך דעם אמת. זיא איז שעהן ווי גאָלד און גוט איז זיא... — איך זאָג אייך, אַ מענש אָהן אַ גאַל.

— און איהר זייט הפּנים שלעכט, וואָס? — האָט ער געזאָגט מיט אַ טריפה'נעם שמייכעלע.

זיא איז צו איהם צוגעשטאַנען, און ער האָט געזאָגט:

— ברייגגט איהר אַראָפּ וועלען מיר זעהן, ווער עס איז שעהנער און בעסער.

איך דאַרף אייך ניט דערצעהלען, אַז דיא גאַנצע געשיכטע איז געוועזן ניט מעהר וויא אַ „פלוירטיישאַן" פון זיין זייט. אָבער פון איהר זייט איז דאָס אויך ניט געוועזן אין גאַנצען כשר. זיא האָט טאַקע געמיינט אַ שדוך פאַר מיר, אָבער דאָס איז אויך געוועזן אַ תירוץ צו קאָקעטירען מיט איהם, צו הערען זיינע קאָמפּלימענטען, צו רייצען זיך מיט זיין אינטערעס. ציהענדיג איהם כלומרשט אין אַ שדוך־נעץ, האָט זיא איהם געצויגען אין דעם נעץ פון איהר פרויען־כשוף. איך האָב צו איהר ניט. געמיינט האָט זי גוט, אָבער דער יצר הרע טהוט זיך דאָך אימער דאָס זייניגע, און אַ מענש איז ניט מעהר וויא אַ מענש. ווען איך וואָלט איהר אויפ־געוואָרפען אַז דער גאַנצער „שדוך" איז געוועזן אַ קאָקעטסטוואָ פון

איהר זייט, וואלט זיא געווארען אין כעס און געלייקענט. און זיא וואלט געמיינט, אז זיא זאגט טאקע דעם אמת. איך האב אבער געשוויגען. איך האב זיך געמאכט ניט וויסענדיג און ניט פערשטעהענדיג.

דער יונגער מאן איז אויך ניט געווען קיין אויסגעלאסענער, אדרבא, ער איז געווען א פיינער מאן. אבער וועלכער מאנסביל אנטלויפט דאס פון א ווייבעלדיגע ווייבעל, וואס שטראהלט אויף איהם מיט איהר קאקעטסטווא? האט ער אויפגענומען דעם „בלאף“, אז זיא רעדט איהם א שדוך און ריידענדיג וועגען מיר, האט ער פארטגעזעצט דיא אינטריגע מיט איהר.

ער האט געשפיעלט א קאמעדיע און ווייטער גאר ניט; זיא אבער האט געשפיעלט א קאמעדיע און זיך איינגערעדט, אז דאס איז טאקע אויף צו'ן אמת'ן א שדוך פאר מיר. אפילו ווען זיא האט זיך געלאזען א גלעט טהאן, א קוש טהאן, האט זיא אויך געהאט א תירוץ פאר איהר געוויסען, אז זיא טהוט דאס אלץ פון מיינ'ט וועגען. זיא סטארעט זיך איהם ארייננצוציהען אין נעץ אריין, און איהם דארטען צו האלטען ביז איך וועל קומען און איהם געפינען א געפאנגענעם, געגרייט חתונה צו האבען מיט מיר — אזוי האט עס בלומרשט געהייסען.

אזוי האט זיא געשפיעלט דיא ראלע פאר איהר געוויסען, ביז זיא האט אוועקגעשריעבען דעם בריעף, אז איך זאל קומען.

פאר וואס ער האט פלוצלינג ארויסגעמופט פון דער שכנה און איז פערשוואונדען געווארען, קען איך ביי מיין שוועסטער קיין טאלק ניט דערגעהן. ווען זיא רעדט וועגען דעם, זאגט זיא אן א סך ליגענס צוזאמען מיט א סך אמת; און איהרע אויגען בלאנדזשען ארום, און איהר פנים ווערט רויטליך. איך רעכען, אז עס האט ביי זיי שוין געהאלטען צו ווייט, אז דיא שכנ'טע האט עפעס באמערקט, און מיין שוועסטער האט זיך דערשראקען. קיין איינצעלהייטען ווייס איך ניט. אבער אפילו פון מיין שוועסטער'ס

איינענע ווערטער, ווען זיא האָט מיר דאָס דערצעהלט, זעה איך קלאָהר, וואָס פאַר אַ זאָרט שדכנ'טע זיא איז פאַר מיר געווען...

אינטערעסאַנט איז געווען וויא זיא האָט מיר דערצעהלט וועגען זיינע רייד צו איהר. זיא האָט זיך געסטאַרעט אַלץ צו פער־באָרגען; זיא האָט זיך אָבער ניט געקענט איינהאַלטען און האָט אַלץ פאַרגעשטעלט וויא ער האָט געקלעפּט צו איהר, וויא ער האָט איהר געגעבען קאָמפּלימענטען. אַ שפּאַס כ'לעבען! אפילו פאַר מיר האָט זיא זיך געמוזט בעריהמען מיט דעם... זיא האָט מיר איבערדערצעהלט וויא זיא האָט איהם פאַרזיכערט, אַז איך בין שעהנער פאַר איהר און וויא ער האָט גע'טענה'ט, אַז עס גלויבט זיך איהם ניט, — אַז קיין שעהנערע פאַר איהר איז אויף דער וועלט ניטאָ. און דערביי האָט איהר פּנים אַזוי מאָדנע זיך געדרויטעלט אי מיט שעמעדיגקייט אי מיט דעם שטאָלץ פון אַ פרוי וואָס האָט זיעגען איבער מאַנסבילען...

שפּעטער, אַז איך האָב דאָס איבערגעטראַכט און איבערגע־קלעהרט, האָב איך אַלץ פערשטאַנען, און זיא איז מיר מיאוס גע־וואָרען. אָבער מיין שנאה צו איהר האַלט קיינמאָל ניט אָן לאַנג. איך האָב איהר ליעב וויא דעם לעבען. ווען איך בין געווען אַ מיידעל און זיא איז נאָך געווען אַ בייבי, פלעג איך זיך ארומטראָגען מיט איהר וויא מיט אַ ליאַלקע. זיא איז מיר זעהר איינגעבאַקען אין האַרצען, בעלאַ.

געזאָגט האָב איך גאָר ניט. איך האָב ליעב צו טראָגען מיין מיינונג אין זיך. מיין שוועסטער רופט מיר דעריבער „פאַרביסענע" און ווען מיר צוקריעגען זיך שטאַרק, רופט זי מיר „שטילער שלאַנג"; זיא ווייס אָבער, אַז איך פאַרשטעה אָן עסק בעסער וויא זיא, — און מענשען פאַרשטעה איך אויך. קיין נאַר איז זיא ניט, אָבער זיא פּלאַפּעלט אַלץ גלייך ארויס, און זיא גיט זיך ניט קיין צייט אַ זאָך גוט צו בעטראַכטען... אָבער ווייסט איהר וואָס איך וועל אייך זאָגען? מאַנסבילען האָבען גראַד ליעב אַ פרויענצימער, וואָס טראַכט ווייניג, וואָס „קאָכט מיט לעבען", וויא זיי רופען דאָס.

א נארישע מיידעל, וועלכע לאכט א סך און קלינגט וויא א גלעקעל מיט קינדערשע רייד האט א בעסערען „טשאנס" ביי זיי וויא א געזעצטע און א קלוגע, וואס רעדט ווענינ און פערשטעהט א סך.

אמת, ווען עס קומט צו א שדוך מיט א מאן, וואס איז שוין ניט קיין אינגעלע, קען אזא מיידעל וויא איך בעסער געפעלען וויא א פלאפלערקע.

איך מיט דער מאמען האבען געוואוינט אויף א בעזונדער דירה.

מיר האבען געפונען א קליינע וואוינונג פון צוויי ריינע רומס ניט ווייט פון מיין שוועסטער, און זעהר ביליג. מיין שוועסטער האט געוועלט ניט אנדערש, אז מיר זאלען נעהמען א גרעסערע דירה און האלטען א באָרדער; און דיא מאמע האט איהר נאכגעבאמקעט. צו זיא האט טאקע געוואלט א באָרדער, דיא מאמע, צו ניט, — געשריען האט זיא אז יא. מיט א באָרדער קען מען נעהמען א גרעסערע און בעסערע קווארטיר; אבער ניט דאס איז געווען דער עיקר. זיי האבען ביידע אפען גערעדט ווענען דעם, דאס פון א באָרדער קען ווערען א חתן פאר מיר.

— אין אמעריקא איז דאס א גאנץ אפטע זאך — האט בעללא גע'טענה'ט. — טויזענדער מיידלעך האבען דא חתונה מיט באָרדערס און, חוץ זייער שאדען, אויף פעני'ן געזאגט געווארען. אז ניט קען מען דאך דא טאקע פארזעסען ווערען.

— וואָ'דען? אפשר וועט דער רבונו של עולם צושיקען עפעס א רעכטען יונגען מאן.

איך פלעג זיך שעהמען, ווערען בייז, אבער ביי זיך אין הארצען האב איך אויך געטרוימט ווענען א באָרדער. איך האב געפרופט זאגאר זיך פארשטעלען וויא ער וועט אויסזעהן, וואס פאר א זארט מענש ער וועט זיין. און איך פלעג איהם נאטירליך מאלען אין דיא שעהנסטע פארבען. איך פלעג אין מיין געדאנקען פערפאסען סצענעס וויא ער רעדט צו מיר, וויא ער אינטערעסירט זיך מיט מיר. דיא הארץ פלעגט אזש א ציטער טהאן פון דיא דאזיגע סצענעס. א מענש איז ניט מעהר וויא א מענש.

אָבער אויף צו נעהמען אַ גרעסערע דירה וואָלט זיך געפאָדערט מעהר פוירניטשור און טאקע בעסערע פוירניטשור. מען וואָלט געמוזט אויספּוירנישען אַ שטיקעל פּאַרלאָר. אַז ניט וואָלט מען דאָך ניט געקענט האָפען אריינצוקריגען עפּעס אַ לייטישען באָרדער. עס איז אַלזאָ נויטיג געווען אַ פּאָר דאָלאַר, און מיר זיינען דאָן געווען זעהר געענגט. מיין שוועסטער האָט געשריען, אַז פוירניטשור קריגט מען אויף אויסצוצאָהלען; אָבער דאָ האָט זיך געמאַכט דיא בילינע צוויי רומקעלעך, בילינ און אַזוי גוט — ליכטיג און ציכטיג און נאָהענט צו בעלל׳אַ׳ס וואוינונג. איז געבליבען אויף דערווייליע זיי צו נעהמען, און שפּעטער אַביסעל, ווען מיר וועלען אַביסעל קומען צו זיך און איך וועל האָבען אָבגעשפּאָרט אַ פּאָר דאָלאַר און אַ פּאָר נישקשה׳דיגע דרעסעס — צו מופען אין אַ באָרדער־קוואָרטיר.

אַזוי האָבען מיר געטהאָן. מיר האָבען זיך אָבער צו דיא רומס אַזוי צוגעוועהנט, אַז מיר האָבען זיך איינפאַך געפוילט צו בייטען. מיין שוועסטער פּלעגט אָפט זוכען אַנדערע רומס פאַר אונז, אָבער עס איז אַלץ געווען צו טהייער, אָדער ניט ליכטיג גענוג, אָדער צו וויט. קורץ, מיר האָבען אַלץ אָבגעלייגט דאָס מופען און אָב־געלייגט.

איך האָב פאַרדיענט ניט שלעכט און דיא מאַמע האָט געפיהרט דיא הויז. קיין גרויסע שפּאָרעקעס זיינען מיר ביידע ניט, האָבען מיר געלעבט נישקשה׳דיג. דיא מאַמע האָט אויך געפיהלט אַ סך בעסער, רוהיגער וויא אין דער היים. אָבער זיא האָט ניט אויפגע־הערט צו בייַנקען נאָך איהר גאַלאַנטעריי קלייטעל און פלעגט פאַר־ווייַנען מיר דיא יאָהרען פאַר וואָס זיא איז געקומען אין אַמעריקאַ. אַלץ האָט זיא אַרויפגעוואָרפען אויף מיר!

אין דער היים איז זיא געווען אַ סוחר׳טע און דאָ אַ קעכין ביי מיר — אַזוי אונגעפעהר פלעגט זיא טענה׳ן. וועגען טהאָן ביזנעס אין אַמעריקאַ האָט זיא אפילו ניט געוואָלט חערען. קיין זאַך איז איהר דאָ ניט געפעלען געווען. זיא האָט געשאָלטען דיא היגע

סטארס מיט די סטארקיפערס, מיט די אלע אמעריקאנישע מאָ־דעס. זיא האט ניט אויפגעהערט צו דערצעהלען, וויא זיא האט געפיהרט איהר ביזנעס אין דער היים. מען וואלט שיער געקענט מיינען, אז זיא האט אין דער היים געהאט אזא געשעפט וויא װאנאמייקערס. עס איז איהר קיינמאל ניט מיאוס געווארען צו ריידען וועגען זיך, און אפט פלעגט זיא דערצעהלען זאכען וואס זיינען ניט געשטויגען ניט געפלויגען. אביסעל פלעגט זיך איהר פון בעגייסטערונג דוכטען אז וואס זיא זאגט איז טאקע אמת, און אביסעל פלעגט זיא פשוט איבערטרייבען און טאקע צוקלעהרען, אום איהר היימישע „גרויסקייט" וואס גרעסער צו מאכען.

דאס פלעגט מיר שטארק ערגערען. איך פלעג זיך פראסט שעהמען הערענדיג וויא זיא זאגט ליגען, די מאמע. אין דער היים פלעגט דאס מיט איהר פאסירען זעהר, זעהר זעלטען. זיא איז אין נאטור אן אמת עהרליכע אידענע, אהן א ברעקעל פאלשקייט.

איך האב אפט זיך געשטעלט די פראגע: וואס איז דא מיט איהר געווארען? און ווען איך האב דאס גוט באקלעהרט, בין איך געקומען צום שלוס, אז זיא ווערט נעבעך אלט, און אז אמעריקא האט איהר עפּעס אזוי וויא צוטרייסעלט. זיא איז שוין געווען נאהענט צו זעכציג. אין דער היים איז זיך אלץ געגאנגען כסדר און די יאהרען האבען זיך מיט אמאל ניט געלאזט פיהלען. דא אבער איז זיא פלוצלינג אין א גאנץ נייע וועלט אריינגעקומען, אזוי וויא פון הימעל אראבגעפאלען. מען האט די פלאנצונג ארויס־געריסען פון דער ערד, וואו זיא האט געוואקסען דעם גאנצען לעבען, און איהר געבראכט אהער, קיין אמעריקא... די פלאנצונג איז שוין געווען צו אלט אום צו דער נייער ערד זיך צוצופאסען, אריינצואוואקסען אין איהר — האט זיא שנעל אנגעהויבען פאוויא־נעט צו ווערען...

פון העלער הויט האט זיך געגומען פיהלען אז זיא איז שוין נאהענט צו 60 יאהר...

זיא האט גערעדט א סך, רק אונצופריעדען געווען, רק בעקלאגט איהרע היימישע גליקען.

וועגען א שדוך פאר מיר האט זיא גערעדט זעהר אפט, גערעדט, געטאטשעט מיר, געזיפצט און געיאמערט. אבער עפעס א נייעם מין יאמערען האב איך אין איהר אנגעהויבען צו באמערקען.

— אז איך וואלט דיר חתונה געמאכט, וואלט איך שוין גע־קענט רוהיג שטארבען. גענוג געלעבט אויף דער וועלט. וויפיעל איז דער שיעור? איך וויל קיינעם צו לאסט ניט פאלען...

— מאמע, הער אויף צו ריידען נארישקייטען...

— נארישקייטען איז דאס ביי דיר? ניין, מיין קינד. עס איז ניט קיין נארישקייטען. איך וויל ניט אז מיין קינד זאל צוליעב מיר פארזעסען ווערען. האב חתונה און זיי א מאמע צו קינדער. איך וועל דיר אין וועג ניט שטעהן. איך וואלט נור דערלעבט דיר צו פיהרען צו דער חופה...

דא האט זיא זיך צוכליפעט און צואוויינט זיך אויפ׳ן קול. דאס האט געטראפען עפטער און עפטער.

זיא איז געווען א טרייע מאמע, אבער עס איז געווען דיא אלטע טרויעריגע געשיכטע: איך בין געווען איהר שפייזעריין, און זיא האט נעבעך מורא געהאט אז נאך מיין חתונה וועט זיא בלייבען אהן א שטיקעל ברויט. „פע! א מיאוס׳ע וועלט!" האב איך זיך געטראכט, ווען איך פלעג דאס אלץ בארעכענען.

מיין שוועסטער האט אויך אפט גערעדט וועגען שדוכים פאר מיר; זיא איז אבער אויך געווען אויף צרות.

קיין גרויסע בעל־הבית׳טע איז זיא ניט, און ארבייטענדיג אין דער היים ביי דיא ראפערס, האט זיא זיך קוים מיט איהר הויז־ארבייט ספראוועט. זיא איז שרעקליך אראפ פון געזיכט. דיא מאמע אדער איך פלעגען אפט קומען איהר העלפען.

ווען זיא איז געווארען אויף דער צייט, איז גאר געווען א רחמנות אויף איהר. אבער אהן דיא ארבייט ביי דיא ראפערס איז איהר געווען שווער אויסצוקומען. עס האט פשוט ניט גע־

סטאיעט אויף צום לעבען. אמאל פלעג איך זיך אוועקזעצען אויף אן אבענד און אויפנייהען איהר א גאנצען בארג ראפפערס. און דיא מאמע האט איהר געהאלפען נייהען שמאטקעלעך פאר דער קומענ־דער בייבי. צו האבען אן איניקעל איז פאר דער מאמען אייגענט־ליך ניט געווען קיין נייעס. מיין ברודער האט שוין געהאט היבשע קינדער. פון דעסטוועגען איז זיא געווען פארטהאן אין דעם גאסט וואס מען האט ערוואַרטעט ביי בעללא'ן. דערביי האט זיא נור געזיפצט און געאכצעט, טאמער וועט בעללא האבען א שווערען צו־קינד־געהן; טאמער וועט דאס קינד ניט זיין קיין געזונטער, קיין גערא(ט)ענער; טאמער וועט דער קינפעט ניט אבגעהן גלאט...

בעללא האט אויסגעזעהן אזוי וויא מען וואלט איהר צושלאגען דעם פנים; און דער נאז איז ביי איהר געווען רויט און גרעסער, אויסגעצויגענער וויא געוועהנליך, דאכט זיך. וועגען איהר פיגור איז דאך גאר ניטא וואס צו ריידען. זיא איז געווארען מיאוס. אלע שוואנגערע פרויען זיינען מיאוס, אבער בעללא איז געווען זעהר מיאוס. נור מאנסבילען האבען דאך אן אנדער מיינונג. זיי האבען גראד ליעב צו קוקען אויף אזא פרוי — אויף איהר גרויסע פיגור, אויף איהר צוקראכענעם פנים, אויף איהר רויטען נאז. ווען איך פלעג מיט בעללא'ן ארויסגעהן א ווייל׳ע אויפ'ן גאס, פלעגען מענער ניט קענען אפרייסען דיא אויגען פון איהר...

ב׳לעבען, שעהנקייט שפיעלט גאר ניט אזא ראלע וויא מען מיינט. אפט איז דאס ניט מעהר וויא אן איינגערעדטע זאך. א שוואנגערע מיאוס׳ע פרוי איז ביי דער נאטור שעהנער, מעהר יחסנ׳טע וויא דיא שעהנסטע מיידעל; נו, ציהט אזא פרוי צו זיך דיא אויגען פון מאנסבילען.

אין דיעזער צייט האב איך געארבייט אין א קליינעם שאפ, ביי א לײדיעס טײלאר. מיט מיר צוזאמען האט דארטען געארבייט א מיידעל, גאר ניט קיין מיאוס׳ע, נור צו דער ארבייט א קאליקע. אזא „באטשערקע“ האט איהר אויף אייער לעבען ניט געזעהן. ליימענע פינגער האט זיא געהאט... דער באס פלעגט אויף איהר

שרייען און שימפּפען איהר מיט דיא מיאוס'טע ווערטער. אַז ער פלעגט איהר רופען „צוקראַכענער צימעס“, איז שוין דאָס געווען אַנשטענדיג. עפּטער פלעגט זיין פּאַסקודנע מויל אויף איהר שיטען אַזעלכע רייד, אַז דער פּנים פלעגט ביי מיר פלאַמען און אין דיא אויגען פלעגט מיר ווערען פינסטער פאַר שאַנדע. אָבער ענטזאַגען האָט ער איהר ניט ענטזאַגט; און ביסלעכווייז האָב איך גענומען פאַרשטעהן פאַר וואָס. ווען זיא האָט ניט קאַליע געמאַכט קיין אַרבייט פלעגט ער זיין גוט צו איהר און שטיפען מיט איהר. און וויא נאָך שטיפען! שטעלט אייך פאָר: ער פלעגט איהר קושען און האַלזען פאַר אַלעמען אין דיא אויגען. ער האָט דאָס אַלץ געטהאָן כלומרשט אויף שפּאַס; אָבער דיא אויגען פלעגען ביי איהם דערביי טאַנצען און זיינע פּאַסקודנע אָבגעקראָכענע באַקען פלעגען ביי איהם ברענען, שוין גאָר ניט אויף שפּאַס.

און זיא פלעגט זיך נעבעך לאָזען! זיא האָט פּראָסט מורא געהאַט, אַז אַנדערשוואו וועט זיא קיין אַרבייט ניט קריגען. זיא האָט דאָס מיר אַמאָל אליין פאַרטרויט, ווען מיר זיינען געגאַנגען פון דער אַרבייט.

ער איז שוין ניט געווען קיין יונגער־מאַנטשיק, דער באָס. אַ גראָבער נפש א״ן ז׳ יאָ עלטערע יאָהרען איז ער געווען. זיין מיאוס'ן אָבגעקראָכענעם פּנים האָב איך שוין דערמאָנט. זיינע האָר איז געווען ברודנע־גראָה; מעהר פון אַלץ האָבען מיר געעקעלט זיינע ליפּען. זיי זיינען געווען ברייט, בלייך און ווייך, אַזוי וויא ביי אַ זשאַבע. האָט איהר ווען געזעהן אַ שיטערע פאָר ליפּען? מיר פלעגט זיך דוכטען אַז זיינע זיינען געווען שיטערע. איך האָב איהם פיינד געהאַט וויא דעם טוידט. ווען ער וואָלט זיך צו מיר געפּרופּט צוריהרען וואָלט איך איהם אַזאַ שליידער געטהאָן פון זיך, אַז ער וואָלט דאַכט זיך דיא צייהן געקליבען. אָבער זיא פלעגט נור שמייכלען פאַרשעהמט, ראַנגלען זיך כלומרשט, און לאָזען זיך אַרומ־נעהמען, קנייפּען, גלעטען און קושען. אַז איך שטעל זיך פאָר וויא זיינע אָבשטויסענדע שיטערע ליפּען פלעגען זיך צודריקען צו איהרע שעהנע באַקען, געהט מיר אַריבער אַ קעלט איבער'ן לייב. זיא אָבער

פלעגט ניט פראַטעסטירען. און אַלץ צוליעב דאָס שטיקעל ברויט!

אָבער דאָס ערגסטע איז געווען ווען ער פלעגט מאַכען שפּאַס מיט איהר פון ווייטען. וואָס פאַר אַ שרעקליכע ווערטער עס פלעגט דאָס דאַן פליהען פון זיין מויל! מיט דיא פוילסטע, עקעלהאַפטסטע וויצען, וואָס מען קען זיך נור פאָרשטעלען פלעגט ער זיך איבער איהר וויצלען. זיין פאַרווערעמטער מוח פלעגט זיך פאָרשטעלען אַלערליי אונאַנשטענדיגע זאַכען און דאָס אַלעס פלעגט ער ארויסריידען ווענען איהר; זיינע זשאַבענע ליפּען פלעגען אזש צושמאַלצען ווערען פון תענוג. און זיא האָט דאָס אַלץ צוגעהערט און געשוויגען; געהאַלטען דיא אויגען אראָפּגעלאָזען איבער איהר ארבייט, צוגעשמייכעלט פאַרשעמהטערהייט און געשוויגען. שיער ניט געפלאַצט פון בעליידיגונג, פון בזיון, פון יסורים און געשוויגען...

פון זיינע שווייניש חכמות האָט ער נאָך מעהר הנאה געהאַט וויא פון קושען איהר, דער מיאוס'ער לומפּ. דיא אויגעלעך פלעגען ביי איהם בליסטשען און דיא זשאַבע-ליפּען פלעגען זיך אזש בעשמאַקעווען פון קוויקעניש.

פון אָנהויב האָב איך חושד געווען אַלץ... איך האָב זיך אָבער ערקונדיגט, אַז איך האָב אַ טעות. איך בין מיט איהר גוט בעקאַנט געוואָרען און זיא האָט פאַר מיר ניט איין מאָל אויסגערעדט דאָס הארץ. איך בין זיכער, אַז זיא האָט מיר געזאָגט דעם אמת.

צו זיין פרוי איז ער געווען אַ טרייער מאַן, דער אַלטער הונט. אָבער וואָס האָט דאָס איינס מיט דאָס אַנדערע? עס זיינען דאָ טויזענדע מענער אַזעלכע, וואָס אין דער היים זיינען זיי מלאכים און אויסער דער היים זיינען זיי שדים. דיא גאַנצע וועלט איז דאָך איינגענטליך אַזוי...

דיא פינישערין, וועגען וועלכע איך רייד דאָ, האָט געוואוינט מיט איהר אַלטען טאַטען. זיא האָט איהם געשפּייזט און דער געדאַנק טאָמער בלייבט זיא אָהן וויידזשעס איז איהר געווען שרעקליך.

— פאר זיך אליין וואלט איך אזוי ניט געציטערט, — האט זיא מיר פערזיכערט מיט אן אומעטיגען קול.

איך האב איהר ערקלעהרט אז זיא קען קריגען אנדערשוואו א דזשאב. געטענה'ט און געטענה'ט מיט איהר; און זיא האט מיר פערשפראכען פון יענעם שאפ אוועקצוגעהן. אבער ביי דעם פערשפרעכען איז דאס געבליבען. זיא האט קיין מוטה ניט געהאט. א שוואכער מענש, אהן א ברעקעל כאראקטער איז זיא געווען; ווען זיא וואלט ניט געוועזן אזא „באטשערקע", וואלט זיא אפשר ניט אזוי געציטערט איבער איהר דזשאב.

„פע, ס'ארא מיאוס'ע וועלט!" פלעג איך זיך קלעהרען און דערביי פלעג איך זיך דערמאנען אן מיין מוטער, וויא זיא וואלט וועלען איך זאל חתונה האבען און נעבעך ציטערען צו בלייבען אהן א שפייזעריין.

„און וואס איז מיט דיר אליין?" האב איך אמאל צו זיך געזאגט. „פאר וואס זיצסט דוא אין שאפ, בשעת דער באס זאגט זיינע סאלדאטסקע חכמות? פאר וואס גיסטו ניט א ווארף דיא ארבייט און געהסט ניט אוועק מיט כעס? דוא האסט דאך ניט קיין מורא אז דוא וועסט קיין אנדער ארבייט ניט קריגען"....

דער אמת איז, אז איך האב טאקע אויך מורא געהאט טאמער נעפין איך ניט אזוי גיך קיין ארבייט, טאמער געה איך אום עטליכע טעג אדער עטליכע וואכען אהן פארדיענסטען... איך פלעג זיצען און הערען דיא שרעקליכע רייד; דיא בלוט פלעגט קאכען אין מיר און איך פלעג זיך ניט ריהרען פון ארט — אויך צוליעב דאס שטיקעל ברויט! פע, א מיאוס'ע וועלט, כ'לעבען!

אזוי האב איך זיך צוגעוועהנט אין זיך צו זאגען דעם דאזיגען ווערטעל:

„פע, א מיאוס'ע וועלט!"

קיין סאציאליסטען קען איך ניט. וואס זיי זאגען האב איך קיין בעגריף ניט. מען הערט אבער זיך געגוג אן פון זיי, און איך האב געוואוסט, אז זיי זיינען ניט־צופריעדען מיט דער גאנצער

וועלט; האָט דאָס מיר איצטער שטאַרק פּעראינטערעסירט. קלעה־רענדיג וועגען דעם וויא דיא מאַמע האָט מורא איך זאָל חתונה האָבען און וויא דיא פינישערין לאָזט דעם בעל־הבית איהר קושען, בין איך געוואָרען נייגעריג צו הערען וואָס זיי, דיא סאָציאַליסטען, זאָגען וועגען אַזעלכע זאַכען.

איך האָב ליעב צו לעזען; איך האָב אַ היבשע ביסעל געלעזען אויף מיין לעבען — אויף אידיש, וואָרום קיין געבילדעטע בין איך ניט און קיין אַנדער שפּראַך וויא אידיש קען איך ניט. האָב איך גערעכענט צו געהן קויפען עפּעס אַ ביכעל, וואו עס זאָל שטעהן וואָס דיא סאָציאַליסטען זאָגען וועגען אַזעלכע זאַכען; האָב איך זיך אָבער געשעהמט, און אַלץ אָבגעלעגט. אייגענטליך האָב איך ניט געוואוסט וויא אַזוי מען פרעגט נאָך אויף אַזאַ ביכעל. וויא זאָל איך זאָגען? „גיט מיר אַ ביכעל, וואו עס זאָל ערקלעהרט ווערען וואָס סאָציאַליסטען זאָגען וועגען דעם וויא צוליעב דיא שטיקעל ברויט לאָזט אַ מיידעל צו אַז איהר עקעלהאַפטער באָס זאָל איהר קושען?“ מען וואָלט זיך דאָך צולאַכט... הייגט איז דאָס דען דיא איינציגע פראַגע וועגען אַזעלכע ענינים? איך האָב אַ סך צו פרעגען וועגען פערשיעדענע שדוכים, למשל. וואָס זאָל איך דאָ לייקענען? דאָס אינטערעסירט מיר אָהן אַ ברעג; איך טראַכט וועגען דעם גאַנצע טעג. מען זיצט ביי דער אַרבייט, און אין קאָפּ טראַכט זיך און טראַכט זיך...

III

ווען מען האָט מיר אין אמת׳ן אָנגעהויבען צו ריידען שדוכים, בין איך ביי זיך שוין ניט געווען געגאַרט. איך האָב זיך ניט איינגערערט קיינע גליקען. וועגען פייערדיגע ראָמאַנען האָב איך ניט געטרוימט. איך האָב געוואוסט אז איך בין ניט שעהן.

איך האָב שוין געזאָגט, אַז קיין גאַנץ מיאוס׳ע בין איך אויך ניט. אָבער מיר דוכט אַז אַ מיידעל וויא איך האָט נאָך וועניגער „טשאַנס" וויא פיעלע פּערזעהעניסען. זיי קענען ציהען מעהר אויפמערקזאַמקייט וויא איך. און דאָס איז דיא הויפּטזאַך. צו וואָס פּוצען זיך פרויען? צו וואָס טראָגען זיי אַזעלכע משונה׳דיגע העטס, קליידער? אויסצוזעהן שעהן? דאָס האָבען זיי נאַטירליך אויך אין זינען. אָבער דער עיקר איז, אַז זיי זאָלען ציהען צו זיך אויגען. ווען איהר זאָלט פּאַר אַ פרוי אַוועקלעגען צוויי העטס, איינע אַ שעהנע אָבער אַן איינפאַכע, אַ „שטילע", ניט קיין שרייע־דיגע, און דיא אַנדערע ניט אַזאַ שעהנע, נור מיט אַ משונה׳דיג גרויסען פּעדער אָדער אַן אַנדער זאַך, וואָס רייסט אויף דיא אויגען, וועלען אויף דיא צווייטע זיך געפינען מעהר בעלנ׳טעס וויא אויף דיא ערשטע.

פרויען האָבען אַ כלל: אַז מען ציהט אויפמערקזאַמקייט דער־ציהט מען זיך צו וואָס עס איז — צו אַ ראָמאַן, צו אַ שידוך, אָדער אַזוי עפּעס צו אַן אינטריגעלע, פון וועלכע עס קען ארויסשפּרינגען אַ פערלאָבונג. ניט נור אַ קוק אויף די דאַמען, וואָס קומען זיך צונויף אויף אַ באַלל. בעטראַכט זייערע קליידער, דעם אַרט וויא ביי יעדע פון זיי איז פאַרקאַמט און צוגעפיקסט דיא האָר; בע־טראַכט זייערע שמייכלען, חנ׳דלעך, דיא בליקען וואָס זיי וואַרפען אויף דיא מענער און איינע אויף דיא אַנדערע. דאָס אַלץ איז אַ שטומע מלחמה איבער אויפמערקזאַמקייט.

אַ זעהר מיאוס'ע מיידעל ציהט מעהר אויפמערקזאַמקייט וויא איך. זאָל זיין אַז זיא ציהט דאָס מיט איהר העסליכקייט. אַבי מען קוקט אויף איהר. אויף מיר קוקט קיינער ניט...

עס געהט למשל אַ מאַנסביל איבער'ן גאַס; עס געהען פערביי הונדערטע פרויען. אויף איינע גיט ער אַ קוק, ווייל זיא איז שעהן; אויף אַ צווייטע, ווייל זיא האָט עפּעס אַ מאָדנעם מיאוס'ן פּנים. איך בין פון יענע ניט־קיין־מיאוס'ע־און־ניט־קיין־שעהנע, אויף וועלכע מען קוקט גאָר ניט. עס זיינען פאַראַן צעהנדליגע טויזענדע פּנים'ער וויא מיינער. עס איז אין זיי ניטאָ אויף וואָס צו קוקען. ווער איהר דען באַמערקען איין גרעזעלע פון אַ גאַנצע פעלד? אַזוי בעמערקט מען ניט אַזאַ פּנים וויא מיינער...

עס טרעפט אַז מען שטעלט מיר פּאָר פּאָר אימיצען צום פינפטען מאָל און יענער הויבט ניט אָן זיך צו דערמאָנען, אַז ער האָט מיר שוין אַמאָל געזעהן. דאָס איז ניט קיין אָנשטעל. מען געדיינקט מיר פּראָסט ניט. איך ווייס דאָס גאַנץ גוט. איך בין געבוירען געוואָרען מיט אַזאַ פערפלוכטען אונאינטערעסאַנטען פּנים, אַז איך קען אויף קיינעם קיין איינדרוק ניט מאַכען.

עס פאַרשטעהט זיך, ווען איך וואָלט אין זיך געהאַט מעהר לעבען, וואָלט דאָס זעלבע געזיכט מיינע געהאַט גאָר אַן אנדער טעם. עס זיינען פאַראַן פרויען פאַרזעהעניסען, וועלכע בעצויבערען מענער מיט זייער פייער; איך בין צו רוהיג, צו געלאַסען, צו שטיל. מען זאָגט אַז דיא מיאוס'סטע פרוי האָט פאָרט עפּעס אַ שטיקעלע חן אין זיך. איך האָב מורא צו זאָגען אַז איך האָב דאָס ניט. איך וואָלט זיך ווינשען צו זיין פיעל מיאוס'ער, אַבי כאָטש אַ טראָפּען חן צו האָבען. אָבער וואָס העלפט דאָס ווינשען זיך?...

יאָ, מען קוקט אויף מיר ניט; מען בעמערקט מיר ניט. אַזוי וויא איך וואָלט גאָר ניט געוועזען אויף דער וועלט. דאָס איז טויזענד מאָל ביטערער וויא ווען מען זאָל מיר באַמערקען און זיך אָבקעהרען פון מיר. אוי, וויא ביטער דאָס איז!...

איך בין צו שטיל, און דערפאַר בעקאָן איך זיך וועניג מיט

יונגע לייט; און אז איך ווער שוין יא בעקאנט מיט א יונגען מאן, געדענקט ער מיר דערנאך ניט.

איהר וועט מיר זאגען, אז איך בין א זעלטענהייט מיט דעם וואס איך פארשטעה אזוי גוט מיין צרה; ווארים געוועהנליך איז דיא מיאוס'סטע פרוי איינגערעדט ביי זיך, אז זיא איז שעהן, אדער וועניגסטענס אז זיא איז פול מיט חן. איך וואונדער זיך אמאל אליין, פאר וואס איך בין אזוי וועניג גענארט אין זיך. און איך קום צו דעם שלוס, אז דאס גופא איז א סימן, אז איך בין ניט אינ־טערעסאנט. איך טראכט מיר אזוי: פרויען מאכען זיך אז זיי זיינען שעהן, און מענער ליעבען דאס אין זיי; זיי ליעבען אז זיי זאלען קאקעטעווען מיט זיי. א פרוי, וואס איז גאר קיין קאקעטקע ניט, נעהמט ניט אויס ביי קיין מאנסביל; ער אליין מעג זיך זיין ווער־ווייסט וויא ערנסט און סעריעז, געפעלט איהם דאך א פרוי וואס קאקעטירט אביסעל. איך אבער האב אין זיך קיין שום קאקעט־סטווא; איך נאר קיינעם ניט און זיך אליין אויך ניט. און דאס מיינט מען דאס מסתמא, ווען מען זאגט, אז איך האב ניט גענוג לעבען אין זיך... ניין, ניט דאס אליין! דיא הויפטזאך איז דאס וואס איך בין אזא שטילע. איך טשעפע קיינעם ניט. איך קריך ניט אין דיא אויגען. איך פאדער קיין זאך ניט. איך בעליידיג זיך ניט. איך בין כמעט קיינמאל ניט אין כעס. מען האלט מיר פאר א גוטע. אבער מענער אינטערעסירען זיך גראד מיט דיא, וואס קריכען זיי אויפ'ן קאפ און ווערען גיך אין כעס.

שטריק (דא אין אמעריקא רופט מען איהם סטריק) האט ביסלעכווייז גענומען פערשטעהן ביזנעס. און דער סוף איז געווען, אז ער איז פון זיין קאזין אוועק און איז געווארען א סיילסמען פאר אן אנדערען. ער פלעגט ארומגעהן איבער'ן שטאדט און פארקויפען ווהייט־גודס אין סטארס. דאס איז געווען נאכדעם וויא ביי זיי איז שוין געבארען געווארען א בייבי, — א מיידעלע. דאס קינד איז געווען מיין נאנצער לעבען. אז איך האב איהר ניט געזעהן אן

אבענר, פלעג איך אויף מאָרגען דעם גאַנצען טאָג בייַנקען נאָך איהר.

בעללא האָט שוין ניט געדאַרפט נייהען איהרע ראָפּערס. איהר מאַן האָט זיך בעפרייט פון זיין „בעל־טובה" דעם אָנקעל'ס שטיפ־זוהן, האָט ער פאַרדיענט פיעל מעהר. ער האָט געמאַכט אַ נישקשה'דיגען לעבען. ביי איהר אין שטוב פלעגט זיין אימער פול מיט שכנות. אַלע האָבען זיך געקלעפּט צו איהר און צו איהר בייבי. פרויען האָבען ניט ליעב אַ פרוי, וואָס איז פערקאַכט אין מענער און וואָס מענער זיינען פאַרקאַכט אין איהר. קיין כלל איז דאָס אָבער ניט. זעהר אָפט איז דאָס פונקט פאַרקעהרט; עס טרעפט, אַז אַזאַ פרוי האָבען זיי גראָד ליעב. מיין שוועסטער האָט געהאַט מזל צו ווייבער אַזוי גוט וויא צו מאַנסבילען. איהר ווייבליכקייט האָט דיא ווייבער געצויגען צו איהר אַזוי ווי קליינע מוזיקאַנטען ציהט צו גרויסע. דער קלעזמער פערגינט דעם קינסטלער טאַקע ניט, אָבער רייבען רייבט ער זיך אַרום איהם פאַרט. אַזוי איז געווען מיט דיא ווייבער, וואָס זיינען בעקאַנט געוועזן מיט בעללא'ן.

און מיט מיר איז אַ פאַרקעהרטע געשיכטע. איך אינטערעסיר פרויען ניט. זיי לויבען מיר, זיי רופען מיר „גוטע", „דימענט", „אַ מענש אָהן אַ גאַל". אָבער ליעב האָבען צו פאַרברייינגען מיט מיר — דאָס ניט. דאַכט זיך, איך פאַרשטעה דיא וועלט מעהר. נו, האָט מען ליעב מיט מיר זיך אַן עצה צו האַלטען. נישט מעהר. אַזוי אָבער דאַרפען זיי מיר ניט. איך לאַנגווייל זיי.

הינטער דיא אויגען בעריידען דיא ווייבער בעללא'ן; זיי מאַכען פון איהר אַ בארג אַש; זיי לאַכען פון איהר פלאַפּלעריי. אָבער אין דיא אויגען זיינען זיי מיט איהר דיא בעסטע פריינד און אין אמת'ן האָט זיא טאַקע ביי זיי חן.

ביי איהר איז וואָס אויפ'ן לונג דאָס אויפ'ן צונג: זיא פלאַ־פּעלט אַלץ גלייך אַרויס. נו, האָט זיא יעדע שכנה בעזונדער פאַר־טרויט אַלץ וואָס טהוט זיך ביי איהר אויפ'ן הארצען און יעדע האָט זיא פערשוואָרען, אַז זיא זאָל דאָס קיינעם ניט דערצעהלען. אויף

דיעזען ארט האבען זיי פון איהר געהערט אפשר הונדערט מאל, אז איהר געוויסען לאזט איהר ניט רוהען פאר וואס זיא האט חתונה געהאט פריהער פאר מיר, אז איהר קריינקט זעהענדיג וויא איך ווער עלטער און עלטער און עס מאכט זיך אלץ ניט קיין חתן פאר מיר.

זיא האט דערצעהלט וויא זיא קלייבט אויף נדן פאר מיר, און זיי זיינען צושמאלצען געווארען דאס הערענדיג. דער אמת איז, אז זיא האט זיך בלויז געקליבען צו קלייבען; זיך געקליבען און געקליבען און ביין קלייבען זיך איז דאס געבליבען. געמיינט האט זיא דאס אבער מיט'ן גאנצען הארצען. מעהר ניט זיא האט זיך צופיעל בעריהמט מיט דעם — צו פיעל און צו פריה.

— אפשר ווייסט איהר עפעס פון א גוטען יונגען-מאן? — פלעגט זיא ענדיגען איהר הארץ-אויסגיסענים — זיא איז דאך אזא גוטע, אזא גאלד. זיא וועט א מאן גליקליך מאכען.

דיא ווייבער האבען זיך פאראינטערעסירט, און ביסלעכוויז איז ביי זיי געווארען א געיעג, א מין פארוועטענים, ווער עס וועט קענען פאר מיר א חתן געפינען.

עס איז אן אלטע מעשה, אז יעדע פרוי איז אין הארצען א שדכנ'טע; נו, האט זיך אין דיעזע פרויען צופלאקערט דער שדכנ'יי שער גייסט. זיי האבען געארבייט אויף אלע כלים, זוכענדיג א חתן פאר מיר. פיעלע קאמישע זאכען זיינען דערביי ארויסגעקומען. א זאנדערבארע קאנקורענציע האט זיך צווישען זיי ענטוויקעלט. אייניגע האבען זיך צוקריעגט און געווארען אויף מעסער צוליעב דעם. אבער אז איך וואלט וועלען אלץ אויסשרייבען וואלט קיין פאפיער ניט געסטאיעט.

א פאר יאהר זיינען אוועק. מיין שוועסטער האט געמופט, אבער ווידער ניט ווייט פון אונז. אויף איהר נייער דירה איז געווען דאס זעלבע. און אזוי איז דאס געגאנגען כסדר... דאך — מען קען אפשר מיינען, אז איך האב זיך געזעהן וועניגסטענס מיט עטליכע חתנים א וואך. נו, אזוי ווייט האט דאס ניט געהאלטען. דאס רוב איז פון דיא גאנצע רייד מיט דיא קאבעניש ארויסגעקומען

גאר־ניט מיט גאר־ניט. נור א מאל פלעגט פון דעם יא ארויסשפראַ־
צען א שרוך. אנדערע שדוכים האבען זיך מיר געמאכט אויף אן
אנדער ארט. אבער פון די אלע שדוכים איז אויך גאר ניט ארויס־
געקומען.

איך בין שוין צוגעוועהנט צו דעם. איך האב שוין געהאט א
פאאר ראמאנען אויך. איך האב דורכגעמאכט גענוג הארץ־
קלעמעניש מיט בלוט־פערגיסונג. היינט ווען עס קומט א נייער
חתן, באגעגען איך איהם מיט אן אינערליכען שמייכעל. איך ווייס
אז דיא געשיכטע האט קיין ממשות נים. אבער — איהר ווערט מיר
גלויבען? מיך אינטערעסירט דיא קאמעדיע גופא. איך האב ליעב
צו זעהן וויא אזוי דער נייער קאסטימער וועט זיך נעהמען פאר דעם
דזשאב, וויא אזוי ער וועט שפיעלען זיין ראליע, וואס פאר א זארט
מענש דאס איז. עס איז עפעס אזוי וויא איך וואלט לייענען א
נייע סקיצע, א נייעם כאראקטער־בילד. „א נו, לאמיר זעהן וואס
דאס איז פאר א העכט!" קלעהר איך מיר, און ווארט מיט אונגעד־
דולד, אז מיר זאלען בלייבען אליין, אום צו זעהן וויא ער וועט זיך
שעהמען, וויא אזוי ער וועט זיין שעהמעדיגקייט אראפווארפען פון
זיך, וואס ער וועט זאגען, וואס פאר א כאראקטער ער וועט ארויס־
ווייזען.

איך וועל ניט לייקענען פאר אייך אז איך האף יעדעס מאל, אז
עס וועט עפעס פארט ארויסקומען, אז איך וועל חתונה האבען און
זיין א פרוי וויא אלע פרויען. אבער מיט דער האפנונג איז דורכגע־
מישט א פערצווייפלונג — א פערצווייפלונג מיט א טרויעריגען
שמייכעל. איך וועל פון אייך אויך ניט פארבארגען, אז איך אינטע־
רעסיר זיך מיט יעדען נייעם חתן וויא סתם מיט א מאנסביל. דער
געדאנק, אז איך געה זיך מיט איהם זעהן אלס זיין כלה, רייצט מיר
אלס א פרוי. א מאדנע נייגיריגקייט שטערט דאן מיין רוה. איך
פיהל זיך פאראויס אלס א שעהמעדיגע כלה און דיא שעהמעדיגקייט
איז מיר מאדנע געשמאק. אבער דער שדוך ענדיגט זיך און אין
הארצען בלייבט א וואונד. יא, גענוג בלוט האבען דיא דאזיגע

שדוכים מיר שוין פארגאסען. יעדעס מאל וואס עס ענדיגט זיך מיט גארנים שעהם איך זיך דיא אויגען צו ווייזען.

דיא בעקאנטע ווייבער, איבערהויפט מיין שוועסטער'ס שכנות און פריינדינען שטעכען מיר פראסט דורך מיט זייערע נייגעריגע אויגען... זיי מיינען אודאי מיין טובה, אבער זייערע בליקען, זייערע בליקען! זייער נייגעריגקייט, זייער זשערנעקייט צו זעהן צו מיין נייער שדוך „געהט אויף א גאנג" פערשטעדט מיר מיין לעבען. שטעלט אייך פאר אז א הונגעריגער זעצט זיך עסען און צוואנציג פאאר אויגען קוקען אויף זיין יעדען ביסען, אויף יעדע לעפעל זופ וואס ער נעהמט אין מויל. קען איהם דען איינגעהן דאס עסען? אט אזוי פיהל איך, ווען איך הויב אן אויסצוגעהן מיט א חתן. עס קען זיין, אז א מאל איז דאס איינע פון דיא אורזאכען, פאר וואס פון דעם שדוך ווערט גארנים. איך בין אביסעל נערוועז, איך פיהל זיך ניט נאטירליך. איך רייד נאך ווענינער און וויז ארוים נאך ווענינער לעבען וויא געוועהנליך.

היינט האט איהר בעדארפט זעהן מיין שוועסטער, ווען א חתן הערט אויף צו קומען! זיא קוקט אויף מיר מיט אזעלכע טרויעריגע אויגען! און אין דיא דאזיגע טרויעריגע אויגען ליעגט אזא טענה צו מיר, אז מיר ווילט זיך אי לאכען אי שילטען איהר.

„וויעדער זיך אויסגעלאזען מיט גארנישט!" זאגען איהרע אויגען. „גוואלד פאר וואס טרייסטו ניט מעהר? פאר וואס לאזטו זיי זיך ארויסגליטשען פון דיינע הענט? פאר וואס האסטו ניט רחמנות אויף זיך און אויף מיר?"

ווען בעללא דערזעהט א קנייטש אויף מיין דזשעקעט אדער אז עפעס א שמיינגע ליעגט ניט גלאט אויף מיין העט, אדער וויים איך וואס, גלעט זיא דאס אוים, און ברייננט דאס אין ארדנונג מיט אזא מינע, אזוי וויא זיא וואלט זאגען:

„וואס איז דער חידוש, אז מענער קלעפען זיך צו איהר ניט! ווען זיא וואלט געגאנגען וויא א מענש, ווען זיא וואלט מעהר אכטונג געגעבען אויף זיך, וואלט זיא גאר אנדערש געפעלען!..."

אין אמת'ן בין איך ציכטיגער און ריינער וויא זיא, און איך טהו זיך אָן מיט מעהר געשמאַק אויך, אָבער וואָס העלפט דאָס? ווען זיא זאָל אַנטהאָן אַן אַלטע זאַק אויפ'ן קאָפּ, וועט דאָס איהר אויך פּאַסען. — דאָס הייסט עס וועט איהר צוגעבען פּרויען־רייץ. און איך מעג זיך אויספּוצען וויא אַ פּרינצעסין, וועט דאָס מיר אויך ניט העלפען. איך בין אַזוי שולדיג אין דעם. אַזוי וויא איך בין שולדיג וואָס מיין נאָז איז צו דין און צו שמאָל. אָבער בעלאַ מיינט, אַז איך בין יאָ שולדיג, און זיא מוטשעט מיר רק מיט איהרע אַנצוהערעניסען, אַז איך דאַרף וויסען וויא צו געפעלען. אַז איך קלייד זיך ניט ריכטיג, אַז איך שטעה ניט גוט, געה ניט גוט, רייד ניט אַזוי, קוק ניט אַזוי.

אמאָל, ווען זיא דערעסט מיר שוין צופיעל, גיב איך אויף איהר אַ שטילען געשריי:

— אַך, לאָז מיך צורוה מיט דיין מוסר זאָגען! וואָס אַרט דאָס דיר, אַז איך קריג ניט קיין חתן? איך קען דיר אַרויסגעבען אַ שריפט אַז צו דיר האָב איך ניט.

זיא נעהמט דאָס אָבער אָן פאַר אַ שטאָכוואָרט, פאַר אַן אַנצוהערענים, אַז זיא האָט חתונה געהאַט פריהער פאַר מיר, און דאַן הויבט זיך אָן אַ סצענע. זי קאָכט זיך, זי רופט מיר „שטילער שלאַנג“, זיא וויינט. איך שמייכעל אָבער אָהן כעס. און באַלד געהט ביי איהר אויך איבער דער כעס, און זיא בעט מיר איבער מיט קושען און מיט נייע טרעהרען. דאָס זיינען שוין אָבער טרעהרען פון ליעבשאַפט און פון דאגה פאַר וואָס איך בין אַן אַלטע מויד.

איך וועל דאָ ניט דערצעהלען וועגען אַלע מיינע חתנים. ערשטענס, ווער קען דאָס זיי אַלעמען געדענקען? צווייטענס, איז וועגען פיעלע פון זיי פּראָסט ניטאָ וואָס צו דערצעהלען. אָבער וועגען עטליכע וועל איך פּרופען איבערגעבען, וואָס פאַר אַ מענשען דאָס זיינען געווען און וואָס פאַר אַן ערפאַהרונגען איך האָב געהאַט זייענדיג זייער כלה.

IV

מיין ערשטער חתן איז געווען א גארנישט. איהם איז אייגענטליך ניטא וואס צו דערמאנען. און דאך וועל איך איהם קיין מאל ניט פארגעסען; אפשר איז דאס, ווייל ער איז געווען מיין ערשטער חתן. איך געדיינק איהם אזוי, צום ביישפיעל, וויא איך געדענק דיא ערשטע הוט וואס איך האב געטראגען, אדער דיא ערשטע וואוינונג וואס מיר האבען געהאט אין אמעריקא.

ער איז געווען א מענש אהן א ברעקעל כאראקטער. ער האט גאר ניט געהאט אין זינען איצט א שדוך צו טהאן; נור דיא ווייבער זיינען צו איהם צוגעשטאנען, און ער האט קיין מוטה ניט געהאט זיי צו זאגען, אז זיי זאלען איהם ניט דרייען קיין מות. אזוי האבען זיי איהם אריינגעשלעפט, ביז ער איז געקומען מיר זעהן.

דער הויפט־קאמאנדיר אין דער פאליטיק, וואס דא איז אנגעפיהרט געווארען, איז געווען מיין שוועסטער'ס א שכן'טע, א פרוי מיט'ן נאמען מיסעס נאוויק. זיא איז געווען א גרויסער נאר. דיא נארישקייט איז ביי איהר געווען אויסגעגאסען אויפ'ן פנים און פראסט גערונען איבער איהר נאז. פאר א בלאק וואלט איהר דערזעהן, אז דא געהט א נאר. זיא איז אבער געווען א קאכלעפעל, א ווינדמילל, א בראנד. וואו זיא האט דעם חתן אויסגעקראצט, ווייס איך ניט — אבי זיא האט איהם געבראכט צו שלעפען און מיין שוועסטער מיט דיא אנדערע שכן'טעס האבען זיך גענומען צו איהם. קורץ, מיר האבען זיך געזעהן, ביי מיין שוועסטער אין הויז, און מען האט אונז ביידען איבערגעלאזען אליין, מיר זאלען זיך דורכריידען.

ווען מיר זיינען געבליבען אויג אויף אויג, זיינען מיר ביידע געווארען רויט וויא בוריקעס. צום ערשטען מאל אויף מיין לעבען בין איך געזעסען לעבען א חתן. דיא הארץ האט ביי מיר געקלאפט

וויא א האמער, אָבער ער איז נאָך געווען מעהר פערשעהמט וויא איך, און איך האָב זיך בערוהיגט פריהער וויא ער. ער איז געזעסען און געקוקט דורך'ן פענסטער וויא א גולם.

דיא האָאר זיינען ביי איהם געווען געשאָרען אין א הויכע „פּאָלקע"; זיין קאָפּ איז פון הינטען געווען גרויס, קיילעכדיג, און וויא איך האָב איצט אויף איהם אַזוי געקוקט איז ער מיר געווען זעהר העסליך. איך האָב איהם פיינד געקראָגען און דיא פיינדשאַפט האָט זיך צו מיר אין הארצען געצויגען פון זיין „פּאָלקע" — אַזוי האָט זיך מיר אין יענער מינוט געדוכט.

וויא א פערגליווערטער איז ער געזעסען. עס איז מיר געווען שרעקליך אונאָנגענעהם. איך האָב ניט געוואוסט וואו זיך אהין־צו־טהאָן. ווען איך וואָלט געקענט, וואָלט איך אַנטלאָפען געוואָרען.

ענדליך האָב איך זיך געמאַכט הארץ און געזאָגט מיט א שמייכעל:

— מיר זיצען טאַקי וויא שעהמעדיגע חתן־כלה. מען וויל דאָך מסתמא, אַז מיר זאָלען זיך דורכריידען.

דאָ האָט ער פּלוצלונג א וואָרף געטהאָן זיין קיילעכדיגע קאָפּ אויף הינטען און ארויסגעזעצט מיט א קוויטשעדיגען געלעכטעריל:

— דאַט'ס רייט! וויא שעהמעדיגע חתן־כלה — האָט ער זיך אָבגערופען — דאַט'ס איט! כאַ־כאַ־כאַ!

און איין מאָל האָט ער אויפגעעפענט זיין מויל, האָט זיא זיך שוין ביי איהם ניט צוגעמאַכט. ער האָט זיך אוועקגעלאָזען ריידען און טאָלקעווען וויא א קאָלאָקאָטקע.

וואָס האָט ער מיר ניט אויסדערצעהלט! גערעדט האָט ער אָבער נור וועגען זיך אליין, געריהמט זיך, בעקלאָגט זיך, סתם געפּלאָפּעלט. וועגען מיר האָט ער ניט גערעדט.

ער איז געווען א קאָסטאָם פּעדלער, אָבער איך האָב געקענט זעהן אַז ער מאַכט קוים א לעבען פאַר זיך אליין. וועגען אויפהאַלטען א הויז האָט גאָר קיין רייד ניט געקאָנט זיין.

אויף'ן טיש איז געשטאַנען א גלעזערנע שיסעלע מיט ניס,

האט ער ניט אויפגעהערט קנאקען און עסען, ביז די שיסעלע איז כמעט געבליבען ליידיג. און אזוי קנאקענדיג און פלוידערענדיג, האט ער פלוצלונג א פרעג געטהאן:

— טאקי איהר האט פיער הונדערט דאללאר? מיסעס נאוויק זאגט, אז איהר האט פיער הונדערט דאללאר.

איך האב געשוויגען, און געקוקט איהם אין די אויגען, כלומר'שט מיט א פארשעהמטען בליק, אום זיך ארויסצודרעהען פון צו ענטפערען; אבער ער האט אפילו ניט געהאט קיין אינטערעס צו דערווארטען זיך אויף אן אנטווארט. ער האט ווייטער גענומען מאלען וויא א מיל.

מיסעס נאוויק און מיין שוועסטער האבען געווארט אין מיסעס נאוויק'ס הויז. ווען זיי האבען שוין מעהר קיין געדולד ניט געהאט צו ווארטען, זיינען זיי צוריק אריינגעקומען אין מיין שוועס־טער'ס רומס. דא האט די מיסעס נאוויק געזאגט אזא חכמה:

— זעה נור וויא נאהענט זיי זיצען איינער צו די אנדערע! זעה נור וואס פאר א גוט לעבען! ס'געהט אויף א גאנג, כ'לעבען! ווען מיר וואלטען געקומען א ביסעלע שפעטער וואלטען מיר זיי געפונען נאך נעהנטער....

און זי האט מיין שוועסטער געגעבען א געפרעגעלטען וואונק, וועלכער האט געשמעקט ניט נור מיט אידיאטסטווא נור אויך מיט אן אונאנשטענדיגען אנצוהערענים.

איך און דער חתן זיינען ווידער רויט געווארען וויא בוריקעס. מען האט גערעדט, גע'חכמה'עט זיך, ביז ער איז אוועקגעגאנגען. ווען מיסעס נאוויק האט פאר זיין אוועקגעהן ביי איהם געפרעגט, ווען ער וועט ווידער קומען, האט ער געזאגט אז אין א פאאר טעג ארום. אבער מעהר האט מען איהם ניט געזעהן.

דער צווייטער חתן איז געווען מעהר מענש. ער איז געווען א יונגער אלמן מיט א קינד, און ער האט געזוכט א בעל־הבית'טע. ער איז געווען א קאטער ביי פענטס און האט געהאט סטעדי ארבייט. איידער ער האט מיר געזעהן, האט ער אלץ אויסגעפרעגט וועגען

מיר מיט שכל און מיט א טאַלק, און ער האָט גלייך געזאָגט, אז ער זוכט ניט קיין נדן און אז אויב ניט קיין שעהנע מאכט איהם אויך ניט אויס, נור דיא כלה זאָל זיין א גוטע בעל הבית'טע און א גוטע, — דאָס הייסט גוט צו זיין קינד.

ווען מיר האָבען זיך באַגעגענט, האָט ער דעם געשפּרעך געפיהרט זעהר קלוג, און איך האָב געקענט זעהן, אז מיינע אַנט־וואָרטען און בעמערקונגען געפעלען איהם. עס האָט אויסגעוויזען, אז ער האָט אין מיר געפונען פונקט דאָס וואָס ער דאַרף, און מיר איז דער שדוך אויך געפעלען געוואָרען.

ער האָט מיר בעזוכט גאַנץ אָפט. מיר זיינען פיעלע מאָל זיך דורכגעגאַנגען, געזעסען ביז שפּעט אין פּאַרק. קורץ, מיין שוועסטער און איהרע מיט־שדכן'טעס האָבען געטאַנצט פאַר שמחה, און דיא מאַמע, נעבעך, האָט אי געפרייט זיך, אי געציטערט אז זיא וועט בלייבען אָהן א שטיקעל ברויט.

דער חתן האָט אימער גערעדט וויא א פּראַקטישער מענש. ער האָט אָפט געמאכט שפּאַס פון ראָמאַנען מיט די „ליעבעס־שמיבעס", וויא ער פלעגט דאָס רופען. ער האָט געגעבען אַנצוהערענים, אז ווען ער וואָלט געזוכט א שעהנע אָדער א מיידעל מיט נדן, וואָלט ער נאַטירליך וועגען מיר ניט געטראַכט. אָבער די דאָזיגע אָנצו־הערעניסען זיינען געווען געמאַכט זעהר פערשטעלט און איידעל. בעליידיגען זיך פון זיי איז ניט געווען קיין אורזאַכע. און דערצו בעליידיג איך זיך איבערהויפּט ניט גיך. ער פלעגט זאָגען, אז איך געפעל איהם מיט מיין כאַראַקטער און מיט מיין פערשטאַנד, און אז ער איז זיכער דאָס מיר וועלען צופריעדען זיין איינער פון אנדערען.

דאָס אַלץ האָט אויף מיר געמאַכט א זעהר גוטען איינדרוק. אויף מיין געלאַסענעם, שטילען שטייגער, האָב איך זיך געפיהלט גליקליך.

האָב איך איהם געליעבט? אז מען וויל, קען מען זאָגען אז יאָ. עס ווענדט זיך נור וואָס איהר מיינט מיט דעם וואָרט „ליעבע".

אויב דאָס מוז דוקא זיין א טיעפער, ברענענדיגער געפיהל, א מין כשוף, דאַן איז דאָס קיין ליעבע ניט געוועז. אָבער אין הארצען האָט זיך ביי מיר פאַרט געפיהלט א ווארימע נאָהענטקייט צו איהם.

דיא הארץ פון א מיידעל, ווען א יונגער מאַן הויבט צו איהר אַן צו ווייזען פריינדליכקייט, איז גאָר ניט דיא זעלבע הארץ וויא פריהער. א גרויסע ענדערונג קומט דאָרטען פאָר. זיא ווערט גאָר אַן אַנדער מענש, דיא מיידעל, און דיא גאַנצע וועלט ווערט גאָר אַן אַנדער וועלט אין איהרע אויגען. איך מיין, נאַטירליך, ווען דער יונגער מאַן איז צו איהר פריינדליך ניט גלאַט אזוי זיך, נור אז צווישען זיי הויבט אָן צו וואקסען אַן אמת׳ע חבר׳שאַפט. איך ווייס ניט אויב מענער קענען דאָס גאָר פארשטעהן, סיידען זיי זיינען זעהר זעלטענע, סיידען זיי נויטיגען זיך אין אימיצען, מיט וועמען זיי קענען ריידען ווי מיט אַן אייגענעם. א מיידעל׳ס הארץ איז אָבער א י מ ע ר עלענד, אפילו ווען זיא האָט ארום זיך א גוטע מאַמען מיט דיא בעסטע שוועסטער. דיא נאַטור האָט געמאַכט, אז דיא פרוי זאָל זיך נויטיגען אין דעם מאַנספּארשוין׳ס שטיצע און נאָך דעם בייגקט זיא אימער. אָהן דעם פיהלט זיא זיך אַלע מאָל וויא א פארוואָגעלטע. דאָס איז איינס.

א צווייטע זאַך איז וואָס דער מאַנסביל איז פראַנק און פריי און די פרויענצימער — ניט. ער הוליעט, האָט אַלערליי קאָמפּאַניעס, און זיא איז פארשפּארט אין שטוב און אין שאַפּ. ווען זיא ערלויבט זיך ארויסצוגעהן אַליין, צו פארברייגגען אַן אָבענד מיט אונבעקאַנטע, איז זיא שוין אין געפאהר; און צי יאָ אין געפאהר צי ניט אין געפאהר — בעריידען בערעדט מען איהר סיי־ווי־סיי... זיא דאַרף זיך רק היטען; רק זיא טאָר ניט; רק זיא מוז זיין ארומגעצאַמט. זיא לעבט וויא א מאַנאַשקע אין א קלויסטער.

דעריבער ווען זיא האָט שוין א חתן און ער רעדט צו איהר וויא א זעהר נאָהענטער פריינד, כאַפּט זיא זיך צו דיעזע פריינדשאַפט צו מיט א זשעדנעקייט.

וואָס איז א חתן? אי ער איז א פרעמדער אי אַן אייגענער.

אי דאס איז א מאנסביללֿ, אי עפּעס אזוי וויא א קרוב. א פרעמדער מאנסביל איז אייך אימער טריפה, פערבאָטענע פרוכט; און דאָ ערלויבט מען אייך פּלוצלונג מיט איהם אויסגעהן, זיצען אליין אין פּארק אין דער פינסטער, קושען זיך; און צו דער זעלבער צייט איז דאָס א טרייער פריינד, א ברודער, איינער וואָס וויל זיך בעהעפטען צו אייער משפחה, עפּעס אזוי וויא א נייער זוהן ביי אייער מוטער, א ברודער צו אייער שוועסטער... דיא הארץ צאפּעלט זיך צו דעם פארבאָטענעם פרוכט, צום מאנסביללֿ, צו אייער בעשיצער, און די זעלבע הארץ ציטערט מיט א צערטליכערען געפיהל, מיט א גן עדן'דיגע פריינדליכקייט צו אייער מוטער'ס נייעם זוהן, צו אייער שוועסטער'ס נייעם ברודער... וויא־זשע וועט איהר דאָס אלץ רופען? זאָל זיין אז דאָס איז ניט דיא אמת'ע ליעבע. ווי־זשע דען רופט איהר דאָס? דיא הארץ איז פּאָרט ניט דיא זעלבע וויא געוועזן...

ביסלעך־ווייז האָט ער בעקומען מוטה א גלעט צו טהאָן מיין האנט. דערביי איז ער פארשעהמט געוואָרען, און איך נאָך מעהר. דיא הארץ האָט ביי מיר גענומען קלאפּען אזוי האסטיג! און וויא ער האָט אזוי געהאלטען אין ריידען צו מיר וועגען דיא פּלענער אויף דער צוקונפט, האָבען זיך איהם גענומען פּלאָנטערען דיא ווערטער. עס איז אָבער באלד איבערגעגאנגען. אין א פּאָאר טאָג האָבען מיר זיך צוגעוואוינט צו האלטען זיך פאר דיא הענט און אנדערש פלעגען מיר שוין ניט זיצען.

דיעזע אָנריהרעניס פון זיין האנד אָן מיינע האָט ווידער א נייעם לעבען אין מיר אריינגעזעצט. דאָס איז ניט געוועזן בלויז דיא נאָהענטקייט צו א מאנסבילשע לייב. ניין, דער עיקר איז געוועזן דיא נאָהענטקייט צו א י ה ם, מיין בעשיצער, מיין חבר. ווער קען דאָס געפינען ווערטער איבערצוגעבען וואָס דאָס בעדייט אין דעם לעבען פון א מיידעל! ער איז מיר געוואָרען טהייערער יעדע מינוט, דאכט זיך.

אזוי האָט ער אָנגעהויבען מיר צו האלטען אָרום דער טאַליע און קושען.

עלטערע מענשען אָדער יונגע הולטייעס לאכען אָפּ פון דיא קושען וואָס אַ חתן און אַ כּלה גיבען זיך איינע דיא אַנדערע. נו, עס איז טאַקי אמת, אַז שפּעטער, ווען חתן־כּלה ווערען שוין צוגעוואוינט, ליגט אין זייערע קושען אַ סך, וואָס איז נור שייך צו דער נאַטור; אָבער דיא ערשטע קושען פון אַן אַנשטענדיגע פּאָרעלע, וואָס מיינען חתונה צו האָבען, דיא ערשטע קושען, ווענינגסטענס, האָבען אין זיך אַ ריינערען זאָרט ליידענשאַפט. דאָס קושט זיך אַ חבר מיט זיין לעבענס־חבר׳טע, ניט נור אַן „ער“ מיט אַ „זיא“. אַזוי, ווענינגסטענס, פיהלט אַזאַ מיידעל וויא איך. אָה יענע קושען! מיין הארץ איז געוועזן אָנגעגאָסען מיט טרייהייט צו איהם, מיט אַ מאָראַלישען גליק איז זיא געוועזן אָנגעגאָסען. הייליגע מינוטען זיינען דאָס געוועזן. אָט דאָס אַלץ האָבען מיינע קושען אויסגעדריקט.

הייסט דאָס דען ניט קיין ליעבע? איך וויים אַז פערליעבט (וויא מען פאַרטייטשט געוועהנליך דעם וואָרט) בין איך אין איהם ניט געוועזן. אָבער ניט־ליעבע קען מען דאָס אויך ניט רופען. פיעל־לייכט פעהלט אַ וואָרט אין דער שפּראַך...

און מיט איהם וואָס איז געוועזן? איך האָב צופיעל פון מיין שיקזאַל ניט געפאָדערט.

אַרומגעהמענדיג און קושענדיג מיר פלעגט ער מיר רופען „טהייערע מיינע“, „מיין בעשערטע“, „מיין גליק“; ער פלעגט צו מיר שושקען אַז מיר וועלען לעבען וויא אַ פּאָאָר טייבעלעך, און אַזוי ווייטער... דאָס האָט אפילו געקלונגען ראָמאַנטיש. אָבער איך האָב זיך ניט איינגערעדט אַז דאָס איז טאַקי אַזוי. קושען זיך, האַלזען זיך און ריידען ליעבעס־ווערטער הייסט דאָך נאָך ניט אַז מען איז דוקא פערליעבט. עס האָט נור געהייסען אַז איך געפעל איהם אַלס אַ פרוי פאַר איהם און אַלס אַ מוטער פאַר זיין קינד, אַז מיר וועלען זיך זיין טריי און איבערגעבען, אָבער ניט אַז ער איז פאַרקאָכט, בעצויבערט. אָבער, וויא געזאָגט, צופיעל האָב איך

ניט ערוואַרט. איך בין געווען צופריעדען. ער איז מיר געווען טייער און צום גליק איז מיר זיין מיידעלע אויך געווען טייער. מיר האָט זיך געדוכט, אַז איך ליעב איהר, האָב רחמנות וואָס זיא איז נעבעך אַ יתומה׳לע, און אין הארצען זיך געגעבען אַ נדר צו בעהאַנדלען איהר נאָך בעסער וויא אַ מוטער.

איז דאָך, דאַכט זיך, גוט?.. איז אָבער דער אונגליק, אַז דאָס אַלץ איז ביי איהם געווען אין קאָפּ, אָבער דיא הארץ האָט דאָך אויך עפּעס אַ שטיקעל דעה. מיט׳ן קאָפּ האָט ער טאַקי בע־שלאָסען, אַז איך וועל פאַר איהם זיין גראָד דער זאָרט ווייב וואָס ער דאַרף; אָבער זיין הארץ האָב איך ניט גענומען, אפילו פאַר אַ „פּראַקטישען שדוך" אויך ניט. ער האָט געפּרופט זיך איינריידען, אַז איך געפעל איהם — ניט אַז ער ליעבט מיר, וואָרים דאָס וואָלט ער זיך אפילו איינריידען ניט געקענט, נור אַז ער „גלייכט" מיר אַלס מענש — און ער האָט זיך געסטאַרעט צוגעוואוינט צו ווערען צו מיר. איך האָב אָבער ביסלעך־ווייז גענומען פאַרשטעהן וואָס ביי איהם טהוט זיך אויפ׳ן הארצען. איך האָב געמערקט אַז פון זיינע קושען פיהלט ער זיך ניט נעהנטער צו מיר, נור, פאַרקעהרט, אַז זיי דערווייטערען איהם פון מיר. אַי צו וואָס האָט ער מיר ווייטער געקושט? איז דאָך דאָס קיין בעוויז ניט; קושען קען אַ מאַנסביל אפילו אַזאַ פרוי. וואָס ער האָט איהר פיינט אויך. דיא פראַגע איז נור וויא פיהלט ער צו איהר גלייך נאָך דעם קוש? מעהר צוגעבונדען וויא פריהער, אָדער פאַרקעהרט? ווען ער ליעבט איהר אָדער ווען זיא געפעלט איהם ווענינגסטענס, איז יעדער נייער קוש אַ נייע קייטעלע וואָס פעראייניגט זיי; ווען זיין הארץ קעהרט זיך אָפּ פון איהר, פיהלט זיך נאָך יעדען קוש דיא פרעמדקייט.

וואָס אנבעטרעפט מיר, פלעגט מיר יעדער קוש מאַכען זיך פיהלען נעהנטער און טרייער צו איהם.

פאַרגעסט ניט, אַז דאָס איז געווען דער ערשטער מאַנספּאַר־

שוין וואָס האָט מיר ווען עס איז געקושט. אין שפּאַס האָט מיר א מאָל א פּרעסער איבער־גוואַלט א קוש געטהאָן, אום צו מאַכען שפּאַס, צו פערשעהמען מיר. אָבער ניט דיעזען זאָרט קושען מיין איך. מיין צווייטער חתן איז געווען דער ערשטער מאַנסביללל, וועלכען איך האָב געלאָזען צוריהרען זיך מיט זיינע ליפּען צו מיר. איך ביי איהם, וויעדער, בין ניט געווען דיא ערשטע. און דאָס איז א וויכטיגער פּונקט ניט דוקא וועגען אונז צווייען, נור וועגען צעהנדליגע טויזענדע אַנדערע חתנים־כלות אויך. א יונגער מאַן איז זעלטען אונשולדיג, און ניט נור פון קושען־זיך איז ער אונשולדיג. זעלטען, זעלטען וועלכער יונגער מאַן איז היינטיגע צייטען אבסאָלוט ריין פון הולטייסטווא. ווען עס מאַכט זיך אזעלכער, לאַכט מען פון איהם. און ניט נור זיינע חברים, נור אפילו פרויען לאַכען היינטיגע צייטען אויך פון אזעלכען. דאַכט זיך עס קומט אוים אוננאַטירליך: אַן אונשולדיגער יונגער מאַן האָט דאָך בעראַרפט ציהען מעהר צו זיך וויא א צולאָזענער. איז אָבער אין אמת'ן פאַרקעהרט: דער צולאָזענער איז דער כוואַט, מיט איהם אינטערעסירען זיך די מיידלעך מעהר; און דער ריינער, שעהמעוודיגער, אמת־אונשולדיגער יונגער מאַן איז עפּעס אזוי וויא א „שמענדריק" ביי זיי. וועגען א קוש טהאָן א מיידעל איז דאָך שוין ניטאָ וואָס צו ריידען. אז מען איז אַן „ער" מעג מען אלעס. אז מען איז א „זיא" טאָר מען קיין זאַך ניט. נעהמט, צום ביי־שפּיעל, אָט דאָס: ער מעג אפילו האָבען דיא טויזענדע כלה, ווען דאָס איהם אויך ניט שאַדען צום שדוך. ער בלייבט אימער ניי און פריש, א יחסן וויא אימער, — אזוי וויא עס וואָלט מיט איהם גאָר ניט פּאַסירט. גאַנץ אַנדערש איז מיט דער מיידעל. מיט יעדען חתן וואָס זיא פיהרט זיך ארום, ווערט זיא בילליגער אויף'ן כלה־מאַרק. עס איז אזוי וויא א סחורה פּאַרלירט איהר פרישקייט, איהר נייעקייט פון דעם, וואָס קאָסטימער ריהרען זיך צו איהר צו, בעקוקענדיג און בעטראַכטענדיג איהר.

איך האָב גענומען באַמערקען, אז מיין חתן סטאַרעט זיך צו

מיר צוגעוואוינט צו ווערען, און קען ניט. קורץ, איך האב איהם פערלארען.

ארויסגעדרייט האט ער זיך פון מיר מיט א ליגען, און דיא ערשטע צייט, ווען מיין וואונד איז געוועזן פריש, האב איך איהם געהאלטען פאר א שווינדלער און א מערדער. אבער איצט, ווען איך בארעכען דיא גאנצע געשיכטע, האב איך צו איהם ניט. חתונה האבען מיט מיר איז איהם געווען שווער, האט ער זיך אויסגעקלערט אן אנשטעלל. אן אנדערער וואלט דען בעסער געווען? זאגען מיר אפען, אז ער וויל אפלאזען דעם שדוך האט ער, ערשטענס, ניט גע־האט קיין מוטה און, צווייטענס, האט ער מורא געהאט, אז עס וועט זיך אנהויבען א „בריטש און פראמים" געשיכטע און מען וועט איהם לאזען ארעסטירען. האט ער זיך געזוכט א מיטעל פטור צו ווערען אויף א פריעדליכען וועג.

ער האט אזוי געמהאן:

ער איז געקומען וויא אימער, אבער ער האט גענומען אויס־זעהן אומעדיג. ער פלעגט זיצען לעבען מיר אין פארק, ווענינ ריידען, זיצען אזוי וויא פארטראכט און פארטרויערט — ניט בסדר אזוי, נור בלויז אויף פינף אדער צעהן מינוט, אבער אלץ עפטער און עפטער. ווען איך האב דאס באמערקט, איז מיר איינ־געפאלען מיין הארץ. ווער קען איבערגעבען דיא טראגעדיע פון אזא מיידעל וויא איך ווען זיא געפינט זיך אין אזא לאגע. קוים וואס זיא דערלעבט א חתן צו האבען, — ציטערט זיא איבער איהם וויא א מוטער איבער א קראנקען בן־יחיד; זיא קוקט איהם רק אין דיא אויגען; זיא הערט זיך צו צו זיין אטהעם, זיא היט זיין יעדען קעהר. ווען דער חתן איז אין גוטען מוטה, איז זיא אויף'ן זיעבטען הימעל; ווען ער לאזט עפעס אראפ דעם נאז, ווערט איהר פינסטער אין דיא אויגען. „ער האט חרטה!" — טראכט זיא זיך מיט שרעק, אזוי וויא דיא וועלט וואלט געהאלטען אין אונטערגיין. זיא שלאפט קיין נעכט ניט.

מילא איך בין כאטש א רוהיגע, ניט קיין נערוועזע. אנדערע

מיידלעך פיהרען אליין איבער דעם עסק מיט דעם, וואס זיי ווייזען צו שטארק ארויס זייער זארג. זיי עסען זיך אזוי איין מיט דיא אויגען אין זייער חתן, זיי היטען אזוי זייגע בעוועגונגען, אז ער פיהלט זיך עפעס אזוי וויא א געפאנגענער אונטער דער השגחה פון וועכטער. דיא כלה׳ס פערקאכטקייט (ניט אין איהם, נור אין דעם שדוך) ווערט איהם צו לאסט. ער קען דאס ניט פארטראגען. דורך דעם אליין ווערען פיעלע שדוכים צוריסען. דיא מיידלעך פארשטעהען ניט, אז א יונגער מאן וויל זיך ניט פיהלען אזוי וויא איינגעקלאמערט, איינגעבונדען אין א פאפיערעל וויא א משכון אין א „פאאן שאפ". זאלען זיי האבען דעם אלטען כלל: איבער־גוואלט קען מען ניט געפעלען. עס איז אבער פיעל לייכטער צו געבען עצות איידער זיי אליין צו פאלגען. איך האב אויך ארויס־געוויזען צו פיעל נייגעריגקייט און ציטערנים.

מיין חתן׳ס אומעדיגקייט האט איהם ניט געשטערט מיר אפט צו טהאן א גלעט, א קוש. א מאל פלעגט ער דערביי זאגאר א זיפץ טהאן. עס איז געווען זעהר קאמיש, כ׳לעבען! ער קושט מיר, דריקט מיר צו זיך ליידענשאפטליך און זיפצט אזוי, וויא עס וואלט געווען יום כפור ביי איהם. איך האב געזעהן, אז דא ליעגט עפעס א „טריק", אז ער שפיעלט דא עפעס א ראלע וויא אן אקטיאר; איך האב חושד געווען, אז דאס איז עפעס א תירוץ פון מיר זיך אפ־צו־טשעפען. מיין הארץ האט מיר געזאגט, אז דאס איז זיין מיין. אי, פאר וואס קושט ער מיר? איז, ערשטענס, האב איך דאך שוין אויבען געזאגט, אז דער יצר הרע טרייבט צו קושען א מיידעל אפילו ווען מען האט איהר ניט ליעב. — ניין, אפילו ווען מען האט איהר פשוט פיינט. איך קלעהר אמאל וועגען דעם, וויא אנשטענדיגע מענער קושען א גאסען־פרוי. זיצען מיט איהר ביי איין טיש וואלטען זיי ניט געוועלט. זיי וואלטען זיך „געברי־דזשעט" צו עסען מיט איהר צוזאמען; זיי האבען איהר ווירקליך פיינט, און פון דעסטוועגען קושען זיי איהר... עס איז מיר, נאטירליך, זעהר ניט אנגענעהם צו ריידען וועגען אזעלכע פרויען,

ווען איך רייד וועגען דיא געפיהלען פון מיין חתן צו מיר; עס איז אָבער פארט אמת, אז ער האט מיר געקושט, האָבענדיג מיר פיינט. דיא חיה, וואס ליעגט אין איהם אלס מאנסביילל האט מיר געקושט, און דעם מענשען, וואס ליעגט אין איהם, האב איך פון זיך אָבגעשמויסען.

און אפשר, ווער וויים? עס קען זיין, אז א מאל האט ער מיר א קוש געמהאָן מיט א כיון, עס זאל אזוי גיך ניט זיין קענטיג, אז ער איז אָבגעפרעמדט פון מיר. דאס וואלט אפשר צוקלאפט זיין פלאן, הגם אין וואס דער דאזיגער פלאן זיינער איז בעשטאנען האב איך ניט געוואוסט.

איין מאל האב איך זיך געטראכט, אז דאס בעסטע איז צו פרעגען ביי איהם פאר וואס ער איז אזוי אומעדיג. אז ניט, האט דאך דאס קיין פנים ניט געהאט. ער זיצט אפט וויא אן אבל, און מיר זאָרט דאס אפילו ניט. עס איז דאך גלאט מעשה גולם. האב איך זיך געמאכט מוטה און געפרעגט:

— איהר זייט עפעס אומעדיג?

— ניין! וואס אי? — האט ער געלייקענט מיט א טרויעריגען טאן, אום עס זאל הייסען, דאס ער איז טאקי אומעדיג.

מעהר האב איך דיעזען מאל ניט געפרעגט. צושטעהן קען איך ניט. אָבער אויף מאָרגען איז ער ווידער געזעסען וויא א פער־טרויערטער. און איך האב איהם ווידער געפרעגט.

— עפעס ניט געזונט — האט ער מיר דיעזען מאל גע־ענטפערט.

קורץ, ער האט מיר ביסלעך־ווייז, כלומרשט אזוי וויא ניט ווילענדיג, געגומען געבען אָנצוהערענים, אז דיא לונגען זיינען ביי איהם עפעס ניט וויא עס בעדארף צו זיין. ער איז געווען זעהר א ביטרער און טאקע זעהר א קלוגער אויך. זיינע אָנצוהערעניסען זיינען געווען קונציג ארייגגעוועבט, מיט שכל, מיט טאלאנט.

איך האב קיינעם קיין מעשות ניט דערצעהלט; מיין מוטער און מיין שוועסטער האב איך בלויז געזאגט, אז ער האט ניט קיין

געזונטע לונגען, מסתמא א „טאַטש“, „שווינדזוכט“. זיי האָבען זיך איבערגעשראָקען און איהם גלייך געגומען שילטען פאַר וואָס ער האָט דאָס פון מיר ביז אהער בעהאַלטען, פאַר וואָס ער האָט מיר געוואָלט אונגליקליך מאַכען. זיי האָבען געשריען איך זאָל מיט איהם געהן צו אַ דאָקטאָר, צו אַ פּראָפעססאָר, צו דערגייען צי איז דאָס ניט עפּעס אַן אַנדער קראַנקהייט. און דער סוף איז געווען, אַז זיי האָבען איהם אויסגעזידעלט און געמאַכט אַ שטיקעל סקאַנ־דאַל. איך האָב געוואוסט דעם אמת, אָבער זאָגען זיי, אַז ער איז גאָר ניט קראַנק און אַז דאָס איז ניט מעהר וויא אַ תירוץ אום זיך ארויסצודרעהען פון מיר, האָב איך ניט געוועלט. צו וואָס זאָל איך אַליין צופּויקען מיין שאַנדע? איך האָב זיך נור ביי זיי געבעטען זיי זאָלען ניט מאַכען קיין סקאַנדאַלען, ניט אדווערטיי־זען, אַז ווען איך האָב שוין געקראָגען אַ חתן, איז ער מיט אַ פעהלער.

אַזוי האָט זיך געענדיגט מיין צווייטער שדוך. מיט אַ האַלב יאָהר שפּעטער האָבען מיר זיך דערוואוסט, אַז דער קאַטער האָט חתונה געהאַט מיט אַן אַנדערע, און אַז ער איז געזונט וויא אַ דעמב. איהר קענט זיך שוין פאָרשטעלען דיא קללות מיט דיא חרמות וואָס דיא מאַמע האָט אויף זיין קאָפּ אויסגעגאָסען, כאָטש אין הארצען האָט זיא זיך נעבעך געפרייט וואָס דערווייל בין איך איהרע און זיא האָט וואָס צו עסען.

איך בין געבליבען מיט אַ קויל אין הארצען. איך האָב זיך געפיהלט אַזוי וויא מען וואָלט מיר פאַר אַ גרויסען עולם מענשען אָנגעפּאַטשט און אָנגעשפּיגען אין פּנים. וואו איך פלעג דערזעהן אַ בעקאַנטען, פלעגט זיך מיר דאכטען, אַז ער טראַכט ניט וועגען קיין אַנדער זאַך וויא וועגען דעם חתן וואָס האָט זיך פון מיר ארויסגעדרייט.

איך האָב זיך בעשלאָסען מעהר קיין שדוכים ניט צו דער־לאָזען; בעסער בלייבען זיצען אויף׳ן גאַנצען לעבען איידער אַזעלכע בזיונות אויסצושטעהן. אַזוי וועניגסטענס האָב איך געזאָגט. אָבער מיין שוועסטער האָט זיך באַלד פאַרגעסען וואָס עס איז געווען,

און האט מיר ווידער גענומען דורען א קאפ מיט א חתן. איך האב געארבייט מעשים מען זאל מיר לאזען צו־רוה. אבער הערט א מאמע, ווען דאס קינד בעט זיך און וויינט מען זאל איהם ניט צווינגען צו טרינקען דיא לעפעל ביטערע רפואה? אזוי האט געהערט בעללא מיט איהרע שרכן'טעס. דיא מאמע שרייט, אז עס איז דעם קינד'ס טובה און רוקט דיא לעפעל אין מויל אריין, כאטש צוריים זיך! אזוי איז דא געווען מיט מיר.

איין מאל האט מיין פארביטערטע הארץ שוין ניט געקאנט אויסהאלטען. איך האב צו מיין שוועסטער א זאג געטהאן מיין אלטען שטאכווארט:

— וואס ביסטו אזוי גערען מיר חתונה צו מאכען? ווילסט מ'זאל פארגעסען וויא דוא ביסט אנטלאפען פון דער היים?

איך האב גלייך חרטה געהאט. עס איז שוין אבער געווען פארפאלען, און דיעזען מאל האט בעללא אפגעענטפערט מיט א מאדנע גיפט:

— נו, בין איך אנטלאפען! יא, אנטלאפען! צו אכטצעהן יאהר חתונה געהאט! דוא װאלסט נעבעך גאר ניט געוועלט חתונה האבען! װאלט מען דיר נור נעהמען!..

— פארמאך דיין מויל, אז ניט גיב איך דיר מיט עפעס אין קאפ.

— ז י א װעט מיר געבען אין קאפ! אויך א מענש!..

אין עטליכע מינוט ארום האט זיא צו מיר גענומען ריידען פריינדליך און איך צו איהר אויך — אזוי וויא עס װאלט גאר ניט געװען. אונזער ערגסטע קריעגעריי האט קיין מאל קיין ממשות ניט געהאט. עס זיינען פאראן שוועסטער, וואס אז זיי צוקריעגען זיך שטארק, צוגעהען זיי זיך אויף לאנג; א מאל טרעפט אז עס איז אויף'ן גאנצען לעבען. ביי אונז אבער האט א מחלוקה קיין מאל ניט איבערגעלאזען קיין איינדרוק. ווען מיר פלעגען זיך קריעגען ווער־ווייסט וויא, פלעגען מיר דערביי ביי זיך וויסען, אז מיר װעלען באלד גוט־פרייגד ווערען. מען שילט זיך, מען זידעלט זיך

אויף׳ן שרעקליכסטען אופן; עס האלט פּוש ביי בלוט; — און צוזאמען מיט דיא קללות און בלוטיגע סטראשונקעס טראַגען זיך אַרום דיא בעסטע געפיהלען; אין רעכטען מיטען מלחמה פערגעסען מיר ניט, אַז מיר זיינען זיך ליעב און טייער און אַז דיא גאַנצע מהומה איז ניט מעהר וויא זיך אויס־צו־שילטען דאָס הארץ אַ ביי־סעל, אַזוי, למשל, וויא אַ מאשיניסט לאָזט ארויס אַ ביסעל „סטיעם“ פון זיין לאָקאָמאָטיוו, עס זאָל ניט פּלאַצען דער קעסעל.

ביי אידען זיינען פּאַראַן אַ סך פאמיליען אַזעלכע. דיא גינ־ציגסטע שוועסטער זיינען ביי אונז אַ מאָל גראַד דיא, וואָס שילטען זיך אַם מעהרסטען.

און אין עטליכע וואָכען אַרום האָט מען מיר גענומען מוטשען איך זאָל זיך זעהן מיט אַ דריטען שלאַק. אַזוי פלעג איך מיינע חתנים געוועהנליך רופען — „שלעק“.

ווען מען וואָלט זיך צו מיר אַזוי ניט געטשעפּעט, וואָלט איך זיך בערוהיגט און געפונען אַנדערע אינטערעסען אין לעבען וויא אַ שדוך צו טהאָן. אמת, דיא נאַטור פאָדערט פון אַ מיידעל אַז זיא זאָל חתונה האָבען. זָבער מענשען פאָדערען דאָס פון איהר פיעל שטרענגער און באַרמלאָזער וויא דיא נאַטור. עס איז אמת, אַז אַ ניט־פערהייראטע עלטערע מיידעל איז אַן עלענדע באַשע־פעניש, וואָס בויינקט אימער נאָך אַ חבר און אַ באַשיצער. אָבער דאָס אַלץ וואָלט נאָך אַלעמען גאָר ניט געווען אַזוי שרעקליך, ווען מען וואָלט איהר ניט געאיילט פון אַלע זייטען צו קריעגען אַ חתן. מען טרייבט איהר, מען יאָגט איהר זיא זאָל חתונה האָבען. מען טהוט איהר אָן דעם זיעגעל „אַלטע מויד“ אויף׳ן שטערען, און וואו זיא שטעהט און וואו זיא געהט, ווארפט מען אויף איהר בליקען, וועלכע שמייסען איהר וויא בייטשען. אייניגע זיינען רחמנות־בליקען, אַנדערע זיינען שפּאָט־בליקען, ווידער אַנדערע זיינען בליקען פון פעראַכטונג. עס מאַכט אָבער ניט אויס: שמערצען פאַרשאַפען זיי איהר אַלע. פאַרצייטען פלעגט מען אַ פאַרברעכער טרייבען דורך דער „צערונג“. טרייבענדיג, פלעגט מען איהם פון ביידע זייטען שמייסען מיט לאַנגע ריטער ביז דיא בלוט פלעגט זיך

פון איהם גיסען שטראָמען־ווייז. אָט דורך אזא מין „צערונג“ טרייבט מען שטענדיג דיא מיידעל וואָס בעגעהט דעם „פארברע־כען“ און האָט ניט אזוי גיך חתונה. אָי, פארגיסט מען איהר דיא בלוט! אָי, רייסט מען איהר דיא פלייש!

ווער טהוט דאָס? אלע! בעקאנטע און אונבעקאנטע. איהרע בעסטע פריינד אזוי גוט ווי איהרע ערגסטע שונאים. מען לאָזט זיא ניט פארגעסען אויף איין מינוט, אז זיא איז אן „אלטע מויד“. מען לאָזט איהר ניט אָטהעמען. טאָמער וויל זיא ביי זיך פועל'ן, אז דיא גליקען פון הייראטה זיינען פיעל קלענער פון דיא צרות; טאָמער וויל זיא גערייניקען, אז פון הונדערט פּאָאר פאָלק איז אפשר דאָ איינע וואָס האָט נאָך דער חתונה ניט חרטה — ערלויבט מען דאָס איהר ניט. מען פערפויקט איהר די קאָפּ, מען פערשרייט איהר דעם מח. זי מוז זוכען א חתן, אזוי ווי א יונגער מאַן מוז אין אייניגע לענדער זיין א סאָלדאט און געהן אויף מלחמה, צי ער וויל צי ניט.

איך האָב אלזאָ געוועלט מען זאָל מיר מעהר מיט שדוכים ניט פייניגען. אזוי האָב איך געזאָגט, און אזוי האָב איך זיך טאַקע געטראַכט אויך. איך האָב זיך אָבער גענאַרט. טיעפער אין מיין הארצען איז פאָרט געלעגען דער שדוך־טייוועל. איך בין זיכער, אז ווען איך וואָלט מעהר קיין חתנים ניט געהאַט, וואָלט איך ניט געקענט רוהען.

טויזענדער מענשען — אפשר אלע — שפּיעלען א דאָפּעלטע ראָלע ביי זיך אין הארצען. אי זיי זאָגען זיך דעם אמת אי זיי נארען זיך. אזוי איז דאָ געוועזען מיט מיר. ביי מיר איז ווירקליך געוועזען אזאַ צייט, ווען איך בין פון די חתנים אויסגעמאַטערט גע־וואָרען און געגלויבט, אז איך וויל בלייבען אַן אלטע מויד אויף'ן גאַנצען לעבען. איך האָב אָבער געוואוסט, אז דאָס איז נור אויף א קורצע צייט, אז מיינע נערווען זיינען פראָסט מיעד. שפּעטער, ווען איך האָב ווידער געגומען בייגקען נאָך חתנים, האָב איך צו זיך געזאָגט: „עה, זאָל געהן ווי עס געהט. זיי גלייכגילטיג צ׳

אַלץ, וואָס מיט דיר וועט טרעפען!“ אין אמת׳ן אָבער האָב איך געוואָרט אויף דעם נעקסטען חתן מיט אונגעדולד. אפשר וועט פּאַרט עפּעס אַרויסקומען? דאָס איז געווען דער הויפּט־געפיהל. עס איז אָבער דערביי געווען נאָך אַ זאַך אויך. די שדוכים זיינען ביי מיר געוואָרען אַ גוטער „ספּאָרט“. וואָס אַארט מיר צי עס וועט זיך עפּעס אויס׳שדכנ׳ענען צי ניט — פלעג איך זיך קלעהרען — דערווייל איז אַ גאַנצער עסק מיט אַ נייעם חתן; דערווייל וועל איך זיך אפשר עטליכע מאָל קושען מיט אַ נייעם מאַנספּאַרשוין. אפשר וועט גראָד דיעזען מאָל זיין עפּעס אַן אינטערעסאַנטער יונג... אָבער איך פאַרלויף זיך אַליין דעם וועג...

V.

מיין שוואָגער'ס געשעפטען האָבען זיך פאַרבעסערט. ער איז געוואָרען א נישקשה'דיגער סיילסמען, הגם קיין גאַנץ גרויסע בריה איז ער ניט געווען. אָבער בעללא האָט געהאט א צווייטען קינד, אויך א מיידעלע און דיא הוצאה איז געוואַקסען.

זיא האָט געקליעבען געלט פאַר מיר אויף נדן, אָבער ווען עס פלעגט זיך ביי איהר אָנקלייבען עטליכע דאָללאַר פלעגט זיא דאָס מוזען „באָרגען" פאַר זיך אליין — אויף א דרעס אָדער אויף עפּעס אין שטוב; אָדער אַז ניט פלעגט א קינד קראַנק ווערען, פלעגט מיין נדן צוניץ קומען פאַר'ן דאָקטאָר, און א מאָל טאַקי פּראָסט אויף רענט... אָבער געהייסען האָט דאָס, אַז מען „סייווט" פאַר פעגני'ן אויף נדן. בעללא האָט דאָס טאַקי געמיינט מיט'ן גאַנצען הארצען.

איך אליין האָב פיעל אָבשפּאָרען ניט געקענט. איך האָב געהאט ארביים, אָבער אויפהאַלטען א הויז — אפילו פון צוויי רומקעס — איז דאָך אויך קיין קלייניגקייט. מיר האָבען אַלץ גע־רעדט וועגען מופען און אַלץ געבליבען אויף דער זעלבער דירה אָהן א באָרדער. איך וועל אייך אויסזאָגען דעם אמת: איצט האָב איך שוין זאָגאַר מורא געהאט פאַר א באָרדער. וואָס עלטער איך בין געוואָרען, אַלץ וועניגער תקיף בין איך ביי זיך געווען. אַז מען איז אָנגעטהאָן, צוגעפּודערט, איז נאָך א האַלבע צרה. אָבער פאַר א באָרדער קען מען זיך דאָך אימער ניט בעהאַלטען. ער מוז אייך זעהן, ווען איהר זייט ניט אַזוי פּאַראַדנע, ווען איהר זייט נור־וואָס אויפגעשטאַנען. איך האָב אימער מורא, אַז אין־דער־פריה, ווען איך בין נאָך פאַרשלאָפען און מיין פּנים איז פאַרטריקענט און געלבליך, און איך בין נאָך ניט אָנגעטהאָן, בין איך זעהר מיאוס. א שעהנערע מיידעל וועט דאָס ניט פערשטעהן. אָבער איך פיהל

ווענינסטענס אזוי. איך בין זעהר ארגבגעפאלען ביי זיך; דאָב געהט ביי מיר אזוי ווייט, אז דאָס רוב האָב איך מורא א קוק צו טהאָן אין א שפיעגעל, איך זאָל ניט דערזעהן וויא ניט שעהן איך בין. איך האָב פראָבסט קיין מוטה ניט צו קוקען דעם אמת אין דיא אויגען. איהר וועט פרעגען: דיא טבע איז דאָך גאָר פארקערט; דיא גרעסטע מיאוס'קייט רעדט זיך דאָך איין, אז זיא איז שעהן... איך וויים. אָבער איך בין ניט אזוי, און אין דעם בעשטעהט אפשר מיין אונגליק. א מיידעל וואָס האלט ניט פון זיך איז ניט מיידעל גענוג, ניט פרויענצימער גענוג. מסתמא האָט עס א שייכות צו מיין גאנצען כאראקטער, וועלכער נודעט אזוי דיא מאנסבילען. א טייל פון דער פרויען־נאטור איז צו האלטען זיך פאר א שעהנע. מיר פעהלט דיעזע נאטור...

איך האָב זיך פארערדט. וואו האלט איך? ביי דיא הוצאות פון אונזערע צוויי רומקעס. נו, און א שוך, א קלייד קאָסט דאָך עפּעס אויך.

וואָס עלטער איך בין געוואָרען אלץ מעהר „פארטיקולאר" בין איך געוואָרען. א שפרינקעלע טאָר זיך אויף מיר ניט געפינען. אלץ מוז אויסזעהן שפּאָגעל־נייי. אז ניט, לאָזט דאָס מיר ניט רוהען. איך גלויב, אז דאָס רוב פארזעסענע מיידלעך זיינען אזוי.

נאָך מיין צווייטען חתן האָב איך א קורצע צייט געפיהרט א בעקאנטשאפט מיט א יונגען מאן, וועלכען איך קען צווישען מיינע חתנים ניט אריינרעכענען. ער איז פאר מיר עד היום א רעטעניש.

איך בין מיט איהם בעקאנט געוואָרען אויף א פּיק־ניק פון א סאָסייעטי, צו וועלכע עס בעלאנגען פיעלע פון אונזערע לאנדס־לייט, הגם דער נאָמען פון דער סאָסייעטי איז גאָר אַן אנדערער. דיא סאָסייעטי האָט אויך א שוהל און די מאמע דאוונט דאָרטען. איך שטעה אזוי אויף'ן פיק־ניק און רייד מיט א לאנדספרוי, קומט צו א שעהנער, הויכער, פיין־געקליידעטער יונגער מאן, און רופט מיר אָן מיט'ן נאָמען. איך האָב ניט געוואוסט ווער ער איז.

— איך האב ביי אייער מוטער א מאל געגעסען א טאג — האט ער ערקלעהרט מיט א שמייכעל.

הקיצור, ער האט א מאל געלערענט אין אונזער שטעדטיל, און א קורצע צייט האט ער ביי אונז געגעסען א טאג. איך האב דאס ניט געדיינקט. מיר האבען זיך צורעדט און ער האט מיט מיר פערבראכט כמעט דיא גאנצע צייט. ער איז געווען דער אינטערע־סאנטסטער מאן אויף'ן גאנצען פיק־ניק און אלע האבען אויף איהם געקוקט.

ער האט מיר מכבד געווען מיט סאדא, מיט פרוכט און מיר געקויפט א באקס קענדי. פון דיא זייטען האבען זיך שוין גענומען שפירען נייגעריגע בליקען און בעהאלטענע שמייכלען. איך האב זיך גענקענט פארשטעלען וויא מען ציהט זיך פאר דיא ארבעל און מען שושקט זיך:

— קוקט אויף פענני'ן! וויא קומט זיא צו אזא וואזשנעם יונג!

איך האב ניט געוואוסט וואו דיא אויגען אהין־צו־טהאן. מעהר פון אלץ האב איך זיך געשעהמט מיט דער באקס קענדי, עפעס אזוי וויא דאס וואלט געווען א גע'גנב'עטע. און דער גאנצער יונגער מאן מיט זיין שעהנע פיגור און געזיכט און מיט זיינע שעהנע קליידער האט מיר אויך אויסגעדוכט אזוי וויא איך וואלט איהם גע'גנב'עט ערגעץ וואו. וויא קומט אזעלכער צו מיר? איך האב זיך געפיהלט וויא א בעטלער אין א גאלדענעם זייגער...

ער האט מיר געזאגט, אז ער איז א סיילסמען עפעס ביי פויר־ניטשור, און דערנאך האב איך געהערט פון אנדערע, אז ער איז א גוטער פערדיענער.

מארגען אין אבענד איז ער געקומען צו אונז אין שטוב. ער האט דיא מאמען גלייך דערקענט און זיא האט געזאגט, אז זיא געדיינקט איהם אויך. אבער איך גלויב, אז זיא האט זיך נור איינ־גערעדט, אז זיא געדיינקט איהם, ווארים ער האט ביי אונז געגעסען

בלויז עטליכע מאָל, און די מאַמע פלעגט דאָך זעלטען זיין אין שטוב. זיא איז דאָך געווען שטענדיג אין קראַנק, און אפילו עסען פלעגט מען איהר ברייננען אהין. ער האָט זיך זשעדנע צוגעכאַפּט ריידען וועגען אונזער שטעדטיל, וועגען דיא פּאָאָר יאָהר וואָס ער האָט דאָרטען פערבראַכט. ער האָט מיר געגעבען פערשיעדענע סמנים וויא אזוי איך האָב אויסגעזעהן אין דער היים, וויא איך פלעג זיצען ביי'ן קראַנק, א. ז. וו.

אין א פּאָאָר טעג אַרום איז ער ווידער געקומען, און אזוי איז ער געוואָרען אן איינגעהער ביי אונז. אַלע האָבען געשריען אין איין קול אז ער מיינט מיר, און אזוי האָט דאָס טאַקי אויסגעזעהן. אָבער דאָס איז דאָך געווען גאַנץ אוננאַטירליך! וואָס האָט ער דאָ געפונען אין מיר? ער וואָלט דאָך געקענט קריעגען א שעהנע מיידעל און מיט געלט אויך... ער האָט אָבער פּאָרט זיך געפיהרט וויא איינער וואָס מיינט צו טהאָן א שדוך מיט מיר.

ער האָט גערעדט וועגען ווערען אונזער באָרדער, געגעבען אָנצוהערענים, אז ער זוכט א כלה וואָס זאָל זיין א מענש, און מיר האָט ער געלויבט ביז'ן הימעל. אַלע מיידלעך, וואָס ער קען, זיינען נאַר־נישטען, האָט ער געזאָגט; מעהר וויא צו ספּענדען געלט טויגען זיי ניט. איך אָבער בין א מענש מיט שכל; מיט מיר איז א פערגניגען צו ריידען, א. ז. וו. דאַרף מען נאָך מעהר? דאכט זיך, וואָס קען זיין דייטליכער?

מיר האָט דיא הארץ אָבער געשראָקען. עס האָט זיך מיר ניט געגלויבט, אז דאָס אַלץ איז ניט קיין חלום, אָדער אז דאָ שטעקט ניט עפּעס אן אונגליק. ווער ווייסט, אפשר האָט ער א ווייב ערגעץ וואו? אין אַמעריקאַ זיינען דאָך אַזעלכע זאכען קיין נאָווינע ניט.

קיין איבעריגער חכם איז ער ניט געוועז. אָבער א מענש מיט הארץ — יאָ. ער האָט גערעדט א סך, געזונגען א סך, אָפּט אומגעגאַנגען היין און צוריק איבער'ן שטוב, אזוי וויא ער וואָלט מיט אונז געווען בעקאַנט זעהר נאָהענט. מיט דער מאַמען פלעגט

ער מאַכען שפּאַס עפּעס אַזוי וויא ער וואָלט שוין לאַנג געוועזן איהר איידעם, און אפילו דאַן וואָלט דאָס אויך ניט געפּאַסט: ער פלעגט איהר נעהמען געאַרימט, האַסטיג שלעפּען איבער'ן שטוב און זינגען צו איהר. איין מאָל האָט ער איהר זאַגאַר אַ שנעלל געטהאָן אין נאָז. זיא האָט זיך פאַרשעהמט, און ער האָט זיך געקייקעלט פון געלעכטער. איך האָב זיך געקלעהרט, אַז ער איז אַ ביסעל אַ צודריי־טער, אָבער אַזוי איז ער געוועזן אַ אינטערעסאַנטער יונג. ער איז אַלעמען גלייך געפעלען געוואָרען.

איין מאָל איז ער גראָד געקומען ווען איך בין ניט געוועזן אין שטוב, האָט דיא מאַמע מיט איהם גענומען ריידען פליינע דבורים:

— איך בין דאָך אַ מאַמע. וויל איך וויסען — האָט זיא גע־זאָגט — וויא לאַנג לעבט אַ מענש? וואָלט זיך מיר וועלען זעהן מיין טאָכטער אונטער דער חופּה...

אַזוי האָט זיא מיר דערנאָך איבערדערצעהלט איהרע אייגענע ווערטער. וואָס ער האָט געענטפערט, האָב איך פון איהר ניט געקענט דערגעהן קיין טאָלק. איהם האָב איך שוין ניט געפונען, און מעהר איז ער שוין צו אונז ניט געקומען. עס איז קלאָר אַז דיא מאַמע, זאָל געזונד זיין, האָט אַלץ קאַליע געמאַכט. זיא האָט זיך זעהר גענומען דעם לעבען דערפון און זיך אימער געהאַלטען אין פאַרענטפערען און בעווייזען, אַז זיא איז ניט שולדיג. זיא האָט געוויינט, געגריזשעט מיך מיט מיין שוועסטער. עס האָט זיך אָבגעטהאָן מעשים.

וואָס מיט איהם איז געוועזן, פאַר וואָס ער האָט זיך צו מיר צוגעקלעפּט און פאַרוואָס ער האָט זיך פּלוצלונג דערשראָקען, קען איך ניט פאַרשטעהן. אפשר האָט דיא מאַמע איבערגעפיהרט מיט דעם וואָס זיא האָט איהם אַ נעהם געטהאָן צו האַסטיג; ווען מען וואָלט איהם געלאָזען צו־רוה, און ער וואָלט אַלץ געטהאָן אַליין, מיט זיין אייגענעם ווילען, וואָלט ער אפשר טאַקי חתונה געהאַט מיט מיר. אַי וואָס האָט ער דאָ געפונען אין מיר? קען זיין, אַז

דיא ערשינערונגען אָן זיינע אַמאָליגע יאָהרען, ווען ער האָט ביי אונז געגעסען, האָבען איהם בעגייסטערט. עס זיינען פאַראַן אַזעלכע מענשען... ער האָט מיר געקענט אַלס א יונגינקע בעל הבית׳שע מיידעלע, ווען ער איז געווען אַן עלענדער אָרימער בחור. האָט דאָס אויף איהם אַן איינדרוק געמאַכט, און ווען ער האָט מיר באַגעגענט אויף׳ן פּיק־ניק, איז ער בעצויבערט געוואָרען פון דער פערגאַנ־גענהייט.

ווער קען וויסען?

וועגען דעם נעקסטען חתן איז ווידער ניטאָ וואָס צו דער־צעהלען. איך האָב זיך מיט איהם געזעהן נור איין מאָל און איך געדיינק אפילו ניט זיין פּנים. דערנאָך האָב איך ווידער געהאַט א געוועזענעם ישיבה בחור. וועגען דעם איז שוין יאָ כדאַי צו דערמאָנען.

ער איז געווען א בחור פון א יאָהר פערציג, א גרויסער למדן און א קליינער פאַרדיענער. ער האָט געאַרבייט ביי הייזקעס, און ער פלעגט זיך פאַר מיר באַריהמען, אַז ער אַרבייט ראַיעל, „סלאָו אָבער ראַיעל" — אַזוי פלעגט ער מיר זאָגען צוואַנציג מאָל אַן אָבענד. דאָס האָט פשוט געהייסען, אַז ער קען קיין לעבען ניט מאַכען. פון דעסטוועגען איז ער געפעלען געווען אַלע מיינע שדכן׳טעס — מיין שוועסטער מיט איהרע שכנות.

ער האָט געהאַט א ליעבליכען כאַראַקטער און א ווייכע, אַנגע־נעהמע שטימע אין ריידען; ער פלעגט זיך פראַסט אריינ׳גנב׳ענען צו יענעם אין האַרצען. ווען ער וואָלט געווען א פעדלער וואָלט ער מסתמא געהאַט א סך קאַסטימער צווישען ווייבער. אָבער צו ביזנעס האָט ער ניט אָנגעהויבען צו טויגען.

קורץ, מיין שוועסטער האָט געפּלאַנעוועט, אַז זיא וועט קריעגען א פּאָאַר הונדערט דאָללאַר, מען וועט מאַכען עפּעס א שמיקעל סטאָרקע, און אונטער מיין השגחה וועט ער זיין „אָלל רייט".

ער פלעגט אַרויפקומען אַלע אָבענד ענטוועדער צו אונז אָדער

צו מיין שוועסטער, און ער האָט אימער געטונען אַ גוטע גלאָז טהעע, עפּעס צובייסען און אָפט אַ גאַנצען סאַפּער. דאָס און דיא פריינדליכקייט, וואָס מען האָט צו איהם בעוויזען, האָט דעם עלענ־דען אויסגעדאַרטען קבצן צו אונזער פאַמיליע צוגעטוליעט.

צו מיר איז ער געווען גוט, נאָך בעסער וויא גוט. צוואַנציג מאָל אַן אָבענד פלעגט ער זיך ערקלעהרען אין ליעבע צו מיר. אַזוי געהט שוין דאָס געוועהנליך. דאַכט זיך, אַ שדכנ'ישע געשיכטע, אַן איינפאַכער ביזנעס: מיר לוינט און דיר לוינט, (אָדער אונז דאַכט זיך אַז עס לוינט אונז), נו, וועלען מיר חתונה האָבען. הײנט צו וואָס זאָל מען „בלאָפען" וועגען ליעבע? אָבער אָהן דעם וואָלט עס געווען צו „אַלט מאָדיש", ניט „היינט־וועלטיג" גענוג. נו, רעדט מען מיט דיא האַלב־דייטשע ליעבעס־ווערטער פון שמ"ר'ס ראָמאַנען. מען זאָגט „מיין ענגעל", „מיין שאַץ", מען רעדט וועגען „דיא ליעבע", אַזוי וויא דאָס וואָלט געווען דער נאָמען פון עפּעס אַ פּרינ־צעססין; און דאָס אַללעס שטערט ניט צו דינגען זיך איבער יעדען דאָללאַר נדן.

אַזוי איז געווען מיט מיין הייזקע מאַכער; אָבער ניט אין גאַנצען אַזוי. וויא איך פאַרשטעה, האָט ער קיין אמת'ן ראָמאַן אויף זיין לעבען ניט געהאַט. ער האָט אָבער אימער געדורשט נאָך דעם. נו. האָט ער זיך געסטאַרעט צו זיין פערליעבט אין מיר. ער האָט געטהאָן וויא יענער פּיאַניצע, וואָס האָט ניט געהאַט מיט וואָס צו קויפען בראַנפען; ער האָט געמאַכט „לחיים" אויף וואַסער, געמאַכט מיט דיא ליפּען „ברררר!" און געמאַטערט זיך צו פיהלען דעם טעם פון נײַנציגער. אָבער מאַטער זיך היינט מאַטער זיך מאָרגען, וואַסער בלייבט וואַסער.

איך האָב דאָס אַלץ פערשטאַנען, און דאָך... ווייסט איהר וואָס איך וועל אייך זאָגען? אפילו פאַלשע ליעבעס־ערקלעהרונגען איז אויך זיס צו הערען. איך אַליין בין אויך געווען וויא דער אָרימער פּיאַניצע.

פילא, איך וואָלט שוין צופריעדען געווען. אָבער מיין חתן איז

דיא וואסער ביסלעך־ווייז מיאוס געוואָרען. זיין האַרץ האָט גע־בייגקט נאָך אַ ביסעל אמת׳ע בראַנפען.

דער סוף איז געווען, אַז ער האָט גענומען זיך טשעפּען צו מיר, אַז איך ליעב איהם גאָר ניט. ער האָט מיר פאַרוויינט דעם לעבען, פאַר וואָס איך בין אַזוי קאַלט צו איהם. אין אמת׳ן האָט דאָס איינ־פאַך געהייסען, אַז מיין שטילע נאַטור איז איהם מיאוס געוואָרען, וויא זיא איז מיאוס געוואָרען אַנדערע חתנים.

ער האָט מיך געגעסען וויא אַ אידענע. וואָס איך האָב געטהאָן איז איהם ניט געפעלען געווען. מיר האָבען זיך גענומען קריעגען, און וואָס ווייטער זיינען אונזערע מחלוקות געוואָרען אַלץ שאַרפער. דאָס אַלץ האָט מיר אַזוי פאַרביטערט דעם לעבען, אַז איך האָב זיך בעשלאָסען פון איהם זיך צו בעפרייען. פון אָנפאַנג האָט ער זיך געפוילט צו זעגענען זיך מיט אונזערע סאַפּפערס. אָבער ענדליך האָב איך זיך מיט איהם אַזוי צוקריעגט, אַז ער האָט שוין מעהר ניט געקענט קומען.

דיא יאָהרען זיינען געגאַנגען. איך בין געוואָרען עלטער און — דיקער. איך האָב געטהאָן אַלץ אין דער וועלט צו בלייבען ביי אַ דינע טאַליע. אָבער אַזוי וויא אויף צו להכעיס, האָב איך געהאַט אַ גוטען אַפּעטיט און מיר איז צוגעקומען געוויכט. עס זיינען גע־וואַקסען דיא ביינער און עס האָט זיך געמעהרט פלייש, כאָטש צוריים זיך!.. אייגענטליך גלויב איך ניט, אַז דאָס האָט מיר מיאוס׳ער געמאַכט. עס האָט אָבער פאַרגרעסערט מיין אַלט־מוידישקייט, און איך האָב זיך זעהר דעם לעבען גענומען. דיא נשמה האָב איך פון זיך אַרויסגעשפּאַרט שנורעווענדיג דעם קאָרסעט; אָבער דינער האָט דאָס מיר ניט געמאַכט. איך בין געגאַנגען צעהנדליגע בלאָקס צו־פוס, האָט דאָס אָבער פאַרגרעסערט מיין אַפּעטיט; איך האָב זיך געסטאַרעט צו עסען ווענינ, האָב איך אָבער ניט געקענט פאַרטראָגען קיין הונגער. ניט ווילענדיג, האָב איך געגעסען און געוואַקסען אין דער ברייט.

זאָל מען ניט געפּרופט ווערען צו וואָס מען קען געוואוינט ווערען. האָב איך אַ מאָך געטהאָן מיט'ן האַנט. „זאָל געהן וויא עס געהט!" אָבער אַ מאָל פאַלט אָן דיא אַלטע מרה שחורה. „איך בין אַ פאַרזעסענע", — דערמאָהן איך זיך און ווער דערשראָקען. אַלע מיידלעך האָבען חתונה און איך ניט. איך וועל קיין מאָל ניט חתונה האָבען, קיין מאָל ניט, קיין מאָל ניט! איהר פאַרשטעהט וואָס דאָס הייסט? קיין מאָל אויף'ן לעבען ניט! איך בין ניט אַזאַ מענש וויא אַלע מענשען. אַ פערפלוכטע בין איך. מיר האָט מען אין חרם אַריינגעלייגט. דאָס איז שרעקליכער פון אַלץ — דאָס וואָס איך בין ערגער פאַר אַלעמען, אַ פינסטערע אויסנאַהם, אַ פאַר־שאָלטענע.

דיא נאַטור פאָדערט זיך דאָס איהריגע. אַ מיידעל איז בע־שאַפען געוואָרען צו פיהרען אַ פערהייראַטהען לעבען און אַ מוטער צו ווערען. דיא נערווען־סיסטעם איז ביי איהר ספּעציעל געבויט דערצו; און ווען זיא לעבט ניט וויא דיא נאַטור ערוואַרטעט פון איהר, דאַן בונטעווען זיך דיא נערווען. אָפט טרעפט, אַז אַזאַ מיידעל ווערט קראַנק. אָפט — אַז זיא געהט אַראָפּ פון זינען. דאָס אַלץ זיינען דיא ליידען פון קערפּער. און וואָס איז מיט איהרע מאָראַלישע ליידען? זיי זיינען נאָך ערגער. איך מיין דיא ערני־דערונג, וואָס זיא פיהלט; דעם געדאַנק, אַז אויף איהר איז קיין בעלן ניטאָ, אַז זיא איז אַ פאַרבראַקירטע.

אַ מאַנספּאַרשוין, ווען פרויען קלעפּען זיך ניט צו איהם, ליידעט אויך געגוג מאָראַלישע יסורים. אָבער וויא קומט עס צו דיא שמערצען פון אַ פאַרבראַקירטע מיידעל! פאַרגעסט ניט, אַז דיא אויסקלייבער זיינען ניט דיא פרויען נור דיא מענער. ז י י זיינען דיא פאַרדיענער און דעריבער זיינען זיי דיא פריצים. דער רייכער קען פאַר זיין געלט זיך אויסקלייבען דיא שעהנסטע כלה, כאָטש ער אַליין מעג זיין אַ פאַרזעהעניש.

איהר וועט זאָגען: סטייטש, דאָס רוב הערט מען דאָך גאָר ניט וועגען אַ בחור אַ קלייבער, נור וועגען אַ מיידעל אַ קלייבערקע.

מען שטעלט פאַר, וויא זיא קלייבט און קלייבט ביז זיא בלייבט פאַרזעסען. אָבער דער אמת איז געוועהנליך ניט אז זיא קלייבט, נור אז זיא וואַרט. זיא וואַרט אויסגעקליבען צו ווערען פון א רייכערען חתן.

דיא קלייבער זיינען דיא מענער. און ווען א יונגער מאַן קען ניט קריעגען קיין כלה, הייסט עס איינפאַך, אז ער האָט ניט גענוג געלט. מיר אָבער זיינען דיא סחורה און אז א מיידעל בלייבט זיצען, הייסט עס טאַקי אז דיא קאָסטימער פאַרבראַקירען איהר.

יא, א פאַרבראַקירטע בין איך, א פאַרשטויסענע. אזוי פיהל איך אָפט, און דער געפיהל ברענט מיר וויא הייסע אייזענס. מיר דאכט זיך, אז אַלע קוקען אויף מיר און זאָגען: „אָט געהט זיא! א פאַרשטויסענע נעבעך!“

דיא ניט־פאַרבראַקירטע בין איך מקנא מיט א גיפטיגע קנאה. אָט יענע יחסן'טעס מיין איך, דיא שעהנע מיידלעך און ווייבלעך. מיט א קללה קלעהר איך וועגען זייער קאַלטען שטאָלץ. מיר דוכט זיך, אז זיי קוקען אויף מיר מיט פעראַכטונג און זייערע בליקען שמאַרצען מיין הארץ וויא זאַלץ אויף א רויהע וואונד. איך מיין ניט אזא מיידעל וואָס איז נור שעהן, וואָרים עס זיינען פאַראַן שעהנהייטען וואָס נעהמען וועניג אוים ביי מענער. איך מיין דיא, וואָס זיינען שעהן און האָבען א ווייבערשען טעם אין זייער שעהנ־קייט — אָט דיא, וואָס צופען מענער ביי דיא הערצער. בעללאַ, מיין שוועסטער, וואָלט געוועזן אזעלכע; זיא איז אָבער ניט שעהן. זיא איז איצט אויך א טייוועל; הייגט וואָס וואָלט זיך שוין מיט איהר אָפגעטהאָן, ווען זיא האָט א געטאָקטען פנים'על מיט א פיגור און א קוק פון א גרעפין!

בעטראַכט דיא דאָזיגע שעהנע מיידלעך, וואָס האָבען מאַכט איבער מענער, בעטראַכט זייער גאוה; זייער מערדערליכע גלייכ־גילטיגקייט בעטראַכט! טאַקי וויא דיא גרעפינס געהען זיי. דיא וועלט איז זייערע. דיא מענער הערשען איבער דער וועלט און זיי — איבער דיא מענער. זיי דאַרפען ניט קיין בילדונג, קיין שכל.

זייער געזונגטער נקבה'שער קערפער איז וויכטיגער וויא בילדונג, מעכטיגער וויא שכל. ווען א שעהנע פרויענצימער גיט אויף מיר א קוק, ווער איך שרעקליך אראפגעפאלען ביי זיך. איך דערמאן זיך אז איך האב קיין ווערטה ניט אויף דער וועלט — עפעס אזוי וויא איך וואלט דארפען זיך פארענטפערען וואס איך סמייע אויך צו האבען א פרויען־געשטאלט! איך דערפיהל מיט אלע מיינע גליעדער, אז איך בין א פארבראקירטע, א פארשטויסענע.

אה, וויא איך האס דיא שעהנע פרויען!

אבער ווען איך וואלט אימער געפיהלט מיין אראפגעפאלענ־קייט, וואלט דאך מיר אונמעגליך געווען צו לעבען אויף דער וועלט. א מענש איז ביי זיך א מענש. מען פערגעסט זיך אז מען איז ניט אזוי גליקליך וויא אנדערע. אין לעבען זיינען פאראן פיעלע אנדערע זאכען, פון וועלכע מען קען האבען פערגניגען. ליעבע איז ניט אלעס, און הייראטה איז ווייט ניט אימער ליעבע. מיר, פארזעסענע מיידלעך, האבען א גרויסע טרייסט אויף דער וועלט: דיא צרות פון דיא פערהייראטהע פאאר פאלק, זייערע קריעגערייען, דיא לע־בענס־פערביטערונג וואס פיעלע פון זיי שטעהען אויס — אט דאס איז אונזער נחמה.

VI

איך האב שוין דערמאָנט דיא היינטיגע מאָדע, אז אַ שדוך־חתן זאָל זיך ערקלעהרען אין ליעבע. מיין הויזען־מאַכער איז ניט געוועזען דער איינציגער, וואָס האָט דיא דאָזיגע מאָדע מקיים געוועזען. איך האָב געהאט נאָך אַ פּאָאַר אַזעלכע. מעהר־ניט וואָס דער הויזען־מאכער האָט זיך טאַקי געוועלט איינרעדען, אז ער ליעבט און דיא אנדערע צוויי האָבען גלאַט געדרייט אַ מח. אַ חוץ דעם: ער האָט זיך אויפגעפיהרט לייטיש און זיי — גאַנץ מיאוס.

איך וויל זיך דאָ ניט מאַכען פאַר קיין צדקניות. אָבער וואָס איז שייך? אַ מיידעל — איז דאָס רוב אנשטענדיג. זיא ווייס ביי זיך, אז זיא מוז זיין פּאָרזיכטיג, אז ניט, איז זיא אַ פערפאַלענע. דאָס רוב מיידלעך זיינען ריין; אָבער געבען זיי קרעדיט דערפאַר, אזוי וויא זיי וואָלטען געוועזען הייליגע, איז לעכערליך. דאכט זיך, אַלע פארשטעהען דעם אמת: מיידלעך זיינען אנשטענדיג, ווייל זיי מוזען היטען זייער נאָמען. צי דען זיינען דיא בחורים ערגער פאר אונז, מיידלעך? צי דען זיינען זיי זינדיגערע מענשען במבע? עס הויבט זיך גאָר ניט אָן! אין הארצען זיינען פרויען פונקט אזוי ניט־פרום וויא זיי. נור זיי מעגען אַלץ און מיר טאָרען קיין זאַך ניט. זיי קענען אָפּטהאָן וואָס אין קאָרט שטעהט און עס איז ניט קענטיג, און מיר זיינען פון דער נאַטור אין אַ גאַנץ אנדער לאַגע. מיר מוזען זיין פּאָרזיכטיג.

אז מען טראַכט וועגען אַ זאַך גאַנצענע טעג, דערטראַכט מען זיך צו אַלערליי געדאַנקען. איך קלעהר מיר אַזוי, למשל:

דערפאַר וואָס מיר זיינען אין אַן אנדער לאַגע האָבען מיר אנדערע פפליכטען; אונזער פערראַנטוואָרטליכקייט איז גאָר אַן אנדערע. מיר דאַרפען זיין דיא מוטערס. דעריבער מוזען מיר היטען אונזער אונשולד. דער פאָטער פון דעם קינד קען זיין דער

גרעסטער הולטיי, פארפלעקט דאס פון דעסטוועגען ניט זיין פאטער־ליכקייט. גאנץ אנדערש איז עס מיט דער מוטער פון דעם קינד; וועןן דיא מוטער איז ניט קיין מאראלישע פרוי, איז איהר מוטער־ליכקייט פארשוועכט, ווארים דאן קען מען ניט אלע מאל וויסען ווער דער פאטער איז.

דעריבער איז מען צוגעוואוינט צו זיין שטריינגער צו אונז וויא צו זיי, און היינטיגע צייטען איז דאס גאנץ ריכטיג אויך. מיר, פרויען, אליין ווילען, אז דיא מוטער־ראלע זאל זיין הייליג.

וועגען א ניט־פערהייראטהען מאן איז דאך אפגערעדט; איהם איז געווים אלץ ערלויבט. א כלה ערווארט גאר ניט פון איהר חתן אז ער זאל זיין אונשולדיג. פארקעהרט, זיא וויל, אז ער זאל קיין „שלים־מזלניק" ניט זיין. אבער אפילו פערהייראטהע פרויען פער־האלטען זיך צו זייערע מענער אויך אזוי. „זאל ער הוליען; אבי ביי מיר אין שטוב איז ער מיין מאן" — אזא כלל האבען פיעלע פרויען, וואס אויף זייער אייגענע מאראל איז קיין שפרינקעלע ניטא.

דיא מאראלישע ריינקייט פון א מיידעל פאדערט מארטירעריי; דיא פרייהייטען וואס דיא מענער געניסען, זיינען אונז פערבאטען. מיר מוזען טראגען דיא לאסט פון איינגעהאלטענקייט. מיר טהוען דאס אבער מיט פערגעניגען — אין דער האפנונג א מאל צו היי־ראטהען. מיר האלטען זיך ריין און הייליג פאר דיא פאטערס פון אונזערע צוקונפטיגע קינדער. דער געדאנק וועגען זיי איז אונזער טרייסט. ווען א פארזעסענע מיידעל פארלירט איהר האפנונג צו הייראטהען, פארלירט זיא דיעזע טרייסט. דאן איז איהר מאר־טירעריי אן אמת'ע מארטירעריי.

ניין, איך בין ניט קיין צדקניות. אבער מיר, פרויען, אויב מיר האבען נור דיא געוועהנליכע היינטיגע אנשטענדיגקייט אין זיך, טראגען מיר אויף זיך דיא מאראלישע פפליכטען פון אונזער גאנצען געשלעכט. דיא פרוי אין אלגעמיין מוז זיין אנשטענדיג; דעריבער איז י ע ד ע פון אונז אזוי, סיידען זיא ווארפט פון זיך

אראָפּ דיא פּאָליכטען. אזוי וועניגסטענס, ווערען מיר ערצויגען. אזעלכע בעגריפּע און אזעלכע געפיהלען ווערען אין אונז איינגע־פלאַנצט און געהאָדעוועט פון קינדווייז אויף.

איין חתן מיינער איז געווען אַן אויסגעלאַסענער יונג, און איך האָב גלייך חושד געווען, אַז ער מיינט גאָר לכתחלה ניט קיין שדוך, נור אַ הולטייסקען צייט־פּערטרייב. דאָך האָב איך זיך געמאַכט ניט ווימענדיג.

איך בין מיט איהם געווען פערלאָבט אַ גאַנץ קורצע צייט, און אלץ וואָס איך געדיינק וועגען איהם איז, אַז ער איז געווען אַ רויט־האָריגער, אַ שעהנער, געזונטער בחור, און אַז ער האָט גערעדט מיט אַ פּוילישע אויסשפּראַכע און מיט פּייפענדע „שין״־ען. ווען מיר זיינען אַרויס שפּאַצירען צום ערשטען מאָל, האָט ער מיר גלייך אוועקגעפיהרט אין אַ שטילען ווינקעלע אין פּאַרק און זיך שוין געכאַפּט אַרומנעהמען און קושען.

— ששש! — האָב איך איהם געפּרופט אָפּשטעלען — דאָס וועלען מיר נאָך פּאַספּייען.

— איך ליעב איייך אָבער אזוי—וי—וי! — האָט ער געענטפערט, דריקענדיג מיר צו זיך מיט אַלע כחות און קרעכצענדיג „אזוי—וי—וי״ פון ענטציקונג.

— צו גיך האָט איהר זיך אין מיר איינגעליעבט — האָב איך געשפּאַסט, וועהרענדיג זיך, — איהר קענט דאָך מיר אפילו ניט.

— טאָ, וואָס־זשע איז? אַ נייעס איז דאָס, אַז מען ליעבט זיך איין אויף׳ן שטעלל?

און ער האָט מיר ווידער געדריקט צו זיך און ווידער גע־קושט.

איך האָב זיך געראַנגעלט אי מיט׳ן גאַנצען הארצען, אי ניט מיט׳ן גאַנצען הארצען. איך האָב נאַטירליך פאַרשטאַנען, אַז ער „בלאָפט״, און אַז עס איז ניט קיין אַנשטענדיגע סצענע, אָבער — קיין צדקניות בין איך ניט און איך בין אַריינגעצויגען געוואָרען. אָבער מיין שכל האָט פאָרט געזיעגט. איך האָב זיך אַרויסגעריסען,

און איהם געצוואונגען צו זעצען זיך מיט מיר אויף א ליכטיגער באנק. אבער איך האב דאס ניט געטהאן האסטיג געגוג, ניט אויף'ן שטעלל. איך האב דורכגעלאזען א פאאר מינוטען און דיעזע פאאר מינוטען האבען אויף מיר אויסגעזאגט פון חדר.

ווען איך בין געקומען אהיים האב איך געוואוסט, אז מארגען וועט ער וויעדער אנהויבען זיינע ניט־שעהנע מעשים. „איך וועל איהם ניט צולאזען" — האב איך זיך געטראכט. — „זאל ער זיך איבערצייגען, אז איך בין ניט פון יענע..." און ביי זיך האב איך געוואוסט דעם אמת; אז איך ערווארט מיט אונגעדולד אז עס זאל שוין זיין מארגען אבענד.

אויף מארגען אבענד, ווען ער איז געקומען, האט ער זיך גע־האלטען גאנץ אנדערש. ער איז געווען מעהר געזעצט; ער האט געהיט זיין „שטאטאק". ער האט אליין אויסגעווייכט צו פיהרען מיר אין א פינסטערען ווינקעלע. וועגען קושען האט שוין קיין רייד ניט געקענט זיין. עס איז געווען גאנץ דייטליך: ער האט הרטה געהאט אויף דיא גאנצע בעקאנטשאפט, און האט זיך געסטארעט אליין צו פארגלעטען און ארויסקריכען אזוי, וויא ער וואלט מיט מיר געווען גאנץ ווייטע בעקאנטע, איך זאל זיך ניט האבען וואס צו טשעפען.

עס זיינען פאראן יונגאטשעס וואס ליעבען זיך צו באדען אין אלט־מוידישע יסורים. זיי ערוועקען אין זיי ליעבע אדער גלאט ליי־דענשאפט, מיט א כיון, כדי צו רייצען זיך מיט זיי.

איך האב א מאל געזעהן וויא א שייגעץ רייצט זיך מיט א הונ־געריגען הונט. ער האט איהם געוויזען א גרויסע שטיק פלייש, און איהם בלויז צוגעווארפען א קליינעם ביינדעל. דאס האט נור צוברענט דעם הונט'ס אפעטיט, און דער מערדערישער שייגעץ האט געקוואלען הוקענדיג וויא ער שפרינגט און ברומט און שטעקט הונגעריג ארויס דעם צונג, דער הונט. נו, זיינען פאראן בארמלאזע הולטייסקע יונגען, וואס ליעבען אויף אזא שטייגער זיך צו רייצען מיט א פארזעסענע מיידעל.

איך זאג ניט אז איך האב געהאט אזא חתן. דאס ניט. אבער איינער א מיטעליעהריגער מאן וואס האט זיך צו מיר גע׳שדכן׳עט גאנץ ערנסט, איז ניט ווילענדיג צוגעקומען נאהענט צו אזא רייצע־נעם מיט מיר. ער האט דאס ניט געטהאן מיט א כיון, אבער זעהענדיג מיינע יסורים, האט ער דאך געקוואלען פון דעם — אי רחמנות געהאט אי געקוואלען.

אנגעהויבען האט זיך דאס פון דעם וואס איך האב געמיינט, אז איך האב אויף איהם רחמנות. און שטעלט אייך פאר: מיין רחמנות איז ערוועקט געווארען פון דעם, וואס ער האט מיר דער־צעהלט וויא ער האט געליעבט א פריילין, וועלכע האט איהם ניט גע־ליעבט. זיין צו־וויטאגטע הארץ האט ער פאר מיר אויסגעגאסען. איך בין זיין כלה, זיין חבר׳טע, זיין בעסטער פריינד, האט עס געהייסען. פאר מיר, אלזא, פארטרויט ער דיא גאנצע טראגעדיע פון זיין לעבען. דערצעהלען האט ער געקענט גוט. ער האט געהאט א גלאטען צונג, קיין ווער־טער האבען איהם ניט געפעהלט; און א שטימע האט ער אויך געהאט א שעהנע, א געדיכטע, א באסאווע... האט איהר א מאל באמערקט וואס פאר א ווירקונג א באסאווע שטימע האט אויף א פרוי? עס נעמט איהר ביז דער רעכטער טיפענעס פון איהר הארצען. א באסס ברומט וויא א לייב. עס קלינגט מיט זכר; עס הילכט מיט מאכט, מיט דיא הערשאפט פון דעם זכר איבער דער נקבה. היינט שטעלט זיך שוין פאר ווען דיא באססאווע שטימע רעדט צו אייך מיט אן אומעדיגען הארציגען נגון, דערצעהלט פאר אייך דעם דערצעהלער׳ס לעבענס־טראגעדיע, און דיעזע טראגעדיע איז נאך א ראמאן!

ער איז ניט געווען קיין געבילדעטער מאן, און לערנען האט ער אויך ניט געקענט, אבער ער איז געווען פון אן עדעלע בעל־הבתישע פאמיליע, און ער האט גערעדט וויא אן עדעלער מענש. פון זיין עלטער געוואוינהייט איז ער געווען נעט געקליידעט און האט געהאט פיינע, שטאלצע מאניערען. דא, אין אמעריקא, האט ער צייטענווייז

געארבייט ביי סיגארען און צייטענווייז געהאנדעלט מיט סיגארען. א לעבען פלעגט ער אימער מאכען, אבער ניט קיין רייכען.

דער אונגליקליכער ראמאן, וועגען וועלכען ער האט מיר דער־צעהלט, איז פארגעקומען אין דער היים, אין רוסלאנד. דיא מיידעל, אין וועלכער ער איז דארטען געוועזן פערליעבט, האט געהייסען מאטילדא. עפעס א מאדנער נאמען איז דאס! מאטילדא! צו אריס־טאקראטיש קלינגט עס מיר, און דאך ווילט זיך מיר לאכען פון דיעזען נאמען. איך האב איהם אי ליעב, אי פיינד, נאר דערביי זיינען מסתמא צוזאמענגעפלאנטערט דיא געפיהלען, וואס זיין געשיכטע וועגען מאטילדא'ן האט ארויסגערופען אין מיר. איך געדענק, אז ער האט איהר געשילדערט אלס א שלאנקע מיט שעהנע, דונקעל־רויטע האאר, מיט גרויסע בלויע אויגען — א גוטע, א שטילע.

ער האט זיך געסטארעט איהר פארצושטעלען אלס זעהר א שעהנע, א מערקווירדיג חנ'עוודיגע; אבער איין מאל האט זיך ביי איהם, פערבייגעהענדיג, ארויסגעכאפט די באמערקונג, אז זיא האט געהאט א גלאנציגען שטערען, און דאס איז ביי מיר פערבליבען אלס דאס וויכטיגסטע. וואס ער האט ניט דערצעהלט וועגען איהר, האט אלץ פאר מיר געבליסטשעט איהר גלאנציגער שטערען. דיא שעהנסטע סצענעס האט ער ארום איהר געשילדערט; אלס א מין פרינצעסין האט ער איהר פארגעשטעלט; און איך זעה אלץ איהר לעכערליך־גלאנציגען שטערען!

— ווען ניט איהר שטערען, וואלט זיא מסתמא געוועזן אן אמת'ע שעהנהייט — האב איך איין מאל בעמערקט.

— וויים איך וואס! — האט ער גענטפערט מיט אונצופריע־דענהייט און אונגעדולד. — בלויז א שטיקעלע שטערען האט געגלאנצט. א טהייערע מעשה! ווער האט דאס בעמערקט!...

— אבער פון מיינע גערדאנקען האט אלץ ניט אבגעטראטען דער גלאנציגער שטערען... זאל זיין, אז בלויז א שטיקעל — אבי עס האט געגלאנצט.

מאטילדא'ס עלטערען זיינען געוועזן פיעל רייכער וויא זיינע.

זיי זיינען געווען דיא רעכטע אריסטאקראטישע „סמעטענע" פון שטאדט; איהר מוטער איז געשטארבען, און זיא האט מייסטענס געוואוינט ביי איהר מוהמען, אבער איהר מוהמע איז אויך א רייכע אריסטאקראטישע פרוי.

זייער פאמיליע האט זיך געהאלטען אזוי גרויס, אז זיי איז ניט אנגעשטאנען זייערע טעכטער צו שיקען אפילו אין גימנאזיע, ווארים אהין זיינען דאך געגאנגען ארימע קינדער אויך. אין דייטשלאנד פלעגען זיי זיי שיקען, אין ברעסלאו, דאכט זיך. דארטען האבען זיי זיך געלערענט צוזאמען מיט אנדערע אריסטאקראטישע אידישע מיידלעך, עפעס אין א פריוואט פאנסיאן. מען האט זיי געלערענט דייטש, פראנצויז, טאנצען אויפ'ן אריסטאקראטישען שטייגער, און די אלע צערעמאניעס.... פאר מיין חתן איז געווען א כבוד אריינ־צוגעהן אין אזא הויז וויא מאטילדא'ס אדער איהר מוהמע'ס.

מאטילדא האט איהם ניט געליעבט; אבער זיא האט רחמנות געהאט אויף איהם, און אויס מיטלייד איז זיא בערייט געווען מיט איהם חתונה צו האבען. איהר מוהמע אבער האט געשטערט דעם שידוך. דיא דאזיגע מוהמע איז געווען אן אלטע אידענע מיט נייע געדאנקען. זי האט געוואלט, אז איהר פלימעניצע זאל זיין גליקליך, און אהן ליעבע איז קיין גליק ניטא, האט זי גע'טענה'ט.מסתמא האט זיא זיך אויף דער עלטער ארומגעזעהן אז איהרע אייגענע יונגע יאהרען זיינען אהן ליעבע אוועקגעגאנגען...

נו, האט זיך דער ראמאן געצוויגען.

ער פלעגט שטענדיג זיפצען און וויינען פון ליעבע, און מא־טילדא פלעגט זיפצען און וויינען פון רחמנות און פון בעדויערען, ווארום זיא קען איהם ניט ליעבען; און פאר וואס דיא טאנטע לאזט איהר ניט חתונה האבען אהן ליעבע.

דאס אלץ פלעגט ער מיר שילדערען און דערצעהלען טאג טעג־ליך, ביז איך האב אנגעפאנגען צו זיפצען און וויינען אויף זייביידען: אויף מאטילדא'ן מיט איהר פערליעבטען — דאס הייסט מיין יעצטיגען חתן.

ער פלעגט דערצעהלען מיט אזוי פיעל הארץ, מיט אזא ערנסט־קייט, אז איך פלעג אריינגעצויגען ווערען און זיך גאר פערגעסען, אז דאס איז מיין חתן. איך פלעג זיך צוהערען צו דער געשיכטע, זיך פאָרשטעלען, אז איך בין דערביי, פונקט וויא מען פיהלט בשעת מען לעזט א גוטען ראָמאן. אָבער מאַטילדא'ל גלאַנציגער שטערען האָט אויף איין סעקונדע ניט אויפגעהערט צו בליסטשען פאר מיינע אויגען...

ער פלעגט איהר קושען, גלעטען, און זי פלעגט זיך לאָזען. ער קושט איהרע לאנגע דונקעל־רויטע האָר, איהרע ווייסע, ווייכע הענט; ער קושט דיא ברעמען פון איהרע גרויסע בלויע אויגען; און זיא ערלויבט איהם, און פון צייט צו צייט לאָזט זי ארויס א זיפץ דאָס האָט געהייסען, אז זיא בעדויערט, ווארום זיא קען איהם ניט ליעבען; זיא סטאַרעט זיך ארויסצורופען אן אָבקלאַנג פון זיין ליעבע; אָבער עס איז אלץ אומזיסט... זיא קען ניט... איהר הארץ בלייבט קאַלט צו איהם. אלזאָ, זיפצעט זיא אויף זיין שיקזאל, פאר וואָס ער ווערט ניט געליעבט פון איהר; און זיא זיפצעט אויף זיך אליין, ווארום איהר וואונש איהם צו ליעבען קען ניט פערווירקליכט ווערען. איהר פערשטעהט דעם ראָמאַנטישען פלאָנטער מיט דיא ראָמאַנטישע קוואַטש?

ווען איך בעטראַכט דאָס אלץ איצטער, פערשטעה איך, אז דאָס איז געווען ניט מעהר וויא א מאָדנער סאָרט קאָקעטסטוואָ פון מאַ־טילדא'ס זייט...

עס זיינען פאַראַן טויזענדער פערשיעדענע קאָקעטישע אָנשטע־לען, און איך גלויב, אז מאַטילדא'ס זיפצען זיינען געוועזען א זאָנ־דערבארע מין קאָמעדיע. אָט מיט דעם האָט זיא איהם געהאַלטען נאָהענט צו זיך, געפייניגט זיין הארץ, און געקוואַלען פון זיינע יסורים.

אָבער דאַן האָב איך דאָס ניט פערשטאַנען, און איך האָב זיך אזוי פעראינטערעסירט אין דער געשיכטע, אז איך פלעג קענען שפּזיצען מיט איהם שטונדען לאַנג, און זיך צוהערען וויא ער דער־

צעהלט, עפעס אזוי וויא דאס וואלט גאר ניט געוועז זיינער א ראמאן, נאר אזוי זיך א טראגעדיע. ער איז דאך מיין ליעבער, מיין טהייע־רער; דעריבער אינטערעסירט מיך אלעס וואס האט מיט איהם געטראפען; און זיין טרויער איז מיין טרויער. אזוי האט זיך מיר דאס געדוכט. איך בין ארייננעשלעפט געווארען אין דיעזער ראלע מיינע ביז איך בין ניט אימשטאנדע געוועזן צו פארשטעהן, אז איך שפיעל דא א נארישע קאמעדיע מיט זיך אליין.

אבער וויא דיא מעשה איז, איך בין אריין אין מיין ראלע, און ווען ער האט געשילדערט זיינע יסורים פון זיין ראמאן מיט מאטיל־דא'ן האט מיר שרעקליך וועה געטהאן דאס הארץ פאר איהם. נאר אמת, איך וויל זיך אליין ניט נארען. דער עיקר איז געוועזן, וואס איך האב געוואלט איהם האבען לעבען זיך. ווען ער וואלט ניט געוואלט זיצען מיט מיר, סיידען איך זאל איהם לאזען שניידען מיין פלייש, וואלט איך איהם אויך געלאזען — אבי ער זאל נאר ניט אוועקגעהן...

מאטילדא פלעגט איהם צוהאלטען מיט איהרע אקטיארישע זיפצען, מיט איהר קאמעדיע, מיט'ן אנשטעל, אז זי קען איהם נעבעך נ י ט ליעבען. און מיט מיר איז געוועזן פערקעהרט: איך האב ניט קיין שעהנע בלויע אויגען; איך בין ניט קיין אריסטאקראטקע מיט דייטש און פראנצויז. איך קען ניט נעהמען מיט דעם וואס איך וועל זיך מאכען, אז איך בין גלייכגילטיג. מיט אזעלכע שטיק וואלט איך גאר ניט געקענט אויספיהרען; איך פרעה זיך, ווען מען לאזט מיר פאלען צו די פיס מיט מיין ליעבע, ווען מען ערלויבט מיך געטראטען צו ווערען; איך בין גליקליך ווען מיינער א געליעבטער פערגיסט מיין בלוט. דער אונגליק איז, וואס אפילו מיין בלוט וויל מען ניט פערגיסען...

ביינאכט, אז איך פלעג איבערקלעהרען וואס ער האט מיר דערצעהלט, פלעג איך מיין קישען באגיסען מיט טרעהרען.

איך בין אויף מיין לעבען געוועזן איינגעליעבט צוויי מאל, און דאס איז געוועזן מיין ערשטע ליעבע. האט דער מיטעל־יעהריגער מאן דאס אלץ געטהאן אומישנע? האט ער מיט א כיון

דערצעהלט וועגען זיין טרויעריגער ליעבעס־געשיכטע כדי אין מיין הארצען צו טשעפען ראמאנטישע סטרונעס? האט ער גע־וועלט אין מיר ערוועקען א רחמנות־ליעבע צו איהם? ווען מען וואלט מיר געשטעלט דיעזע פראגע, וואלט מיין אנטווארט געווען אי „יא“ אי „ניין“. א ביסעל האט ער מסתמא געוואוסט וואס ער טהוט און א ביסעל האט ער דערצעהלט אהן א מיין. עס האט זיך איהם פראסט געגלוסט צו דערצעהלען, און איבערצולעבען זיינע אמאליגע געפיהלען. קיין פאלשער מענש איז ער יעדענפאלס ניט. ער האט גראד ליעב דעם אמת... אבער וואס מאכט עס אויס? האלטענ־דיג זיין קאפ אויף מיין פלייצע, און טוליענדיג זיך צו מיר, פלעגט ער זיפצען און שיער ניט וויינען אויף יענע מיידעל אין וועלכע ער איז געווען פארליעבט. און איך — אנשטאט איהם פון זיך אפצושטופען מיט כעס, בין איך אין איהם שרעקליך פארליעבט געווארען. און דאן האט ער זיך געבאדען אין מיין פארליעבטקייט, ערוועקט מיין אייפערזוכט, געררייצט זיך מיט מיין ליעבע, געצאפט מיין בלוט אזוי וויא יענער שייגעץ מיט'ן הונגעריגען הונט. יא, וויא א הונט האט ער מיר בעהאנדעלט. ער האט מיר פשוט אונטער דיא פיס געטראטען, דער מערדער.

אה, וואס איך בין אויסגעשטאנען אין יענע עטליכע מאנאט! און דאך... איהר וועט מיר אפשר ניט גלויבען; עס איז אבער אמת: איך האב זיך גראטולירט מיט דעם וואס איך פיהל ענדליך דעם טעם פון זיין פארליעבט! איך האב געקוואלען פון מיינע יסורים וויא פון א תענוג. איך פלעג זיך צוהערען צו מיין וועהטאג און זאגען צו זיך: אט דאס איז דאס! אט דיעזער גיהנם איז דאס דיא ליעבע! ענדליך האב איך אויך דערלעבט! הייסט דאך דאס, אז איך בין אויך א מענש...

ענדליך האט דאס איהם דערעסען. ער איז פארשוואונדען. געוועהנליך, ווען מיינער א חתן הערט אויף צו קומען, לאז איך דאס גערן. איך לויף איהם ניט זוכען; איך מאך איהם ניט קיין סקאנ־דאלען; ערשטענס, שטעהט מיר ניט אן; צווייטענס, קלעהר איך מיר:

וואָס דען? געהן אין קאָורט? נאַרישקייטען! עס איז ניט מעהר ווי א שאַנדע פאר לייטען! וואָס פאר א גליק איז א געצוואונגענער שידוך? הײנט צו וואָס זאָל איך זיך אדווערטײזען, אז איך בין אַן אַלטע מויד, פון וועלכער דער חתן איז אנטלאָפען? עס קען נאָך אריינקומען אין דיא פּײפּערס, און א סוף! דיא גאַנצע וועלט וועט וויסען, אז מען וויל מיר ניט, און מענער וועלען פון מיר ווייכען נאָך איידער זיי וועלען מיט מיר בעקאַנט ווערען. נו, בלייב איך מיט מיין וואונד אין הארצען, און מאַך קיין טומעל ניט. מיין שוועסטער קאָכט זיך; זיא שרייט, מאַכט גוואַלדען, וויל לויפען דעם אנטלאָפענעם חתן ארעסטירען פאר „בריעטש אָוו פּראָמיס“, אָבער איך האַלט איהר אָפּ און שטיל איהר איין.

דאָ איז אָבער געווען גאַנץ אַנדערש.

איך בין געווען שטערבליך פערליעבט אין מאַטילדאַ׳ס געליעב־טען; איך בין געווען בעצויבערט, און איך האָב מיין גאַנצע הער־שאַפט איבער זיך פערלאָרען. מיט׳ן קאָפּ האָב איך פערשטאַנען, אז דאָס בעסטע איז גאָר ניט צו טהאָן, אָבער דיא הארץ איז געווען צו שוואַך צו פאָלגען דעם שכל.

ניט ווילענדיג האָב איך גענומען זוכען, שפּירען, פאָרשען; איך האָב געוואוסט, אין וועלכע רעסטאָראַנען ער געהט, מיט וועמען ער איז בעקאַנט, מיט וועמען ער האַנדעלט, וועמען ער פערקויפט זיינע סיגאַרען. איך בין נאָכגעגאַנגען וויא א דעטעקטיוו, און אומעדום געזוכט און נאָכגעקוקט. וויא א הונט האָב איך געשמעקט א סליאַד פון זיינע פיס. יאָ, איך האָב זיךווירקליך ערנידעריגט ווי א הונט, און איך האָב דאָס גוט פערשטאַנען; איך האָב זיך אָבער ניט געקענט העלפען; איך האָב קיין שום קראַפט ניט געהאַט זיך איינצוהאַלטען. איך בין געווען אזוי ווי א שכור, וועלכער ווייס, אז די בראַנפען מאַכט איהם אונגליקליך, און וועלכער קען זיך פון טרינקען ניט צוריקהאַלטען.

פערליעבטקייט איז א קראַנק וויא אַלע קראַנקהייטען. עס נעהמט אוועק ביי איין דיא כוחות און דעם מוטה; איהר זייט

שוואך אין קערפער און אין גייסט... איך האב געמיינט, אז איך וועל פון זינען אראפ.

א וואך, צוויי וואכען זיינען אוועק, און איך האב איהם אלץ ניט געפונען. א פערשמאכטע פלעג איך אומגעהן איהם זוכען. ווען איך בין אפילו געווען הונגעריג, פלעג איך אויך ניט עסען. איך בין געווען אין גאנצען פערטהאן אין איין זאך: איהם צו געפינען, מיט איהם זיך צו זעהן, צו רעדען מיט איהם... אך! איך קען ניט ערקלעהרען וויא אזוי איך האב זיך דאן געפיהלט. עפעס אזוי וויא אן אפגע'משפט'ע פערברעכערין בין איך געווען — אן אפגע'משפט'ע, וואס דער אורטהייל בעשטעהט אין ארומגעהן, ארומגעהן איבער דיא גאסען, און זוכען, און זוכען, און זוכען... אין האלז איז טרוקען, אויפ'ן הארץ חלש'ט, דיא פיס זיינען אפ־געמאטערט, אבער איך געה ווייטער. א ווארים איז געלעגען אין הארצען, וועלכער האט ניט געלאזען רוהען. איך געה, און געה, און געה... וויא א גלגול האב איך ארומגעוואנדערט, א פערבלאנ־דזשעטע נשמה, וואס זוכט איהר בעל־הבית.

ענדליך האב איך איהם בעגעגענט.

ער איז ארויסגעקומען פון א סאלון, אין וועלכען ער האט פערקויפט סיגארען.

ווען ער האט מיר דערזעהן, האט ער זיך א כאפ געטהאן. ער האט זיך אבער גלייך קאנטראלירט, און האט געגעבען א שמייכעל צו מיר, א שעהמעדיגען און טרויעריגען שמייכעל... איך האב זיך געמאכט, אז איך האב איהם בעגעגענט דורך א צופאל. אבער ער האט זיך געהאלטען אפענער וויא איך. ער איז איבערהויפט א מענש, וואס האט ליעב דעם אמת. אויב ער שפיעלט א מאל א פאלשע ראלע, טהוט ער דאס אפשר אליין ניט וויסענדיג. עס טרעפט אפט, אז א מענש איז אויף זיך אליין קיין מבין ניט, און זיינע אייגענע אנשטעלען נארען איהם אפ...

— וואס טו'ט דאס לייקענען? — האט ער געזאגט — איך

וויל בעסער ארויסקומען מיט'ן גאנצען אמת. עס איז מיר שווער געוועזען צו קומען צו דיר...

— פאַרוואָס? פאַרוואָס? — האָב איך געפרעגט מיט געבעט, טאקע וויא א פעראורטהיילטע.

— עס איז א סך צו רעדען... אויפ'ן גאס איז ניט דער פּלאַץ.

א מינוט זיינען מירביידע געשטאנען אהן ווערטער. נאָכהער האָט ער זיך אָפּגערופען:

— קום, לאָמיר אריינגעהן אין א קאפע; לאָמיר זיך דורכ־רעדען.

ווען מיר זיינען געקומען אין קאפע, האָט ער אָנגעפאנגען:

— איך האָב צו דיר ניט קיין שלעכטען געפיהל, פּענני; איך בין דיר דער בעסטער פריינד; אָבער וואָס זאָל איך טהאָן? עס ציהט מיר ניט צו דיר. האָב קיין פאראיבעל ניט אויף מיר. איך בין ניט קיין מערדער; איך האָס זיך אליין, פאַרוואָס איך זאָג דיר אזעלכע ווערטער. איך בין אָבער ניט שולדיג. לייקענען האָט קיין זינען ניט; דו פערשטעהסט דאָך סיי וויא סיי...

— נאָר דעם אמת! — האָב איך געזאָגט — איך קען אַלץ אויסשטעהן; עס גיסט זיך פון מיר בלוט, אָבער בעסער הערען דעם אמת! זאָג מיר אַלץ, דעם גאנצען, דעם גאנצען אמת וויל איך הערען... פאַרוואָס ציהט דיך ניט צו מיר?

און ווען איך האָב דאָס געזאָגט, האָב איך אין הארצען מורא געהאַט טאָמער זאָגט ער מיר טאקע דעם גאנצען אמת, דיא איינ־צעלהייטען פון זיין ניט־ליעבע צו מיר; איך האָב געהאָפט, אז ער וועט מיר ווייטער זאָגען גלאַט ווערטער, פעררריידען די צייהן...

— איך ווייס ניט... — האָט ער ווידער אָנגעפאנגען — איך קען דאָס אליין ניט ערקלעהרען... עפּעס... אַה! פאָדער ניט פון מיר, פּענני! איך וואָלט אין פייער און וואסער געגאנגען פאר דיר; אזוי אמת פריינדליך בין איך צו דיר; אָבער וואָס זאָל איך טהאָן? בין איך דען א בעל הבית איבער מיינע געפיהלען? ענטשולדיג

מיר; טויזענד מאָל בעט איך דיר, ענטשולדיג מיר; איך ווייס, אז איך בין א פערברעכער געגען דיר.

— אפשר איז דאָס דיין ליעבע צו מאַטילדא'ן? — האָב איך געפרעגט.

ביי זיך אין הארצען האָב איך געוואוסט, אז ניט דאָס איז דיא הויפּט־זאַך. זיין ליעבע צו מאַטילדא'ן איז שוין לאנג אין זיין הארצען אָבגעקיהלט געוואָרען; עס איז געווען ניט מעהר וויא א פערגאַנגענהייט אין זיינע עראינערונגען. און ווען ער האָט דער־צעהלט וועגען איהר, האָט ער בלויז דורכגעלעבט דיעזע אַלטע פער־גאַנגענהייט, אזוי וויא א לעזער פון א ראָמאַן לעבט דורך דאָס, וואָס עס קומט פאָר מיט דעם העלד און מיט דער העלדין. איך האָב דאָס גוט פערשטאַנען. איך האָב געוואוסט, אז ניט מאַטילדא שטעהט מיר דאָ אין וועג; ווען א שעהנערע מיידעל וויא איך בעגעגענט זיך מיט איהם, און ער ווערט מיט איהר נאָהענט בעקאַנט, וואָלט מאַטילדא איהם היינט ניט געקענט שטערען זיך פערליעבען אין איהר. ער האָט איינפאַך מיך ניט געקענט ליעבען; און ניט בלויז האָט ער מיך ניט געקענט ליעבען, נאָר איך האָב איהם פון זיך פראָסט אָפּגעשטויסען. דאָס אַלעס האָב איך זעהר גוט פער־שטאַנען. אָבער מיר איז אנגענעהם געווען זיך אליין אָפּצונארען, אראָפּצואווארפען פון זיך די שאַנד און ארויפצולעגען דיא גאַנצע שולד אויף מאַטילדא'ן. עס איז אָבער געווען אומזיסט.

— מאַטילדא? — האָט ער זיך אָבגערופען — ניין!... איך וויל ניט נארען ניט זיך, ניט דיר, פעננִי...

עס האָט אין מיר אויפגעקאָכט דיא בלוט פון פערצווייפלונג, און פון פערצווייפלונג בין איך געוואָרען אזוי וויא א מעדדערין. איך וואָלט איהם דערשטאָכען אויף'ן פּלאַץ. אָבער דאָס האָב איך דאָך ניט געקענט טהאָן. האָב איך מיין פערצווייפלונג אויסגע־גאָסען אויף זיך אליין. א זאָנדערבארער געפיהל האָט מיר בע־הערשט. מיר האָט זיך פּלוצלונג פערוואָלט צו הערען דאָס ערגסטע,

אזוי וויא זיך אליין צו שניידען דאס הארץ מיט א מעסער, און זיך צו באדען אין מיין אייגען בלוט.

— אלל רייט! איך וויל הערען דעם גאנצען אמת — האב איך געזאגט, מיט א מין ווילדען טאן — איך וויל איינמאל פאר אלע מאל וויסען, וואו עס ליעגט דא מיין אונגליק. פארוואס שטוים איך דיר אפ פון זיך? זאג! זאג! האב קיין מורא ניט! האב קיין רחמנות ניט! זאג!

ער האט מיר בעקוקט מיט א מינע פון איבערראשונג און פון רחמנות, און האט מיר א גלעט געטהאן איבער'ן האנד.

— בערוהיג דיך, פענני, — האט ער געזאגט, — ווארום ביסטו אזוי אויפגערעגט?

אט פון דיעזען גלעט איז מיין הארץ אזוי וויא צושמאלצען געווארען, און טרעהרען האבען זיך מיר געשטעלט אין דיא אויגען.

— איך זעה, אז דו ביסט מיינער אן אמת'ער פריינד — האב איך געזאגט מיט א פערשטיקטען, פערוויינטען קול — פאר דיר בין איך בערייט מיין גאנצע נשמה אויפצועפענען. איך ערווארט פון דיר גאר ניט. איך ווייס, אז דו קענסט מיר ניט ליעבען, און איך פאדער גאר ניט. דו ביסט דער איינציגער, וועמען איך ליעב אזוי שטארק, מעג איך דאך וועניגסטענס פון דיר פערלאנגען: דו זאלסט מיר אלץ אויסזאגען. דעם גאנצען אמת. אלע, אלע קעהרען זיך אפ פון מיר; אבער פארוואס? פארוואס זאל איך ניט וויסען איין מאל פאר אלע מאל מיט וואס איך טרייב זיי אפ פון זיך. דו מוזט מיר זאגען דעם אמת; דו ביסט דער ערשטער, וועמען איך האב ווען עס איז ווירקליך געליעבט. איך האב א רעכט צו פאדערען פון דיר, דו זאלסט מיר אלעס אויסזאגען — האב איך איבערגעזאגט דאס זעלבע.

ער האט זיך א קרים געטהאן. עס איז איהם אונאנגענעהם געווארען... אזא געשפרעך איז איבערהויפט ניט קיין געשמאקע זאך. ווער וויל דאס יענעם ערקלעהרען מיט איינצעלהייטען, פאר וואס מען האט איהם ניט ליעב? א חוץ דעם: קען מען דען אימער

אנרופען אזעלכע זאכען מיט'ן נאמען? עס איז נאר קיין נאמען צו דעם ניטא... פונקט וויא עס איז שווער אנצואווייזען אין וואס עס ליעגט א מענשען'ס חן, אזוי איז שווער אנצווייזען זיין אונ־חן.

אבער א מאדנע שטימונג איז אויף מיר אנגעקומען. איך האב זיך איינגעגעסען אין איהם אז ער מוז מיר אלעס זאגען; עפעס אזוי ווי איך וואלט דא מיט איהם געוואלט האבען א דעבאטע, ערקלעהרען, אז ער האט א טעות, אז דיא אלע אורזאכען פון זיין פיינדשאפט צו מיר זיינען גאר קיין אורזאכען ניט, און אז ער דארף מיר יא ליעבען... וועגען א געשמאק־זאך לאזט זיך ניט ארגומענ־טירען, נאטירליך; מיט דעבאטען איבערצייגען דעם וואס ליעבט אייך ניט, אז ער דארף אייך יא ליעבען — דאס האט קיין זין ניט. און איך האב דאס אלץ גוט געוואוסט, און דאך... איך בין צוגע־שטאנען, אז ער מוז מיר פארט אלץ ערקלערען, און איך האב זיך פון איהם ניט אבגעטשעפעט. אבער איך בין ניט דיא איינציגע ניט־געליעבטע פערליעבטע, וואס טשעפעט זיך צו מיט אזעלכע פראגען, עסט זיך איין אין דיא ביינער, ווערט נאך מיאוסער דורך דעם, און קען זיך ניט העלפען...

אזוי האב איך איהם געמוטשעט מיט מיינע פראגען, און ער האט זיך אלץ געטרייעט ארויסצודרעהען, ביז ענדליך האט ער מיר געענטפערט.

א, ס'ארא ענטפער דאס איז געווען! אזוי לאנג וויא איך וועל לעבען, וועל איך דאס ניט פערגעסען. ער האט דאס ארויסגע־רעדט א ביסעל מיט גיפט, פון כעס פאר וואס איך לאז איהם ניט צורוה, און אום מיך צו בעשטראפען פאר מיין צוטשעפעניש זיך צו איהם; און א ביסעל טאקע, ווייל איך האב איהם געצוואונגען ארויסצוזאגען דעם אמת.

— נו... — האט ער געזאגט, מיט א פנים, וואס האט אויס־געדריקט אי פערדרוס, אי שעהמעדיגקייט — וויא זאל איך דיר זאגען?... דו נודעסט מיר... ס'הייסט, איך מיין ניט...

מיין הארץ איז מיר איינגעפאלען. ווען ער וואלט מיר גע־

געבען מיט א האק אין קאפ, וואלט מיין וועהטאג און מיין צוטור־מעלטקייט ניט געקענט זיין גרעסער. ווען ער וואלט זאגען טויזענד מאל ערגערע זאכען אויף מיר, וואלט דאס מיר אזא וועהטאג ניט פערשאפט.

ער האט זיך גלייך פערכאפט, געפרובט פערגלעטען; ער האט מיר פערזיכערט, אז ער האט ניט געברויכט דעם ריכטיגעןווארט, אז פערקעהרט, איהם איז אנגענעהם מיט מיר צו רעדען, ווייל איך בין א קלוגע... עס האט אבער ניט געהאלפען. דיא ווערטער: „דו נודעסט מיך" זיינען פערבליעבען אין מיין הארצען וויא א ברע־נענדער קויל. איך בין א קלוגע! כא! כא! כא! אזוי ווי עס איז אונמעגליך צו זיין א קלוגע און דאך נודען...

א מערקווירדיגע זאך: דאכט זיך, א ווארט און ניט מעהר, און גאר ניט אזא שרעקליכער ווארט אויך... דאכט זיך, גאר ניט קיין גרויסע בעליידיגונג... אבער פון דעם דאזיגען „מילדען" ווארט בין איך אוועק אהיים א גאנץ נייער מענש. עפעס אזוי וויא מען וואלט מיר אריינגעווארפען אין א זומפ פון א שרעקליכען זארט שמוץ, און מיר אפגעבאדען אזוי, אז עס זאל מיר דורכנעהמען אלע גליעדער. מיין הארץ און מיין נשמה אבגעבאדען... וואו איך בין געגאנגען, און וואו איך בין געשטאנען, האב איך געפיהלט, אז איך נודע. מיט וועמען איך האב גערעדט, האט זיך מיר געדוכט, אז איך נודע איהם. ווען מען האט מיר געוויעזען עפעס א קאלטע מינע, הגם דאס איז געווען צוליעב א גאנץ אנדערע זאך, האב איך געמיינט, אז דאס איז דערפאר, וואס מען האט מיר פיינד, ווייל איך נודע. אפילו מיין שוועסטער האב איך אפט חושד געווען, אז זיא וויל פון מיר פטור ווערען, אז זיא ווארט אז איך זאל שוין אוועקגעהן אהיים, ווייל איך נודע איהר.

איך האב געטרייעט ניט צו רעדען קיין סך; איך בין ניט געקראכען קיינעם אין דיא אויגען, איך האב זיך געהאלטען בעזונ־דער, כדי איך זאל ניט נודען; האט אבער מיין שוועסטער און

אפילו אזוי בעקאנטע געגומען שרייען אויף מיר, פאר וואס איך בין געווארען אזא „פערזויערטע“, אזא „מרוק“...

איך האב אלע ווילע געקוקט אין שפיעגעל צו זעהן מיט וואס איך נודע, עפעס אזוי וויא מיין „נודען“ וואלט געווען אויסגעגאסען ביי מיר אויפ'ן פנים. גאנצענע שטונדען פלעג איך אפקלעהרען וועגען דעם.

— וואס הייסט אייגענטליך „נודען“? — האב איך זיך ענדליך געפרעגט.

אין אמת'ען איז דאס איינער פון יענע ווערטער, וועלכע מען קען ניט פערטייטשען. אבער מיר האט געצויגען צו זעהן זיך מיט איהם, נאר עס האט מיר געפעהלט א תירוץ אי פאר זיך אליין, אי פאר איהם; האב איך אין דער פראגע דערזעהן א נייעם תירוץ. איך וועל געהן און איך וועל איהם פרעגען! זאל ער מיר ערקלעהרען, מיט וואס איך נודע. איך האב געפיהלט, אז מיט אזעלכע פראגען גופא, וועל איך איהם נודען. עס האט אבער ניט געהאלפען, איך בין געגאנגען איהם ווידער זעהן. און דער סוף איז געווען, אז ווען איך האב איהם געכאפט נעכסטען מאל, איז ער געצוואונגען געווען מיר צו זאגען א ליגען, אז ער מוז גלייך אוועקגעהן, און דערביי האט ער בעמערקט, אז ער פאהרט מארגען אוועק.

איך האב געוואוסט, אז דאס איז א ליגען, אבער מעהר נאך איהם נאכצולויפען האב איך שוין קיין מוטה ניט געהאט.

איך בין ווידער געבליבען אליין. ווידער האב איך דער־פיהלט, אז איך בין א פארבראקירטע, ניט וויא אלע.

באמערקט: היינטיגע צייטען איז דאך אלץ צוליעב געלט. א רייכע מיידעל בלייבט דאך ניט זיצען. אויף איהר געפינט זיך אימער א בעלן — זיא מעג אפילו זיין א מאלפע.

פאר וואס בין איך א פארבראקירטע? פאר וואס קומט דאס מיר צו זיין א מארטירערין? ווייל איך בין אן ארימע מיידעל! נו, איז דאס ניט קיין מיאוס'ע וועלט?

מיט דער נאטור האט דאך דיא נדן ביזנעס ניט צו טהאן. וואס

וויים דיא נאַטור פון ביזנעס? .. א מאָהל טענה איך צו זיך: אז עס וואָלט קיין נדן ניט געווען, וואָלסט דוא אויך געווען א פאַרבראַ־ קירטע, וואָרים די מענער וואָלטען זיך דאַן געבאָפּט לויטער פאַר שעהנע. היינט אָבער, ווען דוא וואָלסט געהאַט א סך נדן, וואָלסט דוא דאָך א חתן נעקראָגען...

האָב איך אָבער אזא ענטפער: ווען עס וואָלט ניט געווען קיין נדן אויף דער וועלט, וואָלט א שעהנע פרוי גענומען נור א שעהנעם מאַן; נו, וואָלטען דיא מיאוס'ערע מענער געמוזט בלייי־ בען ביי דיא מיאוס'ערע פרויען. דאָס וואָלט געווען נאַטירליך, און פאַרזעסענע מיידלעך וואָלטען געווען א גרויסע זעלטענהייט.

דיא געלט־פראַגע פאַרפּלאָנטערט אלץ, מאַכט אלץ אוננאַטיר־ ליך. דיא מיאוס'ע בחורים וואָס פאַרדיענען גוטע געלט, כאַפּען צו אלע שעהנע מיידלעך; דיא מיאוס'ע מוידען וואָס האָבען נדן, נעהמען ווען זיי ווילען, און דיא אָרימע מיידלעך וואָס זיינען ניט שעהן, האָבען גאָרניט קיין אויסזיכט חתונה צו האָבען.

איך בין צו דיא דאָזיגע געדאַנקען געקומען מיט מיין אייגע־ נעם שכל. מיין קאָפּ האָט אלע מאָל געאַרבייט אויף דיא דאָזיגע פראַגען, וואָרים דער, וועמען עס קוועטשט א שוך, יענער הערט ניט אויף צו קלעהרען וועגען דעם שוך. פלעג איך אזוי לאַנג קלעהרען ביז איך פלעג זיך דערקלעהרען.

איך האָב געזעהן וואָס פאַר א מיאוס'ע וועלט מיר האָבען.

קיין געבילדעטע בין איך ניט, אָבער לייענען א קלוגען אַרטי־ קעל אָדער עפּעס א ביכעל האָב איך שוין פון לאַנג ליעב. געטריעבען האָט מיר צו דעם מיין מיידעלשער אינטערעס. איך האָב געזוכט ראָמאַנען, און פון דיא נאַרישע ראָמאַנען בין איך צוגעקומען צו קליגערע זאַכען. אויך האָב איך דערטאַפּט א מאָל א ראָמאַן וואָס איז ניט אזוי נאַריש. אויף אידיש האָב איך געפונען מעשות, וואו אלץ ווערט געגעבען צו פאַרשטיין ריכטיג און גרונטיג. מען ווערט א פערשטענדיגער מענש דאָס לעזענדיג. גאַנצע נעכט קען איך אָבזיצען לעזענדיג אזעלכע זאַכען. הלואי וואָלט איך געקענט

ענגליש אָדער דייטש אָדער רוסיש וואָלט איך געהאַט גאַנצע בערג מיט קלוגע אַרטיקלען און ביכער אַזעלכע. איך מוז זיך בעגנוגענען מיט אידישע; אָבער עס איז דאָ גענוג אידישע אויך — מען דאַרף נור ניט זיין קיין גלאָמפּ; מען דאַרף זעהן וואָס עס איז נאַריש און וואָס עס האָט אַ טעם מיט אַ ריח. און מען דאַרף ניט סתם לייענען; מען דאַרף לייענען און בעטראַכטען אַלץ. דאָס עפענט דעם מח.

איך האָב שוין געזאָגט, מיט וואָס פאַר אַ שנאה איך קוק אויף דיא שעהנע פרויען. ווען איך זעה אַ מיאוס'ע פרוי, וואָס איז פאַרהייראַטה ווייל איהר טאַטע האָט איהר געגעבען אַ סך נדן, דער־פיהל איך צו איהר אויך אַ שנאה. עס ווילט זיך מיר אויסשרייען: „ווי געפעלט זי דיר? זי דאַרף דאָך גאָר בעלאַנגען צו אונזער חדר!“ איך פערגין איהר פראָסט ניט וואָס זיא האָט זיך אויסגע־קויפט. און מיר דוכט זיך, אַז זיא קוקט אויף מיר און שמייכעלט: „אַהאַ! איך האָב זיך אַרויסגעכאַפּט פון אייער אַלט־מוידישע חברה און דו מוזט דאָרטען בלייבען!“

ניט מיינט אָבער, אַז איך בין אַזא ניט־פערגינערין. מען זאָגט אַז אַן אַלטע מויד האָט אַ פאַרטריקענטע נשמה; אַנדערע זאָגען גאָר, אַז זיא טראָגט אַ בעהאַלטענע בלוט־דורשט אין זיך. עס איז ניט אמת. פיעלע פון אונז זיינען גראָד ווייך און גוט וויא דיא ענגלען. און דאָס לייגט זיך אויף'ן שכל אויך: אַ שעהנע פרוי איז אַן עגאָאיסטקע; איז צובאַלעוועט; זיא איז געוואוינט צו קאָמאַנדעווען איבער מענער, און צו קוקען מיט פעראַכטונג אויף איהרע ניט־שעהנע שוועסטער. זיא מיינט אין אמת'ן, אַז דיא וועלט איז בעשאַפען געוואָרען פון איהר'ט וועגען! מיר אָבער, דיא פאַרבראַקירטע, זיינען צוגעוואוינט צו זיין בעשיידען, ניט צו פאָדערען צו פיעל. מיר זיינען געוואוינט ניט בעדיענט צו ווערען נור צו דיענען. מען חנפ'עט אונז ניט. מען פערדאַרבט ניט אונזערע הערצער.

ניין, ניט פון ניט־פערגינגען איז דאָס, וואָס איך האָב פיינט

א פערהייראַטהע מיאוס'ע רייכע פרוי! אז איך בעטראַכט איהר, קומט ביי מיר אויס, אז איהר מאַן האָט זיך איהר פארקויפט פאַר געלט — פארקויפט זיין ליב פאַר איהר נדן.

עס איז עקעלהאַפט געגוג ווען א שעהנע מיידעל האָט חתונה מיט א מיאוס'ען מאַנסביל, ווייל ער איז א פארדיענער. זיא פארקויפט איהר ליב צו איהם. אייגענטליך איז דאָך דאָס אזוי וויא א גאַסען־פרוי טהוט. אָבער צו דעם איז מען שוין מעהר צו־געוואוינט. אז אַ מאַנסביל אָבער זאָל מיט זיין ליב האַנדלען איז שווידערליכער.

דאַכט זיך דיא פרוי, דיא וואָס דאַרף האָבען קינדער, וואָס דאַרף זיין א מוטער, — זיא איז דאָך היילִיג. האָט דאָך בעדאַרפט זיין שרעקליכער צו זעהן וויא א פרויענצימער פארקויפט זיך? דער אַנטוואָרט אָבער איז: דער מאַנסביל איז שוין פון לאַנג דער פאַרדיענער, דער שפייזער. דעריבער איז ער שוין פון לאַנג דער קויפער פון פרויען־פלייש. דעריבער איז מען צוגעוואוינט דערצו. נו, קומט אַרויס דער ווידערשפּרוך אז גראָד פון דעם היילִיגען געשלעכט שלעפּען זיך איבער דיא גאַסען אַרום טויזענדע און טויזענדע פאַרשוועכטע, פאַרזונקענע, וואָס האַנדלען מיט זייערע לייבער.

דיא שעהנע כלה זאָגט צו דעם מיאוס'ען רייכען בחור: „קענסט מיך האָבען! פאַר דיין געלט קענסטו, דוא מיאוס'קייט, מיין געליעבטער זיין. מיין ליעבע פאַרקויף איך."

דיא רייכע מיאוס'ע כלה זאָגט צום שעהנעם בחור: „נעהם מיך! זיי מיין מאַן! בעפריי מיך פון מיין מאַרטירערייּ. איך וועל דיר דערפאַר א גרויסען נדן בעצאָהלען..."

אָה, וויא מיאוס, וויא עקלעהאַפט דאָס איז!

ווען איך האָב געהערט, אז עס זיינען פאַראַן מענשען וואָס האַסען דיא וועלט פאַר וואָס אין איהר זיינען פאַראַן רייכע און אָרימע און דיא אָרימע מוזען זיך פאַרקויפען צו דיא רייכע, — ווען איך האָב דאָס גוט דערהערט, האָב איך ביי זיך אין הארצען אויס־געשריען:

אַז עס וואָלטען ניט געווען קיין אָרימע און קיין רייכע, וואָלטען שעהנע פרויען ניט דארפען זיך פארקויפען צו ניט־קיין־געליעבטע פארדיענערס! און שעהנע יונגען וואָלטען זיך ניט פארקויפט צו רייכע פארזעהעניס׳ען! אָבער וויא איז דאָס מעגליך? וויא קען דאָס א וועלט זיך פיהרען אַז עס זאָל ניט זיין קיין אָרימע און קיין רייכע? דיא סאָציאַליסטען מיינען שוין גאָר גוט. אָבער וויא קען זייער מיין מקוים ווערען? מאַלע וואָס עס וואָלט געווען גוט...

ניט וועגען שעהנקייט אָדער מיאוס׳קייט האַנדעלט זיך דאָ. ניט דאָס איז דער עיקר. מיט ליעבע ווערט געהאַנדעלט. ליעבע ווערט געקויפט און פאַרקויפט. דאָס איז דער עיקר.

ניט אימער ליעבט מען זיך אין אַ שעהנע. אויף כּריט און שריט טרעפט, אַז מען פערליעבט זיך אין אַ מיאוס׳ע און נאָך עפטער טרעפט, אַז אַ פרוי פערליעבט זיך אין אַ מיאוס׳ען מאַנס־פערזאָן. אָבער צי שעהן צי ניט שעהן — אַבי עס איז פאַראַן ליעבע אויף דער וועלט, און ליעבע קען מען קויפען פאַר געלט. אָט דאָס מיין איך.

יאָ, דיא טיעפסטע ליעבע האָט מען אַ מאָל טאַקי צו אַ פער־זעהענים. און אַז מיר האַלטען שוין יאָ דערביי, — וואָס איז איי־גענטליך שעהן און ניט־שעהן? זעהר אָפט איז דאָס ניט מעהר וויא אַ געשמאַק־זאַך, אַ חן־זאַך. דאָס וואָס איינעם געפעלט, גע־פעלט אַ צווייטען גראָד ויט. קיין שכל שטעקט אין דעריין ניט.

און דאָס איז נאָך אויך ניט אַלץ. עס טרעפט, אַז אַ מאַן, למשל, וויים אַז דיא פרוי אָדער מיידעל איז אַ מיאוס׳ע, און דאָך איז ער פערליעבט אין איהר. זיא האָט אַזוי פיעל חן אין זיינע אויגען, אַז ער איז פשוט פאַר׳כישוף׳ט. איך קען גראָד אַזאַ פּאָריל. ער איז אַ מאָל געווען מיין באָסס. זיא האָט דאַן געאַרבייט מיט מיר צוזאַ־מען. זיא האָט אַ קורצען קרומען נאָז מיט גרויסע שיטערע צעהן, און דיא אויגען זיינען ביי איהר אויך ניט איבעריג געראָטען. דער באָסס פלעגט דאָס אַלץ זעהן. ער איז ניט געווען פאַרבלענדט. ער פלעגט ליעבען צו רייצען זיך מיט איהר, וואָס פאַר אַ „מאָנקי" זיא

איז. זיא פלעגט אָבער מיטלאַכען, וואָרים ער פלעגט דאָס אַלץ זאָגען מיט ליעבע. ער איז פּראָסט געוועזען פאַרקאָכט אין איהר. איך פלעג זיך וואונדערען: וואָס טהוט זיך דאָ מיט איהם? וויא באַלד אַז ער ווייס אַז זיא איז אַ מיאוס'קייט, טאָ וואָס ציהט איהם אַזוי צו איהר?

איך בין געקומען צום שלוס, אַז דאָס זיינען איהרע בעוועגונגען, איהר שטימע, און איהר האַלטען זיך.

אַ זעהר אַנגענעהמען קול און זעהר אַנגענעהמע אַוואַיעס האָט זיא; אַ מאָדנע ווייכקייט, אַ ליעבליכע אומעדיגע פאַרטראַכטקייט ליעגט אין זיי; זיא רעדט וועניג, שמייכעלט מיט אַן עהרליכען גוטען שמייכעל, און אַלץ וואָס זיא טהוט, טהוט זיא איידעל און שטיל. און האַלטען האַלט זיא זיך אַ ביסעלע מיט שטאָלץ. איהר פאַרשטייט? זיא איז ניט זעהר שטאָלץ, נור עטוואָס. איך אַליין האָב זיך אויך פאַראינטערעסירט אין דעם. אַ שטאָלצע האָב איך פיינט. אָבער איהר ביסעלע שטאָלץ האָט מיר געצויגען. נו, האָט דער באָסס זיך פאַרליעבט אין דעם און אין איהר קול און אין איהרע אַוואַיעס. עפּעס אַזוי וויא אינוועניג וואָלט זיא געוועזען שעהן, און ער האָט זיך פאַרליעבט אין דיא אינערליכע מיידעל כאָטש דיא אויסערליכע האָט געהאַט אַ קרומען נאָז מיט מיאוס'ע צייהן און ניט־קיין־שעהנע אויגען.

זיי האָבען חתונה געהאַט.

מילא, אין דיזען פאַל איז געוועזען ליעבע פוןביידע זייטען, וואָרים ער איז איהר טאַקע געפעלען געוועזען. אָבער וויא פיעל פאַאָרלעך אַזעלכע האָט איהר?..

VII

איך וועל דערצעהלען נור וועגען נאך איין חתן מיינעם — וועגען מיין ליעבסטען.

דאס איז געווען דער איינציגער מיט וועמען איך בין געווען אמת גליקליך; מיר האבען זיךביידע געליעבט, און אונזער ליעבע איז געווען דורכאוים ליעבע; ווארים עס זיינען פאראן אזעלכע ליעבעס וואס זיינען געמישט מיט האס: מען ליעבט דעם קערפער און מען האט פיינט דעם כאראקטער; מען ליעבט זיך וויא חיות, אבער אלס מענשען קען מען זיך ניט פארטראגען. ביי אונז איז ניט געווען אזוי. מיר האבען זיך געליעבט אי קערפערליך אי אלס מענשען.

פאר וואס טרעפט דאס אזוי אפט, אז פארליעבטע קריעגען זיך, שלאגען זיך זאגאר? א מאל דערגעהט דאס אפילו צו א מארד. פאר וואס איז דאס אזוי? דאכט זיך, שלאגען שלאגט מען דיא וואס מען האט פיינט... דער תירוץ איז, אז צוזאמען מיט דער ליעבע געהט דארטען א שנאה, און דיא שנאה ציינט זיך ציימענווייז ארוים. מען ליעבט דיא לייב, און מען טראגט א שנאה אויף דעם אינערליכען מענשען.

„ליעבע"! — וואס פאר א פאלשער ווארט דאס איז! אויף א מוטער, וואס שפרינגט אין פייער פון איהר קינד'ס וועגען, זאגט מען, אז זיא ליעבט איהר קינד; און אויף אן איינגעליעבטע פרוי וועלכע פאר'סם'ט איהר געליעבטען זאגט מען אויך, אז זיא ליעבט... וויא לעכערליך דער ווארט איז! אויב א ווארט קען זיין א צבועק, איז דאס דיעזער ווארט „ליעבע".

און מיין ליעבע, וועגען וועלכע איך וויל דא דערצעהלען, איז

געווען נור ליעבע; מיר זיינען געווען אמת׳ע גוטע פריינד, אמת געטריי איינער דעם אנדערען. אויך זיינען מיר געווען אמת׳ע חברים.

איך בין שוין דאן אלט געווען עטליכע און דרייסיג יאהר, אבער ווען איהר וועט הערען וויא אלט ער איז געווען, וועט איהר זיך וואונדערען, וואס איך האב אזא מאן געקענט ליעבען. און אפשר וועט איהר מיר ניט גלויבען, אז איך האב איהם גאר געליעבט. איהר וועט זיך קלערען: אן אלטע מויד! — איז זיא בערייט געווען חתונה צו האבען מיט א טויטען, אבי עס זאל הייסען, אז זיא איז פערהייראטה.

ער איז געווען א מאן פון עטליכע און פופציג יאהר, און ער איז שוין געווען גאנץ גראה. און דאך פארזיכער איך אייך, אז מיין ליעבע צו איהם איז געווען זעהר גרויס. איך האב דא געזאגט, אז מיר זיינען געווען חברים און טריי איינער דעם אנדערען; וועט איהר דאך אוודאי מיינען, אז קיין ליעבע וויא צווישען מענער און פרויען איז ביי אונז ניט געווען. פערזיכער איך אייך נאך א מאל, אז מיר האבען זיך אמת געליעבט. מיר האבען זיך געפיהלט וויא יונגינקע חתן־כלה, .ויא א יונגע פאאר טייבעלעך האבען מיר זיך געפיהלט.

ער איז געווען שעהן־געבוים, א געזונטער, א נעטער מאן, מיט שעהנע אויגען. פיעל אינגערע וויא איך וואלטען זיך אין איהם דאן געקענט פערליעבען.

אונזער בעקאנטשאפט האט זיך אנגעפאנגען פון א געשפרעך, וואס מיר האבען געהאט אין מיין שוועסטער׳ס שטוב. ער איז געווען דער לענדלארד, און זיא האט אקארשט אריינגעמופט אהין. ער איז געווען גאנץ רייך, א למדן פון דער היים און דא איז ער געוואָרען פרייגעזאנען. עס האט זיך ארויסגעצייגט, אז ער האט געהערט פון מיין טאטען דעם ראש ישיבה. מיר האבען זיך צורעדט וועגען היימישע און היעגע אידען און מיר איז געפעלען געווען וואס ער האט געזאגט — זיינע געדאנקען, זיין ארט ריידען; און איהם

זיינען געפעלען געוואָרען מיינע רייד. מיר האָבען זיך אזוי גוט פערשטאַנען איינע דיא אנדערע! ער איז א מענש מיט שכל, ניט מיט קיין ביטרען שכל, נור מיט אַן אידעלען, א פיינעם. ער האָט אויך א טבע צו בעטראַכטען מענשען און וואָס מיט זיי קומט פאָר, אזוי וויא איך. קורץ, אונז האָט געצויגען ווייטער צו האָבען גע־שפּרעכען.

צוערשט האָב איך וועגען איהם געקלעהרט וויא וועגען אַן אַלטען מאַן, א זיידען, אַן אָנקעל, מיט וועמען עס איז א פערגניגען צו ריידען. עס זיינען דאָך פאַראַן אזוי ווייניג מענשען אַזעלכע! אָבער נאָך דעם צווייטען אָדער דריטען געשפּרעך האָב איך גענומען פיהלען אנדערש צו איהם. אונזערע רייד האָבען אָנגעפאַנגען צו האָבען א מעהר פּערזענליכען כאַראַקטער. ער האָט שוין גערעדט א ביסעל וועגען זיך און א ביסעל וועגען מיר פּערזענליך און איך אויך אזוי. דורך דעם האָב איך עפּעס אזוי וויא פּלוצלונג אויף איהם גענומען קוקען גאָר מיט אנדערע אויגען.

„ער איז נאָך גאָר ניט אזוי אַלט" — האָב איך א מאָל צו זיך א זאָג געטהאָן, און בין עפּעס אזוי וויא אינערליך רויט געוואָרען, פאַר זיך אליין זיך פאַרשעהמט. „ער איז שעהנער וויא פיעלע יונגע. וואָלסטו איהם געקענט הייראַטהען?"

וואָס א טאָג ווייטער האָב איך מעהר געפיהלט, אז יאָ...

מיר זיינען געוואָרען זעהר נאָהענטע פריינד, און פיעל מעהר וויא פריינד... מיט דייטליכע ווערטער האָט ער מיר קיין ערקלעה־רונג ניט געמאַכט; אזוי וויא אליין ניט בעמערקענדיג, האָבען מיר ביסלעך־וויז אָנגעהויבען צו ריידען און האַלטען זיך וויא פּער־ליעבטע. מיר פלעגען אָפּמאַכען וואו זיך צו טרעפען. ער פלעגט מיר נעהמען אין גוטע רעסטאָראַנען; מיר פלעגען געהן שפּאַצירען, אויס־פאָהרען.

דאָס רוב ליעבעס פאַנגען זיך אָן פון דעם גוף; מען פאַר־אינטערעסירט זיך אין א פּאָאַר אויגלעך, בעקלעך, אין א געזונטען קערפּער; דורך דעם ווערט מען שוין צוגעבונדען צו יענעם'ס רייד

אויך. זעהר אָפט בעשטעהט דיא גאנצע ליעבע אין קערפּער. אַ מאַן האַלט, צוביישפּיעל, זיין ווייב וויא אַן אויג אין קאָפּ, אָבער קיין חבר איז זיא איהם ניט. ער קען מיט איהר זיך קושען און האַלזען, אָבער פיהרען אַ לאַנגען געשפּרעך — ניט. זיא איז ביי איהם „ניט מעהר וויא אַ אידענע", דאָס הייסט אַ ווייב, אָבער ניט קיין מענש. און זיא איז צופריעדען. זיא בעטראַכט זיך אויך פאַר „ניט מעהר וויא אַ אידענע". דאָס רוב פּאָאַרלעך לעבען אַזוי. יאון אַמאָל איז פאַרקעהרט: דיא ווייב איז פיעל קליגער און זיא האַלט דעם מאַן ניט פאַר קיין מענשען.

עס זיינען, אָבער אויך פאַראַן אַ סך מענער, וואָס קוקען אויף זייערע ווייבער יאָ ווי אויף חבר'טעס, און דיא פרויען אויף זיי — וויא אויף חברים. זיי ליעבען זיך אי מיט'ן גוף אי מיט דער נשמה. אַזא זאָרט ליעבע איז געווען צווישען מיר און דעם לענדלאָרד. און אָנגעפאַנגען האָט זיא זיך ניט פון גוף, נור פון גייסט. דורך דעם וואָס מיר האָבען זיך פאַראינטערעסירט אין דיא געשפּרעכען, וועלכע מיר האָבען געפיהרט, זיינען מיר געוואָרען צוגעבונדען קערפּערליך אויך.

איך בין געווען גליקליך, אמת גליקליך; און'ער אויך. ער האָט גאָר גענומען אויסזעהן אינגער, מונטערער, שעהנער, לעבעדיגער, פלינקער. זיינע גרויסע שוואַרצע אויגען האָבען געשיינט מיט גליק. דיא וועלט האָט ביי אונז בעקומען גאָר אַ נייע בעדייטונג.

אַמאָל, ווען איך פלעג לייענען אין אַ ראָמאַן, צ. ב., אַז דיא וועלט האָט פאַר דעם העלד אָדער העלדין בעקומען אַ נייע בעדייטונג, האָב איך ניט געוואוסט, וואָס דאָס הייסט. איך פלעג מיינען, אַז דאָס איז גלאַט ווערטער. מאַלע, וועלכע ווערטער עס ויערען גע־ברויכט בלויז פון פּוטץ וועגען! איצט אָבער האָב איך פערשטאַנען, אַז דאָס זיינען ניט קיין פּוסטע ווערטער: די וועלט האָט טאַקע אין אמת'ן אַ גאַנץ נייעם טעם בעקומען ביי מיר. אַלץ האָט גאָר אַנדערש אויסגעזעהן. איך האָב זיך גאָר אַנדערש געפיהלט. מיינע בעציהונ־

גען צו מענשען זיינען געוואָרען גאָר אַנדערע. קורץ, ס'איז געוואָרען אַ גאַנץ נייע וועלט פאַר מיר.

מיר האָבען אָבגעמאַכט, ווען אונזער חתונה זאָל זיין, דיא איינצעלהייטען, וויא אַזוי דאָס אַלץ צו־צוריכטען, וואו זיך צו באַזעצען, וויא פיעל צימערען, וואָסערע פוירניטשור. אַלץ זאָל זיין איינפאַך און גוט, ליכטיג, ריין, היימיש. איך האָב אימער געטרוימט וויא אַזוי איך וועל זיך זאָרגען וועגען זיינע וויגאָדעס, וועגען זיי געזונד, וועגען זיין גוטען געמיטה; און דאָס האָט מיר פאַרש[illegible]ט דעם גרעסטען פערגניגען.

זיינע צוויי טעכטער —ביידע פערהייראַטהע — [illegible]בען נאָך פון קיין זאַך ניט געוואוסט. ער האָט זיך געקליבען זיי צו זאָגען, און ער האָט אַלץ קיין מוטה ניט געהאַט. מיר האָט דיא האַרץ געזאָגט, אַז עס וועט זיין צרות; אָבער איך האָב זיך געקלעהרט: זיי וועלען צוערשט זיין אין כעס אָבער זיי וועלען בעסער ווערען.

איך האָב אַ טעות געהאַט.

זיי האָבען זיך דערוואוסט, אַז זייער פאָטער באַגעגענט זיך אָפט עפּעס מיט אַ פרויענצימער (אַז איך בין אַ מיידעל, האָבען זיי צוערשט ניט געוואוסט), און זיי האָבען גענומען שפּיאָנעווען און היטען. איין מאָל איז דיא עלטערע געקומען צו מיר אין שאָפּ, און מיר געזאָגט אָהן קונצען, איך זאָל „זיך אָפּטשעפּען פון איהר פאָטער".

זיא איז אַ נאַרישע, בייזע פרוי, הגם אַזוי איז זיא ניט קיין שלעכטע. זיא איז געקומען אויסגעפּוצט, רייך און איהר געשפּרעך מיט מיר האָט אויפגערודערט דעם גאַנצען שאָפּ. אַלע האָבען געקוקט, און ביי מיר האָט געפלאַמט דער פּנים. זיא האָט געפּרופּט ריידען שטילל, און זאָגאָר פריינדליך, אָבער איהר האַס צו מיר איז געוועזן אַזוי גרויס, אַז ניט ווילענדיג האָט זיא גערעדט מיט גיפט, און ביסלעך־ווייז איז איהר קול געוואָרען העכער און בייזער.

— מיין פאָטער וועט מיט אייך ניט חתונה האָבען — האָט זיא געזאָגט — עס איז אַן עבירה אייער אַרבייט.

— בערוהיגט אייך; ניט דא איז דער פלאץ צו ריידען וועגען אזעלכע זאכען — האב איך זיך ביי איהר געבעטען — איך וועל אייך אלץ ערקלעהרען. אפשר וועט איהר בייטען אייער מיינונג.

דאס וואס איך האב זיך געשעהמט און געשראקען זיך האט צוגעגאסען גיפט אין איהר. זיא האט נאך העכער געשריהען, מיט נאך מעהר צו־להכעיס און סם. אבער ביסלעך־ווייז האב איך אויף איהר געווירקט. מיר האבען אבגעמאכט זיך צו זעהן ביי איהם אין שטוב.

דארטען האב איך אחוץ איהר געפונען איהר אינגערע שוועסטער — א געלאסענערע, א קליגערע און מיט אן ערגערען כאראקטער ווי זיא. דער געשפרעך איז בעשטאנען פון דיא שרעקליכסטע בעליידיגונגען פאר מיר. אה, וויא זיי האבען מיר געצאפט מיין בלוט! מיינע רייד האבען ניט געהאלפען. זיי האבען מיר אויסגעלאכט, געגעבען „קאפולער“ אנצוהערעניסען, אז איך בין א מיאוס׳ע אלטע מויד און האב זייער רייכען פאטער אריינגעכאפט אין א נעץ פון אינטריגען. איך בין אוועק אהיים מיט א צוטראטענע, צובלוטיגטע הארץ.

איהם האבען זיי געמוטשעט אויף אן אנדער שטייגער. זיי האבען איהם פראסט ניט געלאזט לעבען. זיי האבען איהם ניט אויפגעהערט צו געבען אנצוהערעניסען אויף מיר, צו בעליידיגען מיר, לאכען פון מיר. זיי האבען געוואוסט, אז דאס שניידט איהם וויא מיט מעסערס, — האבען זיי דאס געטהאן אהן אן אויפהער. קיין פריינדליכע מינע האט ער פון זיי ניט געזעהן. זייערע קינדער, צו וועלכע ער איז צוגעבונדען, האבען זיי אויפגעהעצט געגען איהם. איין מאל, צום ביישפיעל, ווען ער איז אריינגעקומען צו זיין אינגערע טאכטער אין הויז, און איהר דריי־יעהריגער אינגעלע, סידניי, זיין ליעבלינג ,איז צוגעלאפען צום „גרענדפא“, וויא אימער, האט זיא געזאגט:

— גרענדפא וויל דיך מעהר ניט קענען, סידניי. ער וויל אונז קיינעם מעהר ניט קענען. ער האט א בעסערע ליידי.

דאָס האָט איהם שרעקליך געקריינקט. ער איז אומגעגאנגען א צוטומעלטער, א פאר'צרה'טער. ער איז אויפגעפאלען פון גע־זיכט. עס איז געווען א רחמנות אויף איהם צו קוקען.

קיין שטארקען, קעמפפענדען כאראקטער האָט ער ניט געהאט. זיין ליעבע צו מיר האָט איהם געריסען פון איין זייט, און זייערע פערפאלגונגען האָבען איהם געריסען פון דער אנדער זייט.

און איך בין אויך ניט קיין כוואַט צום קעמפפען. איך בין געוואָרען שרעקליך אראָפגעפאלען ביי זיך, און מיין רחמנות צו איהם האָט מיר גאָר מיין לעבען פארפינסטערט.

קורץ, דער סוף איז געווען אז מיר האָבען זיך געזעגענט און אויפגעהערט זיך צו זעהן.

אָה, וויא מיין הארץ האָט געבלוטעט! איך האָב געביינקט נאָך איהם אָהן א שיעור. איך האָב קיין נעכט ניט געשלאָפען, קיין אפעטיט צום עסען ניט געהאט. איך האָב געביינקט נאָך דיא גליק־ליכע עטליכע מאָנאט, וואָס איך האָב מיט איהם געהאט, נאָך דיזע גליקליכע יאָהרען און יאָהרען, אויף וועלכע איך האָב געהאָפט. וויא א צופאטשטע האָב איך זיך געפיהלט — עפּעס אזוי וויא א גנב, וועלכען מען האָט געכאפט מיט זיין גנבה. דיא גנבה האָט מען איהם פון דיא הענט ארויסגעריסען, און איהם געשלאָגען אָהן רחמנות, פון אלע טרעפ אראָפגעבריקעט און אויף'ן גאס א צובלו־טיגטען ארויסגעשליידערט. אט אזוי האָב איך זיך געפיהלט.

און פאר וואָס האָט מען דאָס מיר אלץ געטהאָן? זיינען דיא מעכטער געווען איינפערזיכטיג צוליעב דעם אָנדיינקען פון זייער געשטאָרבענע מוטער? זיי האָבען איהר גאָר זעלטען דערמאָנט. זיא איז שוין לאנג געווען טוידט, און זיי זיינען געווען צו שטארק פאר־טהאָן אין זייערע פערגניגענס, דרעססעס און ווייבערשע פלאָטקעס אום צו דיינקען וועגען אזעלכע זאכען.

ער האָט געהאט א היבשע ביסעל ריעל עסטייט און לויט דעם געזעץ ירשן'ט א פרוי א דריטעל פון דעם. דאָס איז ניט דיי־ענדיג וועגען א צואה. היינט נאָר ווייס וויפיעל ער וואָלט מיר אָפגעשריע־

בען אין זיין צוואה! אַט דאָס איז געווען דיא אמת'ע אורזאַכע פון זייער מלחמה געגען מיר! זיי האָבען געוואוסט, אַז זייער פאָטער איז עלענד, און אַז מיט מיר וואָלט ער זיינע אַלטע יאָהרען פער־בראַכט אין רוהע און גליק. ער האָט זיי דאָס הונדערט מאָל געגעבען צו פאַרשטיין, זיך געבעטען ביי זיי, אַז זיי זאָלען אויף איהם רחמנות האָבען; אָבער זיי האָבען קיין רחמנות נ י ט געהאַט. דיא עטליכע דאָללאַר, וואָס זיי האָבען זיך געריכט צו בעקומען נאָך זיין טויטט איז זיי געווען טהייערער וויא זיין רוהע און גליק. ווען ער וואָלט ניט געהאַט קיין פעני וואָלטען זיי איהם געלאָזט הייראַטהען מיט מיר. זיי וואָלטען זיך נאָך געפרעהט, וואָס ער וועט ניט „דורען זיי אַ מח"..... זיי האָבען איהם פארמוטשעט, דיא מערדערקעס. ער איז נאָך דער געשיכטע געוואָרען ווייס וויא שנעע. ער האָט אויסגע־זעהן מיט צוואַנציג יאָהר עלטער וויא פריהער.

שדים זיינען דאָס, ניט קיין מענשען, און אַלץ איבער דיא פאָאַר דאָללאַר! אַלץ ווייל עס זיינען פאַראַן רייכע און אָרימע אויף דער וועלט, און יעדער שפּרינגט פון הויט צו זיין רייך. מען טרעט אויף דעם אַנדערען, מען צורייסט דיא הארץ פון אַן אייגענעם טאַטען, אַבי נור אריינצוקריעגען אַ פאָאַר דאָללאַר.

מיין שוועסטער האָט זיך גענומען צום הארצען כמעט אַזוי פיעל וויא איך. דיא מאַמע האָט אויך געוויינט, אָבער איהרע טרעהרען זיינען ניט געגאַנגען פון הארצען. אַ קונץ איז אַז אַ אידענע זאָל וויינען? איידער דער שדוך איז אָבגעלאָזען געוואָרען האָב איך איהר געגעבען אָנצוהערעניס, אַז ווען איך וועל חתונה האָבען וועט זיא וואוינען ביי מיר, אַז מיין מאַן וועט געווים זיין גוט צו איהר. הייסט עס, אַז זיא וואָלט צו מיין הייראַטה גאָר ניט צוגעלייגט. אָבער זיא איז שוין גלאַט געווען אַלט און גרינדליך פיהלען אַ זאַך האָט זיא שוין ניט געקענט, דאַכט זיך. נור איין מאָל האָט זיא אַרויסגעוויזען מערקווירדיגע געפיהל. עס איז געווען אַ מאָדנע סצענע.

זיא האָט געהערט, אַז מלכה, איהר היימישער דם־שונא, איז געקומען אין אַמעריקאַ — האָט זיא איהר גענומען שילטען מיט

טויטע קללות. און אזוי האט זיא איהר געבראנדעוועט יעדען טאג, ביז איין מאל האט זיא זיך מיט איהר געטראפען אין שוהל. זיי האבען זיך אנגעקוקט א מינוט, און — אז דיא מאמע גיט דאם א פאלל צו איהר מיט א געשריי:

— מלכה!

זיא האט זיך צו־וויינט אויף'ן קול, און זיי האבען זיך גענומען קושען. ווען זיי האבען זיך פונאנדערגענומען, האט דיא מאמע וויי־טער געכליפעט און מלכה האט געלאכט פריינדליך. זיי זיינען גע־ווארען דיא בעסטע פריינד. זיי זעהען זיך זעהר אפט עד היום, און גאנצע שעה'ן־ווייז ריידען זיי וועגען דער היים און בערייד[ע]ן אמעריקא.

עפּילאָג.

עס זיינען אַוועק פיער וואָכען, עטוואָס ווענינער. איך האָב שוין לאַנג געהאַט איבערגעלעזען פּענני׳ס מאַנוסקריפּט. איך בין געוועזען זעהר נייגעריג איהר צו זעהן און צו ריידען מיט איהר. אָבער זיא האָט זיך אַלץ ניט בעוויזען, און איך האָב קיין בעגריעף ניט געהאַט וואו זיא וואוינט.

איינמאָל אַ זונטאג אין־דער־פריה, ווען איך בין געזעסען אין פּאַרק אויף אַ באַנק, ניט ווייט פון מיין וואוינונג, איז זיא אָנגעקומען. איך האָב איהר גלייך דערקענט. זיא איז געגאַנגען פּאַרביי מיר, אָבער איך האָב איהר בעגריסט און אָבגעשטעלט.. איך האָב איהר געבעטען זיצען לעבען מיר און זיא האָט מיין איינלאַדונג אָנגענומען.

איך האָב איהר געזאָגט, אז איך וועל איהר ערצעהלונג לאָזען דרוקען. זיא איז רויט געוואָרען, און איהרע אויגען האָבען גענומען בלאַנדזשען פון פרייד און פאַרשעהמטקייט. זיא האָט זיך אָבער באַלד בערוהיגט.

— אומזיסט מאַכט איהר אויף זיך אַ בלבול, אַז אייער געזיכט קען מען ניט דערקענען — האָב איך געזאָגט, שמייכלענדיג. אָט האָב איך אייך גלייך דערקענט; און איך האָב דאָך אייך געזעהן נור איין מאָל.

— וואָס זאָל איך דאָ לייקענען? איך בין זעהר צופריעדען, וואָס מיין שרייבען וועט געדרוקט זיין. איך בין ניט קיין געבילדעטע. איך האָב זיך גאָר ניט געריכט. איך׳ל אייך זאָגען דעם אמת: איך האָב אייך אַלץ געוועלט זעהן און פרעגען; איך האָב אָבער קיין קוראַזש ניט געהאַט. איך וואוין אָט דאָ דערביי. אַ פּאָאַר

בלאָק... האָב איך אייך עטליכע מאָל אָבגעהיט, ווען איהר קומט אריין אין פּארק. דאָס בין איך מיט א כיון איצט פארבייגעגאנגען. איך האָב געוועלט צוגעהן און קיין העזה ניט געהאַט.

— אזא שעהמעדיגע זייט איהר דאָס? — האָב איך געטריעבען קאַטאָוועס.

— כ'וויים!... איך בין א פּראָסטע אונוויסענדע מיידעל... פּרויענצימער... רופט מיר וויא איהר ווילט... נו, האָב איך מורא געהאַט, אז איהר וועט מאַכען חוזק פון מיר מיט מיין שרייבען. אָבער אז איהר לאַכט ניט און ווילט דאָס נאָך דרוקען, איז דאָך אודאי גוט. . . .

מיר האָבען זיך צורעדט וועגען דעם אינהאַלט פון איהר שריפט. באַלד האָט זיך אימיצער צוגעזעצט צו אונז, און צו ריידען וועגען אזעלכע זאַכען איז געוואָרען אונמעגליך, — זיינען מיר אויפגע־שטאַנען, געשפּאַצירט דורכ'ן פּארק, געזעצט זיך אויף אַן אנדער ליידיגע באַנק, ביז דאָרטען האָט זיך אויך אימיצער צוגעזעצט; און אזוי בייטענדיג דיא ביינק און ארומשפּאַצירענדיג, האָבען מיר פער־בראַכט אין געשפּרעך איבער דריי שטונדען, ביז דיננער־צייט. זעהר אָפט האָט זיא דערמאָנט, אז זיא איז ניט קיין געבילדעטע, אַן אונ־וויסענדע. ווען זיא האָט געמאַכט עפּעס א בעמערקונג, פלעגט זיא צולייגען: „אזוי קומט אויס נאָך מיין נארישען שכל"; אָדער: „אויב עס איז א גרויסע נארישקייט, דארפט איהר ניט פארגעסען, אז איך בין ניט מעהר וויא אַן אונוויסענדע, ניט קיין געלעהרענטע; א מיידעל פון א גאנץ יאָהר".

אָבער כאָטש זיא האָט אזוי געזאָגט, האָב איך פון דעסטוועגען געקענט זעהן, אז זיא האַלט פון איהרע מיינונגען זעהר שטאַרק, און אז איהרע בעמערקונגען האָבען ביי איהר אפשר נאָך מעהר ווערטה וויא ביי מיר. עפּעס האָט זיא מיר גערעדט וועגען איהר אונוויי־סענהייט צו אָפט!.. און וואָס עפטער זיא האָט וועגען דעם גער־רעדט, אַלץ דייטליכער האָב איך געזעהן, אז זיא האַלט פון זיך. בילדונג האָט ביי איהר אייגענטליך א קנאַפּע ווערדע געהאַט. ביי

זיך אין הארצען האָט זיא געגלויבט, אַז זיא פאַרשטעהט אַלץ אַזוי גוט וויא דער געבילדעטסטער.

אין פערלויף פון אונזער געשפרעך האָט זיא איין מאָל אַ זאָג געטהאָן:

— פון הימעל שיקט מען דאָך דיא וויסענשאַפט ניט אַרונטער. ווער שרייבט אָט דיא אַלע ביכער? דאָך ניט קיין מלאכים, — מענשען שרייבען דאָך דאָס...

זיא האָט ניט דערדעדט. איך האָב אָבער געקענט זעהן, אַז ביי זיך אין הארצען זאָגט זיא: „נו, בין איך פונקט אַזאַ מענש וויא זיי".

איהר פאַרביסענע גרויסקייט ביי זיך און איהר ניט־גלויבען אין קיין ביכער האָט אין מיר אָנגעצונדען אַ מאָדנעם להכעיס־געפיהל. עס האָט אין מיר זיך צוברענט אַ באַגעהר איהר אָפּצושלאָגען דיא פליגלען, איהר צו בעווייזען, אַז זיא איז טאַקי אַן אונוויסענדע. איך האָב אָבער אָנגעפאַנגען פריינדליך:

—איהר האָט אַ טעות. אָהן ביכער קען מען דאָך ניט וויסען צו וואָס אַנדערע האָבען זיך דערטראַכט. בילדונג, וויסענשאַפט איז אַן אוצר, וועלכער זאַמעלט זיך פון דור צו דור. טויזענדע יאָהרען וויא ער זאַמעלט זיך. פערשיעדענע קאָפּ־מענשען פון פערשיעדענע לענדער און צייטען פאָרשען, קוקען נאָך, בעטראַכטען, און דאָס וואָס זיי טהוען אויף, ווערט פערשריעבען. דיא שפּעטערע דיינקער לעזען דאָס, וואָס די פריהערע זיינען דערגאַנגען און זיי דערגעהען נאָך עפּעס. זיי הויבען זיך אויף אַ טרעפּעל העכער. דיא נאָך שפּעטערע הויבען זיך אויף נאָך העכער. און אַזוי געהט דיא וויסענשאַפט אַרויף אַלץ העכער און העכער. ווען אָבער מען זאָל ניט לערנען, לעזען און פאַרשטיין וואָס פריהער איז מען געוואָהר געוואָרען, וואָלט יעדער דאָך געמוזט אָנהויבען פון אָנפאַנג, און וואָס וואָלט ער געקענט אויפטהאָן? שטעלט אייך פאָר אַז איהר לעזט אַ בוך, און אַזוי גיך וויא איהר לעזט אָפּ אַ שורה פאַרגעסט איהר זיא. היינט וויא קענט איהר לעזען דיא צווייטע שורה? מען קען ניט לעזען ווייטער

וואו מען ווייס ניט וואס פריהער איז געווען. פונקט אזוי וואלט געווען, ווען מען וואלט ניט געוואוסט דאס,וואס דיא פריהערדיגע קאפ-מענשען האבען שוין אויפגעטהאן. מען וואלט אימער געשטאנען ביי דער ערשטער שורה פון פארטשריט. דאס הייסט — עס וואלט קיין פארטשריט ניט געווען. עס וואלט געווען אונוויסענהייט, ווילד־קייט — האב איך געענדיגט מיט גיפט.

זיא האט דאס אבער ניט געפיהלט. וועניגסטענס, האט זיא ניט ארויסגעוויזען אז זיא פיהלט מיין שטאכווארט. און ווען איך האב זיך אבגעשטעלט האט זיא ווידער גענומען בעדויערען איהר אונגעבילדעטקייט און אונוויסענהייט, אזוי וויא ניט איהר מיינט מען דאס. און — מערקווירדיג — איך האב ווידער דייטליך גע־זעהן, אז זיא מיינט ניט וואס זיא זאגט און אז זיא האלט זיך פאר א געבילדעטע. מיינע רייד האבען אויף איהר קיין שום ווירקונג ניט געהאט.

זיא איז געווען פאר'עקשן'ט, הארט וויא אן אלטער בייגעל. עס איז איהר געווען ניט איינ־צו־בייסען. איבערהויפט האט זיא זיך ארויסגעצייגט גאנץ אנדערש וויא איך האב זיך איהר פארגעשטעלט לעזענדיג איהר לעבענס־בעשרייבונג. איך מיין ניט, אז זיא איז ערגער, וויא איך האב געמיינט. ניין, ניט דאס! ווען איהר לעזט אימיצען'ס בריעף, למשל, מאלט זיך אין אייער געדאנק יענעם'ס גייסטיגער געשטאלט. נו, האב איך פענני'ס גייסטיגען געשטאלט, איהר פערזענליכקייט, זיך פארגעשטעלט בשעת איך האב געלעזען איהר ערצעהלונג, און איצט, ווען איך בין מיט איהר אליין בע־קאנט געווארען, האב איך געפונען א גאנץ אנדערען גייסטיגען אנבליק.

פערשטאנען האט זיא ווירקליך א סך, און געדאנקען זיינען איהר אנגעקומען זעהר גרינג. אבער מערקווירדיגער פון אלץ איז איהר זכרון. זיא האט געלעזען כמעט אלץ, וואס עס איז נור ווען עס איז געשריעבען געווארען אויף אידיש, אין צייטונגען, זשורנא־לען, ביכער אדער ביכלעך, און אלץ געדיינקט זיא כמעט אויף אויס־

וועניג... איך מיין דאָ אָבער נור אַזעלכע אַרטיקלען, בעריכטען אָדער ביכער, וואָס בעציהען זיך אויף געוויסע ענינים. זיא איז געוועזן פאַראינטערעסירט נור אין ליעבעס־געשיכטען, אין דער פראַגע וועגען היירַאטה, וועגען מענער און פרויען, חתנים און כלות, טראַגעדיעס אָדער קאָמעדיעס וואָס שטאַמען ארויס פון פערהעלטניסע צווישען דיא געשלעכטען א. ז. וו. אַלץ וואָס איז שייך צו דיעזע זאַכען האָט איהר אינטערעסירט אָהן אַ ברעג. זיא האָט געקענט געהן צופוס צעהנדליגע בלאָק זוכענדיג ביי דיא סטענדס אָדער אין ביבליאָטהעקען אַן אַלטען נומער פון אַ צייטונג, וואו עס איז געוועזן געדרוקט עפעס אַ בעריכט אָדער אַן אַרטיקעל וועגען אַ כלה אָדער וועגען אַ גט, צום בייספיעל.

ווייטער האָט איהר קיין זאַך כמעט ניט אינטערעסירט. זיא האָט קיין געדולד ניט געהאַט ניט צו לעזען און ניט צו הערען אפילו. לייענענדיג אַזוי פיעל וועגען איהרע בעליעבטע ענינים, האָט זיא זיך אַזוי פיעל אָנגעלעזען, אַז איהר מאַרך איז געוועזן שטאַרק ענטוויקעלט, הגם זעהר איינזייטיג ענטוויקעלט. פאַרגעסט ניט, אַז זיא האָט איבערגעלעזען אַ גאַנצען באַרג פון ליטעראַרישע ווערק און דאָס אַליין האָט שוין איהר אויסגעלערענט אַ סך וועגען מענשען מיט זייערע כאַראַקטערען און נשמות.

קורץ, זי איז געוועזן אַ מאָדנער געמיש פון אונגעוועהנליכע ענטוויקלונג און פון דיא גרעבסטע אונוויסענהייט.

ריידענדיג מיט איהר האָב איך באַמערקט, אַז ווען זיא וואָלט ניט געוועזן אַזוי באַלעזען, וואָלט זיא ניט געקענט אַזוי פאַרשטיין איהרע חתנים און זיך אַליין.

— אנקענגען וואָס זאָגט איהר דאָס? — האָט זיא זיך אָבגערופען. — איהר ווילט מיט דעם בעווייזען, אַז ווען מען וויים ניט וואָס אַנדערע קאָפּ־מענשען זיינען געוואָהר־געוואָרען קען מען גאָר ניט פאַרשטיין? איך האָב אַלץ אַליין פאַרשטאַנען! אין דיא ביכלעך און צייטונגען וואָס איך האָב געלעזען האָב איך קיין נייעס

ניט געפונען. איך בין אן אונוויסענדע און א רויהע, אבער דאס וואס איך פארשטעה, פארשטעה איך מיט מיין אייגענעם שכל.

זיא איז געבליבען ביי דאס איהריגע, כאטש ברענט איהר און בראט איהר!

דיא איינציגע פראגע, וואס האט איהר שטארק אינטערעסירט און וואס האט, דאכט זיך, ניט געהאט קיין שייכות צו דיא פראגען וועגען מענער און פרויען, איז געווען:

וויא אזוי קען זיך א וועלט פיהרען אהן געלט?

איך זאג „דאכט זיך", ווארים אין אמת'ן האט דיעזע פראגע ביי איהר יא געהאט א שייכות צו דעם ענין פון מענער און פרויען — א גרויסע שייכות, א וויכטיגע, א טיעפע. געלט האט ביי איהר געהייסען נדן אדער איבערהויפט דער פערמעגען צוליעב וועלכען א שעהנע מיידעל נעהמט א מאנסבילל, וואס זיא האט ניט ליעב אדער א מאנסבילל נעהמט א פרוי, וואס ער האט ניט ליעב.

מען זאגט א ווערטיל: „אויף געלט שטעהט דיא וועלט". פעננע'ס וועלט איז געשטאנען אויף ליעבע און הייראטה. אבער זיא האט פערשטאנען, אז דיעזע זאכען ווענדען זיך אן דער געלט־פראגע. האט עס, אלזא, ביי איהר געשטימט מיט'ן ווערטיל, אז „אויף געלט שטעהט דיא וועלט". זיא איז געקומען צום שלוס, אז געלט איז דער קוואל פון אלע צרות און פון אלע מיאוס'ע זאכען וואס קומען פאר מכח פרויען און מענער, חתנים און כלות און מכח דער גאנצער מאראל. זיא האט איינגעזעהן, אז דער אונגליק שטעקט אין דעם, וואס עס איז פאראן „רייך און ארים" אויף דער וועלט. אבער דאס, האט זיא געמיינט, קומט נור פון געלט. דער וואס האט געלט, איז רייך; דער וואס האט ניט קיין געלט — איז ארים. פאר געלט קויפט מען ליעבע; צוליעב געלט ווערט געשאפען פאלשע ליעבע; צוליעב געלט ווערט צושטערט אמת'ע ליעבע; קורץ, געלט איז א טייוועל, וועלכער טהוט אפ אלערליי לומפיגע שפיצ־לעך מיט דער ליעבע. נו, דיא סאציאליסטען ווילען דעם דאזיגען טייוועל דערשטיקען (זיא האט געמיינט, אז דיא סאציאליסטען פאר־

דערען נור איין זאך: מען זאָל אָבשאַפען געלט.) איז דאָס איהר שטאַרק געפעלען געוואָרען; אָבער וויא איז דאָס מעגליך? וויא קען מען דאָס אויסקומען אָהן געלט?

— מיינט איהר, הייסט עס, אז אָהן געלט וואָלט דיא וועלט אונטערגעגאַנגען? — האָב איך געפרעגט מיט א שמייכעל.

אין מיין שמייכעל האָט מסתמא זיך געפיהלט אַן אָנצוהערעניס, אַז זיא איז זעהר אַן אונוויסענדע, נאַרישע אידענע, וואָרים איבער איהר פּנים איז אריבערגעלאָפען א וואָלקען פון פּערדרוס. זיא האָט זיך אָבער גלייך בערוהיגט און געזאָגט:

— איך מיין גאָר ניט. איך וויל וויסען וואָס איהר מיינט. דעריבער בין איך דאָך געקומען ריידען מיט אייך.

—וויא לאַנג, גלויבט איהר, עקזיסטירט גאָר געלט אויף דער וועלט? — האָב איך אָנגעהויבען, און איך האָב איהר גענומען ערקלעהרען וויא א מאָל, פאַרצייטען, פלעגט מען זיך בייטען מיט איין זאך אויף אַן אנדער זאך: א שעפּס אויף קאָרן, למשל, א פעל אויף א האַק, א. ז. וו.

ווען מען האָט שוין געהאַט א סך זאכען צו בייטען און פיעלע מענשען האָבען זיך געביטען, איז ביסלעך־ווייז געוואָרען א מאָדע, אַז אַלערליי זאכען זאָלען אויסגעביטען ווערען אויף איין זאך, אויף פיה, למשל, אָדער אויף תבואה, אָדער אויף דיא פעדערען פון געווייסע שעהנע פויגלעך. אזוי איז א סך בעקוועמער. דאַן איז דיא פיה אָדער דיא תבואה אָדער דיא פעדערען געווען געלט. ערשט שפּעטער האָט מען איינגעזעהן, אז ווען מען זאָל גאָלד מאַכען פאַר געלט, וועט זיין נאָך בעקוועמער.

נאָך דעם וויא איך האָב דאָס אלץ ערקלעהרט, האָב איך איהר ווידער א פרעגע געטהאָן:

— נו, מיינט איהר נאָך אלץ, אז געלט איז דער עיקר?

זיא האָט ניט געוואוסט וואָס צו ענטפערען. עס איז קענטיג געווען, אז פאַר איהר עפענט זיך דאָ א טיר צו א נייע וועלט מיט

גערּאנקען, צו וועלכע זיא האָט מיט איהר אייגענעם שכל ניט גע־קענט צוקומען. איך האָב פאָרטגעזעצט:

— אָהן געלט קען אויך זיין „אָרעם און רייך“. דאָס איז דיא הויפּט־זאך. איהר האָט אַ טעות ווען איהר גלויבט, אז אַ וועלט קען זיך ניט פיהרען אָהן געלט; אַ וועלט קען זיך יאָ פיהרען אָהן געלט! דער אונגליק איז אָבער וואָס אָהן געלט קענען אויך זיין אונגערעכ־טיגקייטען און מיאוס׳ע פיהרונגען. אָט נעהמט, למשל, אַ פּאַרצייי־טיגען דאָרף. צו ווייט דארפען מיר גאָר ניט געהן. מיט אַ יאָהר 50 צוריק, למשל, איז נאָך אין רוסלאנד געווען דיא „פּאָנסטשינע“, דאָס הייסט דער פּויער איז געווען אזוי וויא אַ קנעכט ביי׳ן פּריץ. דאָן האָט מען אויף׳ן מאַיאָנטעק קיין געלט ניט געברויכט. דער פּריץ האָט דאָרטען געהאט פון אַלעם פּארטיגען. דער פּויער האָט געמוזט ארבייטען פאר איהם אומזיסט. האָט איהר, אַלזאָ, אַ בייי־שפּיעל פון „אָרים און רייך“ אָהן געלט. דער פּריץ איז געווען רייך און דער פּויער — אָרים. דעם פּריץ׳ס רייכטום איז בעשטאַנען אין קאָרן, ווייץ, גערשטען, האָבער, וואָס דער פּויער פלעגט פאר איהם ארויסציהען פון דער ערד, אין די האָלץ, וואָס ער האָט פאר איהם געהאקט, אין דיא בהמות וואָס ער האָט פאָר איהם געפּיטערט, אין דיא האָניג, וואָס ער האָט פאר איהם פון ביהנשטאָקען געשאַפּען. וויא־זשע איז דאָרטען געווען מכח ליעבע? ווען דעם פּריץ איז גע־פעלען געוואָרען אַ דאָרף־שיקסע, אָדער אַ פערהייראַטהע פּויערטע, פלעגט ער איהר שענדען און קיינער האָט ניט געטאָרט איהם זאָגען אַ וואָרט. דיא פרויען פון דאָרף זיינען געווען דעם פּריץ׳ס אייגענ־טום אזוי וויא׳ קיה, אָדער ציעגען; ער האָט געמעגט טהאָן מיט זיי וואָס ער האָט געוועלט. אזוי איז דאָן געווען דיא מ אָ ד אַ ל. נאָך פריהער איז אין אַלע לענדער געווען אַ געזעץ, אז צו דער נאכט פון דער חתונה האָט יעדע כלה פון דאָרף, איידער זיא האָט בעלאַנגט צו איהר חתן, בעלאַנגט צום פּריץ.

פּעגגי איז רויט געוואָרען, אָבער זיא האָט זיך געסטארעט ניט אַראָפּצולאָזען דיא אויגען.

— און דאָס אַלץ האָט דאַן געהייסען „מאַראַליש״ — האָב איך פאַרטגעזעצט — און לויט די בעגריפע פון יענע צייטען איז דאָס טאַקי געווען מאַראַליש.

— וואָס הייסט עס איז געווען מאַראַליש? עס איז דאָך אָבער אונמאַראַליש! דאָס קען דאָך יעדער פאַרשטיין.

בשעת זיא האָט דאָס געפרעגט, האָט זיא זיך אָנגעשטריינגט מיר צו קוקען גלייך אין די אויגען, אַזוי וויא מיר וואָלטען גערעדט וועגען אַ גאַנץ געוועהנליכע זאַך. אָבער די איבערטריבענע ערנסט־קייט, מיט וועלכע זיא האָט גערעדט, האָט אויסגעזאָגט, אַז זיא שעהמט זיך צו ריידען וועגען דעם ענין, הגם זיא ברענט מיט אינטערעס.

— ווען אַ מאַן געהט שפּאַצירען מיט זיין אייגענע פרוי, איז דאָס מאַראַליש? — האָב איך געפרעגט.

— געוויס. פאַר וואָס ניט? — האָט זיא געזאָגט מיט אַ מינע פון איינעם, וואָס ערוואַרט עפּעס אונערוואַרטעטעס.

— נו, און דאָך זיינען עד היום פאַראַן הונדערטע חסידישע שטעדטלעך וואו דאָס רעכענט זיך פאַר אונמאַראַליש. ביי אונזערע זיידעס האָט געהייסען אונמאַראַליש ווען דער חתן האָט גערעדט צו דער כלה פאַר דער חתונה. היינט קושט זיך אַ חתן מיט אַ כלה פאַר אַלעמען אין די אויגען און עס איז פאָלשטענדיג מאַראַליש. אין טערקיי, צום ביישפּיעל, מעג יעדער האָבען וויא פיעל ווייבער ער קען נור שפּייזען (און אַזוי איז דאָך אַ מאָל געווען ביי אידען אויך) און דאָס הייסט העכסט מאַראַליש. ביי אַנדערע נאַציאָנען, ווידער, ווען מען האָט מעהר וויא איין ווייב, הייסט עס העכסט אונמאַראַליש. איהר זעהט, אַלזאָ, אַז די מאָראַל איז ניט קיין אייביגע זאַך, און ניט אומעטום די זעלבע. פערשיעדענע צייטען און ערטער האָבען פערשיעדענע זאָרטען מאָראַל. אַלץ ווענדט זיך אָן די אומשטענדען.

ווען די פּריצים זיינען געווען די הערשער איבער דער

וועלט, איז געווען א פרי צישע מאראל, איצט זיינען קאפיטאליסטען דיא הערשער, האבען מיר א קאפיטאליס־טישע מאראל. דער קאפיטאליסט נעהמט זיך אויך צו דיא שעהנסטע פרויען. ער שענדט אויך ארימע מיידלעך און ווייבלעך; מעהר ניט וואס היינט געהט עס צו אויף אן אנדער שטייגער. ביי דעם פריץ זיינען דיא פויערטעס איינפאך געווען שקלאפינען, וועה־רענד דיא היינטיגע ארימע פרויען זיינען כלומר'שט פריי. אין אמת'ן אבער זיינען זיי פונקט אזוי פערשקלאפט וויא פארצייטען א פויערטע. דער הונגער טרייבט זיא צו שקלאפעריי אויף'ן פאב־ריק; דער הונגער טרייבט פיעלע פרויען צו האנדלען מיט זייערע קערפערס; דער הונגער, דיא ארימקייט, טרייבט א שעהנע מיידעל חתונה צו האבען מיט א מיאוס'ען מאן, ביי וועמען זיא ריכט זיך צו האבען א רייכען לעבען. עס איז פונקט דאס זעלבע וויא דאס, וואס דער פריץ פלעגט שענדען „זיינע" דארף שיקסעס. דער קאַ־פיטאליסט הייראטה וועמען ער וויל, שענדעט וועמען ער וויל. ער איז רייך, אלזא איז ער דער פריץ. ניט דוקא וועגען געלט האנדעלט זיך דא, נור סתם וועגען רייכטום. אין אייער ערצעהלונג רעדט איהר וועגען נדן. אבער נדן איז דאך אויך ניט דוקא געלט. פאר־צייטען פלעגט מען א כלה קויפען פאר א פאאר שעפסען, למשל, אדער פאר א שטיק לייווענט, אדער פאר א קעסיל. און היינט קויפט מען איהר פאר א הויז, א פאבריק אדער א קלייט.

— וויא זשע וועלען טהאן אייערע סאציאליסטען? וויא וועט איהר מאכען, אז אלץ זאל זיין ריכטיג ראיעל און אמת מאראליש?

— אמת מאראליש? איך האב אייך שוין געזאגט, אז אמאל פלעגט זיין א פריץ'שע מאראל און אז איצט האבען מיר א קאפיטאַ־ליסטישע מאראל. ווען דער סאציאליזמוס וועט מקוים ווערען, וועט זיין א סאציאליסטישע מאראל. דאן וועט איין מענש ניט הערשען איבער'ן אנדערען; קיינער וועט ניט דארפען אנקומען צו קיין אנדערנ'ס לאסקע, ניט זיין ביי קיינעם אין דיא הענט. עס וועלען ניט זיין קיין ארימע לייט. דעריבער

וועט קיינער ניט זיין געצוואונגען צו הייראטהען אהן ליעבע אדער צו לאזען זיך שענדען.

זיא האט מיר געפרעגט דיא גוועהנליכע קשיא: וויא קען דאס זיין, אז עס זאלען ניט זיין קיין ארימע לייט? וויא קען מען איבערמאכען דיא וועלט?

און איך האב איהר געגעבען דעם אנטווארט, וואס איך האב שוין געגעבען פיעלע אנדערע אויף דיא דאזיגע פראגע: עס איז א טעות, אז מען קען דיא וועלט ניט ענדערען. אדרבא, זיא האלט שטענדיג אין ענדערען זיך. אט זיינען אמאל דיא פריצים געווען דיא הערשער און היינט זיינען קאפיטאליסטען דיא הערשער. ווען מיט צוויי הונדערט יאהר צוריק, למשל, וואלט אימיצער געזאגט, אז עס וועט קומען א צייט ווען בעל הבתים פון ווארשטאטען, סוחרים און פראצענטניקעס וועלען פיהרען דיא הויפט „גרענדע" אויף דער וועלט, וואלט מען געענטפערט, אז דאס איז אונמעגליך; מען וואלט אויך געטענה׳עט, אז דיא וועלט קען מען ניט איבערמא־כען. יא, דיא וועלט ענדערט זיך, בייט זיך שטענדיג. עס קומען צו מאשינען, עס ווערען איינגעפיהרט נייע פיהרונגען, עס קומען ארויס נייע אומשטענדען. דאס וואס נעכטען וואלט געווען אונגלויבליך, איז היינט א גאנץ גוועהנליכע זאך.

איך האב איהר ערקלעהרט אז דורך די מאשינען פארלירט דער קאפיטאליסט זיין אמת׳ע ווערדע, ווארים עס פאדערט זיך אז פיעל מענשען זאלען ארבייטען צוזאמען, און וואס פאר א ווערטה האט איין מענש, (אדער עטליכע פארטנערס)? איך האב אנגע־וויזען אז דאס ניט דיא ארבייטער — אלעמען צוזאמען — דיא מאכט איבער דער וועלט. זיי זיינען אייגענטליך שותפים ביי דער ארבייט, — האב איך גע׳טענה׳ט, — אלץ מאכען זיי צוזאמען מיט זייער שותפות׳ע ארבייט. נו, מוז קומען א צייט, ווען זיי וועלען פון זיך אראפווארפען דיא קאפיטאליסטען, פונקט וויא אמאל האבען דיא קאפיטאליסטען אראבגעווארפען פון

זיך דיא הערשאפט פון דיא פריצים. דאן וועלען זיי, דיא ארביי־טער, זיין אי ארבייטער אי בעל־הבתים.

אלע צוזאמען וועלען זיי דאס זיין — האב איך ווייטער געזאגט. — אלע בשותפות! ווארים אין זייער שותפות'דיגער ארבייט בעשטעהט זייער מאכט. א וועלט פון שותפים און קיינע געדונגענע, קיינע אונטערטעניגע. פארגעסט ניט דעם ווארט שותפים! דיא סאציאליסטען ווילען האבען אז אלע זאלען זיין שותפים איבער אלע פאבריקען, איבער אלע באהנען, מינען, פארמס, טעלעגראפען, שיפען, איבער דיא סקלאדען פון אלערליי זאכען א. ז. וו. דער פארצייטיגער פויער וואלט זיך לייכט גע־קענט זיין שטעדטעל בעשטעהן אהן א פריץ. ער וואלט זיך אליין געקענט בעארבייטען דיא ערד און זיין פאר זיך א בעל הבית. דער אונגליק איז אבער געווען, וואס דיא ערד האט בעלאנגט ניט צו איהם, נור צום פריץ און ער אליין איז אויך ניט געווען קיין בעל הבית איבער זיך. ער האט אויך בעלאנגט צום פריץ. דער היינטיגער ארבייטער ווידער איז יא א בעל הבית איבער זיך אליין. אבער וואס איז דיא פעולה? אז ער האט ניט ביי וואס צו אר־בייטען און מיט וואס צו ארבייטען.... פארצייטען פלעגען אויף אלץ זיין קליינע בעל מלאכות, און א קליינער בעל מלאכה ארבייט ביי א ביסעל װאארע און מיט א פאאר ביליגע שטיקלעך געצייג, און יעדער קען גרינג ווערען פאר זיך א בעל הבית. היינט אבער פאָ־דערט זיך א גרויסע פאבריק מיט מאשינען, מיט א סך וואארע. דאס האט דער ארבייטער ניט. דעריבער מוז ער זיך פארדינגען צו דעם קאפיטאליסט, מאכען איהם רייכער און אליין זיך פלאגען אין דלות. דעריבער פאָדערען דיא סאציאליסטען, אז אלץ וואס איז נויטיג צו דער ארבייט זאל בעלאנגען בשותפות צו אלעמען. דאן וועלען מעהר ניט זיין קיין ארימע.

זיא האט מיר אי יא פערשטאנען אי ניט פערשטאנען. מיינע סאציאליסטישע געדאנקען זיינען צו איהר געקומען צו פלוצלינג. זיא האט ניט געהאט קיין צייט זיי צו פערדייהען. אבער דאס

וואָלט נאָך געווען אַ האַלבע צרה. דאָס ערגסטע איז געווען, וואָס מיין ערקלעהרונג האָט איהר ווענינ אינטערעסירט. זיא האָט זיך אָנגעשטרענגט צו הערען און פּאָרט געהערט בלויז מיט איין אויער. כל זמן איך האָב גערעדט דירעקט איבער דער פראַגע וועגען מענער און פרויען, האָט זיא זיך צוגעהערט מיט דער טיעפסטער אויפ־מערקזאַמקייט. וויא איך בין אָבער אריבערגעגאַנגען צו אַנדערע פּונקטען פון דעם סאָציאַליזמוס, איז דאָס איהר אין איין אויער אריין און פון דעם אַנדערען ארויס. אָבער וויא אַזוי קען מען ערקלעהרען וויא אין אַ סאָציאַליסטישער געזעלשאַפט וועט זיך פיהרען מכח ליעבע און הייראַטה, ווען מען פארשטייט ניט פריהער וואָס אַ סאָציאַליסטישע געזעלשאַפט איז אַזוינס, — און וואָס עס בעשטעהט איהר עיקר? דאָך מיט איהר גוטען קאָפּ האָט זיא פּאָרט געכאַפּט דעם סך הכל פון מיינע רייד, און האָט געוואוסט וויא צו שטעלען וויטערע פראַגען. אַזוי פרעגענדיג און אַליין ריידענדיג, האָט זיא מיר ווידער ארויסגעקערעוועט אויף דעם ענין, אין וועלכען זיא איז געווען פארטיעפט.

— ווען אַלע וועלען זיין גלייך, וועט אַ מיידעל ניט דארפען הייראַטהען אַ מאַן, וואָס זיא ליעבט ניט; זיא וועט ניט דארפען איהם הייראַטהען נור דערפאַר וואָס ער קען איהר געבען עסען. דאָס פארשטעה איך שוין, — האָט זיא געזאָגט — דאָס איז איינס. דאָס איז שוין גוט. וואָלט דאָס נור אַזוי געקענט מקוים ווערען, וויא גוט דאָס איז.... קיין פּראָסטיטוטקעס וואָלטען דאַן ניט זיין, ווייל קיין פרוי וואָלט ניט זיין אָרים אָדער עלענד. דאָס פארשטעה איך אויך. אויך וואָלט קיין מאַן פאַר נדן זיך ניט מוזען פארקויפען צו אַ פרוי וואָס איז איהם ניט ליעב. דאָס איז מיר אויך קלאָר. וויא איז אָבער מיט חופּה וקדושין? אין רעליגיאָן גלויבט איהר דאָך מסתמא ניט....

אין דיא סאָציאַליסטישע פּראָגראַממען ווערט וועגען רעליגיאָן ניט דערמאָנט. דאָס איז אַ פּריוואַט זאַך. פיעלע פון דיא טרייעסטע סאָציאַליסטען זיינען רעליגיעז. אָבער רעליגיאָנען זיינען פאַראַן

אזוי פיעל, און יעדע פערדאמט אַלע אַנדערע. אַט זיינען פאראַן מענשען, וואָס האָבען גאָר אַ רעליגיאָן אָהן אַ גאָט. זיי גלויבען נור אין נאַטור־קרעפטען, אין ענטוויקלונג, און אין דער מענשהייט. דיא מענשהייט פארנעהמט ביי זיי דעם פלאַץ פון אַ גאָט און דיא וויסענשאַפט מיט דער קונסט זיינען זייער תורה. און זיי רופען דאָס אַן רעליגיאָן! איין זאַך קענען מיר אייך זאָגען: ווען אויף דער וועלט וועלען ניט זיין קיין אָרימע און קיין אונטערדריקטע, וועלען אלע זיין אמת געבילדעט און דיא אלגעמיינע בילדונג וועט שטעהן זעהר הויך. פון אבערגלויבערישע נארישקייטען וועט דאַן קיין רייד ניט קענען זיין. דיא רעליגיאָנען, וויא מען פערשטעהט דעם וואָרט געוועהנליך, וועלען דאַן קיין פלאַץ ניט האָבען. אַ חוץ אַלעם: ביז היינט איז געווען אַ ספּעציעלער אינטערעס דיא רעליגיאָנען אויפצוהאַלטען: דיא הערשער, דיא דריקער, דיא רויבער לוינט זיך אַז זייערע אונטערטהעניגע זאָלען זיין בהמות און ציט גרעגן פאר'ן הימעל — פאר אזא הימעל, וועלכער זאָגט, אַז עס מוזען זיין אָרימע און רייכע, און אַז אַלץ איז אַ מזל זאַך. אין אַ סאָציאַליסטישער וועלט וועלען קיין הערשער ניט זיין; אלע וועלען זיין גלייך. דעריבער וועט קיינער ניט האָבען דעם דאָזיגען אינטערעס אויפצוהאַלטען דיא רעליגיאָנען. אָדער נעהמט דיא גלחים. רעליגיאָן איז זייער געשעפט. פיעלע פון זיי לאַכען זיך אליין אויס פון דעם. זיי ציהען אָבער זייער חיונה פון אבער־גלויבען. דעריבער פארשפּרייטען זיי דאָס. אין אַ סאָציאַליסטישע געזעלשאַפט וועט יעדער זיך געפינען אַן עהרליכע בעשעפטיגונג. פון צבועצסטוואָ וועט מען קיין לעבען ניט קענען מאַכען און ניט דארפען מאַכען.

— וועט מען חתונה האָבען אָהן אַ רעליגיעזע צערעמאָניע, הייסט עס, — האָט זיא געזאָגט מיט אַ פערטראַכטע, טיעף־פער־אינטערעסירטע מינע.

— ניט דאָס איז דער עיקר, — האָב איך איהר איבערגעשלאָ־גען דיא רייד. היינט האָבען דאָך אויך פיעלע פאָאר פאָלק חתונה

בלויז דורכ׳ן געזעץ אָדער זאָגאַר אָהן דעם אויך. פיעל וויכטיגער איז דיא פראַגע וועגען א גט. שיידען זיך איז היינט שווער. ווארום? אָט דאָס איז היא וויכטיגע פראגע. א פּאָר פּאָלק קען, צום ביישפּיעל, ניט הויזען. זייער לעבען איז א גיהנם. דאַכט זיך, דאָס בעסטע וואָלט פאר זיי געווען זיך צו צוגעהן. איז דאָס אָבער זעהר שווער. דאָס געזעץ שטעלט זיי דערביי דיא גרעסטע שטערונגען. און ניט נור דאָס געזעץ; זייערע בעקאַנטע, און דיא וועלט אין אַלגעמיין לאָזט זיי אויך זיך ניט פאַנאַנדערגעהן. צושיידען זיך איז ניט שעהן, אָדער זאָגאַר „ניט מאָראַליש“. אַזוי, צום ביישפּיעל, איז ביי דיא ענגלענדער אָדער דיא אַמעריקאַנער. אַלזאָ טרעפט אויף טריט און שריט, אַז א פּאָאָר פּאָלק פלאַגט זיך אָפּ דעם גאַנצען לעבען אין שנאה און קריגערייי אוןביידע האָבען ניט קיין מוטה אָדער קיין מעגליכקייט איינער פון דעם אַנדערען זיך צו בעפרייען. זעהר אָפט האַלט מען זיך צוליעב דיא קינדער. צו דורך דעם, צו דורך דעם, אַבי מען האַלט זיך איבער־גוואַלט. ניט איין זעלבסטמאָרד איז דורך דעם שוין ארויסגעקומען. פאַר וואָס זשע איז דאָס אַזוי? פאַר וואָס איז אַזוי שווער צו שיידען זיך? פרעגט ביי דיא גלחים, וועלען זיי אייך זאָגען, אַז צו גט׳ען זיך איז א גרויסע עבירה. אין אמת׳ן אָבער שטאַמט דאָס אַלץ פון דער ברויט־פראַגע. דיא פרוי מיט היא קינדער איז היינט אָבהענגיג פון דעם מאַן־און־פאָטער. ער איז זייער שפּייזער כל זמן ער לעבט און ווען ער שטאַרבט לאָזט ער זיי איבער בירושה דאָס וואָס ער פאַרמאָגט. דעריבער פאָדערען דיא אינטערעסען פון דער פאַמיליע, אַז ער זאָל זיך ניט קענען אָפּטשעפּען. און דעריבער זיינען דיא געזעצע און דיא אַלגעמיינע מיינונגען וועגען גט׳ען זיך זעהר שטריינג. דיא געזעצמאַכער זיינען אפילו דיא מענער (זיי זיינען היינט דיא הערשער; נו, וואָלטען זיי געקענט מאַכען געזעצע וואָס זאָלען זיי ערלויבען זיך צו בעפרייען. אָבער געוועהנליך זיינען דיא אינטערעסען פון יעדען מאַן פאַרבונדען מיט דיא אינטערעסען פון זיין פאַמיליע. עס איז א וועלט פון פריוואַט אייגענטהום, און

יעדע פאַמיליע איז אַ בעזונדערע וועלטעלע). אין אַ סאָציאַליסטישער וועלט אָבער וועט ניט דיא פרוי ניט דיא קינדער אָן דעם מאַן־און־פאָטער אבהענגיג ניט זיין. יעדע פרוי וועט האָבען אַ בעשעפטיגונג, צו וועלכע זיא וועט זיין פעהיג און וועלכע וועט איהר זיין אנגענעהם. זיא וועט אַליין פאַרדיענען איהר חיונה אַזוי גוט וויא איהר מאַן. און דיא קינדער וועט אויפהאַלטען דיא גאַנצע געזעלשאַפט. און קיין ירושה וועט גאָר ניט זיין. עס וועט זיין אַ וועלט ניט פון פריוואַט אייגענטהום און אונזיכערהייט, נור פון בשותפות׳דיגע אייגענטהום און זיכערהייט. קיינער וועט ניט קענען איבערלאָזען אַ ירושה און קיינער וועט כמעט ניט האָבען וואָס איבערצולאָזען בירושה (איך זאָג „כמעט“, וואָרים זאכען וואָס דער מענש אַליין געברויכט פאַר זיין אייגענעם גענוס, וויא צום ביישפּיעל, אַ בילד, אָדער אַ פידעל, אָדער אַ שטוהל, וועלען בעלאַנגען צו איהם. פאַרקויפען דאָס אָבער, אָדער מאַכען געשעפט דערמיט וועט ער ניט קענען. ציהען חיונה פון זיין אייגענטהום וועט ער ניט דאַרפען און ניט טאָרען). קיין ברויט־פראַגע וועט שוין מעהר ניט זיין; דעריבער וועט מען מעהר ניט דאַרפען בעוואָרענען דיא אינטערעסען פון אַ פרוי און פון קינדער. אַלזאָ, פאַלען אראָפּ אַלע שטערונגען זיך צו שיידען מיט דיא אַלע גט־צערעמאָניעס אָדער גט פראָצעסען. דער מאַן וועט זיין פריי און דיא פרוי וועט זיין פריי. עס וועלען ניט זיין קיין געצוואונגענע חתונות און קיין געצוואונגענער לעבען צוזאַמען. מען וועט זיין פריי צו ליעבען און פריי אויפצוהערען צו ליעבען. אָט דאָס איז אייגענטליך דער עיקר פון אמת׳ע פרייע ליעבע.

דיא אויגען האָבען ביי פעני׳ן געפינקעלט און דער פנים האָט ביי איהר געברענט, אַזוי וויא זיא וואָלט לאַנג געשטאַנען ביי אַן אויווען.

— און וויא וועט זיין, אַז איינע וועט וועלען לעבען אַ פרייען לעבען, — היינט מיט דעם און מאָרגען מיט יענעם? — האָט זיא געפרעגט, ניט קוקענדיג מיר גלייך אין פנים.

— דאָס וועט זיין איהר עסק, און ווייטער קיינעם׳ס ניט. ווען מען געהט דאָס אָן אויסער איהר? אפילו היינט מישט זיך דאָך דאָס געזעץ אויך ניט אין אזעלכע זאכען. מעהר ניט, היינט בארעדט מען אזא פרוי. און אפילו דאָס ווענדט זיך אויך אָן דעם ווער דיא פרוי איז: אויב זיא איז א געוועהנליכע פרוי, בעקומט זיא א מיאוסען נאָמען. אויב, וויעדער, זיא איז א רייכע און גע־הערט צו דיא „הויכע פענסטער“, איז דאָס פאַר איהר נאָך שעהן. נעהמט אמעריקא למשל: דאָ הערשט דער „פיוריטאַנישער“ גייסט, דאָס הייסט, מען איז דאָ העכסט „פרום“ און „שעהמעדיג“. טהע־אטער־שטיק, וואָס ווערען געשפּיעלט איבער גאַנץ אייראָפּא, ווערען דאָ אָפט פערבאָטען אלס „אויסגעלאַסענע“; דאָס זעלבע איז מיט געדרוקטע ראָמאַנען. פון דעסטוועגען פיהרען דיא היגע געלד־זעק און זייערע דאַמען אלערליי ליבקע ראָמאַנען, און דאָס רעכענט זיך נאָך מעשה אריסטאָקראַט.

— אקטיאָרען און אקטריסעס זיינען אויך אזוי, — האָט פענני בעמערקט. — זיי מעגען אויך אלץ.

אויך האָט זיא געלעזען וועגען גרויסע פּאָעטען און פּאָעטעסען, וואָס האָבען געפיהרט א פרייען לעבען. זיא האָט געוואוסט פון דיא בעריהמטע ענגלישע שרייבערין דזשאָרדזש עליאָט, וועלכע האָט געלעבט מיט דעם ענגלישען דיינקער און שרייבער דזשאָרדזש הענרי לואיס, כאָטש זיי זיינען ניט געווען געזעצליך פערהייראַטה; זיא האָט גוט פערשטאַנען, אז ביידע זיינען זיי געווען הויך־מאָראַ־לישע מענשען, און אז ענגלאַנד, וואו זיי האָבען געוואוינט, איז פונקט אזא פרומע לאַנד וויא אמעריקא. אויך איז זיא בעקאַנט געווען מיט דער ליעבעס־געשיכטע פון דעם גרויסען מוזיקער שאָפּען און דער שריפטשטעלערין זשאָרזש זאַנד, וויא אויך מיט זשאָרזש זאַנד׳ס אַנדערע ראָמאַנען. וועגען אלע דיעזע זאכען האָט פענני געלעזען אין פערשיעדענע אידישע צייטונגען, זשורנאַלען, ביכער, און זיא האָט אלץ געוואוסט מיט יעדען נאָמען און מיט יעדער איינצעלהייט. עס איז פּראָסט געווען נשתומם צו ווערען, וויא

פיעל זיא טראָגט אויפ'ן קאָפּ וועגען דיעזע ענינים און וויא גוט זיא געדיינקט דאָס אַלץ.

— גלויבט איהר טאַקי, אַז קינסטלערשע נשמות פאָדערען מעהר ליעבע וויא געוועהנליכע נשמות? — האָט זיא געפרעגט.

— וואָס הייסט, „מעהר ליעבע"? — האָב איך איבערגע־פרעגט. — ווען מען רעדט וועגען ליידענשאַפטליכע ליעבעס־דורשטיגע נאַטורען, קען מען מיינען צוויי פערשיעדענע זאָרטען מענשען. מען קען מיינען אַזעלכע, וואָס ליעבען ליידענשאַפטליך דיא זעלבע פּערזאָן. זיי זיינען איהר טריי אויף אימער און ליעבען איהר מיט אַן אונגעוועהנליכען פייער און איבערגעבענהייט.

אַלס ביישפּיעל האָב איך געבראַכט דעם רוסישען שריפט־שטעלער, טורגענעוו, וועלכער האָט רואינירט זיין גאַנצען לעבען, ליעבענדיג וויא אַ שקלאַף דיא פראַנצויזישע אַקטריסע, מאַדאַם וויארדאָ, וועלכע איז געווען פערהייראַטה צו אַן אַנדערען און האָט טורגענעוו'ן שלעכט בעהאַנדעלט.

— ווידער איז פאַראַן אַ זאָרט מענשען, וועלכע ליעבען זיך ניך איין, אָבער מיט אַ פייער וואָס געדויערט ניט לאַנג; באַלד ליעבען זיי זיך איין אין אַן אַנדערע; דער פלאַם צינדט זיך גיך אָן און ווערט גיך פערלאָשען. נו, ווּעמען ארט דאָס? דיא הויפּט זאַך איז אַז אַלץ זאָל געהן פון הארצען און ניט צוליעב עפּעס אַן אַנדער אינטערעס. ווען דיא ליעבע איז אַן אמת'ע, און דערביי ווערט ניט בעגאַנגען קיין לומפּעריי, קיין עולה, האָבען מיר קיין רעכט ניט זיך צו מישען. היינט איז דיא פרוי ביי דעם מאַן אין דיא הענט. ער גיט איהר עסען, איהר מיט דיא קינדער. אָט אויף דעם איז געגרינדעט דיא גאַנצע היינטיגע מאָראַל. היינט איז דאָס רוב טאַקי דיא פּפליכט פון אַ מאַן צו דערשטיקען אין זיך ליעבע צו אַן אַנדער פרוי, אום ניט צו צוברעכען דעם פאַמיליען־נעסט. וואָס אַנבעטרעפט דיא פרוי, איז דאָך אָבגערעדט. אַזוי וויא דיא מענער זיינען דיא ברויט־געבער, דיא הערשער, דיא בעל

הבתים, האָבען זיי דאָס איינגעפיהרט דעם כלל, אַז זיי מעגען אַלץ און אַ פרוי טאָר קיין זאַך ניט.

איך האָב איהר אַנגעוויזען אויף דעם, וואָס אין איהר ערצעהלונג איז געשריבען וועגען דיזען פּונקט.

— אַ ביסעל בין איך מיט איך איינפערשטאַנען, אָבער ניט פיעל. דער עיקר איז דאָ דיא ברויט־פראַגע, און דיא פראַגע פון הערשאַפט, — האָב איך ערקלעהרט, — אין דיא פּריצישע צייטען איז דיא מאָראַל געווען אַ פּריצישע. פאַר וואָס? דיא פּריצים זיינען געווען דיא הערשער, איז דיא מאָראַל געווען אין זייערע אינטערעסען. נו, אין אַלגעמיין ריידענדיג וועגען דיא שיכות צווי־שען דיא מענער און פרויען, זיינען דיא מענער דיא הערשער. דעריבער איז דיא מאָראַל אין זייערע אינטערעסען; מיר האָבען, אַלזאָ, מ ע נ ע ר ־ מ אָ ר א ל. דיא מענער זיינען דיא געזעץ־געבער און דיא ריכטער. אַזוי איז דאָס אין דעם פּאָליטישען לעבען און אַזוי איז דאָס אויך וועגען מאָראַל. היינט האָט דיא פרוי קיין פּאָליטישע רעכטע, און היינט האָט זיא אויך ניט קיין מאָראַלישע רעכטע, אויב מען קען דאָס אַזוי אָנרופען. און פון וואַנען שטאַמט דאָס אַלץ? פון דעם וואָס דער מאַן איז דער ברויט־געבער. אין אַ סאָציאַליסטישער געזעלשאַפט וועט דיא פרוי זיין פּונקט אַזאַ מענש וויא דער מאַן. זיא וועט זיין אַ גלייכער שותף אין אַלץ. פרויען וועלען דיענען דער געזעלשאַפט פּונקט וויא מענער, און זיי וועלען זיין פּונקט אַזוי ענטוויקעלט וויא זיי. אַלזאָ וועלען זיי אין אַלעם האָבען פּונקט דיא זעלבע רעכטע וויא זיי. דיא מאָראַל וועט ד אַ ן זיין אַ גלייכע פאַרביידע געשלעכטען, פּונקט וויא דיא פּאָליטישע רעכטע וועלען זיין גלייך פאַר ביידען.

— פיעלעס, וואָס היינט ווערט גערעדט וועגען מאָראַל, איז איבערהויפּט ניט מעהר וויא צבועצסטוואָ, — בין איך זיך אַליין אַריינגעפאַלען אין דיא רייד, — אַלע ווייסען אַז מען מיינט דאָס ניט. מען גלאָצט מיט דיא אויגען און מען רעדט וויא הייליגע, און אין הארצען ווייס יעדער אַז עס איז אַן אַנשטעל. מען ווייס,

צום ביישפיעל, אז זעלטען וועלכער מאן עס איז טריי זיין פרוי; און דאך מאכט מען זיך אזוי וויא יעדער וואלט נעבעך געווען א צדיק. דער היינטיגער שטענדיגער קאמפף איבער דיא שטיקעל ברויט ענטוויקעלט פאלשקייט, אונעהרליכקייט און צבועצסטווא. אין א סאציאליסטישער געזעלשאפט וועט ניט זיין קיין ברויט־קאמפף צווישען מענש און מענש און אלע וועלען בעקומען א גוטע ערציהונג; אלזא וועט צבועצסטווא זיין א זעהר זעלטענע קראנק־הייט. דאן וועט מען קיין מאסקע ניט דארפען טראגען, און ניט קענען טראגען.

— וויא זשע וועט זיין? וועט יעדער טהאן וואס ער וועט וועלען?

— הולטייסטווא וועט זיין א זעלטענהייט; מענשען וועלען פיהרען א געזונטען, נאטירליכען לעבען, און איבערטריבענע ליידענ־שאפט וועט ניט זיין קיין אפטע חלאת.

— היינט לעבט מען אין א שטענדיגען קאמפף — האב איך פארטגעזעצט, — אין א קאמפף צו ווערען רייכער, און אין הוילע ציטערנים טאמער ווערט מען ארימער אדער מען שטארבט גאר פון הונגער. מען כאפט איינער ביי דעם אנדערען; מען יאגט זיך, מען רייסט זיך. פון דעם זיינען דיא נערוועז צוטרייסעלט, צור־ריסען. און דערפון קומען ארוים אלערליי אוננאטירליכע גע־שמאקען, אלערליי ווילדע פיהרונגען. ווען אלע מענשען וועלען זיין שותפים, וועלען זיי זיך ניט רייסען, ניט דורשטען ארייגצוכאפען וואס מעהר און ניט ציטערען צו שטארבען פון הונגער. לאנגווייליג וועט ניט זיין, ווארים מען וועט זיין פארטאן אין אלערליי אינטערעסאנטע זאכען — אין קונסט און וויסענ־שאפט, אין געזונטע „ספארטס“, אין אמת'ע פערגעניגענס. עס וועט זיין גוט ענטוויקעלט אי דער קערפער אי דער גייסט. דיא נערוועז וועלען זיין געזונטע, דיא בלוט וועט זיין א ריינע, דיא ליעבע וועט זיין א ריינע און א שעהנע. מען וועט זיך צוזאמענ־קומען מיט ריינע ליעבענדע הערצער און עס וועלען געבארען ווערען

געזונטע קינדער. און אויב מען וועט זיך אויפהערען צו נעפעלען, וועט מען זיך צוגעהן. איבער גוואלט וועט קיינער ניט האלטען.

— און וויא וועט זיין, אז „ער“ וועט ליעבען און „זיא“ ניט, אדער פארקעהרט?

— וועט טאקי זיין שלעכט. אבצושאפען דיא שמערצען פון א האפנונגסלאזע ליעבע אדער פון אייפערזוכט נעהמט זיך דער סאציאליזמוס ניט אונטער. קען ער זיך אונטערנעהמען אבצושאפען צאהן-וועהטאג? אפשר וועט דיא מעדיצין אויסקלעהרען א מיטעל דערצו און אפשר ניט. אבער יעדענפאלס וועלען אימער זיין זאכען, געגען וועלכע דער מענש איז מאכטלאז. קען מען אבשאפען שניי אדער האגעל אדער שטורם-ווינטען? אין דעם קאמפף געגען דיא פיינדליכע קרעפטען פון דער נאטור מאכט מען גרויסע פארטשריטע און א סאציאליסטישע מענשהייט וועט מאכען נאך גרעסערע. אבער אין גאנצען בעפרייען זיך פון אלע וועהטאגען וועט דער מענש מסתמא ניט קענען. אייפערזוכט איז אפשר איינע פון דיעזען זארט וועהטאגען. אבער וואס קען מען העלפען?... דער סאציאליזמוס נעהמט זיך אונטער אבצושאפען דיא צרות, וואס שטאמען פון מענשען און בלויז פון מענשען, אבער אלע צרות, וואס שטאמען פון דער נאטור — ניט....

דא איז פארביי אונז פארבייגעגאנגען א פרוי מיט א בייבי-קעררידזש. זיא האט אויף אונז ניט געקוקט. ווען זיא איז אוועק א היבשע שטיקעל ווייטער, האט פעגני א שמייכעל געטהאן.

— דאס איז מיין שוועסטער, — האט זיא געזאגט שטילערהייט.

— בעללא? — האב איך געפרעגט.

זיא האט א שאקעל געטהאן מיט'ן קאפ אויף יא.

— זיא איז דאס אומישנע פארבייגעגאנגען, אויס נייגיעריג-קייט. זיא מיינט אז איהר זייט.... א נייער קאנדידאט אויף א חתן ביי מיר....

און זיא האט א שטילען לאך געטהאן.

מיר זיינען צוזאמען ארויסגעגאנגען פון פארק און זיך געזע־געגט. א פאאר מינוטען שפעטער האט זיא מיר אנגעיאגט, א פארסאפעטע.

— ענטשולדיגט מיר! נאך איין פראגע! — האט זיא גע־זאגט, קוים אבציהענדיג דעם אטהעם פון איהר האסטיגען געהן. — איהר וועט מיר האלטען פאר א משוגענע.... אבער מיר מאכט ניט אויס. איהר קלערט זיך שוין סיי־וויא סיי: „וואס פאר א מאדנע אלטע מויד דאס איז! אן אלטע מויד וואס איז פארקאכט נור אין ליעבע....

איך האב איהר געפרופט געבען קאמפלימענטען, אבער זיא האט זיי אוועקגעמאכט מיט'ן האנט אזוי וויא פליעגען אין זומער.

— וויא מיינט איהר, איז ליעבע טאקי נויטיג צו גליק? — האט זיא געפרעגט, — קען מען טאקי אהן ליעבע ניט לעבען גליקליך צוזאמען? א פערהייראטהע פאאר פאלק מיין איך!...

איך האב געוואלט עפעס זאגען, אבער זיא האט ניט געלאזען. זיא איז געווען פולל מיט געדאנקען וועגען איהר פראגע און זיי האבען זיך פון איהרע ליפען אריבערגעגאסען וויא וואסער פון אן איבערגעפילטע כלי.

— מיר מאכט ניט אויס וואס איהר וועט וועגען מיר דיינקען. מיר דוכט, אז ליעבע איז דער גרעסטער גליק וואס א מענש קען נור האבען. אפשר האב איך א טעות. וויא איך פארשטעה, אזוי רייד איך. אבער איין זאך קומט מיר אויס מאדנע. פאר וואס זעהט מען אפט, אז מען האט חתונה אהן ליעבע און דערנאך לעבט מען גליקליכער וויא א פערליעבטע פאאר?

— איך גלויב, אז עס האט ניט איינס צו דאס אנדערע, — האב איך געענטפערט. — פערליעבטקייט איז איין זאך און האבען א גוט לעבען איז א גאנץ אנדערע זאך. איהר שרייבט דאך אליין וועגען דעם. דיא ליעבע קען זאגאר נעהן צוזאמען מיט האס. אפט טרעפט אז א פערליעבטע פאאר שטימען גראד ניט מיט זייערע כאראקטערען;ביידע זיינען כעסן'ס למשל. זיי ווערען גיך ברוגז,

אָדער זיי פּאַרליערען גיך זייער געדולד און קריעגען זיך. ווען אַ מאַן מיט אַ פרוי הייראַטהען אָהן פערליעבטקייט און דערנאָך לעבען זיי גוט און געוואוינען זיך צו איינער צום אַנדערען, ווערען זיי צוגעבונדען, און אַמאָל קומט דאַן צו זיי דיא אמת'ע ליעבע. אָבער געוועהנליכער איז דאָס אָהן ליעבע. זיי זיינען זיך טריי, גינציג און צוגעוואוינט איינער צום אַנדערען וויא חברים.

— און וויא וואָלט געווען אין אַ סאָציאַליסטישע לאַנד?

— וויא זאָל זיין? וואהרשיינליך וועט מען זיך דאָס רוב צוזאַמענגעהן ווייל מען איז פערליעבט. אָבער קיין כלל דאַרף דאָס גאָר ניט זיין. ווען אַ פּאָאַר וועלען ליעבען צו שמועסען אָדער פּאַרברייננגען צוזאַמען, און זיי וועלען זיך געפעלען מיט זייערע כאַראַקטערען, וועלען זיי אפשר אַמאָל זיך צוזאַמענקומען אָהן פאַר־ליעבטקייט. ווער קען וועמען זאָגען אַ דעה? און ווער קען היינט פּאָראויסזאָגען אַלע איינצעלהייטען וועגען דעם וויא עס וועט זיין. אַלץ וואָס מען קען און מען דאַרף, איז פּאַרשטיין דעם עיקר; און דער עיקר איז, אַז אַלע וועלען זיין גלייך, אַלע שותפים איבער אַלעס; אַז קיינער וועט ניט זיין אָבהענגיג אָן אַן אַנדערען, אַז יעדער וועט זיין פריי מיט זיין קערפּער און מיט זיין גייסט.

זיא האָט שוין געוואָלט אוועקגעהן, האָט זיא זיך דערמאָנט אָן נאָך אַ זאַך.

— יע, נאָך איין פראַגע! זיא האָט זיך מיר געפּלאָנטערט דיא גאַנצע צייט וואָס איהר האָט גערעדט. איהר זאָגט, אַז קינדער וועלען זיין בעזאָרגט פון דער געזעלשאַפט. וואָס מיינט איהר מיט דעם? וועלען זיי זיך ניט האָדעווען ביי זייערע עלטערען?

— וואָס עפּעס גראַד אַזוי? וועגען קינדער־גערטנער און שוהלען איז ניטאָ וואָס צו ריידען. וועגען בייבים וויעדער, — צו מען זאָל זיי האָדעווען אין געזעלשאַפטליכע אַנשטאַלטען, — וועט זיך ווענדען: אויב אַ פּאָאַר פאָלק וועט זייער קינד וועלען אַליין האָדע־ווען און מען וועט וויסען, אַז זיי קענען דאָס טהאָן וויא עס בעדאַרף צו זיין, וועט מען זיי געוויס ניט שטערען. דיא אמת'ע פראַגע איז

בלויז וועגען די הוצאות וואס דאס קינד דארף קאסטען, צו עס האדעוועט זיך ביי דיא עלטערען צו ניט. אט דאס וועט דיא גע־זעלשאפט נעהמען אויף זיך, פונקט וויא זיא וועט נעהמען אויף זיך דיא קאסטען פון אלטע, קראנקע און שוואכע. ווייטער איז א פראגע פון איינצעלהייטען, און אין איינצעלהייטען, וויא איך האב שוין געזאגט, קען מען זיך ניט ארייגלאזען.

פענני איז געבליבען שטעהן און געקוקט אויף דער ערד; עס איז געוועזען קענטיג, אז זיא וויל עפעס פרעגען און האט ניט קיין מוטה.

— פרעגט ווייטער, שעהמט זיך ניט, — האב איך איהר צו־געגעבען קוראזש.

— גאר נישט.... איך האב נור געוואלט פרעגען.... איך האב געוואלט פרעגען ווען איהר קלייבט זיך צו דרוקען וואס איך האב אויפגעשריבען....

ענדע.